

PROSTORSKI PROBLEMI ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI

ELABORAT

dr. Jernej Zupančič (ur.)

STROKOVNA SKUPINA ZA REŠEVANJE PROSTORSKE
PROBLEMATIKE ROMSKIH NASELIJ

Ministrstvo RS za okolje in prostor, 2010

Elaborat je nastal na podlagi lastnega raziskovalnega dela, priprav na vodenje Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, ki jo je z odločbo decembra 2006 imenoval Janez Podobnik dr. med., tedanji minister na Ministrstvu RS za okolje in prostor, ter prispevki članov te delovne skupine na sejah. Delo te skupine je poleg imenovanega ministra ves čas podpiral tudi Urad RS za narodnosti, ki ga je vodil mag. Stanko Baluh, tudi član strokovne skupine.

Zelo pomemben prispevek sta dali tudi obe sekretarki strokovne skupine, mag. Urška Škraba (Ministrstvo za okolje in prostor) in Tjaša Plohl (Urad za narodnosti). Brez njenega zapisniškega sodelovanja bi bil ta elaborat mnogo skromnejši.

PREDGOVOR

V zadnjih letih so bili v Sloveniji storjeni bistveni premiki na doslej razmeroma obrobni »romski« tematiki. Povečano financiranje na področju socialnih dejavnosti in šolstva, sprejeti krovni zakon o Romih, pospešeno delo Komisije za zaščito romske etnične skupnosti in ne nazadnje tudi delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji v okviru Ministrstva za okolje in prostor so zgovorna znamenja, da ima Slovenija resen namen reševati nelahke prostorske in bivalne situacije v romskih naseljih in njihovi bližnji soseščini. Državna raven se obrača v smeri iskanja celovitih in trajnostnih pristopov in strateškega planiranja. Toda s tem se žogica ponovno seli nazaj na občinsko raven, kjer bo potrebno iskati konsenz lokalnih dejavnikov in uveljavljati tiste pristope, ki so se doslej dobro obnesli. Prav partnerstvo med institucionalno močjo državne ravni ter prilagodljivostjo lokalnih upravnih organov je pot, ki ob angažiranem sodelovanju Romov prinaša verjetnejše in predvsem trajnejše rezultate kot doslej. Ob tem ni odveč poudariti, da je smiselno uveljavljati lokalne pobude, graditi na dobrih, že preverjenih praksah in aktivno posegati v razvoj in sanacijo romskih naselij. Vendar dobre prakse niso enostavno prenosljive. Izkušnje kažejo, da so različni » modeli« le vsebinski in programski okvir ukrepanja, lokalne situacije pa je potrebno skrbno proučiti ter ukrepati šele po tehtnem premisleku. Romska naselja imajo vrsto posebnosti, ki kličejo po inovacijah, ne le skromnem minimalnem prilagajanju. V nekaterih romskih naseljih so sanacije že lepo uspele kljub številnim oviram in slabostim. Za Slovenijo je ključen premik narejen v zavesti o smiselnosti in potrebnosti sanacijskih ukrepov v romskih naseljih in to tako pri stanovalcih – Romi – kakor tudi pri upravljalcih prostorskega razvoja. Delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij, ki je pričela delovati decembra 2006 v okviru Ministrstva RS za okolje in prostor je v kratkem času enega leta opravila analizo stanja v romskih naseljih v Sloveniji z različnih zornih kotov ter pripravila izhodišča za celovito obravnavo in reševanje specifičnih problemov, s katerimi se soočajo romska naselja v naši državi. Angažiran odnos in vzpostavitev dialoga z Romi in občinami je sprožil pomembne premike. Vloženi naporji se že obrestujejo. Vendar je še več občin, kjer so spremembe dokaj skromne. Problemov, tako finančnih, kadrovskih kakor tudi sistemskih, je še veliko. Koncept urejanja prostorskih problemov v romskih naseljih ima tako pred seboj še veliko dela.

V elaboratu so združena prizadevanja raziskovanja in dela članov strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij. Nastajalo je spontano kot rezultat raziskovalnega dela avtorja in izraz potreb pri pripravi gradiv za delovne seje Strokovne komisije za reševanje prostorske problematike romskih naselij. Pomemben prispevek so dali vsi člani strokovne skupine s svojim sodelovanjem na sejah, ter seveda vabljeni gostje, ki so s poznavanjem različnih obravnavanih tematikah bistveno obarvali mozaik vedenja o teoretičnih in še bolj praktičnih vidikih romskih naselij, njihovih problemov, potreb in tudi rešitev. Strokovna skupina je ob veliki različnosti članov – in prav to štejem kot prednostno kvaliteto – znala ujeti potrebe časa in prostora ter iskati razvojne možnosti. Gotovo je marsikaj ostalo še skrito in nedorečeno, morda celo zagonetno kakor romska naselja sama. Naj ostane izziv za naprej, izkušnje pa dobra popotnica, da bi znali dobre prakse premišljeno trajno udeležati in jih širiti v druga okolja, opažene stranpoti pa izločiti v zgodovino.

Strokovno skupino je z odločbo imenoval takratni minister RS za Okolje in prostor Janez Podobnik, dr. med. in jo tudi ves čas podpiral. Brez pridržkov mu v imenu strokovne skupine priznavamo čut in posluš za probleme tega dela doslej precej zanemarjenega dela slovenskega prostora ter se mu zahvaljujemo za podporo. Elaborat v taki obliki prvotno sicer ni bil načrtovan. Toda ob zaključku enoletnega dela strokovne skupine se je nabralo gradivo z vrsto ugotovitev. Misel, da bi zbrani gradivo vsaj za interne potrebe Ministrstva za okolje in prostor ter kot dokument dela in rezultatov Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij se je tako ponudila kar sama. Prvotno gradivo je vsebovalo tudi neposredne zapise delovnih sej in kot tako ni bilo primerno za objavo. Pomanjkanje tovrstnih analiz je nagnilo tehtnico k temu, da je Komisija za zaščito romske etnične skupnosti RS septembra 2009 na pobudo dr. Igorja Lukšiča, predsednika tega medresorskega telesa, predlagala, da se v okviru Ministrstva za okolje in prostor RS obnovi delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji. Strokovna skupina je bila ponovno imenovana v nekoliko spremenjeni sestavi decembra 2009i, sklep o imenovanju pa je prejela šele konec aprila 2010 ter takoj pričela z delom. Med prioritetskimi aktivnostmi je bila zapisana tudi ureditev gradiva elaborata, da bi bil s tem dostopen zainteresirani javnosti. Ta nalogo sedaj izpolnujemo. Elaborat je pred vami.

Prvi del obsega izključno lastno analizo situacij v romskih naseljih po Sloveniji. Narejena je v znatni meri tudi na podlagi ankete, ki je bila v začetku leta 2007 poslana na vse upravne enote. Pridobljeni so bili novi podatki po romskih naseljih. Naj ne moti navedba različnih števil romskih naselij; je pač odraz tega, da so nekatera zaradi bližine prikazana združeno in drugič ločeno. Drugi del predstavljajo gradiva za delovne seje strokovne skupine ter povzetki razprave. Tretji del sestavljajo konstrukcije treh delovnih scenarijev in njihove kritične analize. Pri tem se skorajda ni bilo mogoče povsem izogniti nekaterim ponovitvam. Pri pisanju besedil me je vseskozi vodila želja po odkrivanju razsežnosti in posebnosti Romov v Sloveniji in sicer prvenstveno z geografskega – prostorskega vidika. Zavedam se, da odkrivamo in poznamo razmeroma majhen delček kompleksne romske tematike. Žal je doslej o specifičnih prostorskih problemih romskih naselij napisanega zelo malo. Upam, da sem s svojim delom in objavami na tem področju vendarle prispeval pomembne kamenčke v mozaiku spoznavanja Romov, njihove kulture in identitete in seveda posebej prostorskih problemov romskih naselij, ki še naprej ostajajo osebni raziskovalni izziv in navdih. Upam, da bo ta kompendij koga usmeril k nadaljnjim raziskovalnim korakom, upravljalce prostora pa prepričal, da noben problem, ki ga hočemo rešiti, dolgoročno ne bo več problem.

*izr. prof. dr. Jernej Zupančič,
vodja Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji*

Ljubljana, 15. julija 2010

VSEBINA

Predgovor	3
1. ROMI IN ROMSKA NASELJA V SLOVENIJI	9
1.1. Uvod. Romi, evropski sopoltniki	9
1.2. Teritorialnost in avtohtonost Romov	12
1.3. Romska naselja	15
1.3.1. Romska naselja kot prostorski pojav	15
1.3.2. Oblikovanje romskih naselij kot posebnega prostorskega pojava v sklopu naselbinskega sistema Slovenije	17
1.3.3. Razvojne faze oblikovanja romskih naselij	19
1.3.3.1. Nomadska in polnomadska faza pred stalno naselitvijo	20
1.3.3.2. Faza stalne naselitve	20
1.3.3.3. Faza prvih strukturnih sprememb v romskih naseljih	21
1.3.3.4. Faza intenzivnega infrastrukturnega opremljanja	22
1.3.3.5. Faza vzpostavljanja legalnosti	22
1.3.3.6. Faza strukturne in funkcijske integracije	23
1.3.4. Dejavniki razvoja romskih naselij	23
1.3.4.1. Razpoložljivi prostor	24
1.3.4.2. Gospodarske možnosti	24
1.3.4.3. Način življenja in bivalna kultura	24
1.3.4.4. Predstave in vrednote o kakovosti bivanja	25
1.3.4.5. Pomanjkanje alternativnih možnosti	25
1.3.4.5. Povečana raba prostora in njegova večfunkcijska zasnova	25
1.3.4.6. Povečevanje prostorske mobilnosti prebivalstva	26
1.3.5. Velikost in lokacije romskih naselij	26
1.3.6. Oblike romskih naselbin	35
1.3.7. Opremljenost romskih naselij	36
1.3.8. Funkcije romskih naselij	41
1.4. Problemi romskih naselij	43
1.4.1. Problemi znotraj romskih naselij	43
1.4.2. Pogosti problemi sobivanja Romov in okoliškega prebivalstva	44
1.5. Reševanje prostorskih problemov romskih naselij	47
1.5.1. Proučevanje in proučenost prostorskih vidikov romskih naselij	47
1.5.2. Pogoji načrtovalskih posegov v romskih naseljih	48
1.5.3. H konceptom reševanja prostorske problematike romskih naselij	50
1.5.4. Ne modeli, temveč prakse urejanja romskih naselij	52
1.5.5. Zanimivi praktisi: Pušča (občina Murska Sobota) in Kerinov grm (občina Krško)	55

1.5.6.	Problemi prelokacije romskih naselij	57
1.5.7.	Zaključek	58
II.	SISTEMATIČNA SKRIB ZA PROUČEVANJE IN USMERJANJE RAZVOJA ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI	60
2.1	Delo strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji	60
2.1.1.	Oblikovanje in namen dela strokovne skupine	60
2.1.2.	Oblike in načini dela strokovne skupine	60
2.1.3.	Vsebina delovnih sej strokovne skupine	61
2.1.4.	Druge aktivnosti in rezultati dela strokovne skupine	62
2.2.	Dosedanja prizadevanja za ureditev problemov v romskih naseljih	65
2.2.1.	Pravna izhodišča za posege v romska naselja in problematiko stanovanj	65
2.2.2.	Urejanje romskih naselij	67
2.2.2.1.	Priprava prostorskih aktov	67
2.2.2.2.	Urejanje komunalne infrastrukture	67
2.2.2.3.	Komunalno opremljanje zemljišč	67
2.2.2.4.	Strokovna pomoč občinam	68
2.2.2.5.	Vprašanje inšpekcijskega nadzora in posegov	69
2.2.	Prostorski problemi romskih naselij v Sloveniji. Rezultati dela strokovne skupine	70
2.2.1.	Problem lokacije romskih naselij	70
2.2.1.1.	Izhodišča za razpravo	70
2.2.1.2.	Poudarki iz razprave	71
2.2.2.	Vzpostavljanje legalnosti v romskih naseljih	74
2.2.2.1.	Izhodišča za razpravo	74
2.2.2.2.	Poskus države pri reševanju problematike nedovoljenih gradenj - »črnograditeljski zakon«	74
2.2.2.3.	Vprašanje kriterijev pri odločanju o legalizaciji	75
2.2.2.4.	Prostorski ureditveni pogoji za sanacijo degradiranega prostora - sanacijski PUP-i	75
2.2.2.5.	Rezultat sanacijskih PUP-ov	77
2.2.2.6.	Primer določitve kriterijev na občinskem nivoju – primer mestne občine Ljubljana	78
2.2.2.7.	Poudarki iz razprave	79
2.2.3.	Bivalna kultura in urejanje romskih naselij	81
2.2.3.1.	Izhodišča za razpravo	81
2.2.3.2.	Poudarki iz razprave	84
2.2.4.	Ekonomski vidiki urejanja romskih naselij	86
2.2.4.1.	Izhodišča za razpravo	86

2.2.4.2.	Pristopi k reševanju bivalnih razmer Romov	88
2.2.4.3.	Možni viri za reševanje bivalnih razmer Romov	89
2.2.4.4.	Poudarki iz razprave	90
2.2.5.	Regionalni vidiki urejanja romskih naselij	98
2.2.5.1.	Gradivo za razpravo	98
2.2.5.2.	Poudarki iz razprave	101
2.2.6.	Začasne in zasilne rešitve v nelegalnih romskih naseljih	105
2.2.6.1.	Gradivo za razpravo	105
2.2.6.2.	Poudarki iz razprave	107
2.2.7.	Varnostni vidiki v romskih naseljih	111
2.2.7.1.	Gradivo za razpravo	111
2.2.7.2.	Poudarki iz razprave	115
2.2.8.	Vloga romskih svetnikov v kontekstu reševanja prostorskih zadev v romskih naseljih	118
2.2.8.1.	Gradivo za razpravo	118
2.2.8.2.	Poudarki iz razprave	120
2.2.9.	Vzpodbujanje delovanja Romov v lokalnem okolju: portal romskih svetnikov kot oblika stalnega izobraževanja	125
2.2.9.1.	Gradivo za razpravo	125
2.2.9.2.	Poudarki iz razprave	126
2.2.10.	Civilne iniciative kot dejavnik v okoljih z romskim prebivalstvom	131
2.2.10.1.	Gradivo za razpravo	131
2.2.10.2.	Poudarki iz razprave	134
2.2.11.	Občine kot dejavnik urejanja romskih naselij	138
2.2.11.1.	Gradivo za razpravo	138
2.2.11.2.	Poudarki iz razprave	140
III.	SCENARIJI RAZVOJA ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI	145
3.1.	Namen in izhodišča metode scenarijev	145
3.2.	Scenarij hitre vzpostavitve legalnosti	147
3.2.1.	Opis scenarija	147
3.2.2.	Pogoji uveljavitve scenarija	147
3.2.3.	Cilji	148
3.2.4.	Potrebni postopki	148
3.2.5.	Prednosti	148
3.2.6.	Slabosti	149
3.2.7.	Tveganja	150
3.2.8.	Ocena uresničljivosti scenarija	151
3.3.	Scenarij postopnega strukturnega vzpostavljanja legalnosti	152

3.3.1.	Opis scenarija	152
3.3.2.	Pogoji uveljavitve scenarija	152
3.3.3.	Cilji	153
3.3.4.	Potrebni postopki	154
3.3.5.	Prednosti	154
3.3.6.	Slabosti	155
3.3.7.	Tveganja	156
3.3.8.	Ocena uresničljivosti scenarija	156
3.4.	Scenarij zadržanega vzpostavljanja legalnosti	157
3.4.1.	Opis scenarija	157
3.4.2.	Pogoji uveljavitve scenarija	157
3.4.3.	Cilji	157
3.4.4.	Potrebni postopki	158
3.4.5.	Prednosti	158
3.4.6.	Slabosti	158
3.4.7.	Tveganja	159
3.4.8.	Ocena uresničljivosti scenarija	160
IV.	LITERATURA	161

I. ROMI IN ROMSKA NASELJA V SLOVENIJI

1.1. UVOD. ROMI, EVROPSKI SOPOTNIKI

Slovenija je v svetu prepoznavna po visokem standardu varstva manjšin. Območja poselitve z italijanskim in madžarskim prebivalstvom dejansko uživa nekatere prednosti ozemelj z nadpovprečno gostoto različnih družbenih institucij; to ozemlje ima spričo svoje manjšinskosti značaj posebne institucionalne skrbi, ki jo izkazuje slovenska država do svojih državljanov, ki niso pripadniki večinskega naroda. Ta skrb je resda diplomatsko pogojena okoliščina, ki se je vzpostavila predvsem zaradi dveh teženj: ker naj bi manjšinsko varstvo zagotovilo lojalnost teh državljanov, ki so na slovenskem državnem ozemlju zaradi razmejitve po prvi in drugi svetovni vojni ter zaradi pričakovanja določene recipročnosti. Slovenija ima v Italiji in na Madžarskem pripadnike svojega naroda, ki so državljani teh držav. Manjšinsko varstvo je torej bistveno pomagalo oblikovati pričakovanje, da bo taka ureditev zagotovila njihov nadaljnji kulturni in jezikovni razvoj ter obstoj. Večinoma žal ni tako; manjšine se še vedno soočajo z vrsto težav, izvirajočih iz predpostavke, da utegnejo biti »nevarni« za celovitost državnega ozemlja. Ideologija zavojevanja ima tako svoje nasledke tudi v združeni Evropi, čeprav sta tako Evropski svet kakor tudi Svet Evrope kot formalno najvišji instituciji naše celine večkrat nedvoumno deklarirali strpnost, prijateljstvo in solidarnost evropskih narodov ter trajno stabilnost političnih meja. Na drugi strani so prav manjšine postali – vsaj v nekaterih primerih – pomemben evropski medregionalni in meddržavni povezovalec. Za ta prizadevanja niso bile posebej nagrajene. Izkazano torej večinoma ne predstavljajo tveganja; nasprotno, uveljavljajo se kot določena prednost.

Romi nimajo teh okoliščin. Zaradi razpršenosti poselitve, do še nedavnega (ali pa tudi še danes, vsaj ponekod) nomadskega ali polnomadskega načina življenja in odsotnosti lastne organiziranosti (in kaj šele institucionaliziranosti) na mednarodni ravni predstavljajo določeno izjemo. V večini evropskih družb zavzemajo družbeno obrobje in z vidika večinskega prebivalstva »problem«. Romska problematika je tako vsakdanja fraza, da pogosto zamegli ali celo preprečuje videti v tej skupnosti tudi pozitivno veljavo, torej prednost. V Sloveniji jih je podatkih statističnega popisa 2002 okrog 3.400, ocene pa so bistveno višje, od 6.500 do okrog 10.000. Zadnja številka je tudi tista, na katera se vsaj v kontekstu t.i. romskih naselij največ sklicujemo.

Romi so za razliko od drugih manjšinskih skupnosti tako v Sloveniji kakor tudi v drugih evropskih državah zaradi svojih družbenogospodarskih in kulturnih prilik posebna skupina prebivalstva. Slovenska ustava jih izrecno omenja in sicer s terminom »etnična skupina« in ne kot narod. Sprejeti Zakon o romski skupnosti v Sloveniji jih z formalno organizacijo postavlja v položaj narodne manjšine; institucionaliziranost je namreč tista, ki ustvarja ločnico med sicer prepoznavno, a organizacijsko neartikulirano etnično skupino / skupnostjo in (parcialnim, torej manjšinskim) delom naroda. Vse te okoliščine so v zadnjih letih v Sloveniji pripravile podlago za nekoliko korenitejše posvečanje tem našim državljanom in nakazale jasno namero, da »problematika« vendarle prične postajati »tematika«. Da bo imelo »romstvo« ali če kdo hoče tudi »ciganstvo«¹ značaj kulturnega bogatenja Slovenije in njenih prebivalcev.

¹ Stari izraz za Rome je bil »Cigan«, kar pa je spričo okoliščin načina njihovega bivanja in še bolj odnosa večinskega prebivalstva v evropskih državah ustvarjalo večidel pejorativni značaj tega izraza. Zato se je

Napori na normativnem področju pa žal ne morejo tako hitro niti rešiti nekaterih dolgotrajnih problemov, ki zadevajo Rome in njihove sosede (s konflikti in stereotipi vred). Čeprav so bila desetletja po drugi svetovni vojni v socialističnem duhu predvsem čas deklariranega »bratstva in enotnosti«, ki se je do sedaj le skromno asimptotično približevalo deklarirano željeni stopnji enakosti in enakopravnosti, so v praksi počivali na lovorikah tolerance. Ta je bila poceni, saj je upravne organe na različnih področjih razreševala nuje po doseganju uspehov na področju integracije (družbene vključenosti) Romov, slednjim pa je dajala lažno upanje, da je nezadovoljivi položaj tudi splošno družbeno sprejemljiv. V praksi je to pogosto vodilo v dejavno razlikovanje in le utrjevalo Rome kot marginalno družbeno skupino – skupnost. V procesih naglega socialnega preslojevanja iz kmečkih in polkmečkih poklicev in iz podeželskega načina življenja v mestnega se je razkorak v bivalnem in življenjskem standardu med Romi in njihovimi sosedi neprestano povečeval, kar je povečevalo tudi konfliktni potencial ter utrjevalo družbeno marginalnost Romov. Začarani krog, kakor so ga številni pisci te tematike plastično poimenovali, je postal vsakdanjost. Ni naključje, da je romska tematika – problematika ostajala dolgo v domeni predvsem lokalnih skupnosti in skoraj brez sistematičnih pristopov k reševanju opisanih problemov.

Občine z romskim prebivalstvom se še sedaj večinoma počutijo hendikepirane. Čeprav je država vložila v projekte in programe družbene integracije Romov in odpravljanje njihove konfliktnosti z okoliškim prebivalstvom veliko energije in sredstev, se zdi izkupiček teh prizadevanj dokaj boren. Predvsem pa je treba že na začetku povedati, da so »romski« problemi izrazito lokalizirani: nastopajo na ravni bližnjih stikov romskega in večinskega (slovenskega) prebivalstva. Nekateri poskusi in prizadevanja so vendarle ustvarili nekaj dobrih praks, še posebej v Prekmurju (Klopčič, Polzer (ur.) 2004).

Slovenska geografija se je doslej le skromno lotevala tematike Romov. Sporadične raziskave so jih predvsem omenjale, niso pa se lotevale poglobljenih terenskih raziskav. Morda so tudi zaradi tega ostali koncepti prostorskega razvoja in urejanja naselbinskih enot z romskim prebivalstvom precej zapostavljeni. Toda burni dogodki zaradi konfrontacij in konfliktov v letih od 2004 dalje na eni ter povečana skrb države za urejanje romske problematike na drugi strani postavljajo to tematiko v ospredje (Zupančič, 2004). A povsem brez izkušenj vendarle nismo. Problemski pristopi in upoštevanje tudi izsledkov drugih ved in znanstvenih disciplin razgalja doslej skoraj manj poznano področje, ki pa je lahko spričo še številnih problemov lahko delovno polje ne le političnim geografom, temveč tudi drugim geografskim vejam, zlasti na področju prostorskega planiranja, regionalnega razvoja, poselitve in varstva okolja. Lastno raziskovalno delo na tem področju v zadnjih letih me je prepričalo, da se te sicer pregovorno nevhvaležne tematike spleča geografom lotiti prav zaradi širokega in kar najbolj celovitega pristopa. Reševanje romske problematike sicer zajema vrsto ukrepov na različnih področjih: na socialnem, ekonomskem, pravnem, političnem, izobraževalnem, kulturnem in prostorskem. Urejanje bivalnih pogojev romskega prebivalstva je sicer vseskozi zaznaven problem, ki pa doslej ni bil v ospredju proučevanja Romov, niti reševanja njihovih specifičnih problemov na lokalnih ravneh.

uveljavil izraz »Rom«; to je sedaj razširjeno in sprejeto. A vendarle je tudi izraz »Cigan« še vedno v rabi ne le v nekoliko starejši strokovni literaturi in leposlovju, temveč tudi v nekaterih državnih statistikah (recimo madžarskih).

Dosedanja obsežnejša dela o romski tematiki so prostorski vidik le omenjala, najpogosteje ob socialnem in zaposlitvenem vprašanju (Klien, 1999, 107) ter pri težavnem in pogosto neuspešnem prehajanju iz družbeno marginalne skupnosti v družbeno povprečje (Tichy, 1999; Žagar, 1999, 81-84). V resnici je prostorski vidik romskega vprašanja postal problematičen kmalu po začetkih prostorske stabilizacije in prenehanju nomadskega načina življenja Romov (Štrukelj, 1991). V preteklih desetletjih je so se prostorska vprašanja večinoma obravnavala v kontekstu bivalnih razmer; očitno je bilo torej zaznavanja problema prisotno že dalj časa, njegovo reševanje pa omejeno na segmente bivanja in stanovanja (Winkler, 1991; Winkler, 1999), vendar je bilo v luči zlasti socialnogeografskih pristopov nekompleksno in morda prav zaradi tega dostikrat neuspešno. Obsežne analize prizadevanj za družbeno integracijo Romov, ki so poudarjala zlasti segmente izobraževanja in zaposlovanja (Smerdu, 1999), se pogosto vračajo k problemu sklenjenega kroga, katerega ključne točke predstavljajo prav bivanje, delo in izobrazba (Žugel, 1991). Hvalevredni poskusi vendarle – sicer mnogo prepočasi – dajejo nekaj rezultatov (Žagar N., 1999). Projekte in programe, kakršen je bil npr. »Romske ženske to zmoremo« in pa mnogo širši »Poklicno informiranje in svetovanje« (Žagar N., Klopčič V., 2006) bi zato veljalo nadaljevati.

Delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, ki se je oblikovala ad hoc konec leta 2006 in je po enem letu sistematičnega dela pripravila nekaj vsebinskih izhodišč ne le k reševanju akutnih težav lokalnih ravni v okoljih z romskim prebivalstvom, temveč tudi k nacionalni strategiji upravljanja tega področja. Gre torej za poskuse celovite presoje na ravni države in ne nadaljevanja lokaliziranih pristopov, čeprav imajo le-ti v praktičnem pogledu še vedno ključne vzvode v svojih rokah kot upravljalci zadeva na krajevni ravni. Bistveni korak dela te skupine je prav poudarek, da lahko šele kontinuirano in usklajeno partnerstvo med državnimi institucijami, občinami in samimi Romi rodi trajen uspeh. Proces, ki jim lahko zadnja leta sledimo, to jasno potrjujejo.

Ob koncu velja poudariti, da je bistvene korake naredila prav romska skupnost. Sprejetje krovnega zakona in sistematično delo je lahko nadgradilo dosedanja (poudarimo: hvalevredna) prizadevanja k boljšemu »jutri« tako za Rome v romskih naseljih kakor za njihove bližnje sosede. Oboji so v največji meri desetletja ostajali trpni del populacije, opazovališče medsebojnih odnosov in procesov, ki razen nekaj žuganja niso bili deležni temeljitejših analiz in sistematičnih ukrepov. Očitki o protiromski nastrojenosti bližnjega prebivalstva (čemur smo bili prav v zadnjih letih priča) ali celo ideologizacija tega vprašanja pa so zadnje, kar bi smeli vzeti kot popotnico za prijaznejšo in bolj strpno, sodelujočo prihodnost vsem, ne glede na jezikovne, kulturne, nazorske ali druge prilike.

Elaborat, ki je nastajal kot spontan rezultat dela strokovne skupine, želi ostati gradivo za kritično razpravo in sistematično iskanje boljših rešitev, pa tudi spoznavanje značilnosti in posebnosti Romov, evropskega naroda brez države, a z začetno organizacijo, institucionalizacijo in razvojem kulture tudi na visoki (pisni) ravni. Ljudska, pretežno narativna oblika je načeloma prepoznavna tudi v našem okolju, a odločno premalo, da bi jo zares vzeli kot kulturno dediščino evropskega in s tem tudi slovenskega prostora.

1.2. TERITORIALNOST IN AVTOHTONOST ROMOV

Poreklo Romov ostaja – kljub številnim zapisom – še vedno precej nejasno in zato po eni strani argument marginalizacije, po drugi pa priložnost mitologizacije. Romi namreč nimajo enotno kodificiranega jezika in zato tudi ne zapisane zgodovine, zato so določena vedenja o njihovem izvori še sedaj nejasna. Zaradi prilagajanja okoljem, v katerih živijo, jih tudi statistike beležijo in ocenjujejo zelo različno. K temu verjetno precej prispeva tudi pretežno razpršena poselitev, vključno z mestoma še ohranjenimi elementi nomadizma in polnomadizma². Njihovo število različno ocenjujejo. Po nekaterih ocenah šteje ta skupnost 3.200.000 pripadnikov (Pan, Pfeil, 2000, 11), po drugih pa bistveno več pripadnikov. Na svetu naj bi jih bilo prek 10 milijonov, po najbolj optimističnih pa celo 30 milijonov (Slovenski veliki leksikon, 2007, 1839), vendar so jezikovno dokaj neenotni. Romščina je sicer vsem lastna, a so narečne razlike zelo velike, predvsem pa so besedišča prilagojena okolju, v katerem se nahajajo. Razpršeno so prisotni v skoraj vseh evropskih državah, severni Afriki od Magreba do Egipta, Rusiji, Mali Aziji, arabskih državah vse do Indije, od koder naj bi (glede na skopa pisna in dokaj bogato ustno izročilo, pa tudi glede na jezikovne kriterije) tudi izhajali. Verjetno ni pretirano ceniti njihovo število v Evropi vsaj na 6 milijonov.³ Kot skupina so dokaj nehomogeni, o čemer priča že vrsta imen: Romi, Sinti, Cigani, Egipčani, »potujoči« (Travellerji) ali tudi sorodni Tinkerji, pa Bojaši, Kali itn. To pisano družbo pa poenotuje zanesljivo vsaj ena skupna značilnost: povsod predstavljajo marginalne družbene skupine, ne glede na lastnost teritorija in njihovo regionalno in državno številčnost (Jezernik, 2006, 8-18).

S tem že naletimo na majhno zadrego glede primerjave Romov in ostalih dveh »ustavnih« manjšin v Sloveniji. Govorimo o avtohtonosti, ki se kljub različnim interpretacijam ohranja kot dejansko upoštevano merilo dodeljevanja t.i. manjšinskih pravic. Prav zaradi tega ga velja tudi nekoliko širše premotriti, saj je za praktično rabo še kako pomembno, kako ga opredeljujemo. V slovenskem okviru se je ob priliki uveljavljanja posebnega zakona o romski skupnosti prav zaradi očitkov o nedokazani tradicionalni prisotnosti vnela precej ostra razprava o avtohtonosti Romov. Sprejem posebnega zakona o Romih bo te šele zares postavil v vlogo manjšine: vzpostavil bo nove odnose na področju kulture, političnega življenja in gospodarsko-socialnih ter končno tudi prostorskih odnosov. Na tem področju pa se skladno z dosedanjimi praksami srečamo s kriterijem avtohtonosti, ki je eden od merodajnih instrumentov dodeljevanja različnih podpor in razpisov. Čeprav je v slovenski družbi in tudi med raziskovalci deljeno mnenje, ali avtohtonost (Romov) sploh omenjati, je v korist tega početja treba izpostaviti vsaj dva argumenta: avtohtonost kot ustavno kategorijo in drugič kot povsem pragmatično rešitev.

Pojem avtohtonosti sodi med termine, ki so ga iz splošne uporabnosti in omenjenosti v zadnjih desetletjih pričeli izrivati ali zamenjevati drugi termini, kot so npr. »tradicionalna prisotnost ali naselitev«, »zgodovinska navzočnost«, »tradicionalna poselitev« in podobno. Termin so zagovarjale in prakticirale predvsem srednje- in

² Na te so v Španiji in Italiji pripravili posebne »kampe«, kjer se lahko določen čas zadržujejo. Nomadizem (bolje: polnomadizem) je sicer nezaželen, a še prisoten. V Sloveniji je v glavnem prenehal nazadnje v osemdesetih letih.

³ Številke so zelo različne, saj npr. ugledni Fisher Weltalmanach govori o oceni 2.500.000 samo v Romuniji, skupnosti na Madžarskem (500.000), Bolgariji (650.000), Slovaškem (okrog 300.000), Srbiji (180.000), Španiji (200.000) itn.

vzhodnoevropske države (na primer Nemčija), ki so tudi svojo državnost utemeljevale predvsem s t.i. »etničnimi« kriteriji, za razliko od zahodnoevropskih držav, ki gradijo svojo politično identiteto na zgodovinskem obstoju in posedovanju določenega teritorija (na primer Francija). Na prvi pogled se zdi razlika med »etatističnim« in »etničnim« principom etnogeneze (nastanka narodov) zelo velika, tako rekoč diametralno nasprotna, a nas nekaj utečenih praks hitro prepriča o nasprotnem. Tako je francoska »nation« seveda utemeljena na državni zavesti in historični tradiciji; razlike med Baski na jugozahodu Francije in Alzačani na severovzhodu ter morda Bretonci v Bretaniji so po tem naziranju le v tem, da Francozi priznavajo le dialekte / regionalne jezike, ne pa tudi njihove manjšinskosti (baskovske, nemške); vsi so Francozi. Vendar je odnos Francije – zanimivo – povsem drugačen, ko gre za »frankofone« v dolini Aoste v Italiji; ta je zaščiten kot manjšina podobno kot v praksi srednje in vzhodne Evrope tako s strani Italije in tudi njene »zaščitnice« Francije. Države Iberskega polotoka, Britanskega otočja, Francije, Švice in Beneluksa imajo svojo historično predhodnico v srednjeveški državi oziroma drugače politično definiranem teritoriju. V obdobju evropske »pomladi narodov« med 18. in 19. stoletjem se je »narod« definiral na že definiranem teritoriju. Odločilna je bila torej politična kohezija, ki je raznoliko prebivalstvo (po jeziku, npr.) zadržalo skupaj in ob uveljavljanju državnih institucij skušalo obstoječe razlike zmanjševati. Ponekod ni uspelo (npr. Irska) in so se »narodi« z narodnimi gibanji ustvarili svoje države. Drugod so se uveljavili močni regionalizmi (dejansko: nacionalizmi) in dosegli v različnih obdobjih določeno stopnjo avtonomnosti. Škotska in Wales imata znotraj Združenega kraljestva precejšnjo simbolno avtonomnost. Katalonija si je izborila znatno »regionalno« avtonomijo, Baskija to poskuša z bolj nasilnimi sredstvi že dalj časa. Belgija se je na podlagi flamsko – valonske (jezikovno – kulturne) polarizacije že znotraj Evropske unije preoblikovala iz unitarne v federalno obliko. Vsi pomembnejši »regionalizmi« so dejansko imeli etnično podlago.

Drugače je bilo in je v ostalih evropskih državah, še posebej tistih, ki so utemeljevale oblikovanje političnih meja glede na etnične kriterije. Tako so tudi nastajale. Slovenija sodi med značilne tovrstne države in tudi narode. Oblikovanje političnih meja v 19. in 20. stoletju je bilo dramatično in polno konfliktov, izvedenih plebiscitov in načrtovanih ter izvedenih množičnih selitev. S temi ukrepi so skušali najti »pravične« politične meje, kar pa je bilo povezano z velikimi težavami, ki izhajajo iz prepletenosti etnične pripadnosti na lokalni ravni. Enostavne »etnične« meje ni. Za kompenzacijo so v bilateralnih in multilateralnih (mirovnih) sporazumih določili varstvo pripadnikov narodov, ki je po razmejitvi ostal zunaj »svoje« države. Manjšine kot pravno-politični fenomen so stvar predvsem 20. stoletja. Upoštevale so se »avtohtone« manjšine. Tudi v prej omenjenih državah »etatistične« provinience so različne mere avtonomije dodeljevali predvsem skupnostim, ki so že dalj časa kot oblikovani družbeni agregati naseljeni na določenem ozemlju. Danes so manjšinske zaščite večinoma rezervirane za te »avtohtone populacije tudi tedaj, ko so priselivitveni valovi oblikovali bistveno številčnejše imigrantske skupnosti.

Pri tem se je pojavilo – nesporno zelo pomembno – vprašanje, kateri so mejniki avtohtonosti. Kdo ustreza temu kriteriju? Avtohtonost predstavlja v bolj naravoslovnih disciplinah »tu nastalo«, »domačo« populacijo. Izraz se je uveljavil za prebivalstvo, ki je že v času oblikovanja modernih narodov prebivalo na določenem teritoriju. Avtohtonost je implicitno zahtevala tri temeljne pogoje: kolektivno naravo (skupnost, organiziranost, skupne značilnosti), teritorialnost (oblikovanje kulturne pokrajine,

vzpostavljanje različnih interakcij) ter seveda čas. Za slednjega je bilo v razpravah o tem vprašanju precej polemik. Izoblikovali sta se dve struji: po prvi je datacija avtohtonega prebivalstva vezana na preverljivo zgodovinsko izpričano prisotnost izbrane skupine (skupnosti) ljudi na določenem teritoriju. Po drugi je avtohtonost vezana na enostavnejšo definicijo: za avtohtonost zadoščajo tri kontinuirane generacije na vsaj okvirno istem ozemlju. Čeprav se zdi druga različica bolj jasna, skriva v sebi veliko past: da bi avtohtonost preverjali osebno ali družinsko. To pa je družbeno težko sprejemljivo in tudi tehnično je vse prej kot enostavno. Tako nam ostane ohlapnejša prva opredelitev.

Kako je torej z avtohtonostjo Romov v Sloveniji?

Ta ustavna kategorija se zdi v primeru italijanske in madžarske manjšine zaradi njihove jasne historične topografske določenosti pač dovolj preprosta in uporabna. Na naselje natančno lahko namreč določimo območje avtohtone poselitve, ki ima izjemno pomembno politično kompetenco: določeno ozemlje, na katerem veljajo izrecne manjšinske pravice (topografija, izobraževanje, kulture, organiziranost idr.). V primeru Romov pa je drugače. V več besedilih jih obravnavajo kot »neteritorialno« skupnost, kar pa je iz geografskega zornega kota nesmisel. Gre za razpršeno ali sporadično poselitev. Zato naj bi bilo težko določiti območja avtohtone poselitve. V Zakonu o lokalni samoupravi so opredeljene občine, za katere veljajo tam obstoječe romske naselbine kot avtohtone. Ta formulacija lahko v posameznih primerih povzroči kar nekaj težav: občine z neavtohtonimi Romi bi naj ne imele možnosti kandidature za sredstva urejanja romskih naselij. Realno pa je drugače. Romi so v času (fazi) nomadskega ali polnomadskega načina življenja »krožili« na širšem ozemlju, toda držali so se večinoma nekih regionalnih okvirov. Določiti je mogoče kraje, kjer so imeli urejene osnovne pristojnosti (npr. izdaja osebnih dokumentov, mesto šolanja ipd.). Taki zapisi in pričevanja obstajajo, z družinskimi imeni / priimki. V strnjeni obliki prinaša večino teh navedb delo Pavle Štrukelj (2004). Zaradi tega avtohtonost tega prebivalstva ni sporna. Zelo težko pa avtohtonost dokazujemo z elementi trenutnega prostora poselitve, ki je večidel rezultat stalne naselitve mnogo pozneje, kot pa se je politično oblikoval slovenski narod in ko lahko tudi štejemo kot element etnifikacije Romov. Povsem neprimerno je tudi iskanje individualne avtohtonosti, saj bi zahtevala vrsto preiskav, kar pa ni dopustno. Narodna / etnična opredelitev je osebna izbira, ki pa se lahko realno uresničuje predvsem na kolektivni naravi in teritorialni navezanosti. Zato je smiselneje upoštevati regionalni in ne zgolj ozki lokalni okvir. Lokalno bo v tem primeru razmeroma težko ugotavljali avtohtonost Romov, še težje pa reševati zapleteno problematiko urejanja prostorskih problemov. Z dvigom socialne ravni in uspešno integracijo lahko pričakujemo povečano prostorsko mobilnost, eno od temeljnih značilnosti človeka postmoderne družbe in obenem tudi svoboščino, na katero prisegamo vsi. To niti najmanj ne izničuje teritorialne ali tudi lokalne navezanosti, ki ostaja izhodišče, ne nujno pa tudi cilj sodobne naselitve Romov. Tako kot vsem je tudi njim lahko postaja na življenjski poti.

Pragmatičnost upoštevanja kriterija avtohtonosti pa je odprt evropski prostor znotraj EU, pa tudi širše. Odsotnost te omejitve bi bila lahko privlačen motiv za morebitna doseljevanja večjih skupin romskega prebivalstva predvsem z Balkanskega polotoka. V tej luči je treba omeniti tudi dejstvo, da Romi zaradi odsotnosti lastne države nimajo države zaščitnice; nimajo torej »matice«, ki bi jim nudila institucionalno podporo. Vrh

vsega se romske skupine med seboj precej razlikujejo po jeziku, verskih opredelitvah in končno tudi kulturni artikulaciji, kljub nespornim nekaterim skupnim potezam. Skupine Romov, ki so dalj časa živele na določenem (nekoliko širšem) teritoriju in se tam tudi oblikovale (in seveda tudi prispevali k oblikovanju – vsaj v omejenem obsegu) kulturne pokrajine. Zato je kljub ohlapnosti termin »avtohtonost« smiselno navajati kot regionalno in ne zgolj lokalno kategorijo.

Avtohtonost je izhodišče tudi uživanja nekaterih posebnih pravic, ki so jih sicer deležni Italijani in Madžari. To je na primer tudi funkcija romskega svetnika. Po določitih novele Zakona o lokalni samoupravi (ZLS-L, 14. člen in 101a člen) imajo obvezo romskega svetnika naslednje občine: Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovnik, Grosuplje, Kočevje Krško, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo Mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje, Turnišče. Do sedaj se temu izogiba le občina Grosuplje, kljub odločbi Ustavnega sodišča (Odločba US, U-I-345/02). To vprašanje se je rešilo šele leta 2009 in tako je tudi Grosuplje dejansko vključeno med občine z romskim prebivalstvom.

Seveda pa je obstoj romskega svetnika vezan tudi na velikostna razmerja. V kontekstu izboljšanja položaja Romov in obenem tudi reševanja problemov na lokalnih ravneh (kakor smo predhodno že večkrat omenili) pa so predmet našega raziskovanja vsi zaselki Romov v podeželskih in mestnih naseljih, ne glede na velikost in kriterij avtohtonosti. Obravnavamo jih prvenstveno kot prostorski pojav in problem.

1.3. ROMSKA NASELJA

1.3.1. ROMSKA NASELJA KOT PROSTORSKI POJAV

Pri obravnavi vprašanja prostorske mobilnosti Romov se moramo vrniti k pojavu in značilnostim romskih naselij. V programih in projektih, namenjenim izboljšanju stvarnega položaja Romov, je navadno govora predvsem o bivalnih razmerah. Vendar je pojem »romsko naselje« oziroma prostorski problemi bistveno širši in zajema celotno območje, na katerem Romi opravljajo različne funkcije.

Izraz »romsko naselje« je nastal v določeni zadregi, kako poimenovati skupino bivalnih enot, zasedenih z romskim prebivalstvom. Te enote niso dejanska statistična naselja z ustrežno numeracijo; pogosto niti nimajo hišnih števil. Čeprav so v bližini obstoječih statistično opredeljenih naselij, se vanje funkcionalno večinoma ne vključujejo. Tudi v tem gre iskati razloge za številne probleme legalizacije tovrstnih naselbin oziroma posameznih bivalnih enot. Vendar je po drugi strani evidenca romskega prebivalstva dokaj jasna, posebej če uporabimo sezname prejemnikov določene socialne in zdravstvene pomoči, šolske obveznike ali pa volilne imenike. Romi so prostorsko razpršena skupnost, ki so v teku zadnjih desetletij zaradi načrtne ustalitve in drugih – večinoma z modernizacijo povezanih razlogov, izoblikovali več t.i. »romskih naselij«, v katerih živi večji del pripadnikov. Največ jih živi v Prekmurju in na Dolenjskem. Pavla Štrukelj omenja v svoji monografiji 60 romskih naselij in zaselkov v 17 občinah v Prekmurju, 56 naselij v 13 občinah na Dolenjskem in v Beli krajini ter 8 zaselkov Sintov (največkrat imenovanih tudi »gorenjski« Romi) na Gorenjskem (Štrukelj, 2004, 303-309). Slednjih je komaj nekaj odstotkov. Romi so

večidel podeželsko prebivalstvo. Povsem nova skupina so mestne populacije v večjih mestih, predvsem v Ljubljani in Mariboru; slednji so večinoma imigranti iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so prišli v slovenski prostor v zadnjih treh desetletjih. Deloma se jim pridružujejo tudi begunci in azilanti iz istih območij, ki se priseljujejo zaradi težkih domačih razmer.

Dosedanja terenska proučevanja in analize statističnih podatkov dokazujejo, da živi največji del – nad 40 % - v Prekmurju, okrog tretjine pa na Dolenjskem - »dolenjski« Romi. Sintov (največkrat imenovanih tudi »gorenjski« Romi) je le nekaj odstotkov, prav tako pa tudi izrazito mestnih populacij v Ljubljani in Mariboru; slednji so večinoma imigranti iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so prišli v slovenski prostor v zadnjih treh desetletjih (Zupančič, Repolusk, Josipovič, 2001). Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v sedemdesetih letih. Že prvotna naselitev v poznem srednjem veku je zadela na razmeroma gosto naseljeno pokrajino, kjer so se lahko le razpršili: koncentracije niso bile mogoče. Poleg tega so jih pogosto preganjali pod različnimi pretvezami, tako da se je nomadski način življenja zadržal globoko v moderno dobo. Že v 18. stoletju so bili na prostoru nekdanje Habsburške monarhije za časa Marije Terezije izpeljani poskusi stalne naselitve, ki pa skoraj niso imeli uspeha. Poznejše naselitve, povezane tudi s precej nasilnimi ukrepi, prav tako večinoma niso imele trajnejšega učinka. Vendar pa so bili Romi vsaj delno »teritorializirani«; registrirani so bili na ozemljih določenih občin, čeprav niso stalno bivali na enem kraju, temveč so se zaradi preživljanja (opravljanja različnih »potujočih« obrti) selili. Tudi načrtne stalna naselitve (in preselitve) Romov na različne kraje večinoma niso trajno uspeli: že čez kakšno leto je večina »preseljencev« prišla nazaj. Vendar pa se je ob prej omenjeni »teritorializaciji« vendarle določen del Romov pričel prostorsko ustaljevati. Zlasti prekmurški Romi so se v precejšnji meri vsaj močno lokalizirali, a hitro tudi za stalno naselili. Nomadizem je pri njih postopoma postajal zgolj še folklor (Štrukelj, 1979, 80-98). Stalna naselitev je dejansko uspela šele po močnih socialnih spremembah in modernizacijskih procesih, ki so tudi sicer močno spremenili način življenja podeželskega prebivalstva. S stalno naselitvijo so jim bile vsaj deloma dostopne nekatere dobrine vse bolj urbanizirane in modernizirane družbe. Toda stalna naselitev se je hitro izkazala za nadaljevanje obrobnega družbenega položaja tudi v novih razmerah. Socialni preboj in s tem doseganje ravni večinskega prebivalstva se je posrečil le redkim. Stalna naselitev je bila – prostorsko gledano – največkrat omejena na eno samo družino. Kasneje se je ta zaradi porok in visoke rodnosti precej razširila, neredko pa so se tja naselili še bližnji in / ali daljni sorodniki, tako da so romska naselja dobila nekatere strukturne in fiziognomske posebnosti. V pomanjkanju lastništva zemlje in pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi vrednostnega sistema so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalit. Ker so se locirali na robna ter v splošnem manj kakovostna območja in so bili tudi gradbeni materiali zelo raznoliki in marsikdaj slabi, so tudi romska naselja postala odkrit »slum«.

Po zadnjem statističnem popisu leta 2002 je bilo v Sloveniji 3.264 Romov, kar je – za razliko od večine ostalih popisnih kategorij - razmeroma visok porast. Vendar to dokazuje le del romske populacije, ki jo je na podlagi ocen poznavalcev, podatkov Zavoda za socialno varstvo in drugih ustanov, mogoče oceniti na okrog 7.000 (Komac, Zupančič, Winkler, 1999), nekateri pa celo do okrog 10.000, ki jo je mogoče na podlagi podatkov socialnih služb opredeliti kot dokaj realno (Horvat, 1999). Danes

smo bližje zadnji številki. Statistični popisi naj bi dajali zato močno podcenjeno sliko o številčnosti Romov. V Sloveniji Romi predstavljajo po številu torej podobno majhno etnično skupnost, kot sta italijanska in madžarska manjšina. Vendar se po večini demografskih, socialnih, naselitvenih, pa tudi pravnih in ekonomskih značilnostih od obeh manjšin močno razlikuje. Romi so namreč prostorsko razpršena skupnost, ki so v teku zadnjih desetletij zaradi načrtno ustalitve in drugih – večinoma z modernizacijo povezanih razlogov, izoblikovali več t.i. »romskih naselij«, v katerih živi večji del te skupnosti. Natančnejše določanje gostote romske poselitve otežkoča visoka stopnja prostorske razpršenosti in nestalnost etničnega opredeljevanja (očitno se opredeljujejo glede na družbeno okolje, še posebej tisti, ki so že dosegli izobrazbo in potem določen socialni dvig). S tem v zvezi je treba podčrtati, da je v tej luči opredeljevanje po narodni pripadnosti za osebe, ki so izvorno Romi (potomci romskih staršev), prvenstveno stvar socialne in ne etnične stratifikacije. To pa »statistično« zopet ustvarja Rome kot izrazito marginalno populacijo, s čimer se pri njih samih poglobljajo občutki družbene obrobnosti.

Romsko prebivalstvo v Sloveniji je jezikovno in kulturno precej heterogeno. Že delitev na »prekmurske« – večinoma t.i. »vlaške« ali »panonske« skupine Romov, »dolenjske« Rome in Sinte (ali tudi »gorenjske« Rome), pove, da imamo opraviti ne le z medregionalnimi razlikami, temveč tudi z občutnimi razlikami v poteku selitvenih tokov in družbeno-kulturnem razvoju (Štrukelj, 1979). Te opredelitve imajo potem še eno posledico: zaradi zmanjšane števila se ustvarja tudi nekoliko napačna predstava o poselitvenih značilnostih Romov. Zato lahko ugotavljamo predvsem tisti del romske populacije, ki s svojim načinom življenja in s tem povezanim specifičnim prostorskim obnašanjem kaže na obseg romskega prebivalstva.

1.3.2. OBLIKOVANJE ROMSKIH NASELIJ KOT POSEBNEGA PROSTORSKEGA POJAVA V SKLOPU NASELBINSKEGA SISTEMA SLOVENIJE

V Sloveniji je po dosedanjih evidencah 105 (MOP, 2007) t.i. romskih naselij. Poleg teh je še kakih 20 do 25 manjših zaselkov, v katerih tudi prebivajo Romi. Skupno lahko torej ocenimo število vseh romskih naselbinskih enot do okrog 130 z okrog 9.000 stanovalci. Vendar je število Romov nekoliko večje in po vsej verjetnosti moramo ocenjevati na nekaj nad 10.000. Med 2 milijonoma prebivalcev in 6.000 naselij (rednega in stalnega naselbinskega sistema Slovenije) oba podatka kažeta na sorazmerno majhno število. Toda v kontekstu po eni strani manjšinskega vprašanja in po drugi v luči urejanja specifičnih problemov romskih naselbin je – še posebej pa v regionalnem in lokalnem kontekstu – to vprašanje več kot potrebno pozornosti. V tem zapisu želimo opozoriti predvsem na izgled, strukturo in funkcije romskih naselij kot posebnih prostorskih enot. Posebej je treba omeniti tudi pogosto povsem zanemarjen vidik romske materialne kulturne dediščine.

Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v sedemdesetih letih. V Prekmurju je bila stalna naselitev sicer nekoliko starejša (že na prelomu iz 19. v 20. stoletje), a njihovi stanovalci so bili pogosto sezonski (ali podobno) migranti (sezonstvo je bilo pogosto tudi med slovenskimi Prekmurci). Že prvotna naselitev v poznem srednjem veku je zadela na razmeroma gosto naseljeno pokrajino, kjer so se lahko le razpršili: koncentracije niso bile mogoče. Poleg tega so jih pogosto preganjali pod različnimi pretvezami, tako da

se je nomadski način življenja zadržal globoko v moderno dobo. Že v 18. stoletju so bili na prostoru nekdanje Habsburške monarhije za časa Marije Terezije izpeljani poskusi stalne naselitve, vendar skoraj brez uspeha. Poznejše naselitve, povezane tudi s precej nasilnimi ukrepi, prav tako večinoma niso imele trajnejšega učinka. Vendar so bili Romi vsaj delno »teritorializirani«; registrirani so bili na ozemljih določenih občin, čeprav niso stalno bivali na enem kraju, temveč so se zaradi preživljanja (opravljanja različnih »potujočih« obrti) selili. Tudi načrtne stalna naselitve (in preselitve) Romov na različne kraje večinoma niso trajno uspeli: že čez kakšno leto je večina »preseljencev« prišla nazaj. Vendar pa se je ob prej omenjeni »teritorializaciji« vendarle določen del Romov pričel prostorsko ustaljevati. Zlasti prekmurski Romi so se v precejšnji meri vsaj močno lokalizirali, a hitro tudi za stalno naselili. Nomadizem je pri njih postopoma postajal zgolj še folklor (Štrukelj, 1979, 80-98). Stalna naselitev je dejansko uspela šele po močnih socialnih spremembah in modernizacijskih procesih, ki so tudi sicer močno spremenili način življenja podeželskega prebivalstva. S stalno naselitvijo so jim bile vsaj deloma dostopne nekatere dobrine vse bolj urbanizirane in modernizirane družbe. Toda stalna naselitev se je hitro izkazala za nadaljevanje obrobnega družbenega položaja tudi v novih razmerah. Socialni preboj in s tem doseganje ravni večinskega prebivalstva se je posrečil le redkim. Stalna naselitev je bila – prostorsko gledano – največkrat omejena na eno samo družino. Kasneje se je ta zaradi porok in visoke rodnosti precej razširila, neredko pa so se tja naselili še bližnji in / ali daljni sorodniki, tako da so romska naselja dobila nekatere strukturne in fiziognomske posebnosti. V pomanjkanju lastništva zemlje in pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi vrednostnega sistema so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalitet. Ker so se locirali na robna ter v splošnem manj kakovostna območja in so bili tudi gradbeni materiali zelo raznoliki in marsikdaj slabi, so tudi romska naselja pogosto postala odkrit »slum«. Kakšna so torej romska naselja?

Najprej je treba potrditi, da upravičeno govorimo o »romskih« naseljih. Kot že večkrat poudarjeno, smo pri izrazu »naselje« v zadregi, saj ta oznaka formalno ni pravilna – hišne številke, ki so jih tudi ne glede na pogoje »legalnosti« večinoma dobili, jih vključujejo v druga (redna) naselja naselbinske mreže v Sloveniji. Večinoma so locirani na robu naselij ali zunaj siceršnjih naselij. Le v nekaj primerih (le kakih 10 %, na primer Pušča pri Murski Soboti, Žabjek pri Novem mestu, Vranoviči pri Črnomlju, Hudeje pri Trebnjem, Černelavci in druga) so to večja naselja z več sto prebivalci. Večinoma gre za čista romska naselja; pripadnikov drugih skupin (skoraj) je med njimi le za vzorec. Razporeditev hiš in ostalih poslopij (kolikor jih je) je stihijska, brez načrta in izbranih arhitekturnih prvin. Videti so, kot da je bila improvizacija pri izbiri lokacije, materialov in tudi same gradnje pomembno vodilo. Ker Romi večinoma niso razpolagali s posestjo, živino in drugimi materialnimi prvinami gospodarskega preživetja, se pri nastajanju niso dosti ozirali za prihodnjimi možnostmi morebitnega gospodarskega razvoja. Stihijskost se je kmalu maščevala, najprej pri komunalni opremljenosti. Manjša romska naselja so navadno nastala s priselitvijo ene družine, ki se je potem po porokah, zvezah in zaradi visoke rodnosti okrepila in povečala. Stihijskost je podobna kot pri prej omenjenem naselitvenem tipu. Zametek naselja je bila lahko tudi opuščena hiša ali gospodarsko poslopje, ki so ga potem naselili Romi. Gradnje so po kakovosti zelo različne. Pletenih »butanic«, kot jih v svoji monografiji še omenja Štrukljeva (1979), praktično ni več (ali pa zanje ne vemo!). Uveljavile so se zlasti lesene barake, ki so jih ponekod dograjevali še z drugim priročnim materialom. Toda v nekaterih okoljih se je ob zaposlenosti in drugih virih dohodkov

stanovanjski standard bistveno izboljšal. Posebej tam, kjer je ob sodelovanju Romov in lokalne skupnosti prišlo do urejanja teh naselbin in tako tudi posameznih hiš, se po zunanji fiziognomiji romske naselbine komaj kaj ločijo od ostalih naselij. Ponekod so postavili industrijsko narejene zabojnike. V to kategorijo bi lahko postavili tudi stare železniške vagone in druga podobna bivališča. Romska naselja, ki so del naselbinske mreže večinskega prebivalstva, navadno predstavljajo iz različnih razlogov izpraznjeni stanovanjski fond, ki so ga Romi naselili, ali pa je ta predstavljal le začetek osnovanja romskega naselja, ki so ga popolnjevali z nakupom novih zemljišč, prevzemom zemljišč večinskega prebivalstva. Praviloma so se držali že zgrajenih poti in cest, kjer so nove hiše nastajale blizu le-teh. Neredko se tudi zgodi, da naselje za več let zapustijo, kasneje pa ponovno naselijo. Te menjave so mnogo pogostejše tam, kjer je stavbni fond po kakovosti skromen (lesene barake, pločevina in podobni materiali, ali pa gre za velike zabojnike in različne montažne elemente) in kjer preselitvi botrujejo še drugi razlogi, kot so na primer zapleteni odnosi med romskimi skupinami (naselji) ali pa konflikti z domačim prebivalstvom. Vidimo torej, da so romske skupnosti danes pretežno lokalizirane, relativno trajne glede naselitve v prostoru, največkrat stihijskega nastanka, pogosto anarhičnega videza ter komunalno neurejena. To pa so že tudi elementi, ki sprožajo z okoliškim prebivalstvom vrsto napetih situacij, obenem pa tudi pejorativizacijo romskih naselij in njihovih stanovalcev.

1.3.3. RAZVOJNE FAZE OBLIKOVANJA ROMSKIH NASELIJ

Romska naselja po svojem videzu, gradbeni in socialni strukturi ter funkcijah opazno odstopajo od ostalih enot slovenskega naselbinskega sistema. V prizadevanju po integraciji teh naselbin in njihovih prebivalcev ter obenem v skrbi za minimalizacijo konfliktnosti, ki pogosto spremlja Rome in ostale prebivalce v bližnjem teritorialnem stiku, je nujno upoštevati kompleksnost prostorske problematike. Uspešnost različnih ureditvenih (sanacijskih) posegov ali v tem okviru celo prelokacija teh naselbinskih enot je močno odvisna prav od upoštevanja različnih elementov. Drugače povedano: veliko lažje bo sprejemati odločitve o rekonstrukcijah teh večinoma očitno strukturno degradiranih delov slovenskega naselbinskega sistema, če poznamo njihovo genezo in značilne razvojne faze. Marsikomu bi v naglici lahko ušla misel, češ da za razumevanje stihijskega, nenačrtnega razvoja sploh ne potrebujemo posebne razlage oziroma ima ta zgolj akademski značaj. Romska naselja bi se hitro lahko opredelila kot niz situacijskega prilagajanja njihovih stanovalcev. Sistematično proučevanje te tematike je v zadnjih letih vendarle prineslo nekaj spoznanj o določenih pravilnostih, značilnih potezah, lastnih skoraj večini romskih naselij v Sloveniji. Zato je premislek o sistematiki nastanka in razvoja teh prostorskih enot smiseln in potreben, preden se podamo k novim, načrtnim in kolikor se le da sistematičnim ter preglednim ukrepom urejanja romskih naselij.

Razvoj romskih naselij je potekal v nekaj značilnih fazah. Te je mogoče določiti na podlagi pravno formalnih (vzpostavljenost legalnih stanj), gradbeno-tehničnih oziroma strukturnih (tlorisna zasnova, arhitekturne in gradbene prvine) in končno tudi funkcijskih značilnosti. Ker gre za prve tovrstne opredelitve, bodo zanesljivo še potrebne dodatne analize in sistematično preverjanje in dopolnjevanje. Vendar pa olajšuje preglednost nad romskimi naselji in tudi različne sanacijske postopke v njih. Na podlagi terenskih ogledov in sistematičnega statističnega pregleda je mogoče

izločiti šest značilnih faz prostorskega in socialnega razvoja romskih naselij z naslednjimi značilnostmi:

- nomadska in polnomadska faza pred stalno naselitvijo
- faza stalne naselitve
- faza prvih strukturnih sprememb v romskih naseljih
- faza intenzivnega infrastrukturnega opremljanja
- faza vzpostavljanja legalnosti in sanacije
- faza strukturne in funkcijske integracije

1.3.3.1. NOMADSKA IN POLNOMADSKA FAZA PRED STALNO NASELITVIJO

Starejša literatura opozarja na nomadizem Romov kot prevladujočo obliko stika z ozemljem. Zaradi načina gospodarjenja, navezanega na opravljanje različnih »potujočih« obrti, prekupčevanja in tudi prosjačenja, zadrževanje na enem mestu ni moglo prinašati dovolj sredstev za preživljanje, če že odštejemo odsotnost posesti nepremičnin (ki jih zaradi tega življenjskega sloga niti niso posebej iskali). Ta način je pogojeval tudi velikost skupnosti, praviloma omejeno na razširjene družine. Opravljanje teh dejavnosti (na primer kovaštvo, vezenje, glasbeništvo, popravila različnih predmetov, brušenje orodij, pa tudi (zlasti pozneje) nabiranje gob, zdravilnih zelišč, zbiranje sekundarnih surovin in podobno, je večidel zaposlovalo le moške, ženske pa so poleg skrbi za prehrano in za otroke pridobivale z npr. vedeževanjem in prosjačenjem preprosto tudi zato, ker je bila sprotna akumulacija kapitala preskromna in tudi ni bilo prostorskih in drugih možnosti za stalnejše opravljanje različnih dejavnosti. Zato je bil romski nomadizem dejansko polnomadizem. Navezani so bili na okolje, le da so v njem delovali sezonsko ali občasno, prilagojeno potrebam in možnostim, pa tudi toleranci lastnikov zemljišč. Temu primerna je bila tudi stanovanjska kultura, saj je obsegala predvsem vozove, šotore in morebiti še preprostejša grajena bivališča kot so bile »butanice« in lesene barake. A slednje že kaže na trajnejšo poselitev, čeprav je bila vsaj deloma prehodnega značaja. Z okoliškim prebivalstvom niso sklepali trajnejših odnosov in tudi učinki na prostor so zaradi periodičnosti in skromne rabe prostora in drugih materialnih dobrin majhne.

1.3.3.2. FAZA STALNE NASELITVE

Periodične lokacije, ki so zagotavljale varnost in vsaj minimalno oskrbo v bližini, so sčasoma postale območja stalne naselitve. V nekaterih primerih so jih predstavniki oblasti usmerili k naselitvi manj privlačnih lokacij, na katerih ni bilo večjega odpora lastnikov zemljišč⁴. Šotore so zamenjale najprej lesene barake in ponekod (Prekmurje, Bela krajina) pletene in z ilovico ter lesom grajene »butanice«, ponekod pa tudi skromnejše zidane hiše⁵. Ta faza je v Prekmurju vsaj za kako generacijo starejša kot na Dolenjskem, kar je mogoče povezovati s tamkaj zelo razširjenim sezonstvom, ki so se ga udeleževali tudi Romi. V tej fazi se vzpostavijo elementarni odnosi s sosedstvom, saj je stalna naselitev posegala mdr. tudi v lastništvo posesti

⁴ Kleibencetl J., 2004, Del tuha – romski pozdrav, Murska Sobota. stran 59-61. Tak primer je romsko naselje Kamence pri Črenšovcih. Nastalo je na lokaciji opuščene peskokopa takoj po drugi svetovni vojni. V njem deluje tudi danes edini romski muzej, ki zbira in razstavlja romsko materialno kulturno dediščino.

⁵ Glej o tem več v: Štrukelj P., 2004. Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, Ljubljana

kmetijskih površin in gozdov. Dolgo je veljalo prepričanje, da je bila zasnova naselja večinoma stihijska, prilagojena lokalnim toponomastičnim okoliščinam in individualni presoji načina in kakovosti bivanja. S tem se lahko le delno strinjamo, saj podrobnejše analize zasnove, nastanka in razvoja naselij kaže na nekatere splošne poteze, navzoče pri mnogih današnjih romskih naseljih. Naselja imajo svojo prostorsko logiko, resda povsem drugačno kot naselja pri večinskem prebivalstvu, a nekatere tipične poteze razodevajo načrtnost. Kaotični red, kakor ga je na prvi pogled mogoče zaznati s površnim opazovanjem, se umakne logiki preobrazbe iz začasnega tabora v stalno prebivališče. Ker pa je bil ta prehod hiter in opravljen v eni sami generaciji ali največ dveh in je primanjkovalo izkušenj (lahko bi rekli tudi tradicije), je to navzven delovalo (in še vedno!) kot stihijski pristop. Prav tako pa se niso uspeli izogniti naraščanju konfliktov znotraj naselij, saj z ustvarjanjem medsebojnega posestnega prava niso imeli prav nobenih izkušenj. Te so si pridobivali spotoma in prek doživljanja napak in konfliktov, pa tudi s prevzemanjem norm iz bližnjega okolja. Ker pa je bil prevzem (bolje rečeno posnemanje) le površen in parcialen, zato tudi ni nudil sistemskih rešitev. Tako lahko rečemo, da je pomanjkanje tradicije, naglost prehoda iz polnomadizma v stalno naselitev povzročila vrsto zapletov, ki kar kličejo po spreminjanju. To je treba še posebej naglasiti tudi zaradi vstopa komunalne infrastrukture, ki ima pač svoje tehnične in prostorske zahteve.

1.3.3.3. FAZA PRVIH STRUKTURNIH SPREMENB V ROMSKIH NASELJIH

Po določenem času in krajevno zelo različno so se pričela romska naselja spreminjati navznoter. Doživljala so prvo fizično - gradbeno (ali širše gledano strukturno) in funkcijsko preobrazbo. Za to sta zaslužna predvsem dva dejavnika: nastop in uveljavitev motorizacije in širjenje zaradi nastopa druge generacije. Motorna vozila so bistveno povečala mobilnost in s tem način življenja in tudi gospodarske pogoje. Lažje so bili dosegljivi zaslužki kot je nabiralništvo ter prodaja sekundarnih surovin. Toda s tem se pričenjajo tudi lokalno velike in nevarne okoljske obremenitve (nevarnost izliva nevarnih snovi, kurjenje plastike in gum, kopičenje kovin, ki so jih zbirali za prodajo in podobno). Ko je nastopila druga generacija (otroci naseljenih) so že nastopile težave in stiske s prostorom. Premalo ga je bilo že zaradi sorazmerne utesnjenosti prvotnega tlorisa naselja. Tako so lahko gradili predvsem navznoter in s pričakovanjem povezanosti bližnjih sorodnikov. Niso redki primeri, ko so vsaj začasno nastajali tudi novi zametki teh naselij kot odraz nesporazumov in preprirov, pogojenih pač s prostorsko stisko. Obenem so se pričele tudi socialne stratifikacije znotraj naselij, kar je povečevalo tudi nadaljnje prostorske aspiracije. Hiše so pričenjale spreminjati svoje oblike in z različnimi dozidavami ter nadzidavami spreminjati velikost in zunanjo podobo. Potrebovale so več prostora ne le za hišo, temveč tudi za spremljajoče gospodarske objekte in prometne ter druge manipulativne površine. Nekateri so si sami ali s pomočjo občinskih ali drugih sredstev urejali tudi temeljno infrastrukturo (vodna oskrba, električna oskrba, cestni dovoz in prometne površine). Odpadne vode so skupaj z rastočimi kupi smeti povečevale obseg devastiranih površin. Stanje se je pogosto izrazito poslabševalo, ker se je z večanjem števila prebivalcev in povečevanja njihovih potreb stopnjeval pritisk na okoljske sestavine, zlasti zrak, vodo in zelene površine. Kopičenje smeti je postalo tako značilno, da je prebivalstvo v sosedstvu to zaznalo kot splošno grožnjo (uničevanje prijetnega okolja). Vendar je raven infrastrukturne opremljenosti ostala na zelo skromni ravni, z veliko improvizacije in nestrokovnih posegov. Lastništvo

zasedenih zemljišč je bilo tuje, črne gradnje v tej fazi še odločno prevladujejo. To je faza, ko stanovalci pogosto niso znali jasno prepoznati objektivnih groženj v svojem najbližjem okolju in še manj uvideti, da so glavni povzročitelji dejansko sami. Zaradi odsotnosti planskih posegov in pomanjkanja primernih predlogov, ki bi zdržali nekatere okoljske, tehnične in tudi kulturne posebnosti romskih naselij, da o ekonomskih niti ne govorimo, so se problemi stopnjevali.

1.3.3.4. FAZA INTENZIVNEGA INFRASTRUKTURNEGA OPREMLJANJA

Druga generacija stanovalcev v romskih naseljih je zaradi prostorskih stisk iskala nove možnosti na robovih naselbinskih enot in znotraj njih, obenem pa je pričela, posnemajoč pri tem bivalni standard okoliškega prebivalstva, tudi intenzivno spreminjati gradbeno strukturo. Za to fazo so značilne opazne arhitekturne predelave ali celo že nadomestne gradnje (za prejšnjo fazo so karakteristične dozidave in nadzidave). Vendar so marsikje ostali tudi še izvorni leseni gradbeni elementi. Naselja se pričenjajo polniti in gostota zazidave povečevati, tako da je ponekod že preseгла kritično mejo (pregosta zazidava) in prihaja do sporov in posledično tudi do izseljevanja posameznikov in / ali družin. Druga značilnost te faze pa je pospešeno opremljanje s komunalno in tehnično infrastrukturo, čeprav v pogojih prevladujočih ilegalnih (črnih) gradenj in improvizacije. Zlasti urejanje električnega omrežja je zaradi nestrokovnih ukrepov in mestoma prevelike zazidalne gostote že lahko tudi tvegano in nevarno. Zaradi prevladujoče ilegalnosti marsikdaj postavljena infrastruktura ne deluje dobro. Ta kratka, intenzivna faza sproža veliko napetosti in konfrontacij ali celo odprtih konfliktov navznoter (medgeneracijsko in meddružinsko) in navzven (predvsem z lastniki uzurpiranih zemljišč in tistih, ki zaradi različnih motenj trpijo določeno škodo. V tej fazi je pomembno opozoriti tudi na povečevanje prometnih in gospodarskih površin, kar je razrešilo (do neke mere) probleme dostopnosti, po drugi strani pa prineslo tudi nove, zlasti prometne in v širšem okoljske obremenitve. Večina naselij se je tako povezala s prometno (cestno) mrežo in s tem položila temelj prihodnjega obstoja.

1.3.3.5. FAZA VZPOSTAVLJANJA LEGALNOSTI

Rastoči problemi navznoter in navzven so sprožali tudi različne ukrepe lokalnih oblasti in tudi samih stanovalcev. Stanovalci deloma ali v celoti pridobili lastniške pravice (zemljišč), kar je omogočilo izvedbo naslednjih korakov vzpostavljanja legalnih stanj. Občinski organi lahko sprejmejo ustrezne zazidalne načrte in s tem omogočijo izgradnjo komunalne in tehnične infrastrukture skladno z normativi in standardi. Poleg vode in elektrike je pomemben zlasti odvoz smeti, načrtovanje kanalizacijskega omrežja, ureditev cestnega omrežja in vključitev na redno prometno mrežo, ureditev telefonskega in kabelskega omrežja ipd. To je faza načrtne sanacije, ki je tem uspešnejši, čim večje je sodelovanje Romov v teh procesih. Bistvenega pomena je parcelacija in lastninjenje obstoječih in po možnosti tudi potencialnih zazidalnih površin ter ureditev drugih funkcij (na primer vrtec, morda kak lokal, ekonomske površine, ureditev zelenic in športnih površin ter končno tudi pričetek varovanja kulturne dediščine). Kljub bistvenim premikom pa so konfrontacije z lokalnim prebivalstvom lahko še razmeroma pogoste. Ker sanacija predpostavlja ureditev tako lastniških kakor tudi formalno-tehničnih ureditev, je tu pogosto prišlo do

določenega zastoja. To je tudi faza, ki je romska naselja brez načrtne, sistematične pomoči, strukturnega sofinanciranja in tudi nadzora ne bodo uspešno izpeljala. To je tudi priložnost, ko bo mogoče zavarovati in pozneje uspešno promovirati romsko materialno kulturno dediščino. Neuspeh v tej fazi pa utegne zavleči ali celo ogroziti družbeno vključevanje Romov v druge sfere javnega življenja, zlasti v izobraževalni in delovni cikel, s tem pa posredno prispevati k demarginalizaciji Romov, romskih naselij in romske kulture.

1.3.3.6. FAZA STRUKTURNE IN FUNKCIJSKE INTEGRACIJE

Ko so odpravljene pravno-normativne (vzpostavitev legalnosti: lokacijska in gradbena dovoljenja), gradbeno-tehnične (sanacija stavb in infrastrukturnih objektov in naprav) in funkcijske (delovanje ustanov in infrastrukture) slabosti romskih naselij, so le-ta po zunanem izgledu, strukturi in funkcijah podobni ostalim enotam siceršnjega slovenskega naselbinskega omrežja, lahko postanejo njegov tudi dejansko enakopraven del. Hiše so numerirane, urejeno je morebitno poimenovanje ulic ali pa pride celo do samostojnih (statističnih) naselij. Naselbinska enota zagotavlja izvrševanje več funkcij: poleg bivanja tudi oskrbo, zabavo, gospodarske dejavnosti, druženje in širjenje socialnih stikov, športno in kulturno udejstvovanje in organiziranost prebivalstva nasploh. Stanovalci so socialno razslojeni, s soseditvom pa vzpostavljajo predvsem stike sodelovanja na različnih ravneh. Do konfrontacij prihaja redko. Značilen indikator so tudi mešani zakoni in doseljevanje neromskega prebivalstva, kakor tudi odhajanje Romov iz naselij v »slovenska« naselja. S tem korakom je doseženo, da so romska naselja to le še po svojem nastanku, sicer pa jih odlikujejo vse kakovosti bivanja, primerljive kot v drugih naseljih. Romska naselja s tem pričenjajo do neke mere izgubljati značilen romski karakter, bivanje Romov v njih pa ni več tih pogoj za ohranjanje romske identitete.

Pregled romskih naselij v Sloveniji nas hitro prepriča, da še nobeno od 105 naselij ni doseglo integracijske faze in da se glavnina nahaja v tretji in četrti in nekatera le deloma že v peti fazi (vzpostavljanje legalnosti). Romskim naseljem je torej očitno lastno to, da zaradi specifičnih pojavov, opaznih v njihovi fiziognomiji, strukturi in funkcijah, realno (funkcijsko) urejanje prehitveva formalne korake, zato utegnejo biti sanacije in različni korektivni posegi dolgotrajnejši postopek, pravzaprav ponavljajoč se proces. Ni nujno, da bi vsaka sanacija privedla do strukturne in funkcijske integracije romskih naselij v slovensko naselbinsko mrežo, nedvomno pa lahko pretehtani ukrepi v bistveni meri razbremenijo lokalno konfliktnost in obenem prispevajo k uspešnejši družbeni integraciji Romov.

1.3.4. DEJAVNIKI RAZVOJA ROMSKIH NASELIJ

Proučevanje oblike, sestave in poteka stalne naselitve in poznejšega spreminjanja romskih naselij opozarja na vrsto posebnosti, ki jih je smiselno upoštevati tudi pri morebitnih sanacijah in rekonstrukcijah romskih naselij. Nanje so namreč vplivali drugačni dejavniki kot na oblikovanje drugih naselij slovenskega naselbinskega sistema. Na tem področju je še vrsta neznank. Zapisano naj bo zato vodilo k poglobljenemu terenskemu proučevanju teh pojavov in ne končno spoznanje.

Ocenjujemo, da so bili najpomembnejši dejavniki vpliva na romska naselja predvsem taka, kot jih navajamo v nadaljevanju.

1.3.4.1. RAZPOLOŽLJIVI PROSTOR

Romi so naleteli na gosto naseljeno in lastniško razdeljeno pokrajino. Prostih območij je bilo malo, saj jih zaradi skromnih ekonomskih možnosti niso mogli kupiti. Naseljevali so se pretežno kapilarno, po posameznih (številčnih) družinah. Izbirali so lokacije, ki so jih iz predhodnih obiskov še v fazi delnega nomadizma dobro poznali in ki so jim zagotavljale npr. vodo, varnost, morda tudi nekatere ekonomske možnosti (začasno delo, nabiranje gob in zelišč in podobno). Mnogo začasnih šotorišč je tako postalo stalnih zaselkov. Pozneje, s širjenjem so marsikje prišli do roba, ko zaradi konfiguracije terena ali drugih razlogov širitev ni več mogoča.

1.3.4.2. GOSPODARSKE MOŽNOSTI

Nomadski način je ustrezal določenim gospodarskim aktivnostim, zlasti različnim oblikam sezonskega nabiralništva in zaposlitev, ali pa opravljanja določenih poklicev (npr. brusači, prekupčevanje s konji). Pozneje je bilo teh možnosti manj in bi morali posegati predvsem po stalnih oblikah zaposlitve v proizvodnih dejavnostih, a so se zaradi izobrazbenega manjka in tudi predstave o kakovosti življenja v te procese skromno vključevali. Tudi še danes je brezposelnost in s tem povezan nizek življenjski standard stalen problem velike večine Romov. Gospodarske možnosti tega prebivalstva so bile skromne, kar je bistveno omejevalo tudi ureditev bivališč in pozneje (tudi še danes) vsaj minimalne infrastrukture. Ta segment ostaja tudi v prihodnosti resen omejitveni dejavnik. Toda z nastopom motornih vozil in bistveno povečanim akcijskim dosegom se je stalnost naselitve utrdila, povečevale so se prostorske potrebe in tudi nekatere grožnje (okoljske predvsem).

Že sedaj so Romi ekonomsko šibki prav zaradi skromne splošne in poklicne usposobljenosti. Povečanim zahtevam težko sledijo, deloma tudi zaradi izhodiščnih možnosti: bivalnih razmer. Po drugi strani jim nedoseganje omenjenih zahtev krni možnosti na spreminjajočem se trgu delovne sile ter jih ohranja v skromnih možnostih. V tem kontekstu je treba računati predvsem na možnosti njihovega zaposlovanja, izobraževanja in vzgoje na lokalnih in regionalnih ravneh.

1.3.4.3. NAČIN ŽIVLJENJA IN BIVALNA KULTURA

Bivalna kultura je odraz in rezultat načina življenja v danih pogojih. Pomeni prilagoditev nanje in obenem tudi aktivno spreminjanje okolja v sebi kar najbolj ustrezno. Na tem mestu je treba opozoriti tudi na materialno kulturno dediščino, ki se je ob tem ustvarjala in je tako med Romi in še bolj med ostalim prebivalstvom komaj znana in odločno podcenjena, mestoma celo pejorativizirana. Prav v fazi intenzivnih, še posebej hitrih sanacijskih ukrepov bi utegnili napraviti nepopravljivo škodo. Po drugi strani je način življenja tisti, ki ustvarja gospodarske možnosti in potem posega v prostor. Današnja gradbena struktura je po uporabljenih materialih, tlorisni zasnovi

in arhitekturni izoblikovanosti in urejenosti v bistvenem obsegu rezultat načina življenja.

1.3.4.4. PREDSTAVE IN VREDNOTE O KAKOVOSTI BIVANJA

Te se nanašajo predvsem na izoblikovanost in urejenost romskih naselij. Ker so mnoga zasnovana na podlagi predstav in potreb, izvirajočih še iz polnomadske faze, delujejo na prvi pogled kaotično. Težko si je predstavljati uspešno implementacijo različnih sanacijskih in modernizacijskih posegov. Razlike v predstavi (viziji) kakovosti bivanja je precej pripomoglo k oblikovanju takih elementov, ki so vizuelno (torej estetsko) pa tudi funkcijsko moteča za najbližje sosedstvo. Slednjim bližina ne ustreza in je zato ustvarjanje distance obojestransko zaželeno. To je tudi segment, na katerega bistveno vpliva izobrazba in splošna razgledanost, ki prinaša tudi nove norme in predstave o kakovosti bivanja. Prav na tem področju je v nekaterih primerih dosežen velik napredek in so nekateri objekti ali celo soseske vzorno urejene. Posebej je treba omeniti tudi tradicijo, ki jo mora vsakokratna generacija sprejeti in nadgrajevati.

1.3.4.5. POMANJKANJE ALTERNATIVNIH MOŽNOSTI

Ali so Romi imeli realne možnosti izoblikovati manj težavne bivalne razmere? Zdi se, da skoraj ne. Neprijetne izkušnje v preteklosti so jih – poleg nomadskega načina življenja – in ob pomanjkanju prostorskih in ekonomskih možnosti ter pogostem pomanjkanju sistematične pomoči kot šibki skupini prebivalstva večinoma silile v rešitve, katerih rezultate je mogoče opazovati še danes. Toda pozneje je bilo možnosti več, tudi povsem realnih. Kritično je treba ugotoviti, da so zamudili vrsto priložnosti, kar je utrdilo nekatere negativne vzorce bivalnega obnašanja pri Romih, pri okoliškem prebivalstvu pa utrdilo prepričanje o neprilagodljivosti Romov. Danes je ta dejavnik prav tako aktualen, saj opozarja na skromen obseg nepremičninskega trga, realno dostopnega za Rome. Težave so zelo pogoste že na obstoječih lokacijah, še posebej če so funkcionalno moteče za stanovalce in okolico. Prav tu so potrebe po ustvarjanju izbirnih možnosti zelo velike.

Poleg naštetih dejavnikov je treba upoštevati tudi socialne in prostorske procese v lokalnih okoljih obstoječih romskih naselij. Temu se doslej skoraj ni posvečalo pozornosti, delno tudi zaradi preveč parcialnih raziskovalnih pristopov. Vsi ti procesi vplivajo na prostorske situacije posredno.

1.3.4.5. POVEČANA RABA PROSTORA IN NJEGOVA VEČFUNKCIJSKA ZASNOVA

Gradnja infrastrukture, stanovanjske gradnje in proizvodno-poslovnih kapacitet (poslovne cone) krepko posegajo v omejene prostorske kapacitete. Razpoložljivega prostora je čedalje manj. Poleg tega je zaradi pričakovane večfunkcionalnosti nekaterih območij (npr. zaradi rekreativnih namenov) potrebno več dogovarjanja in omejitev. Romske naselbine smatra večina okoliškega prebivalstva kot neke vrste oviro. To je obenem priložnost zlasti za načrtovalce, da z ustreznimi posegi skušajo

zadostiti vsem. Romom to nalaga obveznosti skrbnega odnosa do bivalnega okolja v smislu njegove urejenosti in ustreznosti različnim funkcijam.

1.3.4.6. POVEČEVANJE PROSTORSKE MOBILNOSTI PREBIVALSTVA

Ta element zveni skoraj kot anahronizem: Romi, ki so bili v preteklosti zaradi nomadizma najmanj stalen del prebivalstva, so sedaj zaradi socialno pogojene vezanosti na zelo omejena območja tako stalne naselitve kakor tudi iskanja zaposlitvenih možnosti manj mobilni in zato dolgoročno prikrajšani in ovirani. Prostorska mobilnost se povečuje in z spreminjanjem delovnih zahtev in zaposlitvenih možnosti lahko sledimo čedalje širšemu akcijskemu radiju posameznika.

Ni potrebno obsežno razglabljanje o romskih naseljih in njihovih modernizacijskih možnostih, da bi ugotovili, da utegnejo naštetih procesi modernizacijo romskih naselij prej ovirati kakor pa spodbujati. Zaradi teh potez Romi ostajajo v položaju šibkejšega. To pa pri planerskih posegih narekuje določeno previdnost in obenem senzibilnost, prav tako pa strukturno pomoč.

1.3.5. VELIKOST IN LOKACIJE ROMSKIH NASELIJ

Ustaljevanje naselitve je med Romi trajalo več stoletij in se je v Sloveniji končalo šele v osemdesetih letih 20. stoletja. Vendar imamo tudi še danes posamezne primere preselitev zaradi različnih razlogov. Skromne ekonomske možnosti Romov so ob odsotnosti državnih konceptov vodile v precejšnjo stihijskost glede izbire kraja stalnega bivališča. Romi so praviloma izbirali zemljišča, ki so bila pač še na razpolago oziroma tam, kjer je bil odpor domačega prebivalstva relativno manjši. V mnogih primerih je prišlo do uzurpacije zemljišč in praktičnega priposestevanja.

Vendar pa ni bilo v vseh primerih tako. Ponekod so naselja vendarle nastajala do določene mere namensko, ne pa tudi načrtno. Taki primeri so Pušča v Prekmurju, Kerinov grm na Krškem polju ali pa Hudeje pri Trebnjem na Dolenjskem. Potem ko je nastalo prvo jedro so ob določenem konsenzu lokalnih politikov do določene mere vplivali na to, da so se romske družine naseljevale tja. Večinoma pa žal v fazi oblikovanja ni bilo konceptov, zato je spontani prostorski razvoj sledil nekaterim smernicam, ki niso proučene in vemo o njih malo. Romska naselja nimajo značilnega jedra s klasično »vaško« minimalno družbeno infrastrukturo (lokal, cerkev, šola, krajevni urad), niti gravitacijske prometne osi. »Skupnost« je bila bolj navezana na družinskega poglavarja ali vodjo naselja, ki je imel ugled med Romi in je užival zaupanje. Izkušnje polnomadizma pač niso utrjevale prostora, na katerem bi se določena družbena interakcija dogajala, pač pa so se nanašala na ugledno osebo. Posebno vlogo je imela tudi »phuri daj«⁶ - ugledna in modra žena, ki je prav tako igrala povezovalno vlogo, ne nanašajoč se na prostor, temveč le na osebo. Prostor se je priložnostno že našel. Toda pozneje, ko je zaradi gospodarskih razlogov in vplivov modernizacije ter motorizacije prišlo do spremenjenih življenjskih stilov, drugačnih vrednot in tudi spremenjenih prostorskih potreb, se je ta okoliščina »neteritorialnosti« pokazala kot opazen primanjkljaj. Tak središčni in zborni prostor,

⁶ Glej več v Štrukelj P, Tisočletne podobe nemirnih nomadov...

pa tudi prostor za rekreacijo realno potrebujejo, a možnosti je spričo zgoščevanja bolj malo.

Zaradi nagle demografske rasti in oblikovanja novih družin ter ob hkratnih sporih znotraj romskih skupnosti so se manjše skupine odcepljale in tvorile nova naselja. Tako se je oblikovala značilna drobnonaselbinska struktura romskih naselij. To je mogoče razumeti tudi kot prilagoditev na skromne razpoložljive vire preživljanja, ki so ob nomadizmu manjših skupin vodile k prostorski razpršenosti. Tako je dobra polovica romskih naselbin dejansko zaselkov in malih naselij z manj kot 50 prebivalci. Le 7 jih ima več kot 200 in od tega dva več kot 500 prebivalcev (Pušča v Prekmurju in Brezje-Žabjek pri Novem mestu *po nekaterih podatkih, po drugih ne). Med 100 in 200 prebivalci je 12 naselij z romskim prebivalstvom. Čeprav dajejo romska naselja na prvi pogled kaotičen videz, je mogoče s primerjalno analizo v morfologiji tlorisa teh naselij, mikrolokaciji in načinu nastanka ugotoviti nekatere skupne značilnosti. To so predvsem naslednje:

- naselja so se oblikovala v bližini centralnih krajev (ker so dajala več priložnosti za preživetje)
- pogosto so izbirali bližino odlagališč odpadkov (zaradi možnosti zbiranja sekundarnih surovin)
- pogosteje so izbirali bližino kulturno-jezikovnih stikov in multietničnih okolij (zato je romskih naselij precej prav v robnih predelih)
- naselili so izpraznjena stalna ali začasna bivališča ter »cenejši« že delno devastiran prostor (npr. izpraznjene kočevarske vasi, kamnolomi ipd.).
- iskali so bližino vodnih virov, kar je v nekaterih primerih privedlo tudi do konfliktnih naselbinskih situacij.

Tabela 1: Velikost romskih naselbin

Do 49 prebivalcev	50-99 prebivalcev	100 -199 prebivalcev	200 in več prebivalcev	neznano	SKUPAJ
45	18	15	7	17	99

Vir: anketa, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij, 2007

Tabela 2: Romske naselbine glede na bližino do ostalih naselij

ločena romska naselbina	naselbina v teritorialnem stiku z ostalimi naselji	mestne romske naselbinske enote	ostalo	skupaj
57	16	24	2	99

Vir: anketa, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij, 2007

Tabela 3: Romska naselja po lokaciji glede na značaj območja

Podeželska naselja na perifernem območju	druga podeželska naselja	naselja v bližini mesta ali del mesta	ostalo	skupaj
39	35	24	1	99

Vir: anketa, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij, 2007

Skoraj dve tretjini romskih naselbin je fizično ločenih od ostalih naselij in tvorijo homogene naselbinske enote z značilnim izgledom. Šestina jih je spojenih z naselji, okrog četrte pa je mestnih naselij; locirane so predvsem na robu urbanih naselbinskih enot. Sicer so romska naselja predvsem podeželski pojav (tri četrte) in še posebej v perifernih območjih (okrog dveh petin). Regionalno se vežejo predvsem na subpanonski predel Slovenije: Belo krajino, Dolenjsko s Posavjem in Prekmurje. Drugod jih je manj, izvzemivši novejši romske imigrante z Balkanskega polotoka, ki so se skoncentrirali predvsem v Ljubljani in Mariboru. Najbolj razpršeno so naseljeni Sinti, dostikrat imenovani tudi »gorenjski« ali »srednjeevropski« Romi (sami se nimajo za Rome, temveč za povsem samosvojo etnično skupnost). Večina jih živi na zgornjem Gorenjskem med Kranjem in Jesenicami. Po ocenah jih je okrog 150 (Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, Urad RS za narodnosti, 2004-2005, interno gradivo).

Tabela 4: Značilnosti lokacij romskih naselij v Sloveniji

Zap.št.	NASELBINA ime	OBČINA	ŠT. PREB. podatek, ocena	OPIS LOKACIJE
1	Cankova	Cankova	24	na robu naselja v zaselku Breg S od vasi, ob regionalni cesti podeželje, periferno območje blizu lokalnih oskrbnih središč širša ponudba M.Sobota (ca 15km)
2	Domajinci	Cankova	71	v ločenem zaselku Na Bregu (2km od naselja), povezani s cesto podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč širša ponudba M.Sobota (ca 17km)
3	Gornji Črnci	Cankova	49	ločen zaselek (0.5km) ob regionalni cesti, SZ od naselja podeželje, periferno območje blizu lokalnih oskrbnih središč širša ponudba M.Sobota (ca 18km)
4	Krašči	Cankova	74	ločena naselbina J od vasi ob cesti proti G. Črncem (1,5km) podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč širša ponudba M.Sobota (ca 17km)
5	Dolina	Puconci	86	ločeno od ostalih zaselkov in sicer v zaselku Duge Gomile V od jedra vasi (1 km), povezani s cesto podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 11km)
6	Kušanovci	Puconci	40	JV od vasi, na samem ločen zaselek (2km) od lokalne ceste proti Moščancem povezan s potjo (0.5km) podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 16km)

7	Lemerje	Puconci	57	SV od vasi, na samem, blizu naselja sta zaselka Borovje in Na Prečkaj, povezana z lokalno cesto (1km) podeželje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 6km)
8	Vadarci	Puconci		ločena zaselka Pri Tanackih in Pri Daniji (SV od jedra vasi, proti Kruplivniku), 2.5 km, povezano z lokalno cesto podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 17km)
9	Zenkovci	Puconci	290	se drži naselja in sicer na V strani, blizu Bodonskega potoka; sta dva zaselka: Peski in Ciganska graba podeželje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 7 km)
10	Ropoča	Rogašovci	42	ločen zaselek Horvat v gozdu Z od jedra vasi, v gozdu ob potoku Črnc; povezan s slabšo potjo (2km); podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 20km)
11	Pertoča	Rogašovci	149	ločena naselbina V od vasi v gozdiču med Pertočo in Motovilci, povezano s potjo (2 km), delno razpršeno podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 21km)
12	Serdica	Rogašovci	180	ločen zaselek Ljubljana V od središča vasi (3km), v gozdu in povezano s potmi podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 22km)
13	Sotina	Rogašovci	80	ločen zaselek Maribor ob lokalni poti, v gozdu V od jedra vasi (1,5km) podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 23km)
14	Kramarovci	Rogašovci	13	V od vasi, zaselek se skoraj stika z vasjo podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 21km)
15	Ocinje	Rogašovci	10	JV od vasi, zaselek blizu vasi (0.4km) podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 25km)
16	Gornji Slaveči	Kuzma	37	zaselek Kamena graba S od jedra vasi (3,5km), razloženo podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 26km)

17	Dolič	Kuzma	52	dva ločena zaselka na JV delu vasi (predel Cingrče) povezana s potmi podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 26km)
18	Kuzma	Kuzma	5	verjetno zaselek na Z strani podeželje, periferno območje, blizu lokalnih oskrbnih središč, širša ponudba M. Sobota (ca 23km)
19	Pušča	Murska Sobota	670	samostojno naselje, KS, Z od Murske Sobote blizina mesta, večina storitev zelo blizu
20	Černelavci	Murska Sobota	250	del naselja blizina mesta, večina storitev zelo blizu
21	Nemčavci	Murska Sobota	30	del naselja blizina mesta, večina storitev zelo blizu
22	Murska Sobota	Murska Sobota	150	del mestne ulice strnjeno del mesta, večina storitev zelo blizu
23	Vanča vas	Tišina	291	strnjeno naselje blizu regionalne ceste, blizu jedra vasi (0.5km) podeželje, lokalno in regionalno oskrbno središče (M. Sobota) blizu (6km)
24	Borejci	Tišina	74	J od jedra vasi (0.5km), sklenjena naselbina, blizu one iz Vanče vasi podeželje, lokalno in regionalno oskrbno središče (M. Sobota) blizu (6km)
25	Črenšovci	Črenšovci	115	na Z robu vasi, se skoraj drži naselja veliko podeželsko naselje z večino storitev v bližini, sicer tudi blizu (15km) regionalnih središč (MS ali Lendava)
26	Trnje	Črenšovci	26	ločen zaselek blizu naselja na V podeželje, vendar blizu lokalnih in regionalnih oskrbnih središč (ca 15km)
27	Lendava	Lendava	48	del naselja, mestno naselje, vse storitve so blizu
28	Dolga vas	Lendava	118	del naselja mestno naselje, vse storitve so blizu
29	Pince	Lendava	2	del naselja podeželje, blizu regionalnega središča Lendava (5km)
30	Petišovci	Lendava	9	na robu naselja urbano naselje, oskrbno lokalno središče, blizu regionalnega središča Lendava (5km)
31	Beltinci	Beltinci	67	del naselja na JV robu večje urbanizirano naselje in oskrbno središče
32	Dokležovje	Beltinci	36	ločeno od vasi, ob nasipu na JV (1km) podeželje, lokalno oskrbno središče, regionalni center MS je blizu (6km)
33	Dobrovnik	Dobrovnik	40	strnjen del naselja na JV (vaška ulica) urbanizirano lokalno središče, regionalni center Lendava v bližini (11km)
34	Dobrovnik	Dobrovnik	10	ločen zaselek SV od naselja (2km) urbanizirano lokalno središče, regionalni center Lendava v bližini (13km)

35	Gomilica	Turnišče	42	ločen zaselek Z od vasi blizu lokalnega središča, blizu regionalnega središča MS (15km)
36	Žabjak-Brezje	Novo Mesto	446	naselje na JV mesta, sklenjeno; del NM mesto; vse storitve so v bližini
37	Žabjak-stari del	Novo Mesto		naselje na V strani mesta, del NM mesto; vse storitve so v bližini
38	Šmihel	Novo Mesto	99	naselje na J mesta, blizu mesta, del NM mesto; vse storitve so v bližini
39	Jedlinščica	Novo Mesto	70	naselje blizu mesta, na J strani, del NM mesto; vse storitve so v bližini
40	Ruperč vrh	Novo Mesto	65	ločen zaselek ob cesti med Birčno vasjo in Škrjančami mesto; vse storitve so v bližini
41	Otočec	Novo Mesto	17	zaselek, ločen V od naselja (1km) Podeželje, a blizu mesta z vso oskrbo (5km)
42	Graben - Ragovo	Novo Mesto	14	del mesta na SV mesto; vse storitve so v bližini
43	Gotna vas	Novo Mesto	31	ločen del pri vasi Težka voda predmestje; vse storitve so v bližini (4km)
44	Novo Mesto	Novo Mesto	18	mesto; vse storitve so v bližini
45	Bučna vas	Novo Mesto	?	na robu mesta-četrti Muhaber in V od Bršljina, večje mesto; vse storitve so v bližini
46	Lokve	Črnomelj	286	več zaselkov J od vasi; Brajdič in Hudorovac in še manjši, razloženo, ob cesti, blizu Črnomlja (2km) predmestje, vse storitve regionalnega središča Črnomlja so blizu (2-3km)
47	Kanižarica	Črnomelj	140	J od naselja (1km), nekoliko razloženo Urbanizirano naselje, regionalno središče Črnomelj v bližini (3km)
48	Čudno selo	Črnomelj	27	ločen zaselek J od vasi Podeželje, a blizu regionalnega središča Črnomlja (3km) z primernimi storitvami
49	Drenovec / Vinici	Črnomelj	42	ločen zaselek J od vasi podeželje, blizu lokalnega središča (Vinica), od regionalnega središča Črnomlja je 18 km
50	Črnomelj	Črnomelj	54	razloženo naselje ob cesti S od mesta del mesta, storitve regionalnega središča v Črnomlju
51	Boriha /Rosalnice	Metlika	106	blizu naselja Rosalnice podeželje, blizu lokalnega središča Rosalnice in urbanega središča Metlike
52	Svržaki /Rosalnice	Metlika	32	JV od vasi, ločen zaselek podeželje, blizu lokalnega središča Rosalnice in urbanega središča Metlike
53	Križevska vas	Metlika	43	zaselek S od mesta, Predmestje Metlike, storitve in oskrba v bližini
54	Gradac	Metlika	35	ob cesti V od naselja podeželje, lokalno središče Gradac (3km), razmeroma blizu sta obe mesti Metlika (8km) in

				Črnomelj (7km)
55	Dobravice	Metlika	35	JZ ločeno od vasi Podeželje, periferno območje, vendar blizu (10km) od Metlike kot oskrbnega središča
56	Metlika	Metlika	13	del mesta storitve in oskrba v bližini
57	Sovinek	Semič		Ima tudi ime Coklovca, ločeno in oddaljeno od drugih naselij, blizu ceste; V od Semiča Blizu lokalnega središča (3km), od regionalnega središča Črnomlja ni zelo oddaljeno (10km)
58	Belečnik	Semič	večje	V, ločeno od Ručetne vasi (1 km) Podeželje, periferno območje, regionalno središče Črnomelj oddaljeno 8 km
59	Blatnik	Semič		ob cesti, ločeno od vasi, v vodovarstvenem pasu lokalnega vodnega zajetja Podeželje, periferno območje, lokalno središče Semič (5km), regionalno oskrbno središče Črnomelj (14km)
60	Brezovica	Semič		ob cesti, ločeno od vasi Podeželje, periferno območje, lokalno središče Semič (8km), regionalno oskrbno središče Črnomelj (18km)
61	Srednja vas	Semič		ločeno od vasi, blizu ceste podeželje, periferno območje, lokalno središče Semič (10km), regionalno oskrbno središče Črnomelj (20km)
62	Črmošnjice	Semič		ob cesti S od vasi, ločeno (stare kočevske hiše) podeželje, periferno območje, lokalno središče Semič (12km), regionalno oskrbno središče Črnomelj (22km)
63	Semič - Coklovca	Semič	večje	V od vasi, ločeno in oddaljeno; ima tudi ime Štiri roke Podeželje, blizu lokalnega središča Semiča (3km) in regionalnega oskrbnega centra Črnomlja (8 km)
64	Vrčice	Semič		del naselja podeželje, periferno območje, lokalno središče Semič (4km), regionalno oskrbno središče Črnomelj (11km)
65	Željne	Kočevje	104	J od vasi, nekaj združenih zaselkov Podeželje, blizu regionalnega središča Kočevja s primerno oskrbno ponudbo (4km)
66	Marof	Kočevje	49	S od Željne, ločeno od vasi Predmestje regionalnega središča Kočevje s primerno ponudbo (3km)
67	Trata- betonarna	Kočevje	75	S od mestne četrti Trata, del mesta, regionalno središče z ustreznimi storitvami
68	Trata-jezero	Kočevje	22	med jezerom in Trato, del mesta, regionalno središče z ustreznimi storitvami prostorska stiska

69	Griček	Kočevje	26	J od Klinje vasi del mesta, regionalno središče z ustreznimi storitvami
70	Kočevje	Kočevje	40	za pokopališčem, del mesta na JV del mesta, regionalno središče z ustreznimi storitvami opazna prostorska stiska
71	Stari Log	Kočevje		v starih kočevarskih hišah v vasi, manjše število Podeželje, periferno območje, oddaljeno od oskrbnih središč (Kočevje 15km)
72	Gornje Lepovče	Ribnica		na severu Ribnice, ločeno; zemljišče je predvideno za obrtno cono podeželje, a blizu oskrbnih središč Ribnice (2km) prostorska stiska zaradi predvidenih posegov
73	Goriča vas	Ribnica		na JZ od naselja, v močvirnem predelu Podeželje, blizu oskrbnega središča (4km), prostorska stiska, ker območje ni primerno za gradnjo
74	Šranga	Mirna Peč	6	zaselek, stanovanjska hiša, urejena Blizu lokalnega središča Mirna peč (3km) in regionalnega centra NM (8km)
75	Hudeje	Trebnje	245	ločeno naselje podeželje, periferno območje, razmeroma blizu lokalnemu in regionalnemu oskrbnemu središču Trebnje (7km)
76	Mala loka	Trebnje	10	na robu naselja podeželje, periferno območje, razmeroma blizu lokalnemu in regionalnemu oskrbnemu središču Trebnje (8km)
77	Gline/ V. Gaber	Trebnje	8	ločen zaselek v gozdu podeželje, periferno območje, razmeroma blizu lokalnemu in regionalnemu oskrbnemu središču Trebnje (10km)
78	Zagorica /v:Gaber	Trebnje	15	ločen zaselek v gozdu podeželje, periferno območje, razmeroma blizu lokalnemu in regionalnemu oskrbnemu središču Trebnje (7km)
79	Korita	Trebnje	7	ločeno na Z vasi podeželje, periferno območje, razmeroma blizu lokalnemu in regionalnemu oskrbnemu središču Trebnje (8km)
80	Dobruška vas	Škocjan	50	pri tovarni Bramac, ločeno Blizu lokalnega središča (3km) in oddaljeno od regionalnega NM (15km)
81	Dobruška vas	Škocjan	120	pri tovarni Bramac, ločeno Blizu lokalnega središča (3km) in oddaljeno od regionalnega NM (15km)
82	Mihovica	Šentjernej	39	S od vasi, ločeno, na dobrih kmetijskih zemljiščih Blizu lokalnega središča (2km) in oddaljeno od regionalnega centra NM (15km); prostorska stiska

83	Roje	Šentjernej	16	zaselek, ločen od drugih Na kmetijskih zemljiščih Blizu lokalnega središča (2km) in oddaljeno od regionalnega centra NM (15km): prostorska stiska
84	Trdinova cesta	Šentjernej	71	na S blizu naselja Del naselja, lokalne storitve v bližini, regionalno središče oddaljeno 15km
85	Kerinov grm	Krško	180	oddaljenost od Krškega cca 8 km, v postopku legalizacije
86	Drnovo	Krško	50	oddaljenost od Krškega 6 km, delno legalno
87	Loke	Krško	25	oddaljenost od Krškega 4 km, nelegalno
88	Rimš	Krško	15	oddaljenost od Krškega 7 km, nelegalno
89	Krušče (Gazice)	Brežice	59	ločen zaselek Podeželje, blizu mesta z ustrezno ponudbo regionalnega središča (5km) Prostorska stiska ker zaseda kmetijska zemljišča
90	Dečja vas	Ivančna gorica	29	ločeno od naselij, ob lokalni cesti, oskrbno središče Ivančna gorica (17 km) in Grosuplje (30km) v ožjem vodovarstvenem pasu regionalnega vodovoda, zato prostorska stiska
91	Niko	Grosuplje	17	blizu naselja Mlačevo, na kmetijski zemlji blizu regionalnega središča Grosuplja (2km)
92	Oaza	Grosuplje	39	ločeno od mesta, na kmetijski zemlji Blizu regionalnega središča Grosuplja (1.5km) Zaradi lokacije in obsega prostorska stiska
93	Smrekec 1	Grosuplje	33	Z od mesta, v močvirju, za industrijsko cono Del mesta Grosuplje z ponudbo regionalnega središča Prostorska stiska zaradi slabih pogojev (močvirje)
94	Smrekec 2	Grosuplje	53	Z od mesta, v močvirju, za industrijsko cono Del mesta Grosuplje z ponudbo regionalnega središča Prostorska stiska zaradi slabih pogojev (močvirje)
95	Ljubljana	MO Ljubljana	600	v mestu, barakarska naselja in najemniki, razpršeno Dobra dostopnost do najzahtevnejših storitev Prostorska stiska zaradi lokacij ob širjenju različnih dejavnosti (komunalni prostori, promet ipd.)
96	Maribor	MO Maribor	1300	različne lokacije, starejši del mesta Dobra dostopnost do najzahtevnejših storitev Prostorska stiska zaradi ambicij mesta po renovaciji teh predelov
97	Velenje	MO Velenje	150	razpršeno v mestu Dobra dostopnost do najzahtevnejših storitev
98-106	Gorenjska - Sinti		120	Jesenice, Kranjska gora, Radovljica, Bled, Koroška Bela, Žirovnica, G. Lipnica, Sp. Dobrava

				Razpršeno v mestnem okolju oziroma znotraj naselij
skupaj	106 naselbinskih enot	26 občin razen mestnih	Cca 8.900*	Prevlada manjših samostojnih romskih naselbin, blizu podeželskih krajev, vendar ne preveč oddaljenih od lokalnih središč

VIRI

Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, gradivo Urada za narodnosti, 2003
 Pavla Štrukelj, Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, 2004, Ljubljana
 Krajevni leksikon Slovenije, DZS, 1993, Ljubljana
 Leksikon SRS, I-IV, Ljubljana, 1979, Ljubljana
 anketa, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij, 2007

1.3.6. OBLIKE ROMSKIH NASELBIN

Za Rome je torej značilna prostorska razpršenost in bivanje v relativno zaključenih »romskih« naselbinah. Mnoga bi povsem upravičila ime etničnega in socialnega geta, po svoji fiziognomiji, strukturi in tudi funkciji pa so te naselbine ali deli naselbin izraziti »slumi«. Prav obe omenjeni potezi jih uvrščata med socialno ogrožene in marginalne družbene skupine oziroma skupnosti, po drugi strani pa prav zaradi tega značaja pogosto prihaja do konfrontacij in konfliktov z ostalim prebivalstvom. Razlikujemo več tipov naselij z Romi:

-samostojno stoječa romska naselja, ki so statistično (upravno) del ostalih naselij, vendar so od njih prostorsko ločeni (zaselek) in zgrajeni praviloma v povsem drugačnem gradbenem in arhitekturnem stilu. Značilna so predvsem za podeželska naselja.

-romska naselja kot del ostalih naselij, vendar združena na enem delu (vaška ulica). V gradbeni strukturi prevladujejo bivalno manj kvalitetne stavbe; ti deli naselij so praviloma najslabše komunalno opremljeni deli naselij.

-mestne romske »četrti« so locirane predvsem v starih delih mest, ki jih je zaradi slabše kakovosti prejšnje prebivalstvo pač zapustilo, ali pa zasedajo predvsem sive mestne cone neuporabljenega prostora poleg industrijskih četrti in na drugih manj atraktivnih lokacijah. Praviloma jih sestavljajo različne improvizirane bivalne enote. Te predele v glavnem naseljuje priseljeno romsko prebivalstvo (iz območij nekdanje Jugoslavije).

-posamične hiše ali druge stanovanjske enote v podeželskih (redkeje) ali mestnih naseljih (Zupančič, 2003).

Gradnje so po kakovosti zelo različne. Zelo pogoste so lesene barake, ki so jih ponekod dograjevali še z drugim priročnim materialom. Precej je tudi zidanih hiš. Ponekod so postavili industrijsko narejene zabojnike. Drugje (zlasti v mestnih naseljih) so prevzeli izpraznjeni stanovanjski fond. Praviloma so se držali že zgrajenih poti in cest, kjer so nove bivalne enote nastajale blizu le-teh. Neredko se tudi zgodi, da naselje za več let zapustijo, kasneje pa ponovno naselijo. Te menjave so mnogo pogostejše tam, kjer je stavbni fond po kakovosti skromen (lesene barake,

pločevina in podobni materiali, ali pa gre za velike zabojnike in različne montažne elemente) in kjer preselitvi botrujejo še drugi razlogi, kot so na primer zapleteni odnosi med romskimi skupinami (naselji) ali pa konflikti z domačim prebivalstvom. Razporeditev hiš in ostalih poslopij (kolikor jih je) je stihijska, brez načrta in izbranih arhitekturnih prvin. Ker Romi večinoma niso razpolagali s posestjo, živino in drugimi materialnimi prvinami gospodarskega preživetja, se pri nastajanju niso dosti ozirali za prihodnjimi možnostmi morebitnega gospodarskega razvoja. V smislu gospodarske osnove so se – pogosto v veliko nasprotovanje okolišanon – najbolj uveljavili kupi sekundarnih surovin, posebej kovine, njihovo pridobivanje, sortiranje, preprodaja in odlaganje.

Poseben problem predstavlja tudi nastajanje novih naselij. Ker so stare naselbine prostorsko omejena, so zlasti mlajše generacije pogosto prisiljene iskati nov bivalni prostor: pogosto tako kot njihovi starši, torej ilegalno.

1.3.7. OPREMLJENOST ROMSKIH NASELIJ

Potek stalne naselitve, mikrolokacije in razporeditev romskih naselij posebej izpostavlja enega najbolj perečih problemov: pomanjkljive komunalne opremljenosti in na splošno slabo gradbeno strukturo. Romska naselja so pogosto pravi »slumi«, z prevladujočo odsotnostjo prostorske dokumentacije za raven teh naselbin in prav tako za večji del posameznih bivališč. Po podatkih, pridobljenih z anketo marca 2007 je pomanjkanje osnovne komunalne infrastrukture, se pravi dostopnost pitne vode in električne energije še vedno zelo očiten in razširjen problem. Petina romskih naselij je še praktično brez teh dobrin. Pri tem izstopajo razlike med romskimi naselji na Dolenjskem (s Posavjem in Belo krajino) in Prekmurjem; čeprav se po gradbeni strukturi ne razlikujejo zelo veliko, so na Dolenjskem precej slabše opremljena. Še skoraj polovica jih je brez urejene oskrbe z električno energijo, nič dosti bolje pa ni tudi z vodno oskrbo. V Prekmurju je še znaten del – skoraj polovica – romskih naselij vezana na lokalne vodne vire. To so navadno lastna črpališča podtalnice in studenci, ki pa niso posebej izdatni. Na Dolenjskem je spričo prevlade kraškega sveta precej naselij vezanih na dovažanje vode z gasilskimi cisternami. Nekateri so si postavili male plastične cisterne. Problem pri romskih naseljih je posebej oskrba z električno energijo. Črne gradnje (ki seveda prevladujejo) praviloma ne dobijo soglasij podjetij za distribucijo električne energije, zato si jo postavijo »na črno«, z nezanesljivimi povezavami npr. od sosedov. Take rešitve niso varne in je precej možnosti, da pride do nesreč in požarov. Zaradi neplačevanja stroškov so pogosti tudi izklopi. Da bi dosegli minimum potrebne oskrbe, uporabljajo zasebne male agregate na motorni pogon.

Preglednica 5: Opremljenost romskih naselij v Sloveniji z električno energijo in vodno oskrbo. Število naselij po območjih.

območje	oskrba z vodo			delež gospodinjstev z električno napeljavo			skupaj število upoštevanih naselij
	javni vodovod	lokalni vodni viri	brez oskrbe z vodo	vsi ali večina	delna oskrba z el. energijo	brez električne napeljave	
Prekmurje	19	16	3	23	15	0	38
JV Slovenija	32	7	18	27	6	24	57
ostalo	10	2	0	8	4	0	12
skupaj	61	25	21	58	25	24	107

Vir: -Anketa: Romska naselja v Sloveniji, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, MOP, februar-marec 2007, vse upravne enote RS, za vsako romsko naselbino posebej

-Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, Urad RS za narodnosti, 2004-2005, interno gradivo

Večina romskih naselij ima sedaj soliden prometni dostop. Ker so romska naselja nastajala v bližini obstoječih prometnic, so se izoblikovale – čeprav večinoma ravno tako na črno – tudi pomožne prometne površine. Večji problem predstavljajo neurejene prometne površine znotraj naselbin. Zaradi vse gostejše zazidave postajajo pretesne, poleg tega pa jih deloma zasedejo tudi odlagališča sekundarnih surovin. Oddaljenost od javnih prometnih sredstev sedaj ne predstavlja velike ovire, saj so se navadili na prevoze z lastnimi prevoznimi sredstvi. Vozni park ni najbolje oskrbovan, še slabše pa je s prometnimi dovoljenji in navadami oziroma izkušnjami. Čeprav se stanje na tem področju izboljšuje, zadovoljivo še zdaleč ni.

Velik problem predstavljajo zlasti komunalni odpadki. Na kanalizacijsko omrežje so priključena le redka romska naselja. Odplake so precejšen problem, saj obremenjujejo lokalno okolje in predstavljajo zdravstveno-sanitarno grožnjo najprej stanovalcem samim, prav tako pa tudi sosedstvu (to je pogost razlog lokalnih konfrontacij). Odvoz smeti je urejen za večino naselij in tako ne predstavlja več motečega dejavnika. Vendar se stopnjujejo problemi z neurejenim zbiranjem kovin in drugih sekundarnih surovin.

Tabela 6: Opremljenost romskih naselij v Sloveniji

naselje	občina	št. preb.	komunalna opremljenost		delež črnih gradenj	lastništvo zemljišč	možnost širitve	možnost nakupa	planska urejenost, status
			voda	elektrika					
Mali Šalovci	Šalovci	26	izvir	da	ni navedb	občina	da	da	urejen
Ciganszer	Hodoš	1		da	ni navedb	zasebno	da	da	urejen
Dolič	Kuzma	50	JV	delno	večina	Romi	da	da	načrtovan
Gornji Slaveči	Kuzma	36	JV	da	večina	Romi	da	da	načrtovan
Donice	Kuzma	7	JV	da	delno	Romi	da	da	načrtovan
Gornji Črnci	Cankova	20	lastni	da	delno	neznano	da	da	neznano
Domajinci-1	Cankova	47	JV	večina	delno	neznano	da	večina	ne
Domajinci-2	Cankova	39	izvir	da	delno	neznano	da	da	ne
Gornji Črnci	Cankova	30	izvir	da	malo	neznano	da	da	urejen
Hankovi	Cankova	21	izvir	da	delno	neznano	da	da	ne

Krašči-jezero	Cankova	23	izvir	da	večina	neznano	da	da	ne
Krašči-Olga	Cankova	52	lastni	da	delno	neznano	ne	da	ne
Sotina	Rogašovci	35	dovoz	del	vse	Romi	da	da	urejen
Ropoča	Rogašovci	46	JV	del	delno	Romi	da	da	urejen
Pertoča	Rogašovci	130	JV	del	delno	Romi	da	da	urejen
Serdica	Rogašovci	131	dovoz	del	večina	Romi	da	da	urejen
Sotina-Maribor	Rogašovci	55	dovoz	del	delno	Romi	da	da	urejen
Vanča vas	Tišina	291	lokalni	del	večina	Romi	pogojno	da	načrtovan
Borejci	Tišina	74	lokalni	del	večina	Romi	pogojno	da	načrtovan
Vadarci	Puconci	102	lastni	večina	delno	Romi	neznano	neznano	neznano
Kušanovci	Puconci	65	lastni	del	delno	Romi	neznano	neznano	neznano
Dolina	Puconci	74	JV	del	večina	zasebno	odkup	neznano	neznano
Zenkovci	Puconci	150	JV	večina	delno	Romi	neznano	neznano	neznano
Dokležovje	Beltinci	30	JV	da	večina	občina	ne	neznano	urejen
Beltinci	Beltinci	70	lokalni	da	večina	Romi delno	ne	neznano	urejen
Černelavci	M. Sobota	222	JV	da	večina	Romi	delno	neznano	urejen
Nemčavci	M. Sobota	30	JV	da	ni	Romi	da	da	urejen
Kranjčeva u.	M.Sobota	80	JV	da	delno	Romi	delno	neznano	urejen
Pušča	M.Sobota	573	JV	da	delno	Romi	delno	neznano	urejen
Dolga vas	Lendava	118	JV	da	večina	SKZ	pogojno	da	načrtovan
Lendava	Lendava	48	JV	da	delno	neznano	ne	ne	urejen
Pince	Lendava	2	JV	da	neznano	neznano	ne	neznano	urejen
Petišovci	Lendava	9	JV	da	neznano	neznano	neznano	neznano	urejen
Dobrovnik-1	Dobrovnik	20	lokalni	da	delno	Romi	da	da	urejen
Dobrovnik-2	Dobrovnik	30	lokalni	da	malo	Romi	da	da	urejen
Gomilica	Turnišče	42	JV	da	vse	občina	da	da	urejen
Kamenci	Črenšovci	123	lokalni	malo	večina	občina, zasebno	da	da	urejen
Trnje	Črenšovci	26	JV delno	malo	vse	občina, zasebno	pogojno	pogojno	urejen
Brezje	Novo mesto	268	JV	da	delno	občina, zasebno, Romi	pogojno	pogojno	urejen
Žabjak	Novo mesto	204	ni	ni	vse	MORS, zasebno	ne	ne	ne
Gotna vas	Novo mesto	27	JV	da	vse	zasebno, Romi	ne	ne	urejen
Otočec	Novo mesto	22	JV	da	delno	občina, zasebno, Romi	ne	ne	pogojno
Poganci	Novo mesto	73	JV	da	vse	država, šola, zasebno	ne	ne	ne
Ragovo	Novo mesto	9	ne	ne	vse	zasebno	ne	ne	ne
Ruperč vrh	Novo mesto	45	JV	da	delno	Romi, občina	ne	ne	urejen

Šmihel	Novo mesto	112	JV	da	večina	občina, Romi, zasebno	ne	ne	urejen
Roje	Šentjernej	8	JV	da	vse	SKZ	ne	ne	urejen
Draškovec	Šentjernej	25	JV	da	vse	država, zasebno	ne	ne	ne
Kozarje	Šentjernej	18	JV	da	večina	Romi	ne	ne	urejen
Mihovica	Šentjernej	30	JV	da	vse	SKZ, Romi	ne	ne	urejen
Trdinova cesta	Šentjernej	77	JV	da	vse	SKZ, občina	delno	ne	urejen
Dobruška vas-1	Škocjan	50	ne	ne	vse	zasebno	ne	ne	ne
Dobruška vas-2	Škocjan	120	ne	ne	vse	zasebno	ne	ne	ne
Čudno selo	Črnomelj	27	ne	da	vse	Romi	da	ne	urejen
Drenovec	Črnomelj	38	delno	da	malo	Romi, občina	da	da	urejen
Lokve	Črnomelj	286	JV	delno	vse	Romi, zasebno, občina, SKZ	da	delno	urejen
Kanižarica	Črnomelj	153	ne	da	večina	Romi, občina, zasebno	delno	delno	urejen
Blatnik	Semič	15	JV	da	večina	Romi, zasebno	delno	da	delno
Semič	Semič	9	ne	da	delno	zasebno	ne	ne	urejen
Belečnik	Semič	29	dovoz	ne	vse	zasebno, Romi	ne	ne	ne
Sovinek	Semič	44	dovoz	da	delno	občina	da	da	urejen
Srednja vas	Semič	43	JV	delno	malo	Romi	da	da	urejen
Svržaki	Metlika	41	JV	delno	večina	občina	da	da	načrtovan
Boriha	Metlika	114	JV	da	vsi	občina, zasebno	da	da	načrtovan
Gaugen hrib	Metlika	49	JV	delno	delno	Romi	da	da	načrtovan
Doljne Dobravice	Metlika	43	JV	da	vse	občina, zasebno, Romi	da	da	urejen
Gradac	Metlika	36	JV	da	vse	občina, zasebno	da	da	urejen
Krušče	Brežice	60	pipa	ne	vse	zasebno	ne	da	ne
Drnovo	Krško	38	lastni	da	vse	zasebno, Romi	ne	da	urejen
Kerinov grm	Krško	170	JV	ne	vse	občina	da	da	urejen
Leskovec	Krško	52	lokalni	ne	vse	zasebno	da	da	urejen
Rimš	Krško	44	dovoz	ne	vse	škofija	ne	ne	ne
Hudeje	Trebnje	250	JV	malo	vse	občina zasebno	da	pogojno	urejen
Korita	Trebnje	9	lastni	delno	vse	zasebno, SKZ	da	da	urejen
Mala Loka	Trebnje	7	lastni	ne	vse	SKZ	da	da	urejen
Trebnje	Trebnje	5	JV	da	ni	zasebno	ne	ne	urejen
Gline	Trebnje	12	JV	ne	vse	zasebno	da	da	urejen
Zagorica	Trebnje	13	JV	ne	vse	zasebno	da	pogojno	urejen
Šranga	Mirna peč	6	JV	da	ni	Romi	da	ni potrebn	urejen
Vrhoplje	Ivančna gorica	7	ne	ne	vse	zasebno	delno	ni potrebn	možno
Smrekec 1	Grosuplje	53	JV	ne	vse	občina, zasebno	ne	ne	ne
Smrekec 2	Grosuplje	57	JV	ne	vse	občina, zasebno	ne	ne	ne

Oaza	Grosuplje	31	JV	ne	vse	zasebno, občina	ne	ne	ne
Niko	Grosuplje	29	JV	ne	vse	SKZ, zasebno	ne	ne	ne
Benat	Grosuplje	20	potok	ne	vse	Romi	ne	ne	ne
Trata-jezero	Kočevje	21	pipa	da	vse	občina, zasebno	ne	ne	ne
Marof	Kočevje	27	JV	da	delno	SKZ, občina	ne	ne	ne
Kočevje	Kočevje	33	ne	ne	vse	SKZ, občina	ne	ne	ne
Željne	Kočevje	186	ne	ne	večina	SKZ, občina	ne	ne	urejen
Griček	Kočevje	19	JV	da	vse	občina	ne	ne	ne
Trata-betonarna	Kočevje	65	ne	ne	vse	občina	ne	ne	ne
Goriča vas	Ribnica	69	ne	ne	vse	zasebno MORS Romi	ne	ne	ne
Lepovče	Ribnica	52	ne	ne	vse	občina	ne	ne	ne
Otavice	Ribnica	8	ne	ne	vse	zasebno	ne	ne	ne
SINTI									
Podkočna	Jesenice	6	JV	da	ni	občina	neznano	neznano	neznano
Na Potokih	Jesenice	družina	JV	da	ni	lastno	neznano	neznano	neznano
Žirovnica	Žirovnica	22	JV	da	ni	SKZ	neznano	neznano	neznano
Kranj	Kranj	družina	JV	da	ni	lastno	neznano	neznano	neznano
Rečica	Bled	družina	JV	da	ni	lastno	neznano	neznano	neznano
Kamna gorica	Kropa	družina	JV	da	ni	lastno	neznano	neznano	neznano
Radovljica	Radovljica	družina	JV	da	ni	lastno	neznano	neznano	neznano
PRISELJENI ROMI									
Litijska c	Ljubljana	52	JV	da	vse	neznano	neznano	neznano	neznano
Ljubljana ostalo	Ljubljana	600	delno	delno	večina	različno	delno	delno	urejen
Maribor	Maribor	1300	delno	delno	večina	različno	delno	delno	urejen
Velenje	Velenje	150	JV	da	ni	zasebno	da	da	urejen

Viri:

-Anketa: Romska naselja v Sloveniji, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, MOP, februar-marec 2007, vse upravne enote RS, za vsako romsko naselbino posebej

-Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, Urad RS za narodnosti, 2004-2005, interno gradivo

-Štrukelj P., 2004, Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, Ljubljana, 309

Opombe:

-zaradi pomanjkanja prostora je pregled posplošen

-kratice (JV-javni vodovod; SKZ- sklad kmetijskih zemljišč)

Število romskih naselij lahko v različnih virih nekoliko variira, kar je odvisno od tega, ali so nekatere zaselke šteli kot samostojne ali združene prostorske enote

1.3.8. FUNKCIJE ROMSKIH NASELIJ

Vprašanje funkcij romskih naselij namenoma postavljamo v ospredje obravnave, ker se ta vidik skoraj kot po pravilu zanemarja. Pri tem izhajamo iz dveh domnev: prvič,

da je vsaka naselbina dejansko večfunkcionalna in drugič, da skuša posameznik zaradi racionalizacije doseči glavino svojih potreb v bližini. Iz opravljanja teh funkcij izhajajo tudi različni problemi, ki motijo tako njihove prebivalce kakor tudi vse tiste, ki so v dometu izbranega naselja. Te funkcije so: bivanje, izobraževanje, oskrba, delo, rekreacija in sprostitve, druženje, ohranjanje in razvoj kulture in identitete. Temu smo v omenjeni raziskavi posvetili pomembno pozornost. V nadaljevanju navajamo najprej funkcije, nato pa še nekatere izstopajoče probleme, ki jih je mogoče na splošno opaziti v zadnjih letih.

Bivanje predstavlja osnovno in izhodiščno vlogo. Romska naselja so sicer bivalne enote, vendar z mnogimi slabostmi, ki izvirajo iz lokacije, kakovosti gradenj in stanovanjske opreme. Te slabosti se odražajo predvsem navznoter, torej v škodo Romom samim, obenem pa jih ovirajo na drugih področjih (Zupančič, 2006, 66-67). Posebej jasno se je to izkazalo pri primeru naselja Smrekec pri Grosupljem. Lokacija v močvirju jim zaradi visoke talne vode, vlage, mrčesa in ostalih prilik povzroča več težav. Zaradi slabe komunalne opremljenosti je prisoten smrad; povzroča tudi nekatere zdravstvene probleme (Steklačič, 2003).

Nobeno romsko naselje v Sloveniji nima na svojem ožjem (naselbinskem) teritoriju vzgojno-izobraževalne enote. Romi obiskujejo šole v sosedstvu. To jih po eni strani sili v oblikovanje stikov z ostalim prebivalstvom in s tem načeloma prispeva k njihovi družbeni integraciji (Tancer, 1999, 155-158), po drugi strani pa so ti bližnji stiki pogosto tudi točke konflikta. Pomanjkanje električnega in telefonskega omrežja ne omogoča uporabe sodobnih medijev, kar učence ovira pri doseganju boljšega učnega uspeha ter vzbuja (poleg mestoma še prisotnih negativnih stereotipov) ali pogloblja občutke manjvrednosti. Oddaljenost je lahko pomemben dejavnik, saj so nekatera romska naselja oddaljena od šole in je posebej pozimi dostopnost šole slabša. Toliko bolj ugodne rezultate lahko opazimo pri vrtcih (na primer Pušča, Brezje), saj je precej povečala interes Romov pri skrbi za urejanje okolja.

Posebno mesto imajo romska naselja tudi na področju dela. Specifike romske ekonomije, naslonjene na različne vire dohodkov, je v več primerih pogojevala celo lokacija teh naselij. Zaradi skromne zaposlenosti v industriji, storitvah, upravnih in drugih dejavnostih s formalno sklenjenimi delovnimi pogodbami so romska naselja v bistvu tudi pomembna prizorišča romske ekonomije neposredno ali pa so posredno povezana s tem. Ta vidik se pri analizi položaja Romov in predvsem v luči prostorsko-socialnih odnosov nekoliko zapostavlja, čeprav je ravno zaradi tega tako sporen v odnosih do okoliškega prebivalstva. Primanjkljaj kmetijsko proizvodnih površin in vrtov Romi ponekod kompenzirajo s posegi v sosednja kmetijska zemljišča, kar povzroča v prvi vrsti spore z okoliškim prebivalstvom. Med pomembne gospodarske dejavnosti Romov sodi tudi zbiranje, urejanje in preprodaja sekundarnih surovin, kot so papir, plastika, steklo in predvsem kovine. Zaradi teh aktivnosti, ki potrebujejo precej manipulativnega prostora, prihaja do občutne zasmetenosti naselja in njegove bližnje okolice, pojava zaprašnosti, smradu (zaradi sežiganja npr. gum, kablov in drugih izdelkov, iz katerih potem pridobijo dragocene surovine za preprodajo). Zlasti v manjših romskih naseljih, kjer prostora pač primanjkuje, je to zelo občuten notranji problem. Gosta pozidava onemogoča urejanje teh aktivnosti znotraj naselja, poleg tega pa je zaradi vplivov na okolje moteč tudi za same Rome. Zato nastajajo proizvodni in servisni otoki na robovih naselij, bližje prometnicam in s

tem toliko bolj na očeh in v spotiko pri okoliškem prebivalstvu. V Grosupljem je ta problem dokaj prisoten in razlog že nekaj sporov.

Zelo podobno je pri oskrbi. Zelo redko so romske naselbine opremljene s katero izmed oskrbnih funkcij: trgovino, gostinskim lokalom, zdravstveno postajo, enoto pošte, banke in drugih sodobnih storitev. Romi jih zato iščejo v sosedstvu.

Edino rekreativne potrebe, druženje in zabavo najdejo Romi v okviru svojih naselbin, posebno če so te nekoliko večje. Vendar je to neredko v veliko nejevoljo okoliških prebivalcev, ki zaradi uzurpacije in motenja posesti trpijo določeno škodo. Del druženja in zabave se odvija tudi v ustreznih objektih v okolici. Medkrajevne in še posebej medregionalne razlike so tukaj zelo očitne. V Prekmurju Rome praviloma sprejemajo tudi kot glasbenike in so zato v regionalni folkloristiki prepoznaven, včasih celo iskan element. Na Dolenjskem je bila prisotnost Romov pri večjih prireditvah največkrat razlog za izgrede. Nedvomno igrajo pri tem veliko vlogo prisotni stereotipi in predsodki.

Družabno življenje ima poseben pomen za ohranjanje in razvoj romskega jezika in kulture in s tem tudi romske identitete. Položaj Romov je na tem področju poseben, neprimerljiv s katero koli drugo etnično skupino v slovenskem prostoru. Zgoščenost Romov v romskem naselju nedvomno pripomore k ohranjanju romskega jezika, medgeneracijskem prenosu romske kulture v najširšem smislu in s tem k ohranjanju njihove identitete, v sklopu katere ima tudi specifičen način življenja, vrednote in predstave očitno vidno vlogo. Toda obenem je to tudi dejavnik določene getoizacije, samozadostnosti in izogibanja stikov z ostalim prebivalstvom, še posebej otrokom in mladini. Tudi zaradi tega vstopajo v vzgojno-izobraževalni sistem preskromno pripravljeni z znanjem slovenskega jezika, kar ob zadrževanju družabnih stikov pretežno z Romi in pomanjkanju medijske oskrbe (ki je v tem pogledu tudi posrednik jezika) rezultira v slabšem znanju slovenskega jezika in s tem skromnejši konkurenčnosti Romov na trgu dela. Obenem pa vzgojnoizobraževalni sistem zaradi odsotnosti upoštevanja romščine kot pomembnega vira in elementa romske identitete (ter tudi upoštevanja njihove kulture) le-te ne ohranja, vzpodbuja in razvija, temveč nasprotno, prispeva k nazadovanju teh elementov in s tem osebni razdvojenosti med »romskim« in »civilnim«, kar potem struktura, videz in funkcija romskih naselij samo še utrjujeta. Nedvomno bodo imele prihodnje raziskave na tem področju še veliko dela. Skoraj pa ne moremo dvomiti, da je tovrstni integracijski model v bistvu tudi asimilacijski.

Pregled funkcij romskih naselij lahko sklenemo z ugotovitvijo, da romska naselja zagotavljajo poleg bivalne (stanovanjske) le zelo omejeno mero ostalih vlog, ki se lahko nudijo na ravni naselja. Ta primanjkljaj ovira Rome na drugih področjih in zmanjšuje njihovo uspešnost pri različnih vidikih družbene integracije. Celotno več: izvrševanje različnih funkcij na lokalni ravni vodi v konfrontacijo ali celo konflikte z okoliškim prebivalstvom. Pri urejanju in načrtovanju romskih naselij bo potrebno funkcijam nameniti večjo pozornost.

1.4. PROBLEMI ROMSKIH NASELIJ

1.4.1. PROBLEMI ZNOTRAJ ROMSKIH NASELIJ

Zaradi svoje lokacije, izgleda, gradbene strukture, lastništva, arhitekturne in komunalne ureditve ter opremljenosti imajo Romi v svojih naseljih vrsto problemov. Bivalni problemi so namreč izhodišče tudi nekaterih drugih težav, posebej pri doseganju ustrezne stopnje izobrazbe, poklicnih kvalifikacij, dodatnih izobraževalnih možnosti, informiranosti, zdravstvenih in socialnih storitev, dostopa do delovnih mest in skratka dostopa do vključevanja v slovensko družbo na različnih področjih. Neredko so prav neustrezne bivalne razmere krive za poznejše neuspehe. Varnostna vprašanja se tako vpletajo v ostale nianse bivanja v romskih naseljih. Posebej omenjamo naslednje probleme:

- neprimerna lokacija (poleg vprašanja legalnosti mislimo tu predvsem na nefunkcionalnost nekaterih lokacij)
 - neurejeno lastništvo (večinoma niso lastniki parcel oziroma zemljišč)
 - odsotnost planskih aktov (nelegalnost!)
 - stanovanjske enote v romskih naseljih pogosto niso numerirane; zaradi tega prihaja pri souporabi npr. vode elektrike ipd. do sporov med uporabniki
 - prostorske omejitve širjenja naselja
 - zgoščevanje naseljevanja, ki presega minimalne standarde; spori med sosedi
 - praviloma slaba komunalna in infrastrukturna opremljenost; souporaba zahteva zelo dosledne gospodarske odnose med stanovalci-sosedi; neredko spori
 - nizek stanovanjski standard večjega dela stanovanjskih objektov
 - pomanjkanje oziroma odsotnost arhitekturnih in krajinskih modelov romskih naselij
 - pomanjkanje prostora za nekatere oblike gospodarskih dejavnosti
 - povzročanje smradu, prašnosti, zasmetenost; je opazen zdravstveni in ne zgolj estetski problem
 - ogrožanje vodnih virov ter naravne in kulturne dediščine
 - resni notranji konflikti (pogosto sodijo med t.i. meddružinske spore in se lahko vlečejo tudi dalj časa)
- (Zupančič, 2006, 623).

Zaradi notranjih tj. medromskih sporov je bilo že kar nekaj selitev. S socialno stratifikacijo, še posebej če je ta pridobljena (tudi) z nelegalnimi aktivnostmi, se oblikujejo tudi struje, ki na lokalnih ravneh znotraj romskih skupnosti uveljavljajo tudi povsem svoja pravila. Tako se je tudi v nekaj novejših primerih (šlo je poizkuse uveljavljanja legalnih naselij z združevanjem romskih naselbin) izkazalo, da se določene skupine razmeroma slabo prenašajo. Rezultat tega so tudi selitve in s tem nastajanje novih bivalnih enot, ki niso zgolj rezultat oblikovanja novih (mladih) družin. Mnoge naselbine so zaradi tega številčno dokaj stabilne, saj ne tolerirajo novih naselitev. Širjenje naselij je tako vezano v prvi vrsti na demografsko rast in atomizacijo družin. V demografski rasti so očitne razlike med dolenskim in prekmurskim Romi (Zadravec, 1991).

1.4.2. POGOSTI PROBLEMI SOBIVANJA ROMOV IN OKOLIŠKEGA PREBIVALSTVA

Pisani viri in analize o odnosih med romskim prebivalstvom in bližnjim socialnim okoljem je polno navedb, da ima nenaklonjenost Romom že dolgo domovinsko pravico. Integracije Romov so bile (tudi) v preteklosti neuspešne, tudi če so jih skušali uveljaviti s precej trdimi prijemi. Pozneje, zlasti pa po drugi svetovni vojni so se vsaj v Sloveniji uveljavili bolj permisivni koncepti, ki pa tudi niso dali zelenih rezultatov. Celovitih integracijskih konceptov ni bilo, s stalno naselitvijo in še posebej nadaljnjimi koraki družbene modernizacije pa so se problemi na teritorialno-socialnem stiku Romov in lokalnega prebivalstva stopnjevali. Mnoge družboslovne / humanistične razprave so se v luči zavedanja v preteklosti Romom povsem nenaklonjenega okolja in seveda tudi politik zatekale k naivnemu pričakovanju, da bo mogoče z vrsto spodbujevalnih »mehkih« ukrepov preseči večgeneracijsko nenaklonjenost do Romov. Vendar to ni tako enostavno. Problem sobivanja ni le problem vzpostavitve in ohranjanja dialoga, kot se pogosto navaja, temveč je potrebno odpraviti povsem objektivne ovire. Če nenaklonjenost in nezaupanje izhajata iz slabih osebnih izkušenj, bo zgolj prepričevanje premalo. Po drugi strani pa je treba računati tudi na lagodnost pozicije ločenosti in nesodelovanja, ker to ne zahteva nobenega navora, poleg tega pa Romi potem pogosto ostajajo zelo priročni krivci za marsikaj. Tako ima po drugi strani tudi vztrajanje pri negativnih stereotipih vrsto razlogov, da se ne premakne. Toda problemi ostajajo, z njimi pa tudi latentni konfliktni potencial, kar pa v nobenem primeru ni dobro.

Romi so s stalno naselitvijo izgubili temelje stare »ekonomije«, okolišani pa postajali zaradi spremenjenih ekonomsko-socialnih odnosov bolj ranljivi. Le redke občine so pristopale bolj sistematično, že zgodaj in so zato tudi dosegle boljše rezultate. Zato so se ob ohranjanju in celo stopnjevanju problemov na ravni bližnjega teritorialno-socialnega stika odnosi med Romi in okoliškim prebivalstvom pogosto zaostrovali. Spregled teh novih okoliščin bodisi njihovo odzivanje na družbeno margino bodisi stopnjevanje očitkov o rasistični, nestrpnih, nacionalističnih ali sovražnih naravi romskih sosedov niso produktivni. A vendar jih je veliko in po opažanju nekaterih nič ne kaže, da bi se jih lahko kmalu znebili. Premalo je bilo tudi zavedanja, da utegne prav ignoriranje realnih problemov spodbuditi in utrjevati Romom nenaklonjeno držo lokalnega prebivalstva (Žnidarec Demšar S., 2006, 50-51). Naivno pričakovanje, da se morajo pač okolišani »navaditi« na kulturne in siceršnje specifikke svojih novih romskih sosedov, so naletele ne le na gluha ušesa, temveč so celo pomagale k gradnji ovir, ki so jih oboji potem težko premagovali.

Ob stikih z Romi se ob izkazanih problemih čuti lokalno prebivalstvo prizadeto. Dodatni problemi, ki skoraj po pravilu (so pa tudi izjeme!!) spremljajo občine z romskim prebivalstvom, predstavljajo ne le lokalni, temveč regionalni problem. V preteklosti se je že javilo več primerov, kjer je neprimerna lokacija in struktura romskega naselja izhodišče napetosti. V splošnem pa lahko glede na dosedanje proučevanje izpostavimo predvsem naslednje težave:

-uzurpacija zemljišč za lokacijo romskih naselij, odlaganje materialov in druge zasedbe parcel -motnje posesti, rabe zemljišč in gospodarskih dejavnosti

- povzročanje neposredne škode zaradi kraje, nenamernega uničevanja
- vizuelna devastacija zaradi odlaganja odpadkov, izgleda naselij in spremljajočih površin
- povzročanje smradu, povečevanje prašnosti, onesnaževanje vodotokov ali podtalnice oziroma kraških vodnih zajetij
- vožnje z neregistriranimi avtomobili in brez ustreznih zavarovanj; v primerih nesreč imajo udeleženci praviloma zelo skromen možnosti vračila stroškov
- oviranje prometa zaradi nenamernega zbiranje sekundarnih surovin kot so zlasti kovine in steklo) ali namernega zasmetevanja prometnih površin
- oviranje gospodarskih dejavnosti, predvsem kmetijstva in turizma
- obstoj konfliktov, strah zlasti starejšega prebivalstva pred nasiljem ipd.
- razraščanja kriminala v nekaterih primerih prinaša nepomirljive odnose s sosedstvom.

Živimo v postmoderni, informacijski družbi. Uspeh posameznika in dvig na socialni lestvici je usodno odvisen od tehničnih možnosti komunikacije na eni ter strokovne usposobljenosti in znanja kot osnovne razvojne dobrine. Toda taka družba je obenem tudi veliko bolj ranljiva kot pa na primer prejšnja kmečka (agrarna) in tudi industrijska. Moteči dejavniki v bližnjem okolju ter na območjih, ki jih dosega posameznik pri opravljanju svojih funkcij, se zato hitro prepoznajo kot velike razvojne težave ter resno oviranje kakovosti življenja. V luči prostorsko-socialnih odnosov dobijo konfrontacije in nevšečnosti, ki jih Romi povzročajo svojim sosedom (zelo redko je obratno) povsem nove razsežnosti. Težje dosega ne le delovna mesta, temveč tudi različne oblike oskrbe, rekreacije, sprostitve, dodatnega (permanentnega) izobraževanja. Vsak vlom v stanovanjsko hišo pomeni tudi bistveno večjo škodo zaradi elektronskih naprav, shranjenih podatkov in drugih sodobnih dobrin in pridobitev. Vse to lahko stopnjuje negativno percepcijo Romov in utrjuje stare (v glavnem negativne) stereotipe o njih. Toda to so realni problemi in omalovaževanje teh težav le stopnjuje prepad med enimi in drugimi. Še toliko bolj so zaradi pomanjkanja sodobnih dobrin prikrajšani Romi. Slabe bivalne razmere, povezane z neugodno lokacijo in ureditvijo romskih naselbin so tako vztrajen bumerang, ki vselej zadeva najprej Rome, posledično pa tudi njihovo sosedstvo.

Ponekod so postale resen problem tudi droge, bodisi njihovo razpečevanje ali pa uživanje, kar skupaj s problemi alkoholizma povzroča vrsto težav najprej znotraj romskih družin in romskih naselij, obenem pa hitro negativno vpliva na okolico povsod tam, kjer prihajajo v bližnje socialne stike. Ti pojavi imajo tudi sicer v slovenski družbi na splošno žal čedalje širše razsežnosti in jih je treba jemati nadvse resno kot spremljevalce sodobnega življenja, ne glede na kulturno ali etnično poreklo. Omenjamo pa jih, ker so vsaj v nekaterih primerih, ki jih je bilo mogoče ugotoviti, zelo velik problem.

Ob tem ne smemo zanemariti tudi ne tako redkega zlasti verbalnega nasilja, ki so ga deležni Romi ali pa ga – tudi zaradi lastnih stereotipov in pogosto nizki samopodobi – gojijo tudi oni sami. Ker se to primarno navezuje na možnosti zaposlovanja in s tem socialnega vzpona, ima to zapostavljanje vrsto negativnih posledic.

Posebej je treba omeniti, da so Romi pogosto »krivi« za prestopke, ki se jim jih pripisuje, ne da bi jih storili oziroma dokazali. Ker pa zaradi pogosto očitane premajhne pozornosti in učinkovitosti varnostnih sil in sodnega sistema mnogih

prestopkov in sorazmerno resnih težav oškodovanci mnogokrat niti ne prijavljajo (pogosta navedba, da se to ne izplača in so potem le še bolj tarča nasilja), je tu široko sivo polje uradno »neznanega in neobstoječega«, toda za lokalno, prizadeto prebivalstvo nadvse moteče, pa tudi gospodarsko ogrožujoče. Po drugi strani pa obstoj tega sivega polja vzbuja, stopnjuje in razširja apriorne negativne stereotipe o Romih med okoliškim prebivalstvom, zmanjšuje možnosti dialoga in povečuje možnosti konfrontacije, ki se lahko hitro (kot smo bili v preteklih mesecih in letih že priče) prevesijo v lokalne konflikte z nepredvidljivimi in lahko usodnimi posledicami. Zavedati se je treba, da je reševanje tudi majhnih konfliktov in vzpostavljanje možnosti dialoga potem izredno težavno, drago in uspeh negotov. Konfrontacije in konflikti Romom v splošnem ne prinašajo dobrega. Po izkušnjah sodeč jih hitro doletijo posplošene negativne sodbe in utrjujejo psihološke pregreje o (ne)možnostih sobivanja. Prav zaradi tega je pozornost tudi do navidezno malih problemov dolgoročno pomembnejša, kot se zdi na prvi pogled. Omalovaževanje teh problemov pri oškodovanem prebivalstvu oziroma povsod tam, kjer se je zaradi realnih težav v preteklosti razvili občutki (ali izkušnja!) ogroženosti ovira ali celo preprečuje, da bi lokalno prebivalstvo razumelo in lažje sprejelo različne ukrepe, ki vodijo k legalnosti bivanja kot enem od najpomembnejših izhodiščnih pogojev družbene integracije in privzema, predvsem pa tudi doseganja življenjskega standarda kot ga ima ostalo prebivalstvo. Prav v tem je treba videti specifično varnostnega vprašanja v kontekstu urejanja prostorskih razmer v romskih naseljih.

Posebno poglavje v kontekstu varnostnih vprašanj v romskih naseljih so tudi odnosi Romov do oseb, ki opravljajo različne službe (socialni delavci, zdravstveno osebje, učitelji in vzgojitelji, policisti, predstavniki občin, zastopniki humanitarnih organizacij in podobni poklicni profili, ki se po svoji dolžnosti srečujejo z Romi oziroma so zadolženi za izvajanje določenih opravil). Nekateri doživljajo ob svojem delu oziroma zaradi njega grožnje, celo najhujše. Predvsem je to pogosto v primerih, ko so po svojih poklicnih pristojnostih in dolžnostih zavrniti želje, interese ipd. nekaterih Romov. V to skupino se lahko uvrstijo tudi romski svetniki, ki se v komunikaciji s predstavniki lokalnih oblasti (občinski svet, občinska uprava, javnost) znajdejo v koliziji interesov z nekaterimi skupinami Romov v »svoji« občini. Ne nazadnje je zlasti v občinah z več romskimi naselji, ki so neredko nastala prav zaradi nesoglasij med posameznimi skupinami Romov, takih napetosti praviloma veliko. Ta pluralnost je odraz neredko nekoliko klanovske delitve dela in prihodkov na specifičnem »trgu« (recimo pri pobiranju starih kovin) ali pa sega še nekoliko nazaj in je torej predmet starih zamer. Glede na dokaj pozitivne izkušnje inštituta romskega svetnika kot predstavnika in zastopnika interesov Romov, obenem pa tudi osebe, ki mora po svoji poziciji utrjevati poti sporazumevanja in dialoga z lokalno skupnostjo, se zlahka znajdejo soočeni ne le z grožnjami, temveč tudi poskusi resnih obračunov. To je treba posebej podčrtovati, ker lahko spričo preteklih izkušenj zlasti v fazi pospešenih sanacijskih posegov pričakujemo, da bodo romski svetniki pogosto tarče različnih pritiskov in nerealnih pričakovanj.

1.5. REŠEVANJE PROSTORSKIH PROBLEMOV ROMSKIH NASELIJ

1.5.1. PROUČEVANJE IN PROUČENOST PROSTORSKIH VIDIKOV ROMSKIH NASELIJ

Koliko dejansko vemo o naravi in strukturi romskih naselij?

Pomanjkanje izkušenj in razmeroma slaba proučenost kompleksa romskih naselij in naselbinskih enot marginalnih družbenih skupnosti v Sloveniji nasploh je izhodiščna popotnica vsakemu, ki se bo želel spopasti s to zanimivo tematiko. Tuje izkušnje so nam lahko le v skromno pomoč, saj smo v dosedanjih razpravah in terenskih raziskavah odkrili precejšnjo individualnost teh naselbin in velike razlike med njimi že v Sloveniji. To velja še posebej, ko se od proučenih dejstev in analiz spravimo h konceptom razvoja. Med državami se močno razlikujejo in s posnemanjem npr. italijanskih ali madžarskih zgledov bi utegnili zanemariti prav omenjeno lokalno in individualno naravo romskih naselij. Kljub temu pa je mogoče vrsto elementov vendarle spraviti na skupni imenovalac in s primerjavo izoblikovati jasnejša stališča ter ugotoviti nekatere skupne poteze.

Proučevanje prostorske problematike romskih naselij je značilen primer, ko posplošeni pristopi ne pomagajo prav veliko. Politična geografija se problemov marginalnih skupnosti loteva zelo obrobno. Temu je nemara kriva pretežno globalistična naravnost sodobnih političnogeografskih in geopolitičnih pristopov, ki pa se po drugi strani zaradi naraščajoče družbene stratifikacije in tudi s tem povezane politične polarizacije morajo soočiti tudi z marginalnimi skupinami (v svetovnem okviru to nikakor niso le Romi). V slovenski politični geografiji, ki ima močne temelje tudi v socialni geografiji srednjeevropske tradicije, smo precej na boljšem. Socialnogeografska šola je s poudarjanjem podrobnih terenskih raziskav, vključujoč pri tem prostorske razmere, potekajoče procese in odnose med različnimi dejavniki v proučevanem okolju ter ne nazadnje tudi ugotavljanjem problemov. Pri tem ima pomembno mesto tudi uporaba terenskih indikatorjev, saj je statističnih podatkov o romskih naseljih premalo, dinamika spreminjanja razmer pa hitra in jih službe, ki se jim posebej posvečajo, komaj sledijo. Na pomanjkanje podatkov in probleme z dostopnostjo le-teh je treba torej računati kot s precej standardno težavo.

Zato je temelj novih spoznanj o sodobni strukturi, problemih in perspektivah Romov in njihovih naselbinskih enot potrebno terensko delo. Le-to pa ima nekaj posebnosti, ki jih je nujno treba upoštevati, če hočemo doseči realno sliko razmer. To so potrdile tudi nedavne izkušnje s terenskim delom študentov politične geografije. Srečali smo se s tremi občinami z romskimi naselji: Grosuplje, Dobrovnik in Krško. V vseh primerih je bilo potrebno najprej temeljite priprave: čim podrobnejša seznanitev z okoljem in predhodnimi rezultati ter – kar je morda najpomembnejše – tudi obvestilo vseh potencialnih sogovornikov na terenu. Potrebno je vzpostaviti zaupanje in šele potem preiti v terenski posnetek z anketiranjem intervjuvanjem, kartiranjem, fotografiranjem in drugimi načini zajema terenskih podatkov. Da bi zagotovili kar najbolj verodostojno sliko, je smiselno pristopiti s treh strani: Romov, okoliškega prebivalstva in različnih institucij, kot so na primer šole, vrtci, občinska uprava, občinski svet, romski svetnik, zavod za zaposlovanje, zavod za socialno varstvo, zdravstvene ustanove, policija, cerkev, humanitarne organizacije, nevladne organizacije in podobno. Na ta način dobimo čimbolj kompleksen pregled nad

stanjem in lažje izločamo tendenciozne odgovore, ki jih utegnemo dobiti pri eni od proučevanih strani.

Predmet geografskega proučevanja romskih naselij je najprej lokacija romskega naselja: lega glede na ostali del naselbinskega sistema, odnos do okoljskih prvin in podobno. Sledi proučitev strukture naselja, kjer hitro izstopita dva problema: kakovost stavbnega fonda in komunalna urejenost ter opremljenost, posredno pa tudi formalna urejenosti (legalnost). Tako smo že sredi opaznih problemov predvsem socialne narave in demografske analize, od starostne in spolne sestave, prek izobrazbe do zaposlenosti in ekonomskih virov preživetja. Tretji sklop predstavljajo odnosi, kjer nas bolj kot percepcija zanimajo dejanske povezave in ločnice, ki se vzpostavljajo v lokalnem okolju, ter seveda razlogi zanje. Posebno mesto je smiselno odmeriti tudi vprašanju organizacije in identitete, s tem pa tudi jezika in kulture: tematik, ki so bili doslej nasploh močno v senci zgolj »problemsko« orientiranih študij, Romi pa prepoznavni predvsem (če ne celo izključno) zgolj po socialnih problemih in težavah v sosedstvu. Medtem ko kar nekaj sodobnih avtorjev o romski tematiki vztrajno izpostavlja njihovo zapostavljenost, krivice, nestrpnost, pa celo rasizem in ksenofobijo, je treba že v začetku jasno povedati, da te teze večinoma le podaljšujejo življenjsko dobo stereotipov o Romih in romskih naseljih in potiskajo to prebivalstvo prav v družbeno obrobje. Žal pogosto prezrejo sodobne procese in ne uspejo zaznati niti perspektiv in niti pasti, ki se s hitro družbeno dinamiko pojavljajo tudi v romskih naseljih.

1.5.2. POGOJI NAČRTOVALSKIH POSEGOV V ROMSKIH NASELJIH

Med pričakovanji, ki jih Romi pogosto naslavljajo na lokalno in tudi državno raven prostorskega načrtovanja, so tudi t.i. »legalizacije« romskih naselij. Kot je bilo že omenjeno, so romska naselja z legalističnega vidika večidel črne gradnje, ki potem predstavlja izhodišče začaranega kroga: ker ni ustreznih dokumentov in načrtovalskih opredelitev, niso deležni strukturnih pomoči in vlaganj npr. v infrastrukturo. Pomanjkanje le-te pa jim dalje ne nudi primernih možnosti ne za šolanje otrok in ne za konkurenco na trgu delovne sile. Zaradi brezposelnosti ne dosegajo ekonomskega praga vključenosti v družbo in izboljševanje lastnega življenjskega standarda. In krog je tako sklenjen.

Preglednica 7: Delež črnih gradenj v romskih naseljih po območjih Slovenije. Število naselij.

območje	vse so črne gradnje	večina so črne gradnje	del objektov so črne gradnje	črnih gradenj je malo ali nič	ni podatkov	skupaj romskih naselij
Prekmurje	3	12	16	4	4	38
JV Slovenija	39	6	7	4	0	57
ostalo	1	2	0	1	8	12
skupaj	43	20	23	17	12	107

Vir: -Anketa: Romska naselja v Sloveniji, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, MOP, februar-marec 2007, vse upravne enote RS, za vsako romsko naselbino posebej

Črne gradnje so v romskih naseljih odločno v prevladi, ne glede na območje. Vendar je na Dolenjskem večina romskih naselij takih, kjer so vsi objekti postavljeni nelegalno.

Te okoliščine nedvomno pomenijo slabo izhodišče za urejanje bivalnih razmer, še posebej če upoštevamo tudi že omenjene slabosti infrastrukturne opremljenosti. Vendar je »legalizacija« postopek, ki sam po sebi ne prinese funkcionalnih sprememb (kar se je izkazalo pri tovrstnih poskusih leta 1993, ko so na podlagi posebnega zakona in sledečih uredb skušali izboljšati stanje na tem področju. Zakon je dosegel le manjši del objektov in območij, potrebnih tovrstne sanacije, navrgel pa je več problemov.

Zaradi pomanjkanja prostora na tem mestu ne moremo razpravljati.). Poleg tega sta za učinkovito reševanje problemov v romskih naseljih pomembna – poleg sprememb v strukturi in funkciji samih bivališč oziroma naselij v celoti – vsaj še dva elementa. Območje romskih naselij je potrebno opredeliti (skladno s področno zakonodajo) kot zazidalno in jim torej spremeniti namembnost. Drugi pogoj pa je urejeno lastništvo zemljišč, predvidenih za stanovanjsko (in drugo) gradnjo.

Preglednica 8: Romska naselja v Sloveniji glede na plansko opredeljenost. Število naselij.

območje	prostorska dokumentacija je urejena	prostorska dokumentacija je načrtovana	območje r.n. je zunaj zazidalnih območij	neznano, ni podatkov	skupaj romskih naselij
Prekmurje	22	6	5	5	38
JV Slovenija	26	4	27	0	57
ostalo	3	0	0	9	12
skupaj	51	10	32	14	107

Vir: -Anketa: Romska naselja v Sloveniji, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, MOP, februar-marec 2007, vse upravne enote RS, za vsako romsko naselbino posebej

Preglednica prikazuje sedanjo stopnjo dosežene planibilnosti območij, kjer se nahajajo romska naselja. Medtem ko so občine v Prekmurju že večinoma opredelile obstoječe lokacije kot naseljen prostor in izvršeno dejstvo, je na Dolenjskem še polovica romskih naselij takih, ki kratkoročno ne morejo računati na bistvene formalne spremembe. Razlogov je več in jih ne moremo iskati zgolj v načelni nepripravljenosti tako lokalnih skupnosti, da bi uredile romska naselja skladno z urbanim redom.

V postopkih vzpostavljanja pravno legitimnih stanj je zelo pomemben in nujen korak tudi ureditev lastništva. To praviloma pomeni, naj bi stanovalci (Romi) pridobili lastništvo nad zemljiščem, kjer stojijo bivalni in drugi objekti. Uzurpacija zemljišč je pogost razlog konfrontacij in konfliktov, saj so lastniki (večidel kmetje, lokalno prebivalstvo) soočeni z znatno gospodarsko škodo.

Preglednica 9: Lastništvo zemljišč, na katerih stojijo bivalni in drugi objekti Romov v romskih naseljih. Število naselij.

območje	lastniki zemljišč so večinoma Romi	Romi so lastniki le nekaterih parcel	zemljišče je v lastni občini/ali države	lastniki zemljišč so drugi (predvsem zasebniki)	neznano, ni podatkov	skupaj romskih naselij
Prekmurje	18	1	6	2	10	38
JV Slovenija	5	13	14	25	0	57
ostalo	4	0	2	0	4	12
skupaj	27	14	22	27	14	107

Vir: -Anketa: Romska naselja v Sloveniji, Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji, MOP, februar-marec 2007, vse upravne enote RS, za vsako romsko naselbino posebej

-Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, Urad RS za narodnosti, 2004-2005, interno gradivo

Razlike med območjema – regijama – je treba opazovati predvsem v luči socialnih procesov in trajanja prostorske ustalitve. Ker so romska naselja v Prekmurju v povprečju starejša za vsaj desetletje ali dve (to je ena generacija), se to pozna tudi pri vzpostavljanju lastništva. Na Dolenjskem so bili Romi posestno manj uspešni. Le na videz je večje število zemljišč v lasti občin ali državnih institucij (predvsem slovenske vojske) lahko prednost pri urejanju lastništva (manj lastnikov – enostavnejši postopki). Občine se namreč pogosto odločajo za prodajo zemljišč po najvišjih cenah, kar pa pri romskih naselbinah ne morejo pričakovati. Vrh vsega je pogosto prisotna izkušnja, da bližina romskih naselij ne vpliva k zviševanju cen zemljišč (kar je v interesu lastnikov), temveč obratno k zniževanju in omejevanju možnosti. Za to imajo nedvomno »zasluge« tudi Romi kot stanovalci. Zaradi že omenjenih učinkov na prostor jih okoliško prebivalstvo pogosto dojema kot oviralni dejavnik pri njihovih gospodarskih ambicijah ter s tem utrjuje že tako prisotne stereotipe. Prav zaradi tega je ob nepripravljenosti lastnikov, da bi že zasedena območja po določenih (v anketi pogosto poudarjajo: tržnih cenah) prodali Romom zemljišča, težko predvideti kratkoročne rešitve.

1.5.3. H KONCEPTOM REŠEVANJA PROSTORSKE PROBLEMATIKE ROMSKIH NASELIJ

Čeprav reševanje prostorske problematike romskih naselij ne pomeni nujno že tudi avtomatičnega izboljšanja položaja Romov, niti ne odpravlja latentnih napetosti in celo konfliktov, pa dolgoročno vendarle pripravlja okvire reševanja. V luči priprave krovnega zakona o romski skupnosti ob normativni naravnosti ne moremo pričakovati neposrednega izboljševanja učinka. Šele operacionalizacija zakona, podkrepjena z ustreznimi programskimi in projektnimi okviri lahko pomeni pot neposrednega reševanja prostorskih problemov romskih naselij. Delovno izhodišče mora biti odpravljanje realnih problemov, ki jih imajo eni in drugi zaradi različnih

življenjskih stilov v neposrednem stiku. Problem romskih naselij je treba opredeliti kot problem konfliktne rabe prostora – in to zaradi različnih razlogov večinoma tudi je.

Analiza stanja romskih naselij hitro pokaže ključne (prej naštete) probleme. Dosledno spoštovanje zakonodaje in predpisov s področja urejanja prostora in varstva okolja (ki jih tu zaradi pomanjkanja prostora ne navajamo) torej samo po sebi ne more reševati problemov. Zaradi zavarovanja različnih okoljskih prvin, preprečevanja škode, zmanjševanja konfliktnosti in omogočanja realnih možnosti boljše družbene integracije Romov bi bilo smiselno pristopiti k začasnim akcijskim rešitvam. Te bi morale predvidevati tudi trajnejše rešitve oziroma biti podlaga zanje. Nakazujejo se naslednje možnosti urejanja romskih naselij:

- integracija romskih naselij v obstoječi naselbinski sistem (kot del naselja)
- sanacija in vzpostavljanje legitimnih pravnoposestnih stanj romskih naselij
- začasne (omejene!) prilagoditve romskih naselij
- prelokacije (selitev)
- odškodnine lokalnemu prebivalstvu (Zupančič, 2006,17-18).

Že v začetku je treba opozoriti, da idealne lokacije romskih naselij ni; nastala so preveč stihijsko in se kasneje tako tudi širila ter spreminjala. Poleg splošnih pogojev, ki veljajo za vse posege v prostor, kot so na primer urejeno lastništvo, možnosti širitve, da ne ogrožajo vitalnih naravnih virov in tudi ne pomembne kulturne dediščine, da so prometno dostopne ipd.) je treba v primeru romskih naselij izpostaviti še nekatere specifične pogoje. Da bi Romi lahko dosegli čim uspešnejšo vključitev v družbo, potrebujejo vrsto specializiranih ustanov, ki so jim zmožna ponuditi strokovno pomoč. Gre predvsem za dostopnost do ustreznih izobraževalnih ustanov, zdravstvenih služb, centrov za socialno delo, poklicno usposabljanje in izobraževanje (tudi odraslih!). Posebej v zadnjih letih se je pokazal tudi izjemen pomen varnostnega segmenta in preventivnega dela policije. Bližina teh služb in za to kvalificiranih oseb je bistveno pripomogla k uspešnejši integraciji in zmanjševanju konfliktov, ne more pa jih povsem odpraviti.

O integraciji romskih naselij govorimo predvsem v primerih, ko so le-ta locirana v neposredni bližini ostalih naselij ali del njih. V tem primeru je ob prej omenjenih pogojih potrebno preveriti, ali obstajajo pogoji legalizacije stavbnega fonda in ostalih površin ter s tem odprte poti za vključitev v naselje pod splošnimi pogoji, kot je to določeno s področno zakonodajo. Vendar je teh primerov sorazmerno malo; večina romskih naselij je prostorsko ločenih od siceršnje naselbinske mreže. Zato je treba pretehtati možnosti druge opisane opcije: vzpostavitev legalnih stanj. Čeprav se zdi v luči urejanja prostorskih problemov ta ukrep privlačen, pa bi prehitre in premalo strokovno utemeljene »legalizacije« kasneje povzročale vrsto problemov. Ta postopek bi moral biti sorazmerno redko odstopanje od zakonsko opredeljenih norm in samo tam, kjer bi neizpodbitno ugotovili dolgoročno sprejemljivost takih lokacij. Veliko pogosteje se bo treba soočiti z možnostmi začasnih funkcionalnih prilagoditev v obstoječih »divjih« romskih naseljih. Teh ne bi legalizirali, akcijsko pa je morda dobro razmisliti o funkcijski in strukturalni prilagoditvi. Ta možnost se ponuja kot oblika začasnega reševanja problemov in jih je mogoče izvajati v okviru projektov in programov. Pri tem bi morali jasno izpostaviti začasnost takih rešitev ter jih ciljno operacionalizirati. Cilj bi moral biti boljši pogoji za bivanje in posledično tudi

izobraževanje, za delovno usposabljanje, zaposljivost in tako dalje. Voditi bi moral ven iz začaranega kroga.

Osnovno izhodišče urejanja romskih naselij naj bi bile obstoječe lokacije, če le ne ogrožajo pomembnih naravnih virov, kulturne dediščine in večjih gospodarskih načrtov (prometnice večjega pomena, velike gospodarske cone ipd.). Prav pri tem pa se v praksi na nekaj primerih že resno zapleta. Ker so leži precej romskih naselij na robu ali blizu lokalnih središč, ki so praviloma dovolj privlačne prav za nove raznovrstne strukturne objekte, so tako sicer za Rome ugodne lokacije nenadoma postale tvegane. Primeri Kočevja, Grosuplja, Novega mesta, Škocjana, Ribnice in tudi Ljubljane izpostavljajo ta problem zelo jasno, nadomestnih lokacij pa ni enostavno najti. Zlasti male občine so pri tem dokaj nemočne, saj ne razpolagajo ne s kapitalom in ne s primernim prostorom.

1.5.4. NE MODELI, TEMVEČ PRAKSE UREJANJA ROMSKIH NASELIJ

V razgretem ozračju razprav o »romski« tematiki v kontekstu urejanja romskih naselij je – še sedaj ne vemo, kdo in od kod natančno - prineslo izraz »španski model«. Zaradi predpostavke o preselitvah Romov v posebna urejena romska naselja je vneslo med Rome in tudi ostale prebivalce precej vznemirjenja, saj naj bi bil to državni poseg brez posebnih možnosti sodelovanja lokalnih dejavnikov. To bi bilo torej planiranje »od zgoraj«. Izkazalo se je, da gre bolj za novinarsko raco, ki je izginila s časom tako, kot se je pojavila. V resnici pa bi za večino evropskih držav z romskim prebivalstvom težko trdili, da imajo uveljavljen način planiranja romskih naselij sploh.⁷ Dejansko gre za različne neverificirane pristope, s katerimi so skušali okolju primerno⁸ posegati v prevladujoče stihijske bivalne situacije. Večinoma so ti postopki izrazito korektivne narave: skušajo omejiti škodo in stanovalcem (Romom) omogočiti vsaj minimalni standard kot predpogoj družbenega vključevanja. V Italiji, Nemčiji in Franciji so ponekod uredili posebne prostore za potujoče Rome, ki v obliki parkirišč – kampov omogočajo časovno omejeno zadrževanje še vedno delno nomadskih (večinoma romskih družin). Na Finskem so jih z ekonomskimi stimulacijami skušali čim prej urbanizirati. V državah z zelo obsežnimi skupinami Romov (Madžarska, Romunija, Bolgarija, Slovaška) so Romi naseljeni predvsem na urbanih robovih, večinoma v obliki barakarskih naselij. Posebno v socialistični eri ni manjkalo obsežnih načrtov in delnih izvedb preselitev skupin Romov na izpraznjena območja po eksodusu zlasti nemškega in madžarskega prebivalstva⁹. Ti poizkusi so večinoma neslavno končali, podobno kot oni iz časov Marije Terezije ob prizadevanju za stalno naselitev Romov. Seveda lahko ob tem izpustimo tiste Rome, ki jim je uspel socialni preboj in so se naselili tudi v vilskih naseljih.

⁷ O »modelu« lahko govorimo šele, ko je prestal določeno mero preizkusov in je dosegel širši konsenz o vsebini, izgledu in načinu uvajanja.

⁸ In seveda tudi sistemu planiranja. Vendar gre v večini primerov za dokaj avtentične poizkuse in bolj redko za sistematično politiko (pre)urejanja bivalnih enot z romskim prebivalstvom.

⁹ Taki primeri so zlasti na Slovaškem in Češkem, kjer so jih skušali tudi zaposliti npr. v rudnikih. Podjetja, čeprav v državni oziroma kolektivni lasti, so večidel propadla, Romi pa so se razselili. Septembra 1998 je avtor teh vrstic obiskal nekaj teh naselbin v Visokih Tatrah. Rome so preselili iz ravninskega območja blizu madžarsko-slovaške meje (Rimavska Sobota) v visokogorje, od koder so iz rudarskih krajev izselili Sase (Nemce). Romom je bil novi prostor tuj tako po podnebnih značilnostih kakor po kulturno-jezikovnih svojstvih (prevlada madžarščine v lokalnem okolju). Kot omenjeno, je bila ta kolonizacija povsem neuspešna.

Za poselitev Romov v Sloveniji je značilna razpršena drobnonaselbinska struktura; prevladujejo manjše naselbinske enote z nekaj družinami in nekaj deset prebivalci. Nobeno izmed teh naselbin ni samostojna statistična enota, zato je izraz »naselje« izhod v sili in izraz zadrege. Vendar ga je kot privzeti izraz mogoče uporabljati, čeprav bi bil – prav za razliko od »naselja« kot statistično opredeljene skupine stalnih bivališč z načrtno zasnovo, enotnim imenom in temu sledečo hišno numeracijo – morda smiselneje uporabljati izraz »naselbina«. A kot rečeno, se je »naselje« že zdavnaj udomačilo in ga kot privzeti termin uporablja tudi spomladi 2007 sprejeti Zakon o romski skupnosti¹⁰. Večina romskih naselij je nastala v obdobju zadnjih desetletij. Stihijski nastanek v fazi uveljavljanja stalne naselitve jih je oblikoval kot specifične enote, ki se tudi še danes po florisni zasnovi, gradbeni strukturi in infrastrukturni opremljenosti opazno loči od ostalega naselbinskega omrežja. Dejansko gre torej pogosto za podstandardne bivalne enote, ki jih lahko uvrščamo tudi med slume. Socialna neravnovesja skoraj v vseh družbah privedejo do slumizacije, pri čemer so slumi spremljevalci predvsem urbanega in suburbanega prostora, medtem ko so romska naselja v Sloveniji večidel podeželski pojav¹¹ in pogostejša v perifernih območjih. Od tega nekoliko odstopata občini Murska Sobota in Novo mesto¹². Najprimernejši čas urejanja bivalnih razmer Romov je bil v fazi, ko so se pred nekaj desetletji iz polnomadskega načina življenja orientirali k stalni naselitvi. A ta trenutek je zamujen in pozneje nikoli ga ni bilo mogoče povsem nadomestiti. Ker je bilo razpoložljivega prostora za naselitev (pre)malo, so se uveljavile različne zasilne in začasne rešitve, ki so z leti postale trajna dediščina slovenskega naselbinskega omrežja. Razlogov za opustitev začetnih priložnosti je več. Za začetek je treba sploh povedati, da je ustaljevanje naselitve potekalo počasi in ne po dekretu (kot omenjeno zgoraj, so se poizkusi stalne naselitve v preteklosti vsi razblinili in niti ni imelo smisla ponavljati neuspešnih izkušenj). Bistveno vlogo so očitno imele tudi socialno-gospodarske možnosti Romov po vzpostavitvi takih bivalnih razmer, kot so jih videli v neposredni soseščini. Nedvomno pa ima pri oblikovanju romskih naselij tudi predstava o kakovosti bivanja, dejansko predhodna bivalna kultura ter končno tudi način življenja. Vsi naštetih dejavniki so kot celota precej vplivali na oblikovanje številnih posebnosti romskih naselij, ki danes motijo tako stanovalce kakor tudi okoliško prebivalstvo.

Že v fazi nastajanja romskih naselij se je odprlo vprašanje njihovega urejanja – dejansko torej sanacije. Ker posebnih direktiv, ki bi upoštevale socioekonomsko realnost in kompleksnost nastajajočih naselbinskih enot, ni bilo, so se občine (tedaj precej večje in z znatnimi pooblastili) lotevale tematike romskih naselij individualno. Mnoge so nastopajoča odprta vprašanja očitno ignorirale. Nominalno je bil za to vedno priročen izgovor, češ da črne gradnje pač niso predmet urejanja, temveč odpravljanja. Normativno so torej obstajali – skladno z obstoječo zakonodajo na področju graditve objektov in naprav ter urejanjem prostora, kasneje pa tudi varstva okolja – predvsem standardi in merila na omenjenih področjih, ki jih je treba spoštovati in uveljavljati. V trendu tedaj rastoče urbanizacije je (lahko sklepamo) so se torej rešitve kazale v postopnem zviševanju zaposlenosti v industriji, tudi Romov,

¹⁰ V fazi sprejemanja zakona je termin obveljal prav zaradi uveljavljenosti, čeprav so ga nekateri komentirali, češ da ima izraz »romsko naselje« že a priori slabšalen prizvok in da je celo rasističen.

¹¹ Zupančič J., 2007, Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji, Dela 28, Ljubljana (v tisku)

¹² Romska naselja v Mestni občini Novo mesto, elaborat, Acer, september 2006, Novo mesto

in v urbanem načinu življenja. Vendar je bila urbanizacija Romov zelo skromna in problemi so se pričeli kopičiti tudi zaradi številčnega povečevanja romske populacije. Tako so se le redke občine te problematike temeljiteje lotile. Mednje sodi zlasti Murska Sobota. Veliko energije in sredstev so vložili v urejanje romskega naselja Pušča pri zahodnem robu mesta. Toda mnogih naselij v občini se ta preobrazba skoraj ni dotaknila in so se do danes razvijala tako, kakor (in kolikor) je pač dosegal ekonomski domet njihovih stanovalcev. Nekatera so ohranila precej arhaično podobo in k sreči tudi nekaj stavb, ki jo danes mirne duše uvrstimo v arhitekturno dediščino ne le Romov temveč Slovenije v celoti.

Čeprav je bilo resnih opozoril o problematiki urejanja romskih že v preteklosti več, državnega pristopa in smernic, ki bi občinam olajšalo sprejemanje normativnih aktov in potem izvajanje različnih postopkov in ukrepov praktično ni bilo. Sprejemanje srednjeročnih družbenih in prostorskih planov (še v socialistični dobi) je tako »standardno« opozarjalo na čedalje težavnejše razmere. Do prvega obsežnejšega državnega pristopa k reševanju romskih naselij je prišlo leta 1993, ko je bil izdan poseben interventni zakon (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o urejanju naselij in drugih posegih v prostor). Ta se ne nanaša specifično na romska naselja, temveč le-ta obravnava v sklopu t.i. degradiranega prostora. Zakon je bil prvenstveno namenjen vzpostavljanju pravnega – legalnega stanja številnih črnih gradenj, ki so se v socialistični eri, posebej v sedemdesetih in osemdesetih letih, ko je bilo zaradi gospodarskih razmer na eni ter pomanjkljivem inšpekcijskem nadzoru mogoče graditi stanovanjske, gospodarske in počitniške objekte. Črnograditeljstvo je bila torej pogosta aktivnost, ki so jo pospeševali tudi dragi postopki in togi predpisi ter neelastičnost mnogih občinskih uradov, da bi upoštevali interese prebivalstva pri realizaciji včasih zelo potrebnih gradbenih ukrepov. Zakon je skušal zatečeno stanje sanirati na podlagi izražene volje in postavljenih kriterijev: a) kriterija varstvenih režimov; b) formalnih kriterijev; c) gradbeno-tehničnih pogojev; d) arhitekturnih meril; e) estetskih kriterijev in f) merili družbene sprejemljivosti. Kasneje sta bili za realizacijo teh Sanacijskih PUP (prostorsko- ureditvenih pogojev), ki so predvidevali tri stopnje (evidenca vseh posegov; kriterialna analiza; projektni preizkus potrebnosti in sprejemljivosti) izdani tudi Uredba za pripravo PUP za sanacijo degradiranega prostora ter Uredba o kriterijih za izračunavanje višine nadomestila za degradacijo in uzurpacijo prostora, na podlagi katerih se je izračunaval t.i. faktor posega¹³. Romska naselja so bila kot večinoma na črno grajena in strukturno degradirana seveda na spisku potrebnih sanacijskih ukrepov, a večidel niso uspela zbrati vseh potrebnih kriterijev. Mnogi se na sicer načeloma ugoden poziv k reševanju pravno – normativnih lastnosti lastnih bivalnih okoliščin niti niso odzvali. Ukrepi so dosegli so razmeroma majhen del evidentiranih »problemov« (zato se postavlja vprašanje smiselnosti), zatečeno stanje je ohranilo vrsto strukturnih problemov tudi po legalizaciji, v mnogih primerih je bilo na lokalni ravni težko izvesti določene postopke (zato se zastavlja vprašanje legitimnosti in strokovnosti). Za planiranje in resno dolgoročno strateško načrtovanje niso vzpodbudni, saj implicitno ustvarjajo subsistem možnega dodatnega izhoda in rušijo ugled in legitimnost rednih postopkov, v družbi pa ustvarjajo nelagodje in konfrontacije. Učinki so bili torej predvsem formalno-pravnega značaja (vzpostavitev legalnih stanj), ne pa vsebinsko celoviti in strokovno dovolj utemeljeni. Ostaja jim očitek popuščanja in tveganja nadaljevanja izigravanja področnih predpisov. Poleg tega pobude od zgoraj navzdol

¹³ Zupančič J., (ur), 2007, Prostorska problematika romskih naselij v Sloveniji, elaborat (delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji), ugotovitve 3. sestanka

(z »vrha«) nekoliko krnijo lokalne iniciative. Zato ostaja sugestija, da se v izogib nadaljnjega fiziognomskega, formalnega in funkcionalnega degradiranja prostora k temu problemu pristopa skrajno previdno, strokovno preiščeno in pretehtano, z vizijo trajnih in stabilnih rešitev. Vse to pa pušča namesto akcijskega interventnega pristopa mesto pretežno individualni, čeprav angažirani obravnavi te problematike. Vendar je še danes pričakovanje po hitrih interventnih rešitvah zelo prisotno. Minimalizacijo tega pričakovanja predstavljajo zahteve po moratoriju sankcij (mišljeno je rušenje in drugi inšpekcijski posegi na črne gradnje)¹⁴.

Pozneje (od 1998 dalje) je Ministrstvo za okolje in prostor specifično za reševanje prostorskih vprašanj v romskih naseljih razpisalo več projektov, ki so dali vsaj delne rezultate. Razpisani projekti so bili namenjeni občinam z romskimi naselji, da bi uredile predvsem prostorsko dokumentacijo. Vendar naloga ni bila lahka, saj so temu nasprotovali lastniki zemljišč, tako zasebni kakor državni (na primer Sklad kmetijskih zemljišč in Ministrstvo za obrambo). Na razvoj in sistematično skrb je pomembno vplivala tudi reforma lokalne samouprave in administrativne členitve. Nastale so številne samostojne nove občine, ki so na svojem ozemlju obsegale tudi romska naselja. Male občine sedaj praviloma nimajo niti kadrovskega, niti finančnega potenciala za urejanje romskih naselij, zato je tam težje najti primere dobre prakse, kljub morebitnim prizadevanjem posameznikov ali skupin.

Ne modeli, temveč različne prakse so realnost pristopov k reševanju prostorske problematike romskih naselij. Sistematičen koncept in državna strategija ravnanja s temi okolji pa se ne izključujeta. Nasprotno: uvajata potrebno mero partnerstva, pretok pobud, idej in izkušenj ter ob vztrajanju k temeljnim ciljem prinašata potrebno mero korekcij in dopolnil (do katerih pač pridemo izkustveno na lokalnih ravneh). Dolgoročno tak način sodelovanja med državo (ali tudi pokrajino v prihodnosti prinaša dovolj priložnosti za kritično razpravo in sprotno iskanje optimalnih rešitev. Po drugi strani je treba izhajati iz raznolikosti situacij v romskih naseljih. Zaradi njihovih posebnosti je za reševanje prostorske problematike potrebna celovita presoja in konsenz lokalnih dejavnikov. Pri tem so uspeli primeri (dobre prakse) vredne posnemanja. Skrb državnih institucij je zaradi slabosti na lokalnih ravneh še kako potrebna, predvsem v smisli dajanja strokovne pomoči, smernic in tudi materialne pomoči, na primer prek razpisov programov in projektov. Zavedati se je treba, da postopnost omogoča bistveno večjo udeležbo Romov in tudi drugih dejavnikov, kar pa je po dosedanjih izkušnjah bistvenega pomena za uspešnost in trajnost prostorskih rešitev.

1.5.5. ZANIMIVI PRAKSI: PUŠČA (OBČINA MURSKA SOBOTA) IN KERINOV GRM (OBČINA KRŠKO)

Načrtovalci v občinah z romskim prebivalstvom se pri poizkusih urejanja romskih naselij srečajo z vrsto dilem. Dokaj prisotno pomanjkanje razpoložljivega prostora za sanacijo teh naselbinskih enot sili k racionalizaciji postopkov znotraj obstoječih (zasedenih) površin, čeprav bi bilo marsikdaj ustrezneje predlagati (vsaj za prenaseljene dele romskih naselij) nadomestne oziroma dodatne površine. Vendar je

¹⁴ Tako pričakovanje oziroma zahtevo so javno izrazili romski svetniki decembra 2006. Trenutek je po svoje razumljiv, saj so bile tedaj po nekajletnem formalnem zastoju porušene črne gradnje romskega naselja pod Kuželjcem (pri Ambrusu). Dogodek je zbudil v medijih veliko prahu in dvigoval politično temperaturo.

tudi na obstoječih površinah urejevanje vse prej kot enostavno opravilo. Od načrtovalcev in dejavnikov lokalne prostorske politike terja veliko uvidevnosti in taktnosti, še posebej ob dejstvu, da so sorodni projekti finančno podhranjeni. Občine morajo te probleme na nek način reševati »na zalogo«. V nadaljevanju na kratko predstavljamo dva uspela primera sanacijskih posegov: romsko naselje Pušča v občini Murska Sobota in Kerinov grm v občini Krško. Gre za dve praksi, ki lahko najdeti tudi morebitne posnemovalce v slovenskem prostoru.

Občina Murska Sobota je bila v socialistični dobi ena največjih v Sloveniji, saj je obsegala večji del Prekmurja. Tam je tedaj obstajalo prek 20 manjših romskih naselij, večinoma razmeščenih v bližini vasi. Tako naselje je bilo tudi Pušča na zahodnem robu mesta, poleg še nekaterih drugih v neposredni soseščini: v Černelavcih, Nemčavcih in na današnji Kranjčevi ulici. Občina se lahko pohvali, da je bila v Sloveniji prva, ki se je nekoliko bolj zavzeto in sistematično lotila urejanja romskih naselij. Vendar so bili teh ukrepov deležni predvsem stanovalci romskega naselja Pušča, medtem, ko so odmaknjena naselja v perifernih legah še sedaj ohranila precej arhaično podobo in s tem tudi številne probleme. Pušča je bila po svoje testni primer, ki je uspel z veliko vztrajnosti in malih korakov. Na sicer kmetijskem zemljišču so na črno zgrajene stavbe tolerirali, kasneje pa omogočili postopno odkupovanje s strani Romov. Sistematična pomoč socialnih služb, vzgojno-izobraževalnih enot in tudi delovnega okolja (možnost zaposlitve v podjetjih) je v drugi generaciji že dala spodbudne rezultate. Območje naselja so opremili z osnovno komunalno infrastrukturo. Mesto se je širilo proti zahodu in se tako približalo romskemu naselju. Le-to se je prav tako povečevalo z doseljevanjem in z naravnim prirastkom. Temu razvoju bi lahko rekli nadzorovani stihijski razvoj z naraščajočo družbeno asistenco, ki je dosegla zgledno mero vključenosti Romov v različne sfere družbenega življenja. Ob tem se je postopoma povečevala tudi načrtnost in vzpostavljanje sprotne in retrogradne legitimnosti bivanja. V osemdesetih letih so to romsko naselje razglasili za samostojno krajevno skupnost, ne pa še tudi za samostojno naselje. Romi radi poudarjajo, da je to edina samostojna romska krajevna skupnost v Evropi. Del Romov se je odtod tudi odseljeval, predvsem kapilarno v murskosoboška stanovanja. Danes je Pušča naselje z nekaj manj kot 600 prebivalci (največja v Sloveniji), zagotovljenimi izhodiščnimi možnostmi legalnega bivanja (opredeljeno kot zazidalno območje, urejeno s komunalno infrastrukturo) in solidno dostopnostjo njenih prebivalcev do dela, izobraževanja, oskrbe in zabave. Vendar se stanovalci zavedajo pomena krajevnih tehničnih in družbenih infrastruktur, zato jo pospešeno gradijo, prenavljajo in urejajo. Čeprav je še opazno število črnih gradenj in je v starem delu očitno problem prevelike zgoščenosti, jo pogosto omenjajo kot primer dobre prakse. To tudi je, ne glede na to, da sta bila na primer v zadnjem letu vsaj dva resnejša incidenta z več deset udeleženci¹⁵. Naselje še vedno potrebuje vrsto korektivnih (sanacijskih) posegov, predvsem zaradi že zastarelega infrastrukturnega omrežja in očitno pregoste gradbene zasedenosti v starem delu. Je pa tudi romsko naselje z več funkcijami, saj poleg vrtca premore tudi nekaj lokalov ter živahno športno in kulturno delovanje.

Kerinov grm v občini Krško je drugačen primer in tudi bistveno novejši. V sedemdesetih letih se je na dobri kmetijski zemlji, tako rekoč sredi rodovitnih polj pojavil zametek romskega naselja, ki je pozneje stihijsko naraščal. Kopičili so se

¹⁵ Nazadnje se je to zgodilo poleti 2007 (Varnostniki proti Romom, Demokracija, 2007, ŠT. 33, 16. avgust, str. 65)

značilni problemi uzurpacije in motenja posesti in tudi občasni konflikti niso bili nobena izjema. V devetdesetih letih se je občina odločila opazneje poseči v romska naselja in jih postopoma urejati. Ker so v občini še tri romska naselja (Lokve, Rimš in Drnovo), so jih skušali združevati, a brez posebnega uspeha. Ker se nahaja na kmetijskem zemljišču prve kategorije, so morali najprej doseči spremembo namembnosti iz kmetijskih v zazidalna (stavbna) zemljišča. Občinski svet je leta 2002 sprejel odlok o spremembah in dopolnitvah dolgoročnega plana občine Krško 1986 – 1990 in Družbenega plana občine Krško za isto obdobje. Na tej podlagi so lahko naslednje leto pričeli z izdelavo lokacijskega načrta za Kerinov grm. Določili so pogoje za postopno vzpostavljanje legalnih stanj za obstoječe objekte in gradnjo novih. Uredili so 34 obstoječih parcel in dodali 18 novih parcel kot potencialne možnosti širitve. Odlok o lokacijskem načrtu je bil sprejet leta 2005. Naselje so omejili z obvozno cesto, ki razmejuje parcelirano območje naselja od kmetijskih zemljišč. Vse parcele in torej vse stanovanjske enote so vezane na vaško ulico, ki omogoča zadovoljivo prometno ureditev in solidno dostopnost posameznih hiš. Pričeli so tudi z ozelenjevanjem površin in ureditvijo zadostnega števila parkirišč, avtobusno postajališče in drugih večnamenskih površin. Naselje ima predvidene površine tudi za otroško in športno igrišče. Z lastniki zemljišč so se dogovorili o odkupu in ta zemljišča tudi dejansko odkupila. To je bilo razmeroma drago podjetje, ki je pozneje le deloma uspelo pridobiti nadomestna sredstva. Pozneje so izvedli potrebne geodetske izmere in ukrepe (parcelacijo). Pozneje je sledila organizirana prodaja parcel Romom po nižji ceni, kot občina zemljišča kupila od lastnikov. Namen te poteze je, da bi čimveč Romov odkupilo gradbene parcele in pričelo pozneje z gradnjo oziroma sanacijo obstoječih bivalnih objektov. Ker je lastništvo parcele pogoj za legalno bivanje in nadaljnje postopke, je občina ponudila različne (ugodne) možnosti odkupa, ne nazadnje tudi v obliki obročnega odplačevanja. Za raven celotnega naselja je bil urejen promet (izgradnja dovozne ceste in vaške ulice, električno omrežje in vodovodno omrežje ter omogočen odvoz smeti)¹⁶. Obenem je potekala tudi animacija vključevanja v šolo in vrtec ter spodbujanje kulturne dejavnosti. Občina je za delo z Romi imenovala romskega zaupnika na ravni občine.

Urejanje romskih naselij je v obeh prikazanih primerih na vidnem mestu lokalnih prioritet. Le tako je mogoče postopoma urejati težavne razmere stihijsko nastalih romskih naselbin ter jih postopoma peljati v smer zelenega vzpostavljanja legalnih stanj kot izhodišča za uspešnejšo družbeno integracijo Romov.

1.5.6. PROBLEMI PRELOKACIJE ROMSKIH NASELIJ

Če bi bilo nadaljnje vztrajanje romskega naselja na neprimerni lokaciji (ker ogroža pomembne življenjske vire, razvoj infrastrukture in druge, po strokovni presoji pomembnejše posege v prostor) je smiselno razmisliti o možnostih prelokacije naselja. To velja za vse primere, ne glede na kulturno ali etnično poreklo prebivalcev. Prav tako se ta rešitev ponuja v primerih, ko je nesporno mogoče ugotoviti, da na danih lokacijah adaptacije niso mogoče in dolgoročno legalizacije ne pridejo v poštev, ter tam, kjer ni pogojev za izvajanje projektov in programov, ki naj bi vodili k različnim oblikam družbene integracije Romov ter s tem dolgoročno izboljševanje njihovega stvarnega položaja. Prelokacija mora biti izvedena skladno z zakonskimi opredelitvami, to je z iskanjem nadomestnih možnosti in / ali ustreznih odškodnin ter

¹⁶ Romsko naselje Kerinov grm, občina Krško, elaborat, skrajšana različica

zagotovitevijo o možnostih dolgoročne legalizacije novega naselja. Ukrep mora biti izveden sporazumno. Prav tukaj se zlasti manjšim občinam, ki upravljajo relativno zelo omejen prostor, možnosti teh ukrepov povsem ustavijo. Srečamo se s problemom nepriljubljenosti Romov in bojzani ali celo strahu lokalnega prebivalstva po poslabšanju ne le vizuelnih in funkcijskih okolja, temveč tudi zaradi morebitnega poslabšanja varnostnih razmer. Posebno poglavje predstavlja ureditev odnosov z lastniki zemljišč, kjer zaradi uzurpacije, motenja posesti ter zmanjševanja vrednosti zemljišč ter drugih težav. Kot smo že v uvodu omenili, je lokaliziranost romskega »problema« pogosto kriva tudi za nemoč lokalnih oblasti, če pri tem odmislimo tudi morebitne grožnje (ki menda niso ravno redkost) Romov do predstavnikov lokalnih oblasti, inšpekcijskih služb ali celo varnostnih organov. Če postavimo problem na državno raven, je morda pri iskanju nadomestnih, ugodnejših lokacij (na primer z javnim razpisom) vsaj načeloma več. Vsekakor pa sodijo prelokacije neustreznih (tudi romskih) naselij v povsem relevantne, čeprav zelo težavne in drage ukrepe (Zupančič, 2006, 625).

1.5.7. ZAKLJUČEK

Romska naselja so specifičen pojav v okviru slovenskega naselbinskega sistema. Stihijska po nastanku, razpršeno razmeščena v panonski in subpanonski Sloveniji dajejo zanimiv izziv. Ali sploh potrebujemo ločena romska naselja? Na izzivalno vprašanje bi radi v duhu hitre družbene integracije odgovorili z odločnim NE. Ločena romska naselja, ki izstopajo predvsem po svojih notranjih in zunanjih problemih, ki obenem nimajo statusa »statističnih« naselij, ki so povečini nastala povsem ilegalno na tujih (uzurpiranih) zemljiščih, so videti v luči uveljavljanja splošnega urbanega reda tudi v podeželskih območjih predvsem neželeni element. Romom ne prinašajo ustreznega standarda in s tem izhodiščnih možnosti za uspeh v izobraževalni shemi ter dalje na trgu delovne sile, obenem pa so moteča za prebivalce sosednjih območij. Toda zavračanje Romov tudi s strani večinskega prebivalstva, da bi živeli v bližnjem sosedstvu, kakor tudi interesi romske populacije, ki se zaradi objektivnih (gospodarskih, socialnih) in subjektivnih (način življenja) razlogov raje držijo (če sploh lahko govorimo o možnostih izbire) posebnih romskih naselij (ali naselbin), navaja k misli, da je treba še naprej povsem resno računati na srednjeročni pojav posebnih romskih naselij. Čeprav reševanje zasilnih (in tudi izsiljenih) rešitev ni optimalna za nobeno stran, je v tem trenutku verjetno edina možna. Urejanje le teh je potrebno, če hočemo z ostalimi projekti družbene integracije uspevati korak za korakom. Hitre rešitve v smislu arbitrarne legalizacije in posledično tudi komunalne ureditve pa bi bil zopet tvegan korak, narejen bolj zaradi dokazovanja kratkoročne učinkovitosti in demonstracije Romom prijaznih politik. A to je tek na kratke proge. Dolgoročno taka razmišljanja nimajo dobre perspektive. Neupoštevanje vidikov ogroženosti okoliškega prebivalstva Rome ne bo moglo razrešiti njihove apriorne stigmatizacije, temveč jih utegne v zaostrenih pogojih konkurenčnosti in iskanja lokalnih /regionalnih proizvodov (zlasti na področju npr. turizma) ob iskanju endogenih potencialov vztrajno potiskati stran od partnerstva z družbenim okoljem. Zaščitništvo mora biti torej dobro premišljeno in funkcionalno naravnano. S tem mislimo na večjo odgovornost tudi Romov za izboljšanje lastnega položaja, z vizijo, da so različne oblike pomoči zgolj prehodne. To nalaga tudi organizaciji romskih skupnosti na lokalni ravni nove naloge, državi pa bi morala narekovati tudi večjo pozornost

upoštevanju in spoštovanju dobrin, ki so lastne vsakemu narodu in manjšim etničnim skupnostim: kulturi in jeziku ter varovanju identitete.

II. SISTEMATIČNA SKRB ZA PROUČEVANJE IN USMERJANJE RAZVOJA ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI

2.1. DELO STROKOVNE SKUPINE ZA REŠEVANJE PROSTORSKE PROBLEMATIKE ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI)

2.1.1. OBLIKOVANJE IN NAMEN DELA STROKOVNE SKUPINE

Strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij je bila oblikovana z odločbo takratnega ministra za Janeza Podobnika, dr. med., pristojnega za področje okolja in prostora, decembra 2006. Predstavljala je strokovno telo, ki je bilo formalno vključeno v delovanje Ministrstva za okolje in prostor, delovalo pa je samostojno. Sestavljalo jo je 9 članov, in sicer predstavniki matičnega ministrstva (mag. Damijan Uranker, Valentina Lavrenčič, Barbara Starič Strajnar in Urška Škraba (sekretarka skupine)), Urada RS za narodnosti (mag. Stane Baluh, direktor), Zveze Romov Slovenije (Jožek Horvat Muc), predstavnik romskih svetnikov (Bojan Tudija, Novo mesto, uspešen podjetnik in član občinskega sveta), predstavnik županov (Anton Zupet, občina Škocjan) in znanstveno-univerzitetne sfere (izr. prof. dr. Jernej Zupančič, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo; obenem tudi Inštitut za narodnostna vprašanja). Septembra 2007 je bila namesto Urške Škraba na mesto sekretarke skupine imenovana Tjaša Plohl (Urad za narodnosti). Temeljno poslanstvo strokovne skupine je bila analiza stanja in priprava smernic za strategijo prostorskega razvoja romskih naselij na ravni države, priprava nekaj pilotnih projektov (ki jih je razpisalo Ministrstvo za okolje in prostor) in svetovanje v stvareh, ki so zadevale tedaj zelo aktualno romsko problematiko. Strokovna skupina je imela enoletni mandat in je v okviru 15 delovnih sej ter spremljajočih aktivnosti delovala analitično, mediacijsko in povezovalno.

2.1.2. OBLIKE IN NAČINI DELA STROKOVNE SKUPINE

Strokovna skupina je delovala v obliki skupnih sestankov, trajajočih povprečno 2 uri. Seje so bile tematsko zaokrožene in so obravnavale različne vidike tematike / problematike romskih naselij v Sloveniji. Glavnino pripravljalnega dela je opravil vodja strokovne skupine (priprava gradiv v obsegu povprečno 3-5 strani (izhodišča in smernice za razpravo), osnutke sklepov in poročila za javnost) ter po potrebi sodeloval tudi pri drugih aktivnostih ministrstva v zvezi z romsko tematiko. Seje so bile sklicane v razmaku povprečno 3 tednov in sicer ob četrkih med 12.00 ali 14.00 uro v prostorih Direktorata za prostor Ministrstva za okolje in prostor. Ker so bili rezultati dela strokovne skupine svetovalne narave, sklepi niso bili neposredno operativni; to je ostalo v domeni resornega ministrstva in temu pristojnih služb. Zato so bile seje namenjene predvsem kritični in poglobljeni razpravi, analizi stanja v romskih naseljih in opredelitvi možnosti njihove sanacije ter drugih poti reševanja v teh tematskih sklopih. Zato je vsaka seja skušala zbrati čim več različnih stališč, mnenj, izkušenj in predlogov, ki jih je mogoče umestiti v kontekst dolgoročnega strateškega upravljanja in oblikovanja nacionalnih politik do Romov in predvsem romskih naselij. Na seji so redno, razen na zadnjih treh, sodelovali vabljeni strokovnjaki s področij, ki so na delovni seji predstavljale vsebinsko težišče. Tako smo dosegli razmeroma dobro strokovno pokritost tematik in glede na časovne

omejitve tudi dovolj interdisciplinarno zasnovano analizo stanja in širši nabor predlogov. Izkazalo se je, da je udeležba gostov zelo dragocena, saj lahko bistveno razširi opazovalni kot problema, ki mu tedaj na seji posvečamo posebno pozornost. O poteku sej in predvsem ključnih predlogih je bil podan zapisnik, ki je vseboval navedbo tematskega gradiva, predlog (smernice) za razpravo in povzetek razprave. Sestavni del dela so bili tudi odnosi z javnostmi. Vsako sejo je predstavila javnosti na novinarski konferenci ter objavo ključnih poudarkov sej v zvočnem in besednem zapisu na spletnih straneh Ministrstva za okolje in prostor. Zanimanje za delo strokovne skupine je bilo v začetku zelo veliko, a je temeljilo na napačni percepciji večine predstavnikov sedme sile, da se je strokovna skupina posvečala težavam tedaj medijsko zelo prepoznavne romske (razširjene) družine Strojan. Ko so ugotovili, da je delo strokovne skupine namenjeno analizi in iskanju možnosti sanacije romskih naselij na državni ravni, je medijsko zanimanje skoraj povsem usahnilo. Žal je to le še ena od potrditev, da so Romi in problemi romskih naselij kot socialnih in prostorskih enot pač del družbenega roba, ki mu sledi le manjši del stroke in politike in ima le izjemoma tudi medijski odziv.

2.1.3. VSEBINA DELOVNIH SEJ STROKOVNE SKUPINE

- 1. uvodna seja:** 7 december 2006; namenjena določitvi poslanstva strokovne skupine, načinu in oblikam dela
- 2. seja:** lokacije romskih naselij, 21. december 2006, predstavljen je bil osnutek vprašalnika za analizo prostorske problematike in opremljenosti romskih naselij . Gostje so bili: predstavnice in predstavniki občin Novo mesto, Krško, Črnomelj (6)
- 3. seja:** 11. januar 2007; o vprašanih vzpostavljanja legalnih stanj v romskih naseljih. Gost: Mojmir Prelog (MOP)
- 4. seja:** 25. januar 2007, bivalna kultura v romskih naseljih, tudi vprašanje kulturne dediščine. Gostja: dr. Pavla Štrukelj
- 5. seja:** 15. februar 2007; ekonomski vidiki urejanja romskih naselij. Gostje: Rudolf Rome (Služba vlade RS za regionalno politiko.), Simona Lubšina in Albina Bezjak (obe občina Krško), Dušan Mežnaršič, predstavnik občine Trebnje
- 6. seja:** 8. marec 2007; regionalni vidiki upravljanja in urejanja romskih naselij. Gost: prof. dr. Dušan Plut, Filozofska fakulteta
- 7. seja:** 29. marec 2007; urejanje »nelegalnih« romskih naselij: izzivi in priložnosti. Gostja: prof. dr. Srna Mandič (FDV)
- 8. seja:** 19. april 2007; varnostni vidiki v romskih naseljih in njihovi bližnji soseščini. Gost: Branko Novak (Polijska akademija)
- 9. seja:** 10. maj 2007, Vloga in pomen romskih svetnikov v kontekstu urejanja prostorskih problemov romskih naselij,. Gostje: romski svetniki na čelu s predsednikom Foruma romskih svetnikom Darkom Rudašem.
- 10. seja:** 24. maj 2007, Portal romskih svetnikov kot oblika stalnega izobraževanja. Gosta: izr. prof. dr. Miran Komac (INV/FDV in Romeo Varga, RRA Mura, Murska Sobota)
- 11. seja:** 7. junij 2007. Civilne iniciative kot dejavnik v okoljih z romskimi naselji v kontekstu urejanja njihove prostorske problematike. Gostje: predstavniki Civilne iniciative Dolenjske in Posavja, predsednik Silvo Mesojedec.
- 12. seja:** 21. junij 2007. Občine kot dejavnik urejanja romskih naselij, 21. junij 2007. Gostje: župani in / ali direktorji občinskih uprav občin, ki imajo romskega svetnika.

13. seja: 13 september 2007. Priprava posveta na temo romskih naselij in zasnova okvira izdelave delovnih scenarijev razvoja romskih naselij v Sloveniji

14. seja: 18. oktober 2007. Obravnava delovnih scenarijev razvoja romskih naselij v Sloveniji

15. seja: 6 december 2007. Zaključek dela strokovne skupine, predstavitev zaključnega poročila (delovne verzije elaborata). Poslej se strokovna skupina v tej sestavi ni več sestajala. Dana je bila pobuda s strani Zveze Romov Slovenije in Urada za narodnosti RS, da bi se delo nadaljevalo v taki ali spremenjeni sestavi strokovne skupine.

2.1.4. DRUGE AKTIVNOSTI IN REZULTATI DELA STROKOVNE SKUPINE

V okviru dela delovnih sej in priprav nanje se je sčasoma (ni bilo v začetku načrtovano) nabralo precej delovnega gradiva. To je vodilo k odločitvi, da se štirim tematskim poročilom z naborom predlogov pridruži celovito gradivo, ki je nastalo bodisi na sejah bodisi ob sprotne proučevanju tematike romskih naselij v Sloveniji. Slednje (ki je sedaj prikazano v prvem delu tega elaborata) je avtorsko delo vodje strokovne skupine, nastalo tudi ob analizi anket, ki pa so bile rezultat dela strokovne skupine. Tako je nastala delovna različica elaborata, ki pa zaradi osebnih stališč v zapisnikih ni bil primeren kot javno ali celo tiskano gradivo, temveč je služil za interne strokovne potrebe. Glavnino analitičnih rezultatov je avtor objavil v dolgem znanstvenem članku v reviji Dela 27 in je s tem postalo javnosti dostopno. Vendar je vseskozi obstajala želja tudi po pripravi elaborata dela in rezultatov strokovne skupine, kar se je lahko uresničilo šele z imenovanjem nove (prenovljene) strokovne skupine, ki ji je bilo med cilje položena tudi izdelava oziroma redakcija elaborata. Ta zajema tri glavne dele: analizo strukture in problemov romskih naselij v Sloveniji, povzetke gradiv in dela strokovne skupine in scenarije razvoja romskih naselij v naši državi. Slednji obsega elemente kot so: kratka navedba izhodišč, instrumentov, pravno-finančnih okvirov, oceno prednosti, slabosti, priložnosti in pasti (SWOT) ter smernice za uveljavitev delovnega scenarija. To so obenem tudi elementi, ki jih bo mogoče pozneje uporabiti pri oblikovanju strategije urejanja romskih naselij.

Obenem smo skušali z delovanjem, sestanki in srečanji vplivati zlasti na dve ciljni skupini: župane in predstavnike občin na eni ter romsko prebivalstvo na drugi strani. Ocenjujemo, da je povečana komunikacija s ključnimi dejavniki na lokalnih ravneh (vodstvom občin z romskimi naselji, strokovnim službam, romskimi svetniki in predstavniki civilnih iniciativ) prišlo do pomembnih premikov v pozornosti občin do teh vprašanj, po drugi pa tudi k boljšemu delovanju romskih svetnikov. Slednji so se kmalu izkazali kot dejavni sodelavci, pripravljeni na spremembe in željni doseči realen napredek na področju romskih naselij. Obenem se je tak način delovanja, obiski skupin romskih naselij in dodatno še študentski projekt (občina krško) izkazal za zelo koristnega in vzpodbujajočega v duhu iskanja boljših sporazumevanj tudi na relaciji med državno in lokalno ravni.

Tretji pomemben mejnik je bila izdelava širše ankete o stanju v romskih naseljih Slovenije. Ugoden odmev s strani občin je dal solidno podlago za realno presojo stanja, procesov in problemov romskih naselij v Sloveniji. Anketa, naslovljena na vse upravne enote; ki so jih ponekod posredovale občinam in so jih tam izpolnjevali. Da bi dosegli vse naročnike, so bili vprašalniki razposlani ob pomoči Ministrstva za javno

upravo in Ministrstva za okolje in prostor. Odgovorile so vse upravne enote, s čimer smo dosegli polno pokritost. Žal kakovost zbranih podatkov z vseh upravnih enot oziroma občin niso najbolj primerljivi, za kar pa je tudi nekaj objektivnih razlogov. Vendar je za raven strateške presoje in odločanja informacij dovolj. Da bi dosegli čim boljše informiranost tudi vseh članov strokovne skupine, sta bili izvedena določena tudi dva terenska ogleda, eden v Prekmurju in eden na Dolenjskem in v Beli krajini. K temu lahko dodamo še terensko delo s študenti politične geografije (mentor je bil avtor teh vrstic) v občini Krško, s čimer smo zaokrožili terensko poznavanje romskih naselij in njihovih bližnjih okolij.

Četrty pomemben rezultat dela Strokovne skupine je bil pripravljen razpis štirih pilotnih projektov, s katerim je Ministrstvo za okolje in prostor sofinanciralo predvsem urbanistično fazo (pre)urejanje romskih naselij in sicer v tistih občinah in v tistih naseljih, ki izkazujejo resno pripravljenost vseh dejavnikov po urejanju lokalnih razmer: občine (ki mora v aktih opredeliti namero po urbanističnem urejanju tj. opredeliti območja kot zazidalna, uveljavljanje različnih pristopov k urejanju lastniških razmer), Romov (opustitev praks, ki so moteče, ekonomsko škodljive ali celo nevarne okoliškimi prebivalcem v bližnjem socialnem in teritorialnem stiku, lastna skrb za – kolikor dopuščajo razmere – za urejanje naselja, prizadevanje na področju izobraževanja in na trgu dela) ter tudi lokalnega prebivalstva (z urejanjem razmer v romskih naseljih se predvidoma razbremenijo tudi oni). S tem želimo spodbuditi dobre prakse (ki pa mnogokrat še zdaleč ne pomenijo tudi urejenih razmer!) in investirati tam, kjer obstaja objektivna verjetnost uspešne izvedbe projekta. Projekt bo – finančno gledano – dvoleten, tako da se zagotovijo dovolj znatna sredstva za realizacijo. Razpis je objavljen v Uradnem listu. Odziv je bil nekoliko skromnejši od načrtovanega, a je potrdil, kako pomembno je uveljavljanje različnih formalnih ravni odločanja.

Peti rezultat je predstavitev problematike romskih naselij in njenega reševanja oblika širši strokovni javnosti. V petek 26. oktobra 2007 je bil na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani organiziran enodnevni posvet, ki je vseboval dve delovni seji (državni in strateški okvir na eni in lokalni oziroma operativni okvir na drugi seji), okroglo mizo (različni dejavniki na ravni države, lokalnih skupnosti, stroke in civilne družbe) in tematsko spremljajočo razstavo. S tem smo skušali poleg kritične javne razprave in teh vprašanj poglobiti vedenje, zanimanje za to tematiko in obenem tudi povečati obseg kritične razprave o možnih strateških in operativnih urejanjih na tem področju.

Šesti rezultat predstavlja zasnova vsebine mednarodnega projekta, ki je bil prijavljen okviru Cilja 3 (kar približno ustreza staremu tipu Interreg 3A in 3B projektov). S tem bi pridobili sredstva za nadaljnje praktične postopke pri reševanju prostorskih in infrastrukturnih problemov, povečevali komunikacijo in interakcije med različnimi dejavniki v lokalnem okolju.

Sedmi rezultat predstavlja organizacija enega ali dveh tematskih srečanj in delavnic, namenjena prosvetljevanju Romov, predvsem predstavnikov društev in lokalne organiziranosti (občinski svetniki) ter tudi zaupnikom pri občinah, kjer jih pač imajo, glede načinov, pogojev, postopkov, rokov, tehnik, obrazcev, kontaktnih naslovov in podobno. Romi morajo znotraj naselij iskati konsenz prostorskega obnašanja in sobivanja. Z lastninjenjem posesti nastopajo namreč povsem novi odnosi in prav tako

niso redki spori zaradi vzpostavljanja se socialne stratifikacije. Tako bodo lažje zahtevali in uveljavljali možnosti, dane s strani lokalnih skupnosti in državnih institucij, po drugi pa tudi bistveno povečali odgovornost svojih ravnanj znotraj naselij in v njihovi bližnji soseščini. To je obenem tudi priložnost določene animacije za delo na drugih področjih. To je tudi edini cilj, ki se ni povsem dokončno uresničil, morda tudi ne zaradi čakanja na optimalno priložnost. Verjetno je tehniko v to smer obrnila tudi časovna stiska v letu 2008, ki je bilo v Sloveniji volilno.

2.2. DOSEDANJA PRIZADEVANJA ZA UREDITEV PROBLEMOV V ROMSKIH NASELJIH

2.2.1. PRAVNA IZHODIŠČA ZA POSEGE V ROMSKA NASELJA IN PROBLEMATIKO STANOVANJ

Na področju urejanja prostora, graditve, urbanih zemljišč in stanovanj so bili sprejeti Zakon o urejanju prostora (Uradni list RS, št. 110/02, 8/03 in 58/03–ZZK-1; v nadaljnjem besedilu ZUreP-1), Zakon o graditvi objektov (Uradni list RS, št. 110/02, 97/03-odl.US in 41/04, v nadaljnjem besedilu ZGO-1), ter Stanovanjski zakon (Uradni list 69/03) in številni podzakonski akti, ki jih je pripravilo Ministrstvo za okolje in prostor. Navedeni pravni viri zagotavljajo ustrezno pravno podlago, ki je potrebna za reševanje problematike romskih naselij.

Osnovno izhodišče je zapisano v Nacionalnem stanovanjskem programu, ki izrecno usmerja javna sredstva, sredstva Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, javnega sklada in druga javna sredstva, v tiste projekte, s katerimi se omogoča trajne oblike stanovanja romskim družinam, ki imajo na njihovem območju stalno prebivališče, obenem pa istočasno izboljšuje bivalne pogoje drugih občanov, kjer so pogoji bivanja zaenkrat poslabšani zaradi neurejenih romskih naselij.

Operativni instrument za realizacijo nacionalnega stanovanjskega programa na državni ravni so Splošni pogoji poslovanja Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, javnega sklada. Potrebno je preveriti, ali so sedanje rešitve v skladovih pogojih poslovanja dovolj prožne za zagotovitev pomoči občinam pri reševanju bivalne problematike romske skupnosti, ali pa bo potrebno ta dokument dograditi.

S stanovanjskim zakonom je določena pristojnost občine, da sprejema in uresničuje občinski stanovanjski program ter zagotavlja sredstva za graditev, pridobitev in oddajanje neprofitnih stanovanj. Občina zagotavlja pridobivanje lastnih in najemnih stanovanj zlasti s soinvestitorstvom s Stanovanjskim skladom Republike Slovenije.

Druga oblika sodelovanja, s katero sklad podpira izvedbo občinskih stanovanjskih programov, so dolgoročna posojila z ugodno obrestno mero pravnim osebam za pridobivanje neprofitnih najemnih stanovanj. Pomembna je aktualna dejavnost Stanovanjskega sklada Republike Slovenije, javnega sklada na tem področju, ki v sklopu programa spodbujanja zagotavljanja neprofitnih najemnih stanovanj v občinah za leto 2005 (Uradni list RS, št.111-112, z dne 15. 10. 2004) namenja stanovanjska posojila tudi prosilcem, ki omogočajo trajne oblike stanovanja romskim družinam, ki imajo na njihovem območju stalno prebivališče in istočasno izboljšujejo bivalne pogoje (pogoje uporabe lastnih in drugih stanovanj, stanovanjskih hiš in bivalnih naselij) drugih občanov na območjih, kjer so takšni pogoji poslabšani zaradi neurejenih romskih naselij.

Sklad je kreditiral v občinah, kjer so romske skupnosti, 743 stanovanj v skupni višini 3.529,806 mio SIT in soinvestiral v razpisu 2001 in zagotovil občinam skupno 11 stanovanj in v razpisu 2004 skupno 45 stanovanj v lasti sklada.

Tabela 10: Investicije v romska naselja v preteklosti

zap. št.	občina	soinvestiranje -število stanovanj sklada v letih		kreditiranje (občin in NSO)	
		2001	2004	število stanovanj	mio SIT
1.	Brežice	-	-	-	-
2.	Cankova - Tišina	-	-	9	38,766
3.	Črenšovci	-	3	-	-
4.	Črnomelj	-	-	-	-
5.	Grosuplje	-	-	-	-
6.	Ivančna Gorica	-	-	-	-
7.	Jesenice	-	6	29	113,682
8.	Kočevje	10	12	18	115,960
9.	Krško	-	-	60	129,684
10.	Kuzma	1	-	-	-
11.	Lendava	-	8	6	29,505
12.	Ljubljana	-	-	483	2.642,625
13.	Metlika	-	-	-	-
14.	Murska Sobota	-	-	82	338,800
15.	Novo Mesto	-	14	56	120,784
16.	Puconci	-	-	-	-
17.	Radovljica	-	-	-	-
18.	Ribnica	-	-	-	-
19.	Semič	-	-	-	-
20.	Šentjernej	-	-	-	-
21.	Škocjan	-	-	-	-
22.	Trebnje	-	-	-	-
23.	Turnišče	-	2	-	-
	SKUPAJ	11	45	743	3.529,806

Vir: gradivo MOP, 2006

Stanovanjski zakon uveljavlja še eno pomembno novost, to je možnost uporabe stanovanjskih sredstev za usposobitev ali gradnjo bivalnih enot za reševanje stanovanjskih potreb. Bivalne enote pomenijo možnost, ki jo vsekakor ne gre zanemariti pri razreševanju stanovanjske problematike romske skupnosti.

S sredstvi Stanovanjskega sklada republike Slovenije in drugimi javnimi sredstvi bo treba podpirati na pozitivnih izkušnjah utemeljena prizadevanja tistih občin, ki:

- omogočajo trajne oblike stanovanja romskim družinam, ki imajo na njihovem območju stalno prebivališče in
- istočasno izboljšujejo bivalne pogoje (pogoje uporabe lastnih in drugih stanovanj, stanovanjskih hiš in bivalnih naselij drugih občanov na območjih, kjer so takšni pogoji poslabšani zaradi neurejenih romskih naselij).

2.2.2. UREJANJE ROMSKIH NASELIJ

2.2.2.1. PRIPRAVA PROSTORSKIH AKTOV

ZUreP-1 določa, da je urejanje prostora na lokalni ravni v pristojnosti lokalnih skupnosti. V skladu z 12. členom ZUreP-1 je v občinski pristojnosti določanje rabe prostora, prostorske ureditve lokalnega pomena ter pogoji prostorskega načrtovanja in umeščanja objektov v prostor. V skladu z 19. členom ZUreP-1 praviloma financira pripravo občinskih prostorskih aktov občina sama, razen občinskih lokacijskih načrtov, ki jih praviloma financira tudi pobudnik prostorskega akta.

2.2.2.2. UREJANJE KOMUNALNE INFRASTRUKTURE

Občina mora v skladu s 136. členom ZUreP-1 v okviru sprejemanja prostorskega reda občine oziroma lokacijskega načrta določiti tudi, katere objekte oziroma omrežja komunalne infrastrukture je potrebno zgraditi na posameznih ureditvenih območjih romskih naselij. Na podlagi prostorskega reda občine oziroma občinskega lokacijskega načrta občina pripravi in sprejme program opremljanja, v skladu s katerim se bodo zemljišča nato komunalno opremila. Gradnjo komunalne infrastrukture zagotavlja občina. ZUreP-1 omogoča dogovor na podlagi katerega, na delu gradnje komunalne infrastrukture, ki s prostorskim aktom ni namenjena javni rabi, v skladu s 138. členom, gradnjo priključkov na objekte in omrežja komunalne infrastrukture, zagotavlja investitor oziroma lastnik objekta.

2.2.2.3. KOMUNALNO OPREMLJANJE ZEMLJIŠČ

Komunalno opremljanje zemljišč ureja ZUreP-1 v 135. do 146. členu. V okviru navedenih določb, zakon v 142. členu določa, da se komunalna infrastruktura financira iz proračuna občine, iz sredstev fizičnih in pravnih oseb, ki sklenejo pogodbo o opremljanju, ter iz drugih virov. V skladu z navedenim, so občine tiste, ki lahko ocenijo višino finančnih sredstev potrebnih za komunalno opremljanje romskih naselij.

2.2.2.4. STROKOVNA POMOČ OBČINAM

MOP že od leta 1995 aktivno deluje na področju urejanja problematike romskih naselij. Pomemben prispevek Ministrstva za okolje in prostor je mogoč v obliki strokovne pomoči občinam v zvezi s pripravo občinskih prostorskih aktov (izobraževanje, svetovanje, nadzor nad zakonitostjo sprejemanja prostorskih aktov).

Občinam se lahko nudi tudi finančno pomoč v okviru subvencioniranja priprave in izdelave občinskih prostorskih aktov, ki pa se jo mora predvideti v Programu dela Ministrstva za okolje in prostor, sredstva pa zagotoviti v proračunu Republike Slovenije.

V okviru Vladnega programa ukrepov za pomoč Romom (iz leta 1995) je bilo Ministrstvo za okolje in prostor zadolženo za zagotavljanje strokovne in finančne

pomoči občinam, v katerih živijo Romi, pri pripravi prostorskih in izvedbenih dokumentov za ureditev romskih naselij. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje je v letih od 1995 do 2000 subvencioniralo izdelavo strokovnih podlag za pripravo prostorskih planskih in izvedbenih aktov in izdelavo prostorske dokumentacije za urejanje bivalnih razmer Romov in tistih prebivalcev, katerih bivalne razmere so poslabšane zaradi neurejenih romskih naselij. Subvencije v skupni vrednosti okoli 15 MIO SIT so prejele občine: Grosuplje, Ivančna Gorica, Krško, Murska Sobota, Brežice, Črenšovci Črnomelj, Turnišče, Semič, Trebnje, Beltinci, Črenšovci, Dobrovnik, Grosuplje, Krško, Kuzma, Metlika, Rogašovci, Turnišče (19 občin).

- MOP je na podlagi vladnega Programa ukrepov za pomoč Romov v RS in sklepov Vlade Republike Slovenije je v letu 1995 in v letu 1996 subvencioniral izdelavo strokovnih podlag za pripravo prostorskih planskih in izvedbenih aktov občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Krško, Brežice in Črenšovci, v skupni vrednosti približno 4.000.000.
- V letu 1995 in v letu 1996 so bile subvencionirane občine Grosuplje, Ivančna Gorica, Krško, Brežice in Črenšovci za izdelavo strokovnih podlag za pripravo prostorskih planskih in izvedbenih aktov občin v skupni vrednosti približno 4.000.000,00 SIT.
- V letu 2000 je bilo na podlagi Sklepa Vlade RS subvencioniranih 9 občin za izdelavo prostorske dokumentacije za urejanje bivalnih razmer Romov in tistih prebivalcev, katerih bivalne razmere so poslabšane zaradi neurejenih romskih naselij. Subvencionirane so bile občine Beltinci, Rogašovci, Krško, Metlika, Turnišče, Dobrovnik, Grosuplje, Črenšovci, Kuzma v skupni vrednosti 10.300.000,00 SIT.
- Subvencioniranje občin za ureditev romskih naselij od 1995 do 2000 15.250.000,00 SIT

Tabela 11: Sofinanciranje priprave prostorskih aktov občin v obdobju 1995 do 2000

Leto subvencioniranja	Občina	Višina subvencioniranja
1995	Občina GROSUPLJE	1.000.000,00 SIT
	Občina IVANČNA GORICA	1.000.000,00 SIT
	Občina KRŠKO	1.000.000,00 SIT
	Mestna občina MURSKA SOBOTA	750.000,00 SIT
1996	Občina BREŽICE	500.000,00 SIT
	Občina ČRENŠOVCI	400.000,00 SIT
2000	Občina BELTINCI	700.000,00 SIT
	Občina ČRENŠOVCI	750.000,00 SIT
	Občina DOBROVNIK	600.000,00 SIT
	Občina GROSUPLJE	1.000.000,00 SIT
	Občina KRŠKO	2.000.000,00 SIT
	Občina KUZMA	1.600.000,00 SIT
	Občina METLIKA	2.000.000,00 SIT
	Občina ROGAŠOVCI	1.150.000,00 SIT
Občina TURNIŠČE	800.000,00 SIT	

Vir: gradivo MOP, 2006

Ker je razreševanje bivanjske problematike romske skupnosti v sistemskem smislu v navezi zakona o lokalni samoupravi na stanovanjski zakon in siceršnja prostorsko zakonodajo v pristojnosti lokalne skupnosti, je treba obenem povedati, da sredstva, ki so bila lokalnim skupnostim doslej na voljo za te namene, ne zadoščajo za realizacijo potrebnih nalog na tem področju.

Sedanje stanje zahteva vzpostavitev partnerstva med občinami in državo, tudi v finančnem smislu. Potrebno je ugotoviti stanje glede vseh aktivnostih v občinah in potrebnem denarju zanje v aktualnem proračunskem obdobju, nato pa podrobneje tudi v letih 2008 do 2010, lahko pa tudi za kasneje.

V ministrstvu za okolje in prostor bomo pridobili vse potrebne podatke, ki bodo pokazali nek okvirni plan lokalnih skupnosti za urejanje stanovanjske problematike Romov, ta pa bo lahko realiziran le ob finančnem partnerstvu občin in države.

2.2.2.5. VPRAŠANJE INŠPEKCIJSKEGA NADZORA IN POSEGOV

Inšpekcijski postopki se vodijo zoper vse nelegalne gradnje enako, ne glede na to ali je investitor Rom ali ne.

Očitki, češ da inšpekcija ne ukrepa zoper črne gradnje Romov so neutemeljeni, ker je zoper njih uvedenih večje število postopkov.

Nekateri postopki so že končani in bi se lahko pričelo z izvršbami, vendar je problem, kam s stanovalci, ki v teh objektih živijo. Inšpekcija se z nastanitvijo ne more ukvarjati, torej problem ostane na plečih lokalne skupnosti. Če ta ne zagotovi nadomestnih prebivališč, bodo Romi spet nazaj zgradili te objekte. Stroški izvršb so visoki, praviloma jih plača investitor, vendar v teh primerih praviloma bremenijo proračun.

Romom je večinoma obljubljeno, da bodo ustrezno nastanjeni, ali da bodo njihovi nedovoljeno zgrajeni objekti legalizirani, oz. da bodo zanje prejeli ustrezna dovoljenja. Le od ukrepov gradbene inšpekcije ni možno pričakovati rešitve nastale problematike. Postavlja se namreč vprašanje, koliko intenzivno naj inšpekcija ukrepa, kadar ukrepi na drugih področjih niso izvedeni.

2.2. PROSTORSKI PROBLEMI ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI. REZULTATI DELA STROKOVNE SKUPINE

2.2.1. PROBLEM LOKACIJE ROMSKIH NASELIJ

2.2.1.1. IZHODIŠČA ZA RAZPRAVO

Gradivo za razpravo je bilo pripravljeno na podlagi izvedene ankete, naslovljene na upravne enote, ter gradivo *Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji*, ki ga je pripravil mag. Stanko Baluh na Uradu za narodnosti že pred leti. Gre za prikaz urejenosti romskih naselij po občinah. Nekatero občino niti same niso imele vedenja o številu Romov, nekatere pa so obstoj Romov v svoji občini celo zanikale. Ponekod so informacije in ocene posredovale upravne enote in romske skupnosti same. Zato vse informacije v omenjenem gradivu niso popolne in ažurne, vendar predstavljajo dobro podlago za uvid v najbolj pereče vidike romske problematike in za oblikovanje potencialnih predlogov in možnosti za izboljšanje teh vidikov.

Glavnina romskih naselij je locirana prostorsko ločeno od ostale naselbinske mreže. Fiziognomsko in funkcijsko tvorijo dejansko samosvoje prostorske naselbinske enote, najpogosteje v podeželskih naseljih, v več kot tretjini primerov v perifernih območjih. Naselbine so razmeroma majhne, saj imajo večinoma med 30 in 80 prebivalci, oziroma nekaj družin. Nastala so postopoma, večidel na robu vaških zemljišč, ob gozdnem robu, blizu tekočih voda (če je bilo mogoče) in tam, kjer je bil odpor domačega prebivalstva zaradi zasedbe in uzurpacije zemljišč ter drugih posegov v zasebno nepremično lastnino ter možnosti njenega uživanja pač najmanjše. Večja romska naselja so vsa na urbanem robu, blizu mest Murska Sobota, Krško, Novo Mesto, Črnomelj, Metlika, Kočevje, v Ljubljani in Mariboru. Le naselje pri Semiču in Hudeje pri Trebnjem je oddaljeno več km od mesta. Razen Pušče, ki je sorazmerno urejeno primestno naselje je večina romskih naselij prostorsko neurejenih. Prav to dejstvo jim samim povzroča sedaj veliko problemov ne le pravno-legitimne narave (in tudi resno ovira možnosti legalizacije in drugih postopkov), temveč tudi ovira sožitje stanovalcev v naselju in z bližnjim sosedstvom. Prostor postaja premajhen, prometna manipulacija je otežena, gospodarske aktivnosti (poudariti je treba pogosto aktivnost: zbiranje sekundarnih surovin), predvsem pa skoraj onemogoča kakovosten prostor npr. za vrtove, igrišča za otroke in druge rabe prostora. Kakovost gradenj je še vedno dokaj slaba, prav tako tudi vzdrževanje. Zaradi tega so ogroženi lokalni vodni viri in kakovost okolja, ki v prvi vrsti neposredno škodujejo stanovalcem samim, pogosto pa so tudi predmet sporov in konfrontacij, žal tudi konfliktov, z lokalnim okoliškim prebivalstvom. Izboljšanje na tem področju lahko pričakujemo le s sistematičnim vztrajnim delom v smeri vzpostavljanja legalnih stanj. V tem procesu je nujen tudi zavzet in angažiran odnos Romov v teh naseljih do lastne bivalne perspektive.

Pomembna vsebina, ki jo posebej obravnavamo, je tudi oddaljenost od oskrbnih središč. Tu ločimo lokalna središča, ki naj bi praviloma imela eno ali več trgovin, lokale, kulturno ustanovo na lokalni ravni, popolno osnovno šolo, še bolj pa vrtec. Središče regionalnega ali subregionalnega značaja naj bi poleg tega imelo širše možnosti zaposlitve, zdravstveni dom, enoto socialnega varstva in druge storitve javnega značaja, ki omogočajo strokovno pomoč in s tem družbeno vključenost Romov, policijo (zaradi varovanja reda in miru in poudarjam tudi njihovo preventivno delo), ustanove družabnega značaja. Vendar je velika večina romskih naselbin

locirana sorazmerno blizu (večinoma med 2 in 7 km) lokalnih in tudi nekoliko večjim regionalnih ali subregionalnih oskrbnih središč (vzemimo do 15 km). Z vidika možnosti oskrbe različnih storitev in doseganja socializacijskih in integracijskih učinkov je to razmeroma ugodno. Približno dvanajstina je locirana na – razvojno gledano – problematičnih lokacijah, za kar štejemo: močvirna območja in območja pogostih poplav, območja ožjih vodovarstvenih pasov, najboljša kmetijska zemljišča, zemljišča, predvidena v načrtih za širjenje različne infrastrukture, kjer individualna gradnja ne pride v poštev.

Poseben problem pa je vprašanje prostorske utesnjenosti znotraj obstoječih romskih naselbin. Do tega prihaja zlasti v nekoliko večjih naselbinskih enotah, ki so zaradi lokacije in lastništva prostorsko omejene navzven, obenem pa imajo zaradi učinkov socializacije romskega prebivalstva in posledično večjega bivalnega standarda pri danih površinah čedalje manj manevrskega prostora za urejanje kakovostnega bivanja. Predstavlja pa tudi nekatere posebne prostorske grožnje.

2.2.1.2. POUČENKI IZ RAZPRAVE

Pridobljeno gradivo, bodisi da gre za parcialne študije ali pa rezultate (te) ankete, je lahko dobra informacijska osnova o stanju, strukturi, procesih in problemih romskih naselij. Natančne evidence, sploh ne statistične, dejansko nimamo. Vsekakor pa je problematika zelo

Kompleksna. V tem kontekstu so prostorski vidiki reševanja izhodišče za reševanje vseh ostalih vidikov. Je torej neke vrste začetek odvijanja negativne zaprte spirale in zato ključ do uspešne integracije tudi na drugih področjih. Vključevanje romskih skupnosti bo mogoče uresničevati šele, ko bodo zagotovljeni osnovni prostorski bivalni pogoji. Nanje se namreč navezujejo uspehi tudi na izobraževalnem, socialnem, zdravstvenem, kulturnem in tudi zaposlitvenem področju. Vendar ne gre prezreti, da mora tudi reševanje prostorskih (v ožjem smislu stanovanjskih oziroma bivalnih) možnosti izhajati iz pridobljene gospodarske podlage, to je relativno stalnega vira dohodkov in možnosti zavarovanja nepremičnin.

Pri tem se izpostavlja problem lastništva: Romi večinoma niso lastniki zemljišč, na katerem so postavljena bivališča, ki pa so jih zgradili sami. Zakonodaja namreč za objekte, ki stojijo na tujem zemljišču, ne dovoljuje urejanja infrastrukture. Zato je vzpostavljanje pravno-formalnega lastniškega stanja v naravi eden temeljnih korakov na poti urejanja te problematike. Iskanje rešitev bo lahko potekalo predvsem individualno, saj splošnega recepta za vse primere ni in ga tudi ni mogoče vzpostaviti. V Sloveniji imamo tako strnjena kot tudi razpršena romska naselja in posamične gradnje; zato pri reševanju prostorsko-lokacijskega vidika ne bo šlo za legalizacijo, marveč bodo ustrezne/sprejemljive lokacije opredeljene skozi postopke priprave in sprejema novih prostorskih aktov (OPN-jev) občin ob sočasnem iskanju možnosti, da se za del infrastrukturnega opremljanja poskusi zagotoviti sredstva v okviru drugih programov Ministrstva za okolje in prostor, v okviru sodelovanja na mednarodnih razpisih in iz drugih sistemskih sredstev Evropske unije.

V tem kontekstu se postavlja tudi vprašanje ocen finančnih stroškov urejanja romskih naselij (predlog financiranja), ki bi lahko služile kot izhodišče za državni proračun. Ta je bila pred leti že narejena in da je znašala 4, 5 milijarde SIT. Vendar je treba

pričakovati povečane stroške in zato nove ocene potrebnih finančnih sredstev. Po drugi strani je finančna instrumentalizacija specifična in bi ji kazalo odmeriti posebno pozornost, vendar ločeno. Vprašanje lokacij je namreč izhodišče, saj lahko uvodoma ocenimo smiselnost in upravičenost vztrajanja na obstoječih lokacijah in s tem sprožanje procesov sanacije in pozneje integracije v naselbinski sistem Slovenije. V primerih, ko so lokacije neprimerne, je potrebno iskati bodisi parcialne bodisi sistemske rešitve. Finančna instrumentalizacija lahko nastopi šele v tej fazi.

Kako do nepremičnin? Možnosti so, če se Romom ponudijo obstoječe (uzurpirane) lokacije v odkup. Drugje je težava le v tem, da ni urejene parcelacije in postopek vzpostavljanja legalnih stanj ne more steči, tudi če so Romi lastniki parcele. Med občinami ali tudi znotraj ene občine so zabeležene različne prakse; neenotnost obravnave. Romi večkrat prezrejo, da kljub izvedeni parcelaciji potekajo gradnje drugače kot predvidevajo načrti, kar pa je pravno sporno in lahko temeljni zadržek za zaustavitev že začelih postopkov ali pa celo rušenje že zgrajenih objektov.

Izpostavlja se tudi vprašanje urejanja parcelacije na zemljiščih, ki so v lasti občine. Tak primer je v občini Krško, ki je naredila pomembne korake v smeri urejanja največjega romskega naselja Kerinov grm. Občina je parcelacijo izvedla, vendar nekateri zavestno gradijo na meji dveh parcel, s čimer razširijo možnosti priposestevanja zemljišč. Toda to zmanjšuje operativno naravo prostorskega načrtovanja teh naselij in krči možnosti širjenja naselja. Vsi objekti, ki so postavljeni na javnih površinah ali v nasprotju z izvedeno parcelacijo, se bodo rušili in je zato škoda, ker se na teh površinah še vedno gradi. Občina Krško je odkupila zemljišča po enotni ceni. Potem bodo zemljišča ponudili Romom v odkup, pri čemer bodo nekateri Romi zemljišče odkupili s plačilom v denarju, za druge bo potrebno zagotoviti stavbne pravice in obročno odplačevanje. V nekaterih primerih je že sedaj jasno, da zadostnih finančnih sredstev ne bodo imeli.

Opisana dilema (precej pogosta, op. p.) je lahko velika praktična ovira pri pripravi učinkovite strategije prostorsko-lokacijskega vidika urejanja romskih naselij. Nujno se je treba izogniti temu, da se pripravi vsa projektna dokumentacija in nato ugotovi, da ni zadostnih finančnih sredstev. V občini Krško so najprej pridobili načelno soglasje zadevne krajevne skupnosti, nato je sledil sklic vseh lastnikov zemljišč, kjer jim je bilo sporočeno, da bo opravljen postopek legalizacije naselja, odkup zemljišča in vsi nadaljnji koraki v postopku. Pred samo spremembo plana je že bil oblikovan konsenz, pridobljene potrebne izjave in pooblastila lastnikov za parcelacijo. S tem je bil narejen bistveni korak, saj bi se individualno reševanje prenosa lastniških pravic ne le zavleklo, temveč zlahka tudi povsem ustavilo. V občini Krško je prišlo do parcelacije Kerinovega grma brez težav, saj je bila javnost transparentno seznanjena s celotnim postopkom. V rokah so imeli Sklep Občinskega sveta, postavljena pa je bila tudi cena zemljišča. Tako je bila lastniku ponujena možnost, da bo zadevo urejal sam, ali pa bo po določeni celi zemljo prodal občini in s tem tudi skrb, da se bo lastništvo uredilo. Za ta narejeni korak je bila odločilna politična volja lokalnih oblasti, predvsem župana. Predlog je, da je potrebno reševanje romskih naselij ločiti na dva vsebinska sklopa:

- reševanje vsebine, ki se nanaša na urejanje prostorske dokumentacije po Zakonu o urejanju prostora oz. novem Zakonu o prostorskem načrtovanju in
- pridobivanje gradbenih dovoljenj in izvedba del na podlagi dovoljenj.

Ločeno v tem smislu se je postavilo tudi vprašanje dela strokovne skupine in sicer, ali naj neposredno kontaktira posamezne občine (predvsem tiste, kjer so problemi najbolj izpostavljeni in pereči) ali pa se problemov lotimo bolj sistematično in premočrtno. Kljub popularni prvi različici pa ima le-ta veliko hibo: na ta način bo težko priti do sistemskih izhodišč in bi bilo delo strokovne skupine predvsem akcijsko gašenje požarov, kar pa morda ni najboljša popotnica za doseg zastavljenih ciljev, ki so v oblikovanju smernic strateškega značaja, veljavnih za vso državo.

Prav tako se je odprlo vprašanje ravni obravnave zbranega gradiva. Tu so možnosti obravnave romskih naselij kot prostorsko socialnih enot (celot) ali pa razdelave na gospodinjstvo (nosilci gospodinjstva) natančno. Nekatere občine so poslale podatke, ki to omogočajo, vse pa ne. Vrh tega je iz strateškega vidika pomembno videti celovitost problemov in opredeliti splošne koristi, pasti, tveganja in ostale prvine, individualna presoja pa je stvar izvedbene ravni.

Nič manj pomembna ni pripravljenost občin, da probleme v romskih naseljih sistematično urejajo. Opraviti je treba širše študije, ki ne posegajo le strogo v pravni in tehnični načrt izvedbe, temveč tudi sprejemljivost preurejanja ali morebitnega širjenja romskih naselij. Tu je težav zaradi lokacij precej. V občini Novo mesto je bila opravljena študija, ki vsebuje med drugim analizo romskih naselij, študijo ranljivosti in privlačnosti romskih naselij, lastništvo zemljišč, karte ustreznosti prostora in karte za širitve. Opozorila je, da Romi izbirajo lokacije, ki so v prostoru najboljše. V Mestni občini Novo mesto je opazen porast novih objektov. Politična volja in sprejemljivost romskih naselij za širše družbeno okolje je ključna in jo je treba regularno pridobiti, sicer nastopijo težave v izvedbeni fazi. Pojasnila je, da novih lokacij za romska naselja ne načrtujejo, zgolj razširitev že obstoječih.

2.2.2. VZPOSTAVLJANJE LEGALNOSTI V ROMSKIH NASELJIH

2.2.2.1. IZHODIŠČA ZA RAZPRAVO

(Mojmir Prelog, MOP)

Čeprav je problematika črnograditeljstva že desetletja prisotna v vsakdanjem življenju, pa kljub številnim poskusom različnih strokovnjakov, da bi razčlenili nastale pojavne oblike, vzroke in posledice pojava nelegalnega poseganja v prostor, državi doslej še ni uspelo oblikovati in sprejeti potrebnih ukrepov za zaustavitev tega pojava. Sicer je znano, da je večkrat poskušala s posebnimi predpisi presekati negativne trende, pa vendar ji to ni uspevalo. Znan je vsesplošni popis črnih gradenj koncem sedemdesetih let, ko so morale vse občinske skupščine popisati in v tri skupine razvrstiti vse nedovoljene gradnje. Po letu 1982 naj bi bili objekti, ki so bili razvrščeni v skupino za odstranitev odstranjeni, oziroma naj bi na podlagi inšpekcijskih ukrepov o njih odločali za urbanizem pristojni občinski organi. Učinkov seveda ni bilo, nedovoljeni posegi pa so se množili. V osemdesetih letih se je v celotni strukturi pojava nelegalnih gradenj sicer zmanjšal delež stanovanjskih in drugih večjih nedovoljenih objektov, močno pa se je povečalo število objektov manjše naložbene vrednosti kot so prizidave, nadzidave, garaže, manjši počitniški objekti, ograje, ipd. Pristojni organi za urejanje prostora v občinah pa tudi na ravni države niso nikoli uspeli v celoti ugotoviti dejanskega števila nedovoljenih posegov, kar kaže na izredno raznovrstnost tega pojava. Podatki, ki izhajajo iz poročil inšpekcijskih služb so sicer korektni, vendar najverjetneje ne dajejo prave predstave dejanskega stanja. Običajno temeljijo na prijavljenih primerih nedovoljenih posegov, ki so odkriti predvsem zaradi konfliktov med sosedi, ne pa kot posledica sistematičnega nadzora nad dogajanjem v prostoru. Lahko le sklepamo, da gre za veliko obsežnejši pojav v prostoru, kot si ga iz takšnih podatkov lahko predstavljamo.

2.2.2.2. POSKUS DRŽAVE PRI REŠEVANJU PROBLEMATIKE NEDOVOLJENIH GRADENJ - »ČRNOGRADITELJSKI ZAKON«

Zaradi brezizhodnega položaja in potrebe po takojšnji zaježitvi nadaljnega razraščanja nedovoljene gradnje je bil v letu 1993 sprejet t.i. črnograditeljski zakon (Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o urejanju naselij in drugih posegov v prostor, Ur.l.RS, št. 18/93 in 47/93). Novi zakon je bil naravnán na znatno okrepitev učinkovitosti nadzora in na ostrejšo sankcioniranje odgovornosti storilcev nezakonitih posegov v prostor. Kot novost je bila vključena zahteva po takojšnji odstranitvi nezakonite gradnje in po vzpostavitvi prejšnjega stanja ne glede na to, ali je investitor gradil na zazidljivem ali na nezazidljivem zemljišču. Če je šlo za poseg na zazidljivem zemljišču, je bila sicer teoretično dana možnost naknadne legalizacije, vendar je bila odločitev o tem povsem v pristojnosti inšpekcijske službe.

Posebnost novega zakona pa je bila predvsem v tem, da je investitorjem nedovoljenih posegov ponudil možnost izognitve inšpekcijskim ukrepom, beri odstranitvi nedovoljene gradnje, če je v posebej določen fond vplačal t.i. depozit za odlog prisilne izvršbe. S tem si je lahko »kupil možnost« legalizacije svojega posega, pri čemer pa je bilo po posebnem postopku potrebno najprej preveriti možnosti legalizacije. Zakon torej ni ponudil avtomatične amnestije za tiste posege, katerih

investitorji bi predhodno plačali predpisano vsoto. Za vse posege, ki so jih investitorji prijaviili na občinskih upravnih organih, so morali biti najprej izdelani prostorski ureditveni pogoji za sanacijo degradiranega prostora in šele na podlagi razvrstitve posegov v tri skupine ter sprejema teh aktov na občinskih skupščinah naj bi investitorji imeli možnost pridobitve potrebnih dovoljenj.

2.2.2.3. VPRAŠANJE KRITERIJEV PRI ODLOČANJU O LEGALIZACIJI

Pri odločanju o rušitvi oziroma legalizaciji nedovoljenih posegov v prostor mora biti upoštevana vrsta bolj ali manj objektiviziranih kriterijev. Med njimi so taki, ki morajo biti brezpogojno izpolnjeni (varstvo naravnih virov) tudi z odstranitvijo, drugi so taki, ki se jim da ustreči z dodatnimi investicijskimi ali gradbenimi posegi (komunalni vodi, posegi za povečanje varnosti, izboljšanje gradbeno fizikalnih lastnosti, ...), tretji pa so take narave, da dovoljujejo večjo ali manjšo stopnjo tolerance (začasne ali trajne narave).

Potencialni kriterijev pri odločanju o legalizaciji nedovoljenih gradenj so:

- a) kriteriji varstvenih režimov in območij, ki se nanašajo na območja varstva naravnih virov (narava, vode, kmetijska zemljišča, mineralne surovine);
- b) formalni kriteriji, ki se nanašajo na vprašanje statusa gradnje glede na skladnost s prostorskimi akti (lokacijska skladnost, skladnost po dejavnosti oz. programu);
- c) gradbeno tehnični kriteriji, ki izhajajo iz gradbeno tehničnih predpisov.
- d) arhitektonski kriteriji, ki se nanašajo na ugotavljanje skladnosti s celotno podobo stavbnega fonda; (skladnost in doslednost v nekaj parametrih zadošča v taki meri, da so ostali zanemarljivi ali vsaj manj pomembni; v določenih primerih pa so seveda ti kriteriji lahko subtilnejši);
- e) estetski kriteriji, ki pa jih je težje objektivizirati;
- f) kriteriji družbene sprejemljivosti.

Navedeni kriteriji so bili osnova za oblikovanje predpisa, s katerim je država poskušala preseči nastalo stanje.

2.2.2.4 PROSTORSKI UREDITVENI POGOJI ZA SANACIJO DEGRADIRANEGA PROSTORA - SANACIJSKI PUP-i

Snovalci strategije reševanja problematike nedovoljene gradnje skozi institut sanacijskih PUP-ov so morali izhajati iz ocene stanja. Zato je bilo kot prvo dejanje v postopku izdelave aktov legalizacije (sanacijskih PUP-ov) določeno, da se opravi *evidenca vseh prijavljenih posegov*. Evidence nedovoljenih posegov so vsebovale vse podatke o investitorju, o namenu, legi, velikosti, zmogljivosti, komunalnih priključkih in funkciji posega ter o prisotnosti zavarovanih naravnih in ustvarjenih javnih dobrin na območju posega. Tako se je že v tej fazi vsaj okvirno ugotovilo, kakšne so možnosti za legalizacijo posega. Za to fazo je bila določena razvrstitev posegov v 5 skupin. Glavni kriterij pri razvrstitvi posegov v skupine je bila (ne)zazidljivost zemljišča, na katerem je bil izveden poseg oziroma, ali je bil na tem območju že izdelan ustrezen prostorski izvedbeni akt, ter v kolikšni meri je bil nedovoljeni poseg skladen s tem aktom.

Na podlagi izdelanih evidenc se je pristopilo k drugi fazi priprave PUP, ki je vseboval kriterialno analizo lokacije objekta in analizo značilnosti (oblikovne, gradbene, in dr.) objekta oziroma posega samega. Na podlagi predpisanih kriterijev je bil za vsak poseg (razen tistih, za katere je bilo ugotovljeno, da bi jih bilo možno legalizirati že na podlagi veljavni urbanističnih aktov) opravljen t.i. *projektni preizkus potrebnosti in možnosti sanacije*, iz česar lahko sklepamo, da je zakonodajalec skušal reševati problematiko prvenstveno skozi možnost saniranja stanja nastalega s pojavom nedovoljenega posega in šele v skrajni posledici kot vzpostavitev prejšnjega stanja. Tako se je kljub relativno sicer strogim mejnim vrednostim upravičenosti za legalizacijo (t.i. točke SUL = stopnja upravičenosti za legalizacijo) veliko število občin odločilo za saniranje stanja in le izjemoma za skrajno možnost rušitve posegov.

Minister za okolje in prostor je na podlagi interventnega zakona izdal podzakonski akt: *Navodilo za pripravo PUP za sanacijo degradiranega prostora* (Ur.l.RS, št. 56/93). Že v predpisani evidenci nedovoljenih posegov se je izvedla razdelitev posegov na 5 skupin, pri čemer je bil dan poudarek na ugotavljanju skladnosti posegov na zazidljivih območjih (4 skupine) s pogoji iz veljavnih prostorskih izvedbenih aktov oziroma aktov v procesu sprejemanja. To je bila podlaga za t.i. preliminarno razvrstitev posegov ter izračun stopnje upravičenosti za legalizacijo (SUL). Kriteriji za klasifikacijo in vrednotenje prostora pa je predpisala Vlada RS z *Uredbo o kriterijih za izračunavanje višine nadomestila za degradacijo in uzurpacijo prostora* (Ur.l.RS, št. 52/93 in 57/93). Prostor, kjer je bil izveden poseg, se je ovrednotil po 3 skupinah kriterijev:

1. vrsti namenske rabe prostora, ki je določen s prostorskim izvedbenim aktom oz. s prostorskimi sestavinami planskih aktov
2. vrsti izrabe kapacitete prostora, ki je določena s prostorskim izvedbenim aktom oz. s prostorskimi sestavinami planskih aktov
3. vrsti in stopnji varovanja vrednot in varstvenega režima območja, ki so jih določali predpisi države, občine ali mesta, ali pa je zavarovanje predvideno s prostorskim planom.

Vsaka skupina kriterijev je bila členjena na podrobnejše kriterije oz. merila, katerim je bila predpisana vrednost v točkah. Nedovoljeni poseg se je lahko točkoval tudi po več parametrih iz vsake skupine kriterijev.

Podobno kot prostor je bila določena tudi klasifikacija in vrednotenje posega glede na njegove značilnosti in sicer:

1. po vrsti,
2. namenu,
3. obsegu,
4. izgrajenosti ali dokončanosti,
5. trajnosti
6. skladnosti z vrsto namenske rabe prostora
7. skladnosti z oblikovalskimi pogoji

Na tej podlagi se je opravil izračun faktorja posega. Vsakemu posegu se je lahko določil le po en faktor iz posamezne določbe; če jih je bilo več, se je izbral najvišji možni faktor.

Z navedenimi faktorji izračunana stopnja upravičenosti legalizacije je bila podlaga za pripravo PUP za sanacijo degradiranega prostora. Opravila se je t.i. uvodna razvrstitev posegov:

1. posegi, ki jih akt legalizacije ni mogel dopustiti (presežen max. točk)
2. posegi, ki jih je sicer mogoče legalizirati, vendar se je zanje ugotovilo, da je potrebno zaradi zahtevnosti njihove sanacije za presojo in določanje pridobiti pogoje soglasodajalcev in izdelati posebne strokovne podlage
3. posegi, za katerih presojo upravičenosti legalizacije ni potrebno pridobiti pogoje soglasodajalcev niti izdelati posebnih strokovnih podlag.

Po opravljeni preliminarni razvrstitvi posegov so se izvedli projektni preizkusi potrebnosti in možnosti sanacije po kriterijih sklenjenosti in oblikovne pojavnosti zazidave ter z vidika izpolnjevanja lokacijskih pogojev. Na podlagi projektnih preizkusov so se v končni fazi vsi posegi razvrstili v 3 skupine:

1. posegi, ki jih je akt legalizacije dopustil
2. posegi, ki jih je akt legalizacije dopustil s pogojem sanacije
3. posegi, ki jih je akt legalizacije dopustil brez sanacije.

2.2.2.5. REZULTAT SANACIJSKIH PUP-ov

Rešitve, ki jih je nakazoval zakon, naj bi temeljile na strogosti in nekompromisnosti ukrepanja, kar naj bi bil pomemben pogoj za učinkovitost. Zgodilo pa se je ravno nasprotno. Vsa deklarirana brezkompromisnost in odločnost se je močno zmanjšala v fazi sprejemanja odločitev, ko se je odločalo o usodi premoženja ljudi. Očitno je, da je bilo odločanje o legalizaciji nedovoljenih posegov na lokalni ravni neustrezna rešitev, posledice teh odločitev pa so za zdaj še težko merljive.

Tudi sicer se nam ob analizi sanacijskih PUP-ov ter z njimi povezanih odločitev pojavlja nekaj strateških vprašanj. Dejstvo je, da je bil zakon intervencijski, ki je zahteval hitro in enkratno akcijo, pri čemer ni dopuščal procesnega reševanja teh zelo kompleksnih in deviantnih pojavov na področju poselitve. Kot temeljno se postavlja vprašanje legitimnosti ravnanja države, če upravičeno domnevamo, da se je prijavil v postopke izdelave aktov legalizacije le manjši delež investitorjev nedovoljenih posegov. S tem se je že v osnovi izjalovila možnost celovitega evidentiranja problemov v prostoru. V takšnih razmerah bi bil prava alternativa le temeljit popis stanja, ki bi ga predhodno opravila urbanistična inšpekcija s pomočjo občinskih strokovnih služb za urejanje prostora v povezavi z geodetsko upravo. Takšna akcija pa seveda ne more imeti intervencijskega značaja, kot je bil značaj črnograditeljskega zakona.

Interventno reševanje nakopičenih problemov je bilo očitno obsojeno na neuspeh. Problematika je namreč tako kompleksna, da bi bila prava pot najverjetneje v njenem procesnem reševanju. Po nekaterih ocenah je od okoli 6000 naselij v Sloveniji skoraj polovica oblikovno, prostorsko ali ekološko degradiranih z izgubo njihove identitete. Nedovoljeni posegi so prav gotovo eden izmed najbolj vplivnih dejavnikov tega stanja. Vsebinsko učinkovite strokovne rešitve za odpravo neželenega stanja tako v odprtem prostoru kot v naseljih lahko nastanejo le na dolgi rok z znatnimi strokovnimi in finančnimi naporji ter močnim angažiranjem države. Učinki interventnega zakona so bili torej lahko le formalno-pravni, nikakor pa ne celoviti in vsebinsko ustrezni.

Če potegnemo črto pod razmeroma ambiciozno zastavljeno akcijo ministrstva in občin lahko ugotovimo, da je kljub obsežnemu angažiranju številnih strokovnjakov, razmeroma strogo postavljenim kriterijem za legalizacijo ter po nekaterih ocenah le skromnemu odzivu investorjev na pozive oblasti k prijavi njihovih nedovoljenih posegov, rezultat zelo skromen. Skromen predvsem glede velikopoteznosti zastavljene akcije ter človeških in finančnih potencialov, ki so bili v njej angažirani.

2.2.2.6. PRIMER DOLOČITVE KRITERIJEV NA OBČINSKEM NIVOJU – PRIMER MESTNE OBČINE LJUBLJANA

Mestna občina Ljubljana je z namenom obravnave individualnih pobud za spremembo namembnosti zemljišč sprejela posebno navodilo (predpis župana). Z njim sicer ni imela namena reševati zgolj problematike črnih gradenj, čeprav je bilo med številnimi pobudami za spremembo namembnosti kar znaten delež tudi iz tega razloga.

Z navodilom so bili zasnovani 3 sklopi kriterijev:

- odnos predlagane (izvedene) zazidave do bližnje okolice,
- odnos predlagane (izvedene) zazidave do širšega prostora
- odnos predlagane (izvedene) zazidave do možnih razvojnih ureditev. Za večjo objektivnost odločanja so imeli kriteriji numerično lestvico ocen.

Kriteriji – »odnos do bližnje okolice« so bili:

1. varovanje dobrin (kmetijsko zemljišče, gozd, vodni viri, naravna dediščina – razglašena ali evidentirana, kulturna dediščina – razglašena ali evidentirana)
2. raba in tip zazidave (infrastruktura, druge rabe)
3. prostorska struktura (dimenzija jeder, zaokroženost zazidljivosti, zaokroženost obstoječe zazidave, identiteta naselja – mikro in makro merilo)

Po kriteriju – »odnos do širšega prostora« - se je dodatno zavirala razpršena poselitev, ker predstavljajo ta območja rekreativno zaledje države, naselij pa ni mogoče zmogljivo opremljati.

Pri kriteriju – »odnos do možne razvojne ureditve« - se je preverila možnost sanacije neorganizirane gradnje v odnosu do potencialnega razvoja organizirane zazidave. Če bi bili potrebni obsežni sanacijski ukrepi, se je možnost upštevanja takšne pobude močno zmanjšala.

Ljubljanski primer je bil eden od poskusov strokovnega pristopa k reševanju številnih (legitimnih) pobud občanov za spremembo namembnosti zemljišč, ki je rezultiral v sprejemu odloka o spremembah in dopolnitvah prostorskih planskih aktov. Med njimi je bilo tudi večje število črnih gradenj. Tak pristop pa seveda kljub navedenim strokovnim kriterijem, nikakor ni bil celovit oziroma sistemski, kot bi sicer moral biti v primeru reševanja problematike nedovoljenih gradenj.

2.2.2.7. POUDARKI IZ RAZPRAVE

Izkušnja ad hoc sanacije po formalni plati postavlja nekatera dejstva, ki se v veliki meri lahko koristijo tudi pri sanaciji romskih naselij. Predstavljeno gradivo je dragoceno, saj vsebuje pregled reševanja črnih gradenj od konca sedemdesetih let in ugotovitve, zakaj interventni zakon ni dosegel svojega namena. Razlog za to je bila odsotnost političnega konsenza, da bi se problematika črnih gradenj celovito uredila. Povedal je, da so bila v reševanje te problematike vložena velika materialna sredstva (državna, občinska in privatna), vendar je bilo doseženih le 30 odstotkov zastavljenih ciljev. Interventni oziroma »črno-graditeljski« zakon ni dosegel svojega namena. Zato lahko z veliko verjetnostjo ocenimo, da bi ponoven poskus implementacije takega zakona bil že vnaprej obsojen na neuspeh, saj po njenem mnenju ni kompatibilen z miselnostjo slovenskih državljanov. V teh sanacijskih PUPih je bilo več opredeljenega za sanacijo kot za odstranitev, kar je bilo v prid občanov. Iz tega lahko sklepamo, da so bili sanacijski PUPi pozitivno naravnani. Veljali so isti kriteriji za legalizacijo, kot so bili opredeljeni v področni zakonodaji in v skladu z interventnim zakonom postopek legalizacije ni bil zaključen, dokler ni bilo dano uporabno dovoljenje. S tega stališča torej ad hoc intervencije, tudi če imajo izrecno zakonsko podlago, ne predstavljajo ustreznega načina reševanja problematike nedovoljenih gradenj. Pri romskih naseljih ne gre za »problem ene hiše«, marveč za »problem naselja«, kar pomeni, da lahko pride do situacije, ko je en del romskega naselja lahko legalen in bi ga lahko sanirali, drug del pa ne. Prava pot je skozi prostorske akte posameznih občin. Ta je v skladu z Zakonom o lokalni samoupravi tista, ki zadevo ureja s prostorskimi akti ob pomoči države.

Romska naselja so specifična; to je jasno. Zato je nanje treba gledati celovito in ne po posameznih objektih, ob tem, da je potrebno identificirati tudi obstoj posebnosti, ki izhajajo iz etničnih posebnosti. Nekatera romska naselja so namreč grajena z željo stanovalcev, da se prilagajajo v skladu z uveljavljenimi standardi, druga naselja so bolj specifično romska (materialna stavbna dediščina). Romom je zmanjkalo znanja, veščin in zmožnosti za izpeljavo umestitve naselij v prostor in njihove ureditve in da so bile občine tiste, ki so morale reševati nastale zaplete. Romska naselja lahko skozi proces spremembe namenske rabe zemljišča postanejo gradbene parcele. V tem smislu pa sanacijski PUP-i za ureditev romskih naselij ob spodbudi njihovih prebivalcev, da pristopijo k legalizaciji, prinašajo nekaj izkušenj. Pri tem je ne tako redka potreba po spremembi namembnosti zemljišč; šele potem je mogoče pristopiti k pripravi podrobnih prostorskih načrtov, če za to obstaja obojestranska volja.

V kontekstu sanacije je treba posebej izpostaviti sedanje potrebe po prostoru. Naselja so nastajala v drugačnih okoliščinah in z drugačnimi predstavami, zato sedaj prihaja do fenomena prekomerne polnitve romskih naselij. Načrtnost in sanacija romskih naselij pa sta – kljub že omenjenim težavam finančne in pravno formalne ter tehnične narave – že predmet zavedanja tudi mnogih Romov. Večji problem pa bo v iskanju novih lokacij za nova romska naselja.

Predlagano je bilo oblikovanje programske sheme, ki bi vseboval smernice, kako pristopiti k reševanju te problematike ob predpostavki, da si bodo tudi Romi sami za to prizadevali in pri tem sodelovali. V ta kontekst se lahko dejavno vključijo romski svetniki. Teh sicer ni veliko, a so pomembna vez (o tem bo kasneje še tekla besede v kontekstu dela in poslanstva romskih svetnikov). A to je lahko tudi težava, saj

mnogim (romskim svetnikom) manjka uporabnega znanja o različnih postopkih, predpisih in drugih zadevah. Tu je potreben vstop stroke, kar se lahko realizira v obliki priložnostnih delavnic ali tudi na druge načine. Vendar pa ne moremo mimo velikih razlik (pravzaprav individualnosti) posameznih romskih naselij in občin. Potrebno je torej precej prilagoditi stvarnim potrebam lokalnih okolij. Taka oblika obveščanja in izobraževanja je tudi širši posvet Romov, občinskih dejavnikov in stroke na državni ravni. Strokovna skupina pripravi izhodišča, pa tudi nekatere smernice. Ta pristop se zdi dovolj dialoški in obenem strateški, zato ga je smiselno (tudi finančno) podpreti.

Vsaka etnična skupnost se želi poistovetiti z okoljem in v večini primerov doseči prostorsko integracijo. Uspešnost te integracije je odvisna od socialne in izobrazbene ravni romskih družin in želje po ureditvi lastniških razmerij. Potrebno bi bilo oblikovati predlog državi, za identifikacijo razpoložljivih finančnih virov, ter izkoristiti možnosti kreditiranja, nepovratnih sredstev, pa tudi priložnosti iz evropskih strukturnih skladov. Kar zadeva finančno konstrukcijo, imajo svojo vlogo in dolžnost tudi občine. Država je precej toga v svojih strukturah in bodo občine zahtevale od države zagotovilo, da bodo dobili sredstva. Razlike so tudi med občinami – nekatere se namreč aktivno prizadevajo za ureditev lastniških razmerij in v ta namen zagotavljajo sredstva, druga ne. Kar zadeva razpise za urejanje romskih naselij velja opozoriti, da je po zakonu to v pristojnosti Službe Vlade RS za lokalno samoupravo, ki ima sredstva za urejanje teh naselij. Paradoks je, da se na razpise občine prijavljajo premalo, ali pa sploh ne vzpostavijo pogojev, da bi na razpisih lahko sodelovale. Potem nastopi vprašanje finančne narave. Ker mnogi Romi lastnega položaja zaradi manjka dohodkov in nestalnosti ne uspejo solidno pripraviti, je smiselno izoblikovati shemo, ki bi jim pomagala, da pod določenimi pogoji sredstva pridobijo. Predlagano je oblikovanje izhodišč za različne oblike finančnega in lastniškega načina urejanja prostorske problematike romskih naselij. Strokovna skupina naj povabi na srečanje tudi ekonomiste, ki se posebej ukvarjajo z nepremičninami.

2.2.3. BIVALNA KULTURA IN UREJANJE ROMSKIH NASELIJ

2.2.3.1. IZHODIŠČA ZA RAZPRAVO

Gradivo, predstavljeno na tem mestu, je deloma zajeto že v prvem delu. Kljub vsemu ga predstavljamo v celoti. V Sloveniji je po dosedanjih evidencah 105 (MOP) t.i. romskih naselij. Poleg teh je še kakih 20 do 25 manjših zaselkov, v katerih tudi prebivajo Romi. Skupno lahko torej ocenimo število vseh romskih naselbinskih enot na okrog 125 ali 130 z okrog 9000 stanovalci. Vendar je število Romov nekoliko večje in po vsej verjetnosti moramo ocenjevati na nekaj nad 10.000. Med 2 milijonoma prebivalcev in 6.000 naselij (rednega in stalnega naselbinskega sistema Slovenije) oba podatka kažeta na sorazmerno majhno število. Toda v kontekstu po eni strani manjšinskega vprašanja in po drugi v luči urejanja specifičnih problemov romskih naselbin je – še posebej pa v regionalnem in lokalnem kontekstu – to vprašanje več kot potrebno pozornosti. V pričujočem gradivu želimo opozoriti predvsem na dve stvari: na samo fiziognomijo in funkcijo romskih bivalnih enot v tradicionalnem in modernem kontekstu; drugič pa na pogosto zelo zanemarjen vidik romske materialne kulturne dediščine.

Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v sedemdesetih letih. V Prekmurju je bila stalna naselitev sicer nekoliko starejša (že na prelomu iz 19. v 20. stoletje), a njihovi stanovalci so bili pogosto sezonski (ali podobno) migranti (seznostvo je bilo pogosto sicer tudi med slovenskimi Prekmurci). Že prvotna naselitev v poznem srednjem veku je zadela na razmeroma gosto naseljeno pokrajino, kjer so se lahko le razpršili: koncentracije niso bile mogoče. Poleg tega so jih pogosto preganjali pod različnimi pretvezami, tako da se je nomadski način življenja zadržal globoko v moderno dobo. Že v 18. stoletju so bili na prostoru nekdanje Habsburške monarhije za časa Marije Terezije izpeljani poskusi stalne naselitve, ki pa skoraj niso imeli uspeha. Poznejše naselitve, povezane tudi s precej nasilnimi ukrepi, prav tako večinoma niso imele trajnejšega učinka. Vendar pa so bili Romi vsaj delno »teritorializirani«; registrirani so bili na ozemljih določenih občin, čeprav niso stalno bivali na enem kraju, temveč so se zaradi preživljanja (opravljanja različnih »potujočih« obrti) selili. Tudi načrtne stalne naselitve (in preselitve) Romov na različne kraje večinoma niso trajno uspeli: že čez kakšno leto je večina »preseljencev« prišla nazaj¹⁷. Vendar pa se je ob prej omenjeni »teritorializaciji« vendarle določen del Romov pričel prostorsko ustaljevati. Zlasti prekmurski Romi so se v precejšnji meri vsaj močno lokalizirali, a hitro tudi za stalno naselili. Nomadizem je pri njih postopoma postajal zgolj še folklor (Štrukelj, 1979, 80-98). Stalnejša naselitev je dejansko uspela šele po močnih socialnih spremembah in modernizacijskih procesih, ki so tudi sicer močno spremenili način življenja podeželskega prebivalstva. S stalno naselitvijo so jim bile vsaj deloma dostopne nekatere dobrine vse bolj urbanizirane in modernizirane družbe. Toda stalna naselitev se je hitro izkazala za nadaljevanje obrobnega družbenega položaja tudi v novih razmerah. Socialni preboj in s tem doseganje ravni večinskega prebivalstva se je posrečil le redkim. Stalna naselitev je bila – prostorsko gledano – največkrat omejena na eno samo družino. Kasneje se je ta zaradi porok in visoke rodnosti precej razširila, neredko pa so se tja naselili še bližnji in / ali daljni sorodniki, tako da so romska naselja dobila nekatere strukturne in fiziognomske posebnosti. V

¹⁷ Dr. Pavla Štrukelj omenja v svoji knjigi »Tisočletne podobe nemirnih nomadov«, 2004, Ljubljana, 93-110, vrsto poskusov, ki se niso najbolj obnesli

pomanjkanju lastništva zemlje in pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi vrednostnega sistema so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalitete. Ker so se locirali na robna ter v splošnem manj kakovostna območja in so bili tudi gradbeni materiali zelo raznoliki in marsikdaj slabi, so tudi romska naselja pogosto postala odkrit »slum«. Kakšna so torej romska naselja?

Najprej je treba potrditi, da upravičeno govorimo o »romskih« naseljih. Kot že večkrat poudarjeno, smo pri izrazu »naselje« v zadregi, saj ta oznaka formalno ni pravilna – hišne številke, ki so jih tudi ne glede na pogoje »legalnosti« večinoma dobili, jih vključujejo v druga (redna) naselja naselbinske mreže v Sloveniji. Večinoma so locirani na robu naselij ali zunaj siceršnjih naselij. Le v nekaj primerih (le kakih 10 %, na primer Püšča pri Murski Soboti, Žabjek pri Novem mestu, Vranoviči pri Črnomlju, Hudeje pri Trebnjem, Černelavci in druga) so to večja naselja z več sto prebivalci. Večinoma gre za čista romska naselja; pripadnikov drugih skupin (skoraj) ni med njimi. Razporeditev hiš in ostalih poslopij (kolikor jih je) je stihijska, brez načrta in izbranih arhitekturnih prvin. Videti so, kot da je bila improvizacija pri izbiri lokacije, materialov in tudi same gradnje pomembno vodilo. Ker Romi večinoma niso razpolagali s posestjo, živino in drugimi materialnimi prvinami gospodarskega preživetja, se pri nastajanju niso dosti ozirali za prihodnjimi možnostmi morebitnega gospodarskega razvoja. Stihijskost se je kmalu maščevala, najprej pri komunalnih zadevah. Manjša romska naselja so navadno nastala s priselitvijo ene družine, ki se je potem po porokah, zvezah in zaradi visoke rodnosti okrepila in povečala. Stihijskost je podobna kot pri prej omenjenem naselitvenem tipu. Zametek naselja je bila lahko tudi opuščena hiša ali gospodarsko poslopje, ki so ga potem naselili Romi. Gradnje so po kakovosti zelo različne. Pletenih »butanic«, kot jih v svoji monografiji še omenja Štrukljeva (1979), praktično ni več (ali pa zanje ne vemo!!). Uveljavile so se zlasti lesene barake, ki so jih ponekod dograjevali še z drugim priročnim materialom. Toda v nekaterih okoljih se je ob zaposlenosti in drugih virih dohodkov stanovanjski standard bistveno izboljšal. Posebej tam, kjer je ob sodelovanju Romov in lokalne skupnosti prišlo do urejanja teh naselbin in tako tudi posameznih hiš, se po zunanji fiziognomiji romske naselbine komaj kaj ločijo od ostalih naselij (primer Vanča vas v Prekmurju). Ponekod so postavili industrijsko narejene zabojnike. V to kategorijo bi lahko postavili tudi stare železniške vagonne in druga podobna bivališča¹⁸. Romska naselja, ki so del naselbinske mreže večinskega prebivalstva, navadno predstavljajo iz različnih razlogov izpraznjeni stanovanjski fond, ki so ga Romi naselili, ali pa je ta predstavljal le začetek osnivanja romskega naselja, ki so ga popolnjevali z nakupom novih zemljišč, prevzemom zemljišč neromske populacije. Praviloma so se držali že zgrajenih poti in cest, kjer so nove hiše nastajale blizu le-teh. Neredko se tudi zgodi, da naselje za več let zapustijo, kasneje pa ponovno naselijo. Te menjave so mnogo pogostejše tam, kjer je stavbni fond po kakovosti skromen (lesene barake, pločevina in podobni materiali, ali pa gre za velike zabojnike in različne montažne elemente) in kjer preselitvi botrujejo še drugi razlogi, kot so na primer zapleteni odnosi med romskimi skupinami (naselji) ali pa konflikti z domačim prebivalstvom. Vidimo torej, da so romske skupnosti danes pretežno lokalizirane, relativno trajne glede naselitve v prostoru, največkrat stihijskega nastanka, pogosto anarhičnega videza ter komunalno neurejena. To pa so že tudi elementi, ki sprožajo z okoliškim prebivalstvom vrsto napetih situacij, obenem pa tudi pejorativizacijo romskih naselij in njihovih stanovalcev.

¹⁸ Dr. Pavla Štrukelj: 2004, Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Ljubljana, 153

O bivalni kulturi Romov govorimo na tem mestu¹⁹ predvsem v smislu raznovrstnosti bivalnih enot in njihove notranje opremljenosti, ki je rezultat tako določene tradicije kakor tudi sprotnega (pogosto niti ne posebej načrtovanega) prilagajanja. To bivalno kulturo je torej treba videti v funkciji časa (razpon med starim in novim, med tradicijo in inovacijo) ter v funkciji ekonomskih možnosti. Ob tem ne gre zanemariti kulturnih in etničnih posebnosti, ki pa že pomenijo hkrati tudi vidike materialne kulturne dediščine in so torej pomembne tako za ohranjanje kulture in identitete Romov kakor tudi pomemben prispevek k zakladnici kulturne dediščine na ozemlju Republike Slovenije. Osredotočamo se posebej na tiste prvine, ki imajo tesnejše vezi s siceršnjim vprašanji prostorskega urejanja.

Stihijskost nastanka naselbinskih enot (stanovanjskih objektov), nizki in neredni dohodki ter tudi pomanjkanje ustreznih zgledov so vplivali na vizuelno kaotičnost (ne vedno, je pa pogosto!) kar zadeva izbiro gradbenega materiala in urejanje komunalij. Toda medtem ko so ostala naselja ob pogojih urejenih statusnih in pravnih razmerij dopolnjevala in izboljševala bivalni standard (v EU sodimo med prebivalce z veliko stanovanjsko površino na prebivalca) je pomanjkanje prostora (zaradi pomanjkanja sredstev) so romska bivališča (razen novejših zidanih hiš, ki pa tudi niso vsa urejena) ostala majhna, utesnjena in komunalno slabo opremljena. Stanje se je s sanitarno-higienskega vidika celo poslabšalo, saj so prišli v uporabo materiali, ki so dejansko strupeni (npr. salonitne kritine streh, ki jih ponekod še uporabljajo za zbiranje kapnice). Zaradi uporabe različnih električnih aparatov je ob neustreznih vodih povečana nevarnost vžigov, kratkih stikov in drugih sanitarno-varnostnih problemov. Poseben sklop predstavljajo komunalne odplake, so vizuelno in zdravstveno moteči ne le za stanovalce, ampak v nekaterih primerih tudi (nič manj!) za okoliško večinsko prebivalstvo. Hiter tempo socialnoekonomskega razvoja je sprožil tudi vrsto novih potreb v načinu bivanja ter bivalnem standardu in končno rezultira tudi v novih prostorskih potrebah. Tako so postale garaže za avtomobile nujen sestavni del bivalnih enot (in seveda tudi ustrezno velike javne oziroma skupne prometne površine (na ravni naselja)). Podobno je tudi z opremo; npr. električnim (še ni povsod!), telefonskim, računalniškim, kabelskim omrežjem, odvajanjem odplak, skrbi za odpadke, začasno deponiranje sekundarnih surovin ipd. To sproža dvojne zahteve: skrb za vzdrževanje teh objektov in naprav ter seveda ustrezna estetika prostora. Romi so kot pogosto brezposelni oziroma z nestalnimi dohodki lahko zelo hitro bolj ranljiva socialna kategorija. Skratka, izboljševanje bivalnega standarda in začetni uspehi družbene vključenosti povzročijo nove potrebe in zahteve, ki so potem predpogoj za ohranjanje pridobljene življenjske ravni in s tem tudi odnosov z najbližjim okoljem (sosedstvom). Ob tem naj podčrtamo tudi potrebo po znanju in veščinah, ki jih morajo stanovalci usvojiti na kakršenkoli način, da bi potem učinkovito uporabljali pridobljene dobrine sodobne družbe.

Drugi vidik se nanaša na vlogo in pomen romske materialne kulturne dediščine. Pogosto se namreč dogaja, da v veliki skrbi in vnemi Romi sami in načrtovalci posegov v prostor pozabijo na ta vidik. Vendar so tudi nekatere oblike stanovanjskih enot ter njihova notranja opremljenost, ki seveda kaže na način življenja, pomembne priče načina življenja Romov in njihove kulture v najširšem pomenu besede. Zato je smiselno take objekte evidentirati in tiste, za katere bi stroka ugotovila ustrezen pomen, tudi zavarovati. Dalje jih je smiselno tudi promovirati kot del turistične (kulturne) ponudbe.

¹⁹ Bivalna kultura je sicer zelo širok pojem.

2.2.3.2. POUDARKI IZ RAZPRAVE

Zgodovinski viri kažejo, da so Romi že v 14. stoletju bivali na območju Republike Slovenije. Verjetno bodo pregledi turških arhivov odkrili podatke o naseljevanju indijskih nomadov v Evropo, ki danes še niso znani. Izbira krajev, kjer so se predniki današnjih Romov ustavili je bila pogojena z masovnimi selitvami indijskih nomadov na evropsko celino, in sicer so bili to kraji blizu sosednjih držav z veliko bolj številčnim romskih prebivalstvom. V Sloveniji živi majhno število Romov, ki se med seboj ločijo in še danes zaradi posebnega načina življenja oblikujejo svoj življenjski prostor ločeno od večinskega prebivalstva (večinoma na podeželju in manj v mestih ter predmestjih). Navadno se je prvi naselil v nekem kraju kovač (oziroma človek, ki je imel obrt in bil vešč poklica), ki je dobil tudi hišno številko. Nato so se Romi naselili v njegovi bližini. Prvi potujoči Romi so tradicionalno izbirali kraje za bivanje, ki so bili v bližini gozda in blizu potoka in se niso namerno izolirano naseljevali ločeno od ostalega prebivalstva. Tako so se oblikovali različni tipi bivališč romskih skupin v Sloveniji, in sicer šotor (najizvirnejša oblika, ki je bila značilna predvsem za dolenjsko skupino Romov in še danes predstavlja izhod v sili), vagon (posebno značilen za Sinte, ki je lahko na kolesih ali na stalnem mestu), leseno barako, pleteno hišo (iz protja), cimprano hišo (katere stene so bile običajno ometane z blatno malto in pobeljene), leseno hišo in tučenco ter odkupljeno leseno kmečko hišo. V sodobnem času je v romskih naseljih vedno več modernih zidanih hiš z urejenimi vrtovi, medtem ko izginjajo preprosti domovi z enim prostorom in šotori).

Razmere v romskih naseljih v Sloveniji so se začele izboljševati, vendar še niso povsem urejene. Problemi so še pri zagotavljanju osnovne infrastrukture, romska naselja oziroma romske vasi bi morale dobiti ime naselja, hiše pa svoje hišne številke, poleg tega je še vedno prisotno preseljevanje romskih družin (vzroki so povezani z romskimi tradicionalnimi običaji, ženitvami, nesoglasji med Romi ali/in iskanjem boljšega mesta za bivanje). Preseljevanje Romov iz ene v drugo občino je še vedno zelo prisotno in problematično na Dolenjskem in predstavlja stanje v občinah Trebnje, Ribnici, Škocjanu, Grosupljem in Ivančni gorici. Opozorila je, da obstajajo razlike med prvimi romskimi naseljenci in sekundarnimi priseljenimi Romi.

Izpostavlja se problem preseljevanje Romov iz ene občine v drugo. Pri tem ne izpuščamo svobodne izbire kraja bivanja. Pri Romih gre največkrat za vprašanje realnih možnosti izbire, ne da bi kršili lastniške pravice lastnikov nepremičnin. To je problem, ne sam akt selitve. V preteklosti je bilo zelo pogosto, vendar danes med Romi ni več zaželeno. Preselitev celotne romske družine druga okolja lahko vodi v nesoglasja z Romi, ki tam že živijo. Izjeme, kjer bi odobrili sekundarno preselitev Romov, so ženitve. Če bi se želela preseliti celotna romska družina iz ene v drugo občino, pa bi bilo potrebno pridobiti ustrezna soglasja (med drugim tudi soglasje predsednika krajevne skupnosti). V preteklosti so za romska naselja pripravljali zazidalne načrte, ki so se kasneje v praksi pokazali kot neživljenjski. Postavlja se vprašanje, ali za romska naselja obstajajo določene specifičnosti poselitve in oblikovanja naselij, ki bi jih veljalo upoštevati pri urejanju njihovih prostorskih vidikov.

Drugo vprašanje pa so urbane skupnosti Romov. Pri tem ne gre za kontekst specifičnih romskih naselij oziroma zaselkov, temveč zlasti za probleme socialno-

komunalnega značaja. To so večinoma urbani »slumi«, ki dajejo vtis mestnega »zamaška« in izogibališča. Zaradi socialnih razlogov in teženj po doseljevanju imajo celo največje možnosti kopičenja prebivalstva. To ni več vprašanje avtohtonih slovenskih Romov ali sploh ne specifično Romov, pač pa prebivalcev s prenizkimi dohodki ali pa (tudi ni redko) z zavestno odločitvijo določenega življenjskega stila. Sicer so romska naselja so locirana blizu lokalnih središč, kjer so tudi boljše možnosti za zaposlitev in za stalni dohodek. Tak je primer romskega naselja Smrekec v Grosupljem, ki je lociran na močvirnatih tleh in v bližini katerega je predvidena gradnja poslovne cone in poudaril, da je procesu urbanizacije potrebno nameniti veliko pozornost tudi v prihodnje.

Ko gre za vprašanje domicila, je pomembno, kje so bili romski otroci rojeni. Pri tem so bili pomembni točni podatki o rojstvu otrok. Na podlagi teh podatkov imajo namreč romske družine pravico bivanja. V preteklosti so bili znani primeri, ko so romskega otroka krstili kar v dveh krajih in nato izbrali tisti kraj za bivanje, kjer so bile boljše razmere. Tu se je izpostavilo tudi vprašanje nomadizma Romov. Medtem ko za »slovenske« to ni več privlačna opcija, pa zlahka nastopijo tudi take razmere z doseljenci iz Balkana. Toda v kontekstu urejanja romskih naselij je to zelo specifično vprašanje. Zgodovinsko gledano so Romi nekaj časa živeli nemoteno, nato so jih zelo preganjali, kar kažejo tudi rabeljski računi. Preganjanje Romov je bilo predvsem prisotno v 17., 18. in 19. stoletju in tudi kasneje, medtem ko je bil nomadizem Romov prisoten predvsem do 2. svetovne vojne. Če pa se Romi strinjajo, ni razloga, zakaj jim ne bi ponudili možnosti, da potujejo.

Posebej se je odprlo vprašanje romske materialne kulturne dediščine. Nekateri elementi so že zavarovani (gre predvsem za glasbene predmete) in zbrane v muzejih. Med materialno kulturno dediščino bi veljalo ohraniti šotor in vagon, medtem ko je za nekatera druga tradicionalna romska bivališča, kamor spada tudi pletenica, potrebno upoštevati, da zaradi romskih običajev obstajajo le določeno obdobje. Bi pa bilo potrebno opraviti pregled terena in v kolikor bi se odločili za zavarovanje določenega objekta (npr. lesene barake) zagotoviti ustrezen nadomestek (kar je povezano med drugim tudi z zagotovitvijo finančnih sredstev v ta namen) ter strokovno obravnavo takih objektov.

2.2.4. EKONOMSKI VIDIKI UREJANJA ROMSKIH NASELIJ

2.2.4.1. IZHODIŠČA ZA RAZPRAVO

Slabe bivalne razmere upravičeno predstavljajo enega od glavnih in izhodiščnih problemov Romov. Premajhni, neprimerno komunalno opremljeni, tehnično pomanjkljivo grajeni in pogosto zgrešeno locirani bivalni objekti, v katerih prebivajo Romi v sklopu romskih naselbin, so začetek začaranega kroga: slabe bivalne razmere jim ne omogočajo pridobitve ustreznih kvalifikacij v času rednega šolanja in poznejšega delovnega usposabljanja, kar jih ovira pri doseganju delovnih mest na trgu delovne sile, zato imajo nestalne dohodke in torej ne morejo vzpostaviti in vzdrževati boljših bivalnih pogojev. Slabe bivalne razmere so torej izhodišče in rezultat in vmes še prepoznavni indikator socialno-prostorskih in kulturnih značilnosti romske populacije. Neugodne bivalne razmere z vsemi spremljajočimi značilnostmi so obenem pogost vir konfrontacij in celo odprtih konfliktov Romov z okoliškim prebivalstvom, ki živi z njimi v prostorskem in socialnem stiku. Čeprav imamo tudi vrsto močno izboljšanih primerov romskih stanovanjskih in celih naselbinskih enot, je splošno stanje še precej nezadovoljivo.

V iskanju izhodov iz omenjene slepe ulice prostorsko-socialnega kompleksa se odpira vrsta vprašanj. Tokrat želimo odpreti predvsem sklop ekonomskih vidikov reševanja bivalnih oziroma širše prostorskih problemov v romskih naseljih. Kako izpeljati postopke, koliko stanejo in kje (oziroma kako) dobiti potrebna sredstva. Prav finančna oziroma materialna plat je pogosto tista, pri kateri se ustavi večina dobrih namenov in celo resnih, dobro premišljenih načrtov. Toda ta plat zgodbe ima tudi svojo širino, ki jo je smiselno upoštevati pri načrtovanju različnih postopkov in delovnih faz pri izboljševanju bivalnih razmer. Za začetek se je treba otresti razširjenega stališča, da bi preprosto večji obseg financiranja tega področja razrešil večino današnjih problemov in lokalnih razvojnih dilem, da o konfliktih niti ne govorimo.

Začetni problem pogosto predstavlja že lokacija. Ker je velika večina Romov zaradi nomadskega načina življenja v sicer naseljeni in lastniško zasedeni pokrajini lahko le redko pridobila primerna bivališča oziroma prostor zanj, so jim ostale predvsem slabše lokacije. Zaradi posebnosti romskega načina življenja so tudi sami raje izbirali lokacije zunaj redne naselbinske mreže, vendar sorazmerno blizu vasi in mest, ker je to omogočalo opravljanje določenih ekonomskih dejavnosti in s tem preživetje. V začetku so zadoščale zelo skromne bivalne kapacitete (tematiko smo obravnavali na prejšnji seji v okviru bivalne kulture v romskih naseljih), ki so ustrezale ne le skromni ekonomski moči, temveč tudi predstavi o načinu življenja, življenjskem stilu. Lastništva posesti pri tem najpogosteje niti niso vzeli resno v obzir in so se na različnih lokacijah pač zadrževali določen čas. Toda ko je periodičnost prešla v stalnost naselitve in so se s tem povečale tudi možnosti izgradnje večjega, prostornejšega bivališča, so se začele težave. Uzurpacija zemljišč je postala jedro, a nikakor ne edina vsebina vse pogostejših konfrontacij z okoliškim prebivalstvom. Ne smemo pozabiti tudi na vidike velikih socialnih sprememb posebej na slovenskem podeželju. Z industrializacijo in modernizacijo so se pričela stanovanja močno spreminjati. Notranja oprema z vrsto tehničnih pripomočkov, pričetek motorizacije in druge tehnične pridobitve na eni ter komunalno urejanje stanovanjskih enot (elektrika, telefon, vodovod, odvajanje gospodinjskih odplak, odvažanje odpadkov

ipd.) so postali element standarda, nujno potrebnega za delovanje v družbi. Romi teh skokov zaradi ekonomsko-socialnih razlogov večinoma niso zmogli; prepad se je povečeval, s tem pa tudi njihova marginalnost. Celo več: koriščenje starih, praviloma odpadnih elementov je ob nepoznavanju rabe in odsotnosti odvajanja odpadnih materialov hitro privedel do dveh zelo neželenih učinkov. Kopičenje odpadkov je vizuelno, a tudi funkcijsko postalo moteč element v okolju in s tem nov vir nezadovoljstva ostalega prebivalstva. Isti problemi pa so zdravstveno škodovali samim romskim naseljencem. Večajoče razlike so ob nezainteresiranosti tudi Romov samih privedli do občutnega zastoja pri možnostih njihove socialne mobilnosti in posredno torej tudi kakovosti življenja. Ob teh spremembah je velika večina Romov dosegla prostorsko ustalitev, ki je, legalna ali ilegalna, postala bolj ali manj znano dejstvo v slovenskem prostoru. Danes se nahajamo v nekem smislu paradoksalni situaciji: v trendih pospešene prostorske mobilnosti ostalega prebivalstva v državi se za Rome pričakuje, da vzdržujejo statičnost svojih naselbinskih enot in (pogosto ne oziraje se na lastniško-posestne, socialno- in prostorsko funkcionalne ter navsezadnje tudi estetsko-kulturne kriterije naselbinske mreže) da rešujejo bivalne razmere na lokacijah samih! Zato je stalen pritisk predvsem na občine, kjer so se do sedaj uspeli naseliti Romi, da tam skladno s področno zakonodajo in pristojnostmi skušajo reševati gordijski vozeli problematičnih romskih naselij.

Nizka izobrazbena raven, pogosta brezposelnost ohranjajo nizko raven bivalne kakovosti, kar postopoma lahko vodi k zniževanju tolerančnega praga pri okoliškem prebivalstvu. Rome doživljajo prvenstveno ali celo izključno kot problem. Lastniki uzurpiranih zemljišč imajo lahko (kot se je izkazalo v nekaj primerih) celo dvojno škodo. Ob tem Romi sami zlahka zapadejo bivalni letargiji, pospešujoč pri tem lokalno konfliktnost. Ta je še posebej očitna, kadar zasedajo zasebna zemljišča, kadar jih vizuelno ali funkcijsko razvrednotijo, kadar prihaja do premoženjskih sporov (pogoste kraje, poškodbe lastnine) ali osebnih zamer spričo nesprejemljivega ravnanja ali kadar – kar je tudi nekaj primerov – prihaja do porasta kriminalitete.

V preteklosti je bilo veliko pobud in poskusov izboljševanja stanja Romov s poudarjenim kompleksnejšim pristopom, ki pa se potem v praksi velikokrat ni dosledno ali pa sploh ni izvajal. Nekateri krivijo za to krepke socialne transferje, ki so posebej v obdobjih zaostrene krize zaposlenosti in lastniškega preoblikovanja podjetij domačinom vzbujal zavist in negotovanje; Romi naj bi bili ob nezaposlenosti precej bolj socialno podpirani kot tisti na nekaterih delovnih mestih z nizkimi dohodki. Socialna podpora je bila namenjena izboljševanju socialnoekonomskega položaja Romov, to pomeni tudi priložnost za izboljševanje bivalnih razmer in s tem ugodnejši izhodiščni položaj za uspešnejše všolanje, poklicno izobrazbo in s tem konkurenčnost na trgu delovne sile. Žal je podpora ob odsotnosti ali pa premajhnem nadzoru na eni ter svetovalnim delom strokovnih institucij (socialne, zdravstvene, izobraževalne ipd.) v več primerih odpovedal. Pomanjkanje znanja o upravljanju s premoženjem se je Romom na nek način celo maščevala, saj ni bistveno prispevala k trajnejšim oblikam socialne varnosti in bivalnega standarda, temveč je lokalno celo stopnjevala njihovo konfliktnost v okolju. Zato so se tembolj uspešno odrezali nekateri projekti svetovalnih dejavnosti prav na tem področju, seveda tam, kjer je prišlo oziroma so obstajali tudi drugi pogoji: sprejetje ustreznih prostorskih aktov, parcelacija, urejevanje lastništva na strani t.i. formalnih pogojev, na drugi pa predvsem stalen vir dohodkov, skrb za okolje, znanje in večine upravljanja z nepremičninami in skrb za dobre odnose z ostalim prebivalstvom. Koraki, ki so jih tu

naredili Romi, so bili nenadomestljivo pomembni, saj je šlo v končni posledici za jasno zavedanje, da nadaljevanje starih navad in principov prostorskega obnašanja ne prinaša prednosti nikomur. Lepi primeri za to so zlasti v Prekmurju (npr. Vanča vas, Pušča). V veliko primerih so bili tudi okoliški prebivalci zainteresirani za reševanje romske prostorske problematike, saj so od tega imeli tudi sami korist (oziroma vsaj ne več škode).

Kateri so danes ključni problemi ekonomske narave v kontekstu reševanja prostorskih problemov romskih naselij? Po več reformah lokalne samouprave in z nadaljevanjem drobljenja upravno-administrativne sheme so občine postajale čedalje manjše. Po eni strani je vsaj nekaterim uspelo v krajšem času zaradi večje kohezivnosti prebivalstva doseči primarne cilje urejanja okolja in prostorskih zadev. Občine z romskimi naselji pa so se – razen nekaj primerov – znašle v neljubem precepu. Kot upravljalec prostora so imele in imajo vse formalne instrumente, zaradi velikostnih razmerij pa jim vsaj kratkoročno zmanjka obratnega kapitala za reševanje teh perečih vprašanj. Zlasti manjše občine tudi nimajo kadrov za to specifično skrb. V nekaterih primerih je ob očitni koliziji prostorskih interesov zelo težko najti nadomestne lokacije. Pri tem – kar je zopet s formalnega vidika nekoliko nenavadno – niti ni velikih razlik med tistimi lokacijami romskih naselij, kjer so Romi lastniki zemljišč in tam, kjer niso. Kako doseči prelokacijo ob pričakovanju javnosti (kot se je tudi izkazalo) in drugih (še posebej pa »neromskih«) občin, da morajo občine za svoje Rome pač poskrbeti znotraj svojih teritorijev. A tudi če se prostor najde, zmanjka obratnega kapitala, ki bi omogočil premostitev tako Romom kakor tudi lokalnim skupnostim.

2.2.4.2. PRISTOPI K REŠEVANJU BIVALNIH RAZMER ROMOV

Vendar se je v slovenskem prostoru oblikovalo nekaj praks, ki bi jih veljalo vzeti pod drobnogled in ugotoviti, ali je mogoča posplošitev in torej uporaba v smislu »modelov« (izraz »model« je zahtevnejši in preverjen; tukaj gre dejansko za posnemanje praks, prenos izkušenj). Tu je potrebno pogledati pristope občin (študija primera). V splošnem pa lahko delovno izpostavimo dve možnosti:

individualni pristop:

je administrativno najmanj zapleten predvsem za občine, saj se urejanja lastnih bivalnih razmer lotevajo tisti Romi, ki so dosegli določene pogoje (so lastniki zemljišča, na katerem naj bi stal objekt, razpolagajo s kapitalom, ki jim omogoča različne manipulacije na dolgi poti formalnih postopkov) in so seveda locirani na zemljišču, ki je kot zazidalno opredeljeno v aktih. Vendar ima ta preprostost vrsto hudih, celo nerešljivih pomanjkljivosti. Vzemimo, da je tak interesent v romskem naselju, ki bi ga sicer lahko spravili v legalno stanje, a tega njegovi »sovaščani« niso zmožni ali celo niso pripravljeni. Izvedba vrste infrastrukturnih posegov pa gre linearno, preko zemljišč. Torej: dokler ni (skoraj) vse pripravljeno, ni nič pripravljeno

kolektivni pristop:

veliko bolj zapleten, a pogosto edini zares izvedljiv. Izvajati se prične, ko je glavnina ali vsi bodoči (sedanji) stanovalci pripravljene za te spremembe. A draga je tudi predhodna izvedba parcelacije in priprave načrtov, kar naj bi stanovalcem ekonomsko bolj približala želeni cilj. V tem smislu so se dobro izkazali razpisi

oziroma projekti urejanja prostorske dokumentacije za take primere. Uspeli so predvsem na obstoječih lokacijah, pri prelokacijah pa večinoma ne. Druga, nič manj kočljiva zadeva pri tem pa je trajnost takih rešitev. Če Romi kot bodoči stanovalci ne razpolagajo s stalnimi viri dohodkov in če niso veščji upravljanja s temi bivalnimi enotami, se stanje lahko zelo hitro poslabša. Zato bi bilo smiselno spremljati dolgoročnost (trajnost) v začetni fazi uspešnih primerov prostorske preobrazbe.

2.2.4.3. MOŽNI VIRI ZA REŠEVANJE BIVALNIH RAZMER ROMOV

Državna sredstva:

- preko skladov (predvsem Stanovanjski sklad RS)
- preko vladnih programov ukrepov pomoči... (od leta 1995 jih je bilo izvedenih že več in so ponekod dali dobre rezultate); delujejo po načelu financiranja in sofinanciranja
- nacionalni projekti (podobno kot prej; lahko so periodični ali kot enkratne akcije)
- strokovna pomoč izvajalcem (občinam) ki je v prvi vrsti svetovanje, posredovanje študij, implementacija študij v prakso, institucionalni monitoring uspešnosti ipd.
- sodelovanje in podpora pri mednarodnih projektih (gre za sorazmerno znatna sredstva in je potrebno sofinanciranje). Tu je pomembno, da ne prihaja do kolizije med različnimi dejavniki, temveč predvsem do sinergije, kar potem praktično omogoči realizacije.
- posredna pomoč prek drugih sistemov strukturnih pomoči, projektov in programov. V tem duhu so pomembni vsi projekti, katerih namen je povečanje znanja, sprememba prostorskega obnašanja, zaposlovanje in podobno.

Občine:

- sredstva občin (praviloma neljub ukrep, ki se odvija v manjših etapah; gre za enkratno pomoč pri povsem konkretnih delovnih ciljih; finančna ali materialna)
- priprava dokumentacije in različnih manipulacij z zemljišči (zelo viden in pomemben prispevek)
- nepremičnine, predvsem posest, različni objekti, ki se začasno ali stalno pod določenimi pogoji postavijo na razpolago za reševanje teh zadev
- sodelovanje pri nacionalnih ali mednarodnih razpisih programov ali projektov

Romi sami:

- kljub ekonomski šibkosti je delež nenadomestljiv. Če ni participacije v delu, volji in sredstvih, so poskusi skoraj vedno obsojeni na propad. Poleg vzpostavitve je pomembno tudi vzdrževanje. Nekateri primeri v Prekmurju so zelo vzpodbudni.
- skrbno ravnanje z nepremičninami in javno infrastrukturo; potrebujejo včasih tudi svetovalce, občasne tečaje usposabljanja in podobno.
- komercialni krediti prek bank in drugih finančnih ustanov (potreben je minimalni kapital in seveda zaupanje banke v komitentata – torej zaposlitev)

Mednarodni viri:

- različni projekti in programi; v tem smislu je smotrna povezava vseh zainteresiranih občin ali pa na nacionalni ravni, da se razpise in spremljajoče aktivnosti spremlja. Zlasti za manjše občine je strokovna asistenca zelo pomembna, saj zaradi kadrovske omejitve samim to dostikrat pač ni mogoče.

Civilna družba:

-prispevek humanitarnih organizacij kot so Rdeči križ, Karitas in druge; morda namenjene bolj nekaterih vzporednim problemom, a načeloma ga ne bi smeli prezreti.

2.2.4.4. Poudarki iz razprave

Ekonomski vidiki so se že v predhodni razpravi in delu strokovne skupine pokazali kot eden ključnih poudarkov in težišč, ki lahko generirajo vsa ostala področja. Pozneje se je v razpravi pokazalo prav to. Načelna pripravljenost državnih institucij, da z ustreznimi mehanizmi vpliva na razreševanje perečih problemov potem, ko se vzpostavijo vsi elementi (pogoji) za to, je pač ključnega pomena. Tu velja opozoriti tudi na psihološki moment, saj je tako s strani občin kakor tudi Romov zaznati bojazen, da bodo dobre prakse državne institucije prepustile dokončati lokalnim oblastem (občinam), pri slabih pa bodo reagirale šele ob stopnjevanju problemov. Načelna sugestija strokovne skupine je, da s takimi razmišljanji prekine in spodbuja ter nagraduje dobre prakse. Ni se dobro že na začetku postaviti v položaj »gasilca požarov«, temveč nasprotno, sistematično graditi na konsenzu treh ključnih dejavnikov: Romov, občin in državnih institucij.

Navajamo primere občin Trebnje, Novo mesto, Krško. V prvem, kjer je pet romskih naselij (od tega eno precej veliko) intenzivno delajo na tem, da bi bistveno izboljšali ekonomsko stanje Romov. V letu 2006 so si brez sredstev države zastavili velik korak v tej smeri. Občina in Občinski svet sta odobrila strokovnim službam znatna sredstva za pripravo in izdelavo gradbene dokumentacije, hkrati pa so dobili tudi gradbeno dovoljenje za največje romsko naselje Hudeje v občini. Stroški dokumentacije so znašali 10 milijonov SIT, medtem ko so stroški začetne faze gradnje vodovodne infrastrukture znašali 20 milijonov SIT. Napeljali so glavne vode, Romi pa pričakujejo, da bodo z gradnjo nadaljevali, predvsem z individualnimi priključki. Opravljenih je bilo veliko pogovorov in stanje se bistveno izboljšuje tudi kar se tiče izobraževanja. Romski otroci redno hodijo v šolo, starejši Romi pa hodijo v Center za izobraževanje in kulturo. Postavili so tudi pogoje: čistoča, umivanje, izdelava nalog, kar pogojujejo za napeljavo vode in elektrike. V načrtu imajo tudi izdelavo kanalizacije in povezavo na čistilno napravo, ki jo tudi gradijo za to območje, kjer se nahaja največje romsko naselje. Glede na to, da so si te korake zelo visoko zastavili, na Občini Trebnje pričakujejo konkretno finančno pomoč državne institucije. V kolikor te pomoči ne bodo dobili, bodo vsi načrti, ki so si jih zastavili dejansko padli v vodo. S podobnimi okoliščinami se srečujejo v vseh okoljih, kjer so načrtovali spremembe in jih začeli dejavno uresničevati.

V Trebnjem (na primer) potrebujejo še nekaj sredstev za delni odkup zemljišča, ker tisto kar so odkupili niso vsi objekti v tem naselju, saj je sedem romskih družin še izven tega. Lastnik tega zemljišča ga je pripravljen prodati, tako da so že v tem tednu razpisali tudi odmero tega zemljišča in se pogovarjajo o odkupu, tako da bi celotno naselje Hudeje vključili v reševanje infrastrukture. V programu imajo še ograditev naselja, da se naselje ne bi razširilo na privatna zemljišča (predvsem z odpadnim železjem) in preprečitev divjih voženj z motorji in avtomobili po zasebnih travnikih. Radi bi tudi razparcelirali vsa individualna bivališča, da bi vsak dobil svojo parcelo, s čimer se bo povečala tudi čistoča in red v teh naseljih. Nekateri Romi so pokazali velik interes, že sedaj čistijo in pospravljajo.

Kar se tiče ostalih romskih naselij, so pri nekaterih možnosti legalizacije (kjer je lastnik Sklad kmetijskih in gozdnih zemljišč), vendar so posamezna zemljišča, kjer živijo Romi problematična, saj so bile to včasih vaše gmajne, kjer je lastnikov izredno veliko, tudi po 50 oziroma 60. Tu skoraj ni realne možnosti, da bi pridobili vse lastnike, da bi podpisali izjavo, da se strinjajo z odkupom tega zemljišča. Želja občine je tudi, da se na ta druga naselja pripelje elektrika. Vsa druga naselja namreč elektrike nimajo, tako da so jim začasno priskrbeli agregate. Poskusili bodo oskrbeti tudi vodo, pri elektriki pa se pojavlja problem, saj zaradi nelegalnosti naselij elektro podjetje ni naklonjeno napeljavi elektrike na take objekte.

Na finance in ekonomski vidik urejanja romskih naselij lahko gledamo iz dveh vidikov: na eni strani gre za sredstva, ki jih občina zagotavlja zato, da komunalno opremlja zemljišča, odkupuje zemljišča, ureja komunalne zadeve, na drugi strani pa se je potrebno zavedati, da bodo ti ljudje po tem, ko bo občina zadeve uredila, morali plačati stroške uzurpacije in degradacije prostora in stroške vzdrževanja svojih objektov. To pa ni malo. Občine lahko kandidirajo na različnih skladih, kjer se bodo pojavile te priložnosti in na razpisih s strani države, s čimer bodo poskušali pridobiti sredstva. Bistveno je, da bo na kakršen koli način država poskušala zagotoviti določena sredstva v obliki subvencij, kjer se bodo Romi lahko kot fizične osebe prijavili, da bodo lahko pridobili sredstva za pridobitev npr. gradbenega dovoljenja. Pri romskih naseljih gre za ljudi, ki prejemajo socialne pomoči. Občina Krško je v to naselje vložila 70 milijonov SIT denarja, s tem, da so kandidirali na razpisu in dobili povrnjenih okoli 28 milijonov SIT sredstev s strani Javnega sklada za regionalni razvoj Ribnica. Pojavljali so se tudi drugi stroški, med drugim stroški izdelave občinskega lokacijskega načrta, ki so znašali okoli 7 milijonov SIT, stroški parcelacije na osnovi tega dokumenta in cenitve. Za to naselje so pripravili razpredelnico glede na vse stroške, ki jih je imela občina, ki je pokazala kolikšen bi bil strošek bodočega lastnika te gradbene parcele (tako z uzurpacijo, degradacijo, stroški izdelave projekta), s tem, da so odšteli vsoto, ki so jo dobili povrnjeno s strani države. Sklep Občinskega sveta je, da bo Občina te gradbene parcele prodajala po 6 EUR za kvadratni meter (od lastnikov so jih odkupovali po ceni 7,5 EUR). Okoli tega naselja je izvedena ugodna makadamska cesta, ki omogoča prevoz teh ljudi do gradbenih parcel in je pokazatelj v prostoru, do kje sega kmetijsko zemljišče in do kje je možna gradnja. Do tega naselja je napeljana elektrika. Da bi se elektrika speljala po posameznih hišah, je pogoj gradbeno dovoljenje. Do naselja je pripeljan tudi vodovod, katerega vrednost je znašala 73 milijonov SIT (izvedeno je bilo sofinanciranje s strani Službe Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalni razvoj v vrednosti višine polovice tega zneska). Izpostavila je, da gre na eni strani za vprašanje, kako bodo občine pridobivale sredstva zato, da bo strošek, ki ga bo moral plačevati bodoči lastnik čim manjši, drugo pa je, na kakšen način omogočiti ljudem, da bodo imeli zadostna finančna sredstva.

Razpisi Ministrstva za okolje in prostor – Urada za prostorsko planiranje ima na razpolago razpise od leta 1995 dalje. Nekateri občine so se na te razpise prijavile, druge ne. Razpisi so sicer vezani na Zakon o lokalni samoupravi le na tiste občine, ki imajo avtohtono romsko poselitev. V Občini Škocjan Romi nimajo tega statusa, tako da je morala občina zagotoviti lastna sredstva. Zato so se usmerili predvsem v zaposlovanje in ustanovitev Romskega zaposlitvenega centra, ki je regijski projekt petnajstih občin. Sicer je v tem zornem kotu verjetno individualni pristop na

gospodinjstva boljši in da je potrebna pri bodočih lastnikih objektov v romskih naseljih navezava na zaposlitvene možnosti (da ne bodo odvisni zgolj in samo od prejemanja socialnih pomoči, marveč bodo zaposleni). Ključno je vključevanje tudi Centrov za socialno delo in Zavoda za zaposlovanje v ta namen. V občini Krško je le štiri do pet družin, ki so sposobne kupiti svoje gradbeno dovoljenje, medtem ko vse ostale družine te sposobnosti nimajo, zato je potrebno najti model, kako jim to zagotoviti. Romi opozarjajo, da je teh romskih finančnih zmožnosti več, le ponuditi jih je treba. Premalo se upoštevajo predlogi Romov.

Občina Novo mesto je za romsko naselje Brezje izdala odlok s strani inšpekcije, da se bo Romom v naselju izklopila elektrika, kljub temu, da so imeli vse svoje stroške poravnane. Posledično je 25 romskih družin ostalo brez elektrike. Na sestanku je bilo dogovorjeno, da bi za teh 25 družin poskrbeli tako, da bi pridobili bivalnike. Vrednost enega bivalnika znaša milijon SIT, še dodaten milijon SIT pa je potreben, da se bivalnik primerno uredi kot življenjski prostor. Tak načrt ni smotrni, saj ni trajen in je v veliko breme občini. Predlog, da se breme prenese na državo (gre za 50 milijonov SIT sredstev). Sledil je pritisk Romov na romskega svetnika. Za ureditev situacije bi bila tako potrebna sredstva v višini 150 milijonov SIT. V tem primeru je boljši predlog, da bi bilo bolj smotrno sredstva nameniti za nakup parcel in po tej poti pridobiti vse možnosti za distribucijo elektrike.

Izkušnje občin so pogosto take, da programi za reševanje romske problematike niso bili realni, saj pripravljavci teh programov niso poznali situacije na terenu. Razpisali so npr. kredite za stanovanjsko gradnjo in pri tem zahtevali, da mora biti na legalnem zemljišču in da ima gradbeno dovoljenje. Očitki, da se niso občine prijavile na razpise ni bil utemeljen, saj je večina romskih naselij nelegalnih (zato se občine tudi niso prijavljale na razpise). Dodal je, da programi za reševanje romske problematike niso vsebovali jasne slike, s kakšnimi problemi se občine srečujejo. Občina Trebnje poleg sredstev za izdelavo infrastrukture v letu 2006 namenilo 5 milijonov SIT neposredne finančne pomoči za popravilo barak in 1,5 milijona SIT kulturnemu društvu za nakup inštrumentov za delovanje društva. Problem vode je poseben. Romi so dobili tako vodo kot elektriko, vendar je niso plačevali. Poleg tega so nastala notranja nesoglasja, zato so si med seboj odklopili tako elektriko kot vodo. Občina je postala med drugim tudi forum reševanja njihovih internih in osebnih problemov, kar je za delovanje zelo obremenjujoče. Nastopa pa še en problem: težave pri dopovedovanju Romov, da se ne morejo širiti na nova kmetijska zemljišča. Trenutno imajo težavo, ker je inšpektor dvema družinama dal odločbo o rušenju, saj sta si na sredini travnika postavili objekt. Krajan se na občino obračajo zaradi tega, ker Romi ne spoštujejo zasebne lastnine. Dodal je, da bi morali imeti svetniki več pogovorov z Romi, kjer bi jim pojasnili, da je privatno lastnino potrebno spoštovati, če želimo doseči, da se odnos med t. i. »civilni« in Romi izboljša.

Rome motijo druge plati te zgodbe. Tako naj bi Mestna občina Novo Mesto naredila veliko napako, ko ne pomaga tistim Romom, ki si že sami prizadevajo za izboljšanje življenjskih pogojev. Nekateri Romi si prizadevajo, da redno plačujejo račune za vodo, medtem ko je drugim popolnoma vseeno, ali vodo imajo ali ne, zahtevajo pa jo. To ni stimulatивно. Za vse morajo veljati enaka pravila.

Poleg tega je treba to tudi vztrajno dopovedovati, kar je lahko delo romskega svetnika, ali pa tudi prostovoljcev, praksi študentov, tako da se ne bi obremenjevalo

lokalnih skupnosti. Prostovoljci in študentje bi bili v vlogi svetovalcev v pomoč romskim svetnikom pri pojasnjevanju določenih zadev. Prisotni bi bili v romskih naseljih in bi vzdrževali potrebne stike ter spodbujali h komunikaciji. Občine imajo že uveljavljen sistem romskih zaupnikov, oseb torej, ki so zadolžene za reševanje tovrstne tematike. Del tega so lahko tudi nevladne organizacije ali pa nekatera društva, ki so zaradi narave dela v stalnem kontaktu z Romi. Potrebno je vzpostaviti in vzdrževati zaupanje. Ko so na občini (Krško, op. p.) delali parcelacijo in šli na teren, so ju obvestili, da sta o tem seznanili Rome. Ta pristop se je po njenem mnenju pokazal kot zelo dober in pozitiven.

Nadalje je zelo pomembno, da obstaja tudi sistematična spodbuda, kar se da regulirati tudi s pogojevanjem socialnih transferjev. Leta 1993 oziroma 1994, ko se je naselje Brezje gradilo, je bil dosežen dogovor z občino, da je vsak Rom moral imeti svoj vrt. V kolikor se je izkazalo, da vrta nima, se jim je ukinila denarna socialna pomoč. Posledično so imeli vsi vrtove, saj so vedeli, da bodo dobili sredstva. V pogodbe o prejemanju socialne pomoči bi morali vnesti tudi določbo, da se Romi obvezujejo, da bodo redno čistili svojo okolico. Dodal je še da bi bili Romi pripravljeni odkupiti in plačati parcele, če bi jih le ponudili v odkup.

Glede tega, da bi Romi sami kot fizične osebe pridobili neka sredstva iz naslova različnih razpisov, ki jih razpisuje Ministrstvo za okolje in prostor, te možnosti ni. Edini sogovornik pri teh različnih razpisih je namreč lahko le lokalna skupnost oziroma občina in v nekaterih drugih primerih nekatere druge strokovne organizacije, ki pogosto delajo za občino. Postavlja se vprašanje ali bi tudi v primeru, če bi se lahko sami kot fizične osebe prijavljali, bile te prijave ustrezno rešene. Že na tem formalnem delu bi lahko prišlo do težav, kot tudi na vseh ostalih področjih kjer občani z nekimi bolj zapletenimi sistemi komunicirajo, saj je potrebna cela vrsta različnih dokazil in vloge so lahko nepopolne. Boljša rešitev, da bi ko bo prišlo do razpisov, ko bi se občine prijavljale na razpise in tako lažje pridobile sredstva. Glede tega, ali bo mogoče poiskati kakšno poenostavitev v predpisih oziroma pri pridobitvi različnih upravnih dovoljenj kadar gre za reševanje bivalnih pogojev Romov je treba pojasniti, da so v skladu z Zakonom o urejanju prostora in Zakonom o graditvi objektov predpisi za vse enaki. Možnosti so v okviru novega Zakona o romski skupnosti, kjer bi poskušali najti neke rešitve.

V preteklih letih je bila vrsta mednarodnih razpisov, kjer so se prijavljale občine, in kjer ni bilo pogoja, da je romska skupnost avtohtono naseljena, in sicer za infrastrukturno opremljanje romskih naselij. Občine se niso prijavljale, ker je bila dokumentacija zapletena in je bilo potrebno imeti strokovno pomoč za pripravo teh projektov. Tudi tu bi bila lahko pomoč države predvsem strokovne narave, od opozarjanja na take razpise do pomoči pri oblikovanju predlogov, saj je dokumentacija zelo zahtevna, časa pa navadno malo. Ko se bo vzpostavilo legalno stanje, pridobila lastninska pravica, postavili objekti, bodo iz tega izhajale neke dolžnosti (plačevanje prispevkov, davščin, vključno z vso infrastrukturo). Tedaj se lahko pojavi problem, da potem, ko je infrastruktura napeljana, se iz različnih razlogov to zlorabi in se ta infrastruktura v skladu s predpisi odvzame. Glede tega pravega modela še ni, zato bi bila ključna zagotovitev stalne prisotnosti nekoga, ki bi na to vestno opozarjal, pomagal pri vzpostavljanju civilizacijskih norm in opozarjanju, da morajo biti pravice in dolžnosti v ustreznem ravnovesju.

Kakšne so pristojnosti Službe za lokalno samoupravo in regionalni razvoj pri izvedbi Vladnega programa, ki je bil tretjič potrjen leta 2005? Glede prve teme velja, da slovenska država v preteklosti za izboljšanje položaja romske skupnosti ni naredila kar bi lahko, oziroma tistega, kar se na nek način pričakuje od nje. Lokalne skupnosti so še vedno nosilci reševanja bivalnih razmer, ekonomskih razmer in tudi medsebojnih odnosov med Romi in domačimi prebivalci.. Pričakovalo se je, da se bo zadeva sama reševala po principu, da je romsko prebivalstvo enakovredno ostalim prebivalcem in da se nekih posebnih pravic za romsko skupnost ne pričakuje in ne predvideva in da se Rome tudi ne getoizira. V preteklosti so se zadeve reševale drugače v Pomurju kot na Dolenjskem in da je drugače z Romi, ki živijo na Gorenjskem ali v mestih. Kar se tiče Sintov na Gorenjskem in Romov, ki živijo v mestih, to je Romov, ki so prišli iz Južnih republik, se zadeva prepušča da teče sama in jih ne dotika nek določen ločen ali poseben program. Kar se tiče obeh skupnosti v Pomurju in na Dolenjskem, gre za hitrejše ali predčasno reševanje bivalnih razmer Romov v Pomurju pred Dolenjci. To reševanje se je začelo že po 1. svetovni vojni, ko so takratne občine že sprejele romsko skupnost v svojem območju in so se Romi na nek način že ustalili na stalnih lokacijah in se inkorporirali v posamezna naselja, nekaj je nastalo tudi samostojnih romskih naselij in takrat se je že začela graditi tudi ustrezna infrastruktura. Po dveh, treh generacijah se je v Pomurju pokazalo, da je veliko zakonov mešanih, da je veliko romskih prebivalcev, hiš ali zaselkov sestavnih delov ostalih naselij, kjer se enakovredno gradi infrastruktura, se modernizira in se vključuje Rome v socialno življenje ter gradi tudi socialna infrastruktura. Romi se že potegujejo za lastno kulturno identiteto, socialne pravice in na ta način pridobivajo nove oddelke vrtca, lastne šolske programe, kulturna društva, časopise, revije in radijski program. V Pomurju so tudi Romi, ki se niso uspeli integrirati s svojimi naselji in obstajajo naselja, ki so tudi še nelegalna in Romi, ki nimajo lastne lastnine, živijo na javni lastnini. Tako se tudi v Pomurju čuti dvojnost romske skupnosti: ena, ki je že inkorporirana v naselja in druga , ki se še vedno išče. Težave pri slednji so podobne kot na Dolenjskem, kjer integracije med domačimi prebivalci in romskimi naselji na nek način še ni. Velik problem, ki iz tega izhaja je odnos med domačimi prebivalci, ki so stalno naseljeni in Romi, ki so se v zadnjih 30-ih, 40-ih in 50-ih letih stalno naselili. Drugi problem je še vedno socialna integriranost, torej kako upoštevati zakonodajo, izobraževalne zahteve, biti sposoben dobiti delovno mesto in spoštovati davčno zakonodajo ter vse zahteve in pravice, ki izhajajo iz razvite družbe. V tem pogledu so Pomurci na boljšem, ker večina teh ljudi z razliko od Dolenjskih Romov na nek način na črno ali kako drugače dela v sosednjih državah, v Avstriji, bolje so sprejeti tudi na Madžarskem in so ekonomsko močnejši. Na ta način se Pomurske vasi tudi same urejujejo in opremljajo tudi s pomočjo samih Romov, na Dolenjskem pa ta pomoč temelji na državni podpori v veliki večini in razpolaganje z lastnimi finančnimi viri, z lastnim premoženjem, gospodarjenje z lastnim denarjem še ni tako prisotno kot v Pomurju. Na Dolenjskem je še vedno glavni problem sprejetje pri domačih prebivalcih, predvsem tam, kjer so se romske skupine naselile za stalno po vojni, to je predvsem Severna Dolenjska, in pa problem, da je bila večina zemljišč, na katerih so se Romi po vojni naselili za stalno, v družbeni lasti, in so sedaj zemljišča v občinski lasti ali pa denacionalizirana (kar to pomeni, da so po letu 1990 prišla zopet nazaj v privatno last in privatni lastnik ne želi, da nekdo na njihovih zemljiščih nekdo biva). Na podlagi podatkov o tem, koliko romskih naselij v Sloveniji je legalnih, kjer je lastništvo urejeno in koliko teh naselij ima perspektivo biti stalno na tej lokaciji, kar bo potrebno rešiti z občinskimi prostorskimi načrti, kako so ta naselja sploh komunalno opremljena, da so sploh sposobna prenesti življenje v bodoče je smiselno narediti

program v naslednjih desetletjih in Romom omogočiti tudi kulturno in socialno integracijo.

Zaskrbljujoče je, da v eni generaciji (npr. Dolenjskih Romov) najnujnejših socialno ekonomskih in kulturnih razmer za romsko skupnost nismo sposobni rešiti. Država namreč nima Državnega razvojnega programa za to področje. Tudi Državni razvojni program do leta 2013, ki ga Služba Vlade za lokalno samoupravo in regionalni razvoj koordinira, ločenega programa za socialno-ekonomski položaj romske skupnosti ne vsebuje, pač pa je integriran v ostale programe in v ostale prioritete v različnih razvojnih programih. Z novo zakonodajo, ki je v pripravi, z uvedbo pokrajin, so predlagali, da bi bila tudi pokrajina pristojna za urejanje regijsko ali pokrajinsko pomembnih projektov tudi za romsko skupnost. Pri tem gre za 2 do 3 leta zamika, dokler ne bo do takšnih programov prišlo. Zakon o skladnem regionalnem razvoju je zahteval, da se avtohtono romsko skupnost upošteva pri pripravi regionalnih razvojnih programov. Vse tri regije, Pomurska, Spodnje Posavska in Dolenjska so programe tudi naredile in se na osnovi teh programov pričakuje tudi financiranje iz evropskega strukturnega sklada za regionalni razvoj v obdobju 2007-2013 v teh treh regijah. To pomeni, da so še vedno občine v tem trenutku tiste, ki edine vršijo konkretne programe za Rome. Na podlagi Vladnega programa, ki je bil prvič sprejet leta 1995 in potem potrjen leta 1999 in z dodatkom leta 2004, ko se je spremenil Zakon o lokalni samoupravi in ponovno ažuriran leta 2005, gre v bistvu za pomoč občinam.

Zakon o posebnih pravicah romske skupnosti v Sloveniji bi lahko določil, da bi na državnem nivoju prišli do nekih ustreznih programov. Leta 2004 je bilo določenih 20 občin, ki so upravičene do državnih pomoči, do tistih pomoči, ki jih je sprejela Vlada RS, izjema je Občina Grosuplje, ker nima romskega svetnika, tako da je samo 19 občin upravičenih do tega denarja po vseh kriterijih kot velja po Zakonu o javnem financiranju: legalna dokumentacija, legalna lastnina, legalni projekti, plačan DDV, občina nosilec investicije, refundacijski sistem itd. Trenutno je zelo malo projektov, ki lahko ta sredstva koristijo. Pri tem programu ni nikakršnih sredstev po individualnih programih (razen socialni del, ki je vezan na sistem državnih pomoči) in tudi ni državnih pomoči za organizacijo. Na tem globalnem delu še veliko manjka in občine same socialno ekonomskega problema ne bodo uspele rešiti, oziroma dohiteti problemov, ki nas prehitujejo. Poleg tega je na Dolenjskem malo narejenega pri sprejemanju Romov s strani domačih prebivalcev. Poleg Državnega razvojnega programa za Rome, bo čez tri leta v treh bodočih pokrajinah možno oblikovanje tudi resnega razvojnega programa, ki bi bil lahko z večjimi sredstvi financiran za urejanje prostora in izgradnjo infrastrukture in socialne integracije Romov. Ena izmed možnosti je v povezovanju občin.

Romi in Slovenci, občine z romskimi prebivalci imajo na vseh mednarodnih in državnih razpisih enake možnosti kot vsi ostali prebivalci, naj gre za socialne državne pomoči, mehke razvojne programe (izobraževanje, zaposlovanje, javne delo), kot tudi programe za legalizacijo prostora za romska naselja, programe za izgradnjo infrastrukture, INTERREG programe (to pomeni povezave s sosednjimi državami: Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško) in programe, ki jih posamezna občina znotraj svojega proračuna namenja za probleme v romskih naseljih. Tu gre še za problem prioritete: prioriteta je lahko ali strokovno podprta, ali dejansko pride v realizacijo tisti projekt, ki je najbolj katastrofalen v posamezni občini ali pa tisti projekt, ki ima večino

pri tistih ki določajo načrte razvojnih programov. Tukaj niso več pomembni strokovni kriteriji, niti kriterij največje potrebnosti, marveč kriterij največje sprejemljivosti ali pa hitrega reševanja. Vedno se pojavi ali zaradi nemoči pri realizaciji ali zaradi pomanjkanje volje, da projekti, ki zadevajo romsko populacijo, niso prioritetni v posameznih občinah.

V tem kontekstu obstajajo ločeni razpisi, ki so v skladu s programom Vlade, kjer so še najbolj uspešni socialni programi preko Centrov za socialno delo (razen tega, da je sredstev premalo in da se Centri za socialno delo morda premalo individualno srečajo s socialnimi problemi po eni strani (kar je kritika predvsem z romske strani) in z druge strani, da je premalo efektov, da ni rešitve na področju integracije. Po drugi strani pa je ta program usmerjen zgolj v dajanje sredstev. Ti dodatni programi, ki so poleg denarne pomoči, so premalo kontrolirani. Relativno dobro teče, morda še bolje kot socialni program, prevzgoja in kontrola javnega reda in miru preko Ministrstva za notranje zadeve in Policije, kjer programi izobraževanja poostrenih kontrol tečejo, slabše pa kontrolni del teče na strani inšpekcijskih služb, ki niso učinkovite. En vzrok je predvsem pri cestnem prometu v tem, da je bila slaba izkušnja pri prijavah na bivše sodnike za prekrške, saj učinka pri sodnikih za prekrške ni bilo. Zdaj ko je sodnik za prekrške vključen v sistem okrajnih sodišč, se pričakuje, da bodo okrajna sodišča šla nasproti in da bodo zadeve temeljito reševala.

Seveda obstaja sofinanciranje občinskih prostorskih dokumentov, da se opredelijo tudi trajni prostori za romska naselja. Ta program teče od 1996 in tega so se nekatere občine poslužile, vendar so tako v Prekmurju in na Dolenjskem naletele na negativen odziv na občinskem svetu pa že tudi pri usklajevanju teh dokumentov, ker večina zemljišč, ki so bila predlagana so bila neustrezna, zato so bila tudi resorna ministrstva že v predhodnem postopku proti legalizacijam že nekega naselja, čeprav so Romi, občina in domače prebivalstvo že prišli do nekega konsenza.

Služba za lokalno samoupravo in regionalni razvoj razpisuje vrsto projektov: gre za projekte za gradnjo infrastrukture v romskih naseljih in sedaj v skladu z novo finančno perspektivo tudi druge objekte: ceste, vodovod, kanalizacija, vodo-oskrba, odkupi zemljišč za naselja, urbanistično urejanje, socialna infrastruktura in tudi kulturni objekti. Nosilec investicije je občina, ki mora delovati v skladu z Zakonom o javnih financah, Zakonom o izvajanju državnega proračuna in Zakonom o lokalni samoupravi, ki to omejuje na 19 občin. V proceduri je sprememba tega zakona, predlaga se, da se 101 a. člen črta, tako da bi omogočili vse te bonitete na območju Slovenije, kjer živi romska populacija ne glede na avtohtonost.

Ministrstvo za okolje in prostor lahko vsaj razmisli na kakšen način bi v okviru predpisov lahko legalizirali obstoječe objekte. Občine imajo različne poskuse in prakse. Potrebna pa so navodila. Zakona o Romih ni diskriminatoren in je v korist Romov, saj zakon državo zavezuje, da bo tista, ki bo tudi prevzela del odgovornosti in bremen za reševanje romske problematike. Na Dolenjskem so opazna nesoglasja med Romi, tako da nekateri zakon podpirajo, drugi mu nasprotujejo. Na občinah ni velike gneče pri delu na romskih tematikah. Posamezniki, ki se s tem ukvarjajo imajo polno tudi drugih zadolžitev. Na občinah potrebujejo pomoč, svetovanje, kako se pride do evropskih sredstev. Država bi se morala tu vključiti in povezati več tistih občin, ki so že nekaj naredile na tem področju v smislu priprave skupne dokumentacije za pridobitev teh evropskih sredstev. Na občinah nimajo dovolj časa

in usposobljenih kadrov, medtem ko ima država strokovnjake, ki imajo potrebno znanje glede priprave projektov. Po drugi strani je zelo potrebno zaupanje Romov v določene osebe, saj romske problematike ni mogoče reševati iz ene pisarne v občini. Potrebno bi bilo tudi pripraviti sistem stimulacij za osebe, ki se posvečajo romski tematiki, saj se ti dnevno srečujejo z raznovrstnimi fizičnimi in psihičnimi pritiski in grožnjami. Država bi morala z Uredbo zagotoviti ustrezno nagrajevanje.

Velika objektivna težava je tudi nekoordiniranost državnih institucij. Od Ministrstva za okolje in prostor se pričakuje pomoč, tako, da bi prepričali druga ministrstva, ki so na nek način nosilci urejanja prostora, pa dajejo negativno mnenje, pri tem pomagala in dala pozitivno soglasje. Takih primerov je precej in jim bo treba nameniti vso pozornost, sicer ljudje obupajo in čakajo na intervencijo. To pa ni vzpodbudno, je neodgovorno s strani države.

Ministrstvo za okolje in prostor bi moralo biti tisto, ki bi neposredno usklajevalo interese različnih nosilcev urejanja prostora. Opravljeni sestanki z Ministrstvom za kmetijstvo, ki je na tem segmentu urejanja prostorskega vidika romske problematike zanimivo, saj gre v večini primerov za uzurpacijo kmetijskih in gozdnih zemljišč. Povedal je, da bodo skozi občinske strategije tudi romska naselja opredeljena, za njih se bodo izdelali urbanistični načrti. Romska naselja ne bodo mogla več posegati na najboljše kmetijska zemljišča. Na vseh ostalih zemljiščih, kjer gre za razpršeno gradnjo, manjše zaselke sredi odprte krajine, tam usklajevanj z Ministrstvom za kmetijstvo ne bo mogoče doseči v pozitivni smeri in teh objektov ne bo mogoče več legalizirati.

Namen strokovne skupine razsvetlitev problema z različnih vidikov, kar je osnova za definiranje vzorcev in modelov urejanja romskih naselij. Z urbanističnega vidika je potrebno ugotoviti za katera naselja je pripoznanje skozi občinski prostorski načrt (po starem legalizacija) določitev stavbnega zemljišča nekega naselja mogoča. Nekatera naselja, ki so na območju vodo-varstvenega režima, na območju, ki so nevarna zaradi plazov in na območju poplavne ogroženosti bo potrebno odstraniti, oziroma preseliti. Velik del romskih naselij je takšnih, ki jih bo potrebno skozi postopek strokovne podlage legalizirati. O drugi strani pa občine še vedno ostajajo nosilci teh programov in Vlada še ni sprejela programa, da bi se z državnega nivoja vršili neki programi.

Problem občin je tudi razpoložljivi kader, ki bi se s to problematiko kvalificirano bavil. Zlasti male občine so šibke v tem oziru, zahteve pa enako velike. Ključna je torej pridobitev kadrov, jih usposobiti in nagraditi. Tudi prostorskega potenciala imajo manj kot velike občine, poleg sredstev. Seveda je jasno, da mora pri vseh projektih vso projektno dokumentacijo pripraviti občina, ali drug nosilec investicije, npr. subjekt regionalnega razvoja. Možnost za reševanje javnega dela z Romi vidi v skupni občinski upravi. Od 1.1.2007 ima namreč skupna občinska uprava možnost dobiti sredstva za materialne stroške in za stroške za javne službe in strokovno tehnične naloge.

2.2.5. REGIONALNI VIDIKI UREJANJA ROMSKIH NASELIJ

2.2.5.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

Romi, ki jih po različnih metodah²⁰ ocenjujemo na okrog 10.000 v vsej državi, izkazujejo izrazito razpršenost. Glavnina jih živi v manjših specifično »romskih« podeželskih naselbinah, ki so prostorsko ločene od ostalega naselbinskega omrežja. Celotna večina tistih romskih naselbinskih enot, ki so spojene z naselji (gre predvsem za dele mestnih ali drugih večjih lokalnih središč) so glede na etnično in kulturno pripadnost dokaj homogene. Okrog petine Romov živi v mestnih naseljih (Ljubljana, Maribor, Velenje), večidel v bivalno skromnih razmerah, ki nosijo vse značilnosti urbanega »sluma«. To so predvsem imigrantske skupine Romov iz območij nekdanje Jugoslavije. Stiki teh so z ostalimi skupinami Romov po Sloveniji razmeroma skromne. Upravičeno lahko trdimo, da predstavljajo romska naselja specifičen način poselitve v slovenskem prostoru, ki se po videzu, strukturi in funkcijah loči od ostale naselbinske mreže v državi. Ta okoliščina je ključno izhodišče, da so Romi v slovenski družbi množično prepoznani predvsem po tej socialno-bivanjski specifikiki, ki jim postavlja precej več ovir kot pa prednosti. Toda obenem so romska naselja pogosto v spotiko tudi okoliškemu prebivalstvu v bližnjem teritorialnem in socialnem stiku, kar vodi k medsebojni polarizaciji in celo stigmatizaciji. Programi družbenega vključevanja, ki se že nekaj desetletij vodijo, so v nekaterih primerih dali spodbudne rezultate, v celoti gledano pa smo od zelenih ciljev še daleč.

Ob izkazani razpršenosti poselitve pa je po drugi strani očitna regionalna opredeljenost Romov. Velika večina avtohtone romske populacije²¹ živi v treh statističnih regijah: v Pomurju (okrog 3500 oziroma tretjina vseh), v Jugovzhodni Sloveniji (Dolenjska z Belo Krajino) (3200 oziroma približno tretjina ter v Spodnjem Posavju (okrog 600 ali slaba desetina). Manjše skupnosti so potem še v dolenjskih delih Osrednjeslovenske regije (Grosuplje). Urbane romske populacije v večjih mestih Ljubljani, Mariboru in Velenju predstavljajo dobro petino vseh Romov, a imajo iz prej omenjenih razlogov vrsto posebnosti. Ko obravnavamo torej specifične probleme romskih naselij, se to nanaša predvsem na vse tri imenovane statistične regije, geografsko pa predvsem na panonsko-subpanonski do mestoma kraški del Slovenije. Druga značilnost prav tako izhaja iz mikrolokacij romskih naselbin, saj jih večina pripada podeželskim perifernim območjem s tendenco krepitve prisotnosti v centralnih krajih ali na njihovem (suburbanem) robu. Že s tega stališča je obenem jasno, da se tudi med Romi krepijo urbanizacijske težnje, ki pa žal pogosto – še posebej na Dolenjskem in v Beli Krajini – ne dosegajo tudi ustrezne modernizacije v smislu socialne (vertikalne) stratifikacije. Prav zaradi potreb po boljših bivalnih in

²⁰ Ocene se nanašajo predvsem glede na socialne kriterije (prejemniki pomoči) in manj na statistično opredeljevanje prebivalstva.

²¹ Kot alohtone Rome se štejejo skupine, ki so se individualno naseljevale v Sloveniji predvsem od sedemdesetih let dalje v toku močnih imigracij iz nekdanjega jugoslovanskega prostora. Ker so prihajali večidel iz zelo skromnih gmotnih razmer, brez ustreznih kvalifikacij ter z navadami in običaji, ki so se močno razlikovali od novega okolja, jih je največ pristalo in ostalo na socialnem dnu, ločeno socialno in prostorsko od ostalega prebivalstva, z mnogimi elementi stigmatizacije in avtostigmatizacije. Ti »balkanski« Romi (poleg območja nekdanje Jugoslavije so tokovi možni zlasti iz Romunije in Bolgarije, ki razpolagata z zelo številčnimi romskimi skupnostmi) lahko v toku potencialnih novih migracij pridobijo še nove skupine, ki se ne bodo nujno vklaplajale v že obstoječe skupine in torej ne bodo tvorile dejanske »skupnosti«, temveč samostojen družbeno-prostorski agregat s samosvojimi specifikami. Tako je iz zelo pragmatičnih razlogov smiselno obravnavati te skupine ločeno ali vsaj s posebnimi poudarki, odgovarjajoč pač naravi problemov, s katerimi se srečujejo sami in njihova najbližja okolica.

predvsem poklicnih možnostih se povečujejo tudi njihovi selitveni pritiski. Toda tu se – zanimivo – srečujejo s pričakovanji, da bodo Romi ostali v »svojih« občinah in celo v svojih ozkih topografskih okvirih in se »socializirali« prav tam, ob pomoči strokovnih institucij in različnih programov in projektov pomoči. Modernizacijski tok jih usmerja v večjo prostorsko dinamiko, ki pa sedaj ni več tradicionalni nomadizem s pogosto menjavo skromnega bivališča, temveč iskanje ustreznih bivalnih in zaposlitvenih razmer. A tu se srečajo s težavami. Zaradi lastnih slabosti izobrazbenih in kvalifikacijskih pogojev na eni ter mestoma prisotnega oviranja s strani večinske družbe pogosto ne pridejo do zelenega cilja. Toda v tem kontekstu je zgolj prepričevanje o diskriminatorni naravnosti posameznikov in celo institucij do Romov, tudi če je podprto s pravno-političnimi instrumenti²² na koncu sorazmerno redko vodi k realni destigmatizaciji in s tem do individualno zelenega cilja: svobodne in uspešne konkurence na trgu dela in na trgu nepremičnin. Dolgoročno bodo uspešnejše poteze, ki bodo Romom omogočile zaslužen socialni vzpon na podlagi pridobljene izobrazbe in kvalifikacij, pa tudi lastnih prizadevanj. To jim ob asistenci strokovne pomoči nalaga tudi vrsto odgovornosti in dolžnosti. Bivalne razmere pa v ožjem in širšem pomenu predstavljajo eno izmed temeljnih izhodišč družbene demarginalizacije.

S pričakovanji po trajni prostorski stabilizaciji romskih naselij smo specifične romske probleme preveč lokalizirali. Priznati je sicer treba, da je to v prvi vrsti posledica nekajdesetletne navezanosti na upravno-administrativno razdelitev na »velike« občine (danes upravne enote) v starem socialističnem, precej bolj (vsaj načeloma) altruistično naravnanih družbenih vrednotah in celo normah. Občine so se z reformo lokalne samouprave v devetdesetih letih 20. stoletja pričele deliti in ta proces še ni končan. Od 60 občin smo na ravni države dobili prek 200 enot, ki se med seboj močno razlikujejo glede na površino, ekonomsko moč in število prebivalstva, upravni instrumenti pa so enaki. Tako so male občine z le nekaj tisoč prebivalci pač zatele določena stanja romskih naselij, ki so sedaj pač v njihovi pristojnosti. Državne institucije praktično nimajo neposrednih izvajalskih instrumentov (občine so upravljalci prostora), malim občinam pa manjka kadrovskih, gospodarskih in prostorskih potencialov za resne pristope k reševanju zapletenih problemov romskih naselij. Zato se ne smemo čuditi dejstvu, da imamo primere dobre in uspešne prakse predvsem v večjih občinah in tam, kjer so že v »starem« komunskem sistemu predstavljali jedro takratnih občin (pomeni, da so v desetletjih razvili ne le politike in prakse odnosa do Romov, temveč pridobili tudi kadrovske potencial z izkušnjami). Izjemo predstavljajo zlasti nekatere manjše občine v Prekmurju, kjer so se stari programi družbenega vključevanja Romov (tudi zaradi boljše aktivne udeležbe Romov v njih) pač že praktično iztekli in je nadaljevanje utrjevalo predhodne prakse v elemente sožitja in sodelovanja tudi na ravni bližnjih teritorialno-socialnih stikov (kar je na Dolenjskem v glavnem še opazen problem). Zasluge za to ima nedvomno »stara« velika občina Murska Sobota, ki je z vztrajnim delom na tem področju gotovo lahko za zgled. V luči teh spoznanj so napor in uspehi nekaterih občin, med katerimi je treba izpostaviti Novo Mesto, Krško, Trebnje, Metliko in Črnomelj²³, kljub še opaznim lokalnim problemom, lahko v prvi vrsti napotilo k treznemu razmisleku o razmerju med lokalnostjo in državnostjo specifičnih problemov romskih naselij.

²² Ki jih v kontekstu odpravljanja individualnih in sistemskih ovir ter zagotavljanja enakopravnih možnosti vsekakor podpiramo.

²³ S tem nikakor ne zanikamo hvalevrednih naporov v nekaterih manjših občinah (na primer občine Škocjan: zaposlitveni center; na primer: občina Tišina (ureditev Vanče vasi) ali pa občine Črenšovci (romski muzej).

Manjka nam torej vmesna, regionalna raven upravljanja prostora in s tem vsaj načeloma širše možnosti pristopov k reševanju specifične romske problematike. Ta raven naj bi ob vzajemnih naporih različnih dejavnikov na ravni regionalnih institucij, lokalnega prebivalstva, Romov in tudi sistematične strokovne in gospodarske državne pomoči ter končno tudi sodelovanja kooperativnih elementov civilne družbe konsenzualno oblikovala uporabno platformo celovite družbene integracije Romov. Romska problematika naj bi se tako postopoma preobrazila v romsko tematiko.

Premislek o regionalnih vidikih reševanja specifičnih prostorskih problemov romskih naselij je primeren tudi spričo načrtovanega sprejemanja novih pravno normativnih izhodišč, ki jih bo mogoče (in tudi nujno) uporabiti tudi v kontekstu urejanja romskih naselij. Ti akti lahko odigrajo bistveno vlogo pri prihodnjih aktivnostih na tem področju. To so: krovni zakon o romski skupnosti v Sloveniji (v postopku), nova zakonodaja na področju prostorskega načrtovanja in urejanja v okviru lokalne samouprave (v pripravi) in načrtovano oblikovanje pokrajin v Sloveniji (v diskusiji). Prvi akt postavlja romsko skupnost v Sloveniji v realni položaj narodne manjšine, zato so v ospredju predvsem elementi kulture, političnega zastopstva in organiziranosti pač v ospredju. A tudi prostorski vidik je izpostavljen in mdr. dopušča možnost državne intervencije v primerih neuspešnega reševanja na lokalni ravni. Drugi del je namenjen kot pravni instrument lokalnih prostorskih politik. A kot smo že opozorili, je treba gledati tudi nekoliko širše, regionalno. V ta tretji segment pa vstopajo pokrajine (regije) kot prostorsko širše enote, ki bi imele zaradi večjih kadrovskih, prostorskih, pravnih in finančnih (gospodarskih) kapacitet pač tudi širši manevrski prostor reševanja prostorske problematike romskih naselij.

Ob tej razpravi je potrebno opozoriti še na en, navidezno obroben element: vprašanje in kriterij avtohtonosti. Ta ustavna kategorija se zdi v primeru italijanske in madžarske manjšine zaradi njihove jasne historične topografske določenosti pač dovolj preprosta in uporabna. Na naselje natančno lahko namreč določimo območje avtohtone poselitve, ki ima izjemno pomembno politično kompetenco: določeno ozemlje, na katerem veljajo izrecne manjšinske pravice (topografija, izobraževanje, kulture, organiziranost idr.). V primeru Romov pa je drugače. V več besedilih jih obravnavajo kot »neteritorialno« skupnost, kar pa je iz geografskega zornega kota nesmisel. Gre za razpršeno »granulometrično« ali sporadično poselitev. Zato naj bi bilo težko določiti območja avtohtone poselitve. V Zakonu o lokalni samoupravi so opredeljene občine, za katere veljajo tam obstoječe romske naselbine kot avtohtone. Ta formulacija lahko v posameznih primerih povzroči kar nekaj težav: občine z neavtohtonimi Romi bi naj ne imele možnosti kandidature za sredstva urejanja romskih naselij. Realno pa je drugače. Romi so v času (fazi) nomadskega ali polnomadskega načina življenja »kročili« na širšem ozemlju, toda držali so se večinoma nekih regionalnih okvirov. Zaradi tega avtohtonost tega prebivalstva ni sporna. Zelo težko pa avtohtonost dokazujemo z elementi trenutnega prostora poselitve, ki je večidel rezultat stalne naselitve mnogo pozneje, kot pa se je politično oblikoval slovenski narod in ko lahko tudi štejemo kot element etnifikacije Romov. Zato je smiselneje upoštevati regionalni in ne zgolj ozki lokalni okvir. Lokalno bomo v tem primeru razmeroma težko ugotavljali avtohtonost Romov.

Nekaj izhodišč k razpravi:

Katere postopke v zvezi z reševanjem prostorske problematike romskih naselij lahko bolj učinkovito vodijo na ravni regij / pokrajin oziroma drugih širših prostorskih enot. Kaj mora nujno ostati na ravni in v pristojnosti občine.

Pogledati je treba splošne urbanizacijske pritiske, ki najbolj pogosto zasedajo sedaj še prazen prostor. Opazen je trend pozidovanja in nasploh koriščenja površin za druge namene (npr. gospodarske cone). Kakšne so regionalne razsežnosti teh procesov predvsem v treh imenovanih statističnih regijah oziroma širše vzeto v območjih poselitve Romov.

Opozoriti na ekološko in socialno dimenzijo širjenja naselbinskega omrežja in izpostaviti na eni strani proste in primerne kapacitete za nadaljnjo širitev in rabo prostora razen kmetijstva in gozdarstva, na drugi pa opozoriti na elemente občutljivosti (ranljivosti) takih območij.

Romska naselja in njihova ekološka obremenjenost; pogosto se poraja kot grožnja navznoter (prevelika gostota in pomanjkanje prostora, ogrožanje vitalnih lastnih virov, pomanjkanje elementov kakovostne zazidave in pripadajočih zelenih ter prometnih in tudi gospodarskih površin.

2.2.5.2. Poudarki iz razprave

Poleg gospodarsko-socialnega vidika romskih naselij je treba posebej izpostaviti tudi okoljevarstveno. Ta nastopa najprej kot lokalna grožnja; romska naselja som spričo slabe komunalne urejenosti najprej nevarna njihovim stanovalcem in bližnji soseščini, v določenih pogojih pa imajo tudi širše okoljske vplive. Druga dimenzija okoljevarstvene problematike nastopa kot vzrok ali / in povod za konflikte, večidel lokalnega značaja. Morda ravno zaradi lokalnosti in ker se nahajajo večidel na perifernih območjih ostajajo skromno zapaženi in prezrti. V vsej ostrini se pokažejo šele ob konfliktih. Okoljevarstvena problematika je v romskih naseljih izpostavljena in pereča, njeno reševanje pa tesno navezano na dinamiko ostalih sanacijskih posegov. Zato je okoljske probleme potrebno reševati vzporedno z ostalimi tremi cilji prostorske problematike: gospodarsko-razvojnimi, socialnimi in okoljskimi. Med tremi temeljnimi območji naselitve Romov (Prekmurje, Dolenjska z Belo Krajino in Spodnje Posavje) se kažejo opazne razlike, med drugim tudi v lastnosti samih lokacij romskih naselij. Poleg tega je v večini romskih naselij zaradi neurejenega okolja in komunalne infrastrukture kvaliteta življenja slabša in obremenitev na okolje večja. V romskih naseljih se število prebivalcev povečuje, hkrati pa si Romi želijo tudi več prostora za bivanje. Ob tem kaže upoštevati tudi vse večjo okoljsko zavest lokalnega prebivalstva, kar sicer po eni strani povečuje skrb za okolje, po drugi pa povečuje tudi občutljivost; to pa lažje in prej kot v preteklosti vodi do sporov in konfliktov.

Pri tem je treba upoštevati tudi regionalne posebnosti območij poselitve romske populacije v Sloveniji: kraška območja so ekološko zelo občutljiva. Vodnih virov je manj, redkeje in neenakomerno so razporejeni in zaradi kraškega podzemeljskega pretakanja tudi veliko bolj občutljiva. Na teh območjih je zelo težko določiti vpliv na vodne vire, zato bodo potrebne dodatne raziskave v ta namen. V Prekmurju je problem drugačen. Veliki murski vodonosnik na Murskem polju razpolaga z bogatimi vodnimi viri. Toda intenzivno kmetijstvo, promet in odplake iz komunalnih virov ta

vodonosnik vztrajno ogrožajo. Tako se regija že srečuje s pomanjkanjem dobre pitne vode. Drugi problem je poplavni značaj tega območja ob vodotokih in v nekaterih območjih tudi visoka podtalnica, kar prinaša več problemov. Na Goričkem so območja vodno deficitarna, kar lahko vodi v probleme z oskrbo vode. Območje Spodnjega Posavja je potresno zelo ogroženo, kar velja upoštevati pri sanaciji obstoječih naselij. V povezavi z lokacijami naselij je treba opozoriti na primere zavarovanih območij, ekološko pomembnih območij ter posebnih varstvenih območij; tam bo potrebno upoštevati med drugim tudi vodovarstveni režim. Pri reševanju prostorske problematike romskih naselij je smotrno upoštevati različno občutljivost in naravno ogroženost območij poselitve, rabe prostora in naravovarstveni status teh območij (po občutljivosti izstopajo kraška območja Dolenjske in Bele Krajine, po naravni ogroženosti pa potresno območje Spodnje Posavje). Prednostno je potrebno zagotoviti reševanje vodo-oskrbe, kanalizacije in čiščenja odpadnih voda ter problematike odpadkov (priporočljive so tako klasične kot specifične poti reševanja), ob upoštevanju okoljskih kriterijev (ki bodo pomembno vplivali na hierarhijo, hitrost in načine zahtevnega reševanja prostorske problematike romskih naselij).

Ob tem se seveda postavlja vprašanje, če in v kolikšni meri občine upoštevajo omenjene okoljske oziroma ekološke vidike pri pripravi prostorskih aktov. Nastopa »standardni problem. Ker romska naselja niso evidentirana v občinskih prostorskih aktih, so se do sedaj pogosto izpuščala iz varstvenih in sanacijskih režimov, kar pa je – kakor je bilo že prej omenjeno, ta problem le še povečevalo. V prihodnje bodo (ali bi vsaj morale, op. p.) občine v skladu s prostorsko zakonodajo takrat, ko bodo želele vrisati naselja v prostorski plan, morale zaprositi za smernice in mnenje okoljski resor. To bo potrebno jasno predočiti tudi stanovalcem romskih naselij. Ker bo sprva varstveni ukrep videti kot omejitev, je potrebno vložiti dovolj energije v pojasnjevanje prednosti, pravzaprav kar nuje, da se vzpostavijo primerni režimi varovanja. Seveda ob tem ne gre prezreti sorazmerno skromnih gospodarskih zmožnosti Romov, saj je očitno, da se jim bodo zaradi tega (in ne samo zaradi tega) taktično prilagajali, kar pa ne vodi vedno k dolgoročnim in trajnim rešitvam. To vlogo mnogi vidijo prav v delu romskih svetnikov, ki jim je s tem naloženo veliko breme, ko bodo morali Romom pojasniti vse te vidike, še posebej tiste primere, kjer se bodo Romi morali preseliti na drugo, ustrežnejšo lokacijo. Temu je treba pritrditi; romski svetniki naj bi svojim volivcem razložili te vidike na način, da bodo razumeli, da gre za spremembo, ki bo za njih primerna in pozitivna. Toda, ali so dovolj usposobljeni in ali imajo dovolj podpore, saj gre za zelo občutljiva vprašanja.

Drugi vidik, ki ga je treba širše razmotriti pa je vprašanje primernosti lokacije naselij, predvsem tistih, ki so zgrajena na bivših deponijah. Nekatera romska naselja so locirana so preblizu smetišč ali celo neposredno na njih in so zaradi tega neprimerna za kvalitetno bivanje in jih je tudi težko sanirati. To lahko ustvarja dodaten pritisk na okoliška zemljišča. Vendar je v konceptih sanacije potrebno upoštevati. Sanacijo degradiranih območij je treba izvesti, kjer bo le možno. Več problemov in ovir je v tistih primerih, kjer povečani posegi v prostor lahko vodijo v degradacijo življenjskega območja in ga nepopravljivo uničijo. Slabo opremljena komunalna naselja ležijo na najbolj občutljivih območjih. Vse okoljske varovalke so vgrajene za naselja v novih prostorskih aktih, na stare pa to ne vpliva neposredno. To praznino je potrebno preseči s sanacijskimi načrti okoljsko degradiranih območij, med katere vsaj v tem oziru sodijo tudi romska naselja.

Romi si tako kot vsi ostali želijo in zaslužijo kvalitetno bivanje. Bilo bi zelo neprimerno in žaljivo do predstavnikov Romov in krajanov, da bi za njihova naselja veljali drugačni bivalni standardi kot za ostale. V ospredju je predvsem socialna stiska in z njo povezani problemi, zato je vprašanje okoljskih vidikov potisnjeno v ozadje. Glede na (praviloma) majhnost romskih naselij okoljski vidik ne more biti prevladujoč pri odločitvi, ali bodo določene romska naselja sanirali ali se odločili za preselitev. Ta problematika si zasluži večjo pozornost, saj je veliko konfliktov med Romi in krajanji povezanih prav z neurejenimi okoljskimi problemi v romskih naseljih. Potrebno je pripraviti ustrezno dokumentacijo in zagotoviti tudi spoštovanje okoljevarstvenih norm. Lokalne skupnosti se morajo izogibati temu, da romska naselja potiskajo na neprimerna območja, ker za njih predstavljajo moteče dejavnike. Ob tem pa takoj nastopi (zopet!) vprašanje potrebnih sredstev. Če bi romska naselja »premestili« na lokacije, kjer ni degradacije, bi postalo to tako drago, da bi Romi verjetno tega finančno ne zmogli. Ta projekt je slej ko prej utopičen.

Problem okoljske obremenjenosti romskih naselij ima seveda svojo zgodovino. Problematika se je kopičila od stalne naselitve Romov dalje, torej vsaj 50 let. Romi danes živijo v neprimernih razmerah, ne smejo oziroma ne morejo se naseliti na drugih lokacijah in nimajo možnosti odkupa zemljišč tudi če imajo zadostna finančna sredstva. Naselja in objekte v naseljih so si tako gradili na območjih, kamor so se pač lahko naselili. V tem kontekstu je treba izpostaviti pogost problem neekološkega delovanja stanovalcev znotraj romskih naselij. Občine si sicer prizadevajo za strukturiran razvoj, vendar imajo na razpolago omejen prostor, s katerim morajo upravljati za skupno dobro. Tu občasno prihaja do kolizije med nacionalnimi in lokalnimi interesi. Strokovna skupina bo namreč evidentirala romska naselja in oblikovala strokovne predloge za strategijo, ki bo neke vrste nacionalna podlaga za lokalne skupnosti pri pripravi svojih prostorskih aktov. V našem kontekstu bo vsakdo, ne le Rom, z poskusom uveljavljanja neke posebnosti naletel na reakcijo soseske, ki bo v večini primerov negativna. Lokalne skupnosti ne nasprotujejo tistim, ki se vživijo v okolje in živijo v skladu s standardi. Razmisliti bo potrebno o tem, kaj se bo v naseljih obravnavalo kot rešljiv primer in kaj bo potrebno storiti v primerih, ko preproste rešitve ne bodo možne (npr. območja NATURA 2000). Kolizija lokalnih in nacionalnih interesov se sedaj kaže med interesi lokalnih dejavnikov po na primer gradnji poslovnih con na območjih, kjer so romska naselja. Tega ni enostavno narediti, posebej ne v malih občinah, ki so prostorsko (ne le kadrovske in finančno) omejene.

V luči obstoječih podatkov in analiz lahko ugotovimo, da gre za zadeve, ki so več ali manj rešljive. A to ni mogoče takoj, če želimo trajnejše rešitve. Izhodišče za reševanje so obstoječe lokacije romskih naselij, od katerih so nekatere že urejene, druge ne, a imajo za to določene pogoje, nekatere (manjše število) pa so po oceni že lokacijsko neustrezne. Problematična je gostota poselitve znotraj nekaterih romskih naselij in na določenih območjih. Zaradi prenaseljenosti se Romi širijo na okolico ali na nove lokacije. Primeri dobrih praks so razvidni v večjih občinah, kjer je tudi večji prostorski in kadrovski potencial. Pri nekaterih romskih naseljih bo verjetno ugotovljeno, da je verjetni konflikt zaradi rabe prostora prevelik in da je dolgoročno nesprejemljivo, da tam obstanejo. Iskati je treba opcije delne ali celotne selitve in sicer skladno z zakonodajo, ki določa tudi selitve npr. zaradi poteka infrastrukture državnega pomena. Primere, ko je treba to urejati kratkotrajno (zasilne rešitve) bo ta skupina obravnavala posebej.

Problem ekonomskih nezmožnosti nakupa (lastniškega vzpostavljanja) bo verjetno treba iskati v obliki zagotavljanja neprofitnih najemniških stanovanj v občinah pod ugodnimi pogoji za tiste, ki nimajo kupne moči. Stanovanjski sklad je že v preteklosti opozarjal na različne možnosti v obliki razpisov, vendar so občine te razpise spregledale. Ta segment bi kazalo v prihodnje tudi posebej obravnavati v navzočnosti predstavnika Stanovanjskega sklada RS.

2.2.6. ZAČASNE IN ZASILNE REŠITVE V NELEGALNIH ROMSKIH NASELJIH

2.2.6.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

Ob sprejemanju Zakona o romski skupnosti v Sloveniji se pojavlja »problem« definicije romskega naselja. Kot smo v predhodnih razpravah naše strokovne skupine že poudarili, da je ta izraz pač odsev določene zadrege s poimenovanjem kompleksa bivalnih enot, v katerih prebiva (predvsem ali izključno) romsko prebivalstvo. Legalistično gledano to niso naselja, saj praviloma nosijo hišne številke naselij po imeniku naselij RS, ki je tam najbližje. Pogosta težava je tudi v tem, da mnoge bivalne enote sploh nimajo rednih hišnih številka in so zato statistično njihovi prebivalci na eni ali nekaj številka. Statistično odstopanje velikosti gospodinjstva je v praksi manjše; romske družine v Sloveniji so (razen nekaj izjem predvsem med Romi – imigranti iz območij nekdanje skupne države) pač podobno kot ostalo prebivalstvo dvo- do trigeneracijske; praviloma so nekoliko številčnejše. Drugi problem je velik razpon med statističnim in dejanskim etničnim opredeljevanjem. Po uradnem popisu je Romov v Sloveniji le dobra tretjina števila, ki ga dobimo po evidencah območnih zavodov za socialno varstvo, kjer imajo spričo sistematične skrbi natančnejše podatke. V posameznih primerih to število še bolj odstopa. Tretji, zelo pogosto uporabljan a obenem tudi najbolj sporen je fiziognomski: romska naselja naj bi bila prepoznavna po svojem zunanem videzu in strukturi (neurejenosti, nelegalnosti, prostorske disfunkcije ipd.). To »merilo« je treba zavrniti takoj, saj nam izmika prav planibilnost romskih naselbin (da so torej romska naselja lahko tudi zgledno urejena), obenem pa tudi Rome kot njihove stanovalce apriorno stigmatizira in pejorativizira.

V pomanjkanju primernih izrazov je »romsko naselje« ali – podobno – »romska naselbina« (skupina hiš in / ali drugih bivalnih enot, v katerih prebivajo večinoma Romi) še ustrezna. To nikakor ne pomeni avtomatično tudi statistične opredelitve »naselja« kot takega. Poznamo tudi »turistično naselje«, ki tudi ni numerirano posebej, ali pa ne nazadnje tudi npr. »vilsko naselje«, ki je prepričljivo in nesporno del urbaniziranega kraja z izbrano funkcijsko zasedbo. Tako bi tudi romsko naselje ali naselbino imenovali kot sprejemljiv terminus technicus v smislu njene bivalne funkcije za Rome.

Realen problem, ki mu v delu strokovne skupine namenjamo osrednjo pozornost, so bivalne razmere v teh romskih naselbinah. V primerjavi z ostalim prebivalstvom se izkazujejo z opazno nižjim standardom, ki je odraz socialno-ekonomskih zmožnosti, pa tudi idej in vrednot Romov. Že desetletja potekajo projekti in programi, kjer naj bi ob zviševanju izobrazbene ravni, zdravstveno-higienskih razmer in večje konkurenčnosti na trgu delovne sile sočasno izboljševali tudi bivalni standard, ki je rezultat socialnih razmer (kar ima seveda tudi svojo »zgodovino«), obenem pa izhodišče za vsa ostala področja. Prav tako pa urejenost romskih naselbin prispeva h kakovosti tudi najbližjega okolja in prebivalcev, ki so z njimi v bližnjem socialnem in prostorskem stiku.

Po prvem pregledu gradiva vprašalnikov, ki so bila razposlana prek Ministrstva za javno upravo in podporo Ministrstva za okolje in prostor, se kažejo obrise današnje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji. Izpostaviti je treba pripravljenost zlasti večjih občin v RS, ki so že pristopile k reševanju te tematike, si v letih nabrale izkušnje in dosegle tudi uspehe. Čeprav ne moremo govoriti izrecno o načeloma

manjši volji v malih občinah, je razlika v zmožnostih reševanja dovolj očitna. Dobra praksa malih občin je pogosto dediščina prejšnje dobe in nekaterih ugodnih okoliščin. Sicer pa na splošno precej težje rešujejo probleme romskih naselij na svojem ozemlju, ker imajo na razpolago že v izhodišču manj sredstev (tudi začasno), skromnejše kadrovske in tudi prostorske potencialne. Romske naselbine tam pa niso manjše. Tako so bivalne razmere v Prekmurju, posebej na perifernem Goričkem še razmeroma slabe.

Vendar znane slabosti romskih naselij (pomanjkanje ali sploh odsotnost legalnih stanj, velikost in trdnost gradnje, komunalna opremljenost, makro- in mikrolokacija ter iz nje izhajajoči problemi) same po sebi niso ključni problem. Čeprav je za mnoge romske stanovalce uživanje takega (nizkega) standarda manj prijetno in ovirajoče za njihovo delovno in socialno integracijo, mnogi tudi po svoji krivdi ne store dovolj za izboljšanje lastnih razmer. Na to smemo sklepati spričo nekaj desetletij trajajočih programov in aktivnosti družbene integracije, ki marsikje niso dali pričakovanih rezultatov. Toda ob uvajanju nekaterih poizkusov planskih pristopov in pričetka uvajanja legalnih pravnih stanj v taka romska naselja kot podlaga za vse nadaljnje aktivnosti, vezane na izboljšanje bivalnih razmer, so se pojavili tudi zapleti s strani Romov, ki npr. niso želeli sprejeti parcelacije ter upoštevati določila prostorskih aktov. V vseh takih primerih je uvajanje pravnega prostorskega reda in s tem tudi izboljševanje bivalnega standarda dolgotrajno in naporno.

Romska naselja lahko glede na njihovo današnjo gradbeno strukturo, komunalno opremljenost in planibilnost v grobem razdelimo v štiri skupine. V prvo sodijo urejena, komunalno opremljena romska naselja, s praviloma urejenim lastništvom ter v pogojih legalnosti. Drugo skupino tvorijo trenutno komunalno neurejena, a z vsaj minimalnimi standardi (voda, elektrika, odvoz smeti). Njihov problem je ilegalnost lokacije posameznih stavb in zato grožnje z urbanističnimi posegi. Bistvena prednost pa je, da občine imajo ali vsaj hočejo sprejeti prostorske akte, ki bodo s spremembo namembnosti zemljišča odprle pot urejanju legalnih stanj. Tam so možnosti ureditve in vzpostavljanja pravnih posestnih stanj ter legalnosti v odnosu do prostorskega reda in norm, seveda v odvisnosti od različnih pomoči in same ekonomske zmožnosti romskih stanovalcev. V tretji skupini so romska naselja, kjer odločno prevladujejo črne gradnje, lastništvo je tuje, kjer lastniki niso pripravljene prodati svojih zemljišč. Zato tudi ni planske opredelitve zemljišč, ki jih Romi dejansko zasedajo. Vrh vsega Romi pogosto ne razpolagajo s kapitalom, da bi uredili svoja bivališča bolje. V četrto skupino spadajo naselja, ki so ne glede na kakovost gradenj in njihovo opremljenost locirana na območjih načeloma konfliktno rabe prostora (npr. vodovarstveni pasovi, območja pomembne naravne in kulturne dediščine, območja gradnje pomembnejše infrastrukture ipd.) ali pa so na naravno ogroženih območjih (poplavna in plazovita območja), kjer je nadaljnje bivanje nevarno za premoženje, zdravje ali celo življenje ljudi. V teh primerih, ki se po prvih grobih ocenah gibljejo na okrog 7 do 10 % vseh romskih naselij, je odprta predvsem pot prelokacije.

V nadaljevanju se želimo posvetiti predvsem tretjemu tipu – skupini romskih naselij. To so tista, za katere kratkoročno ne obstajajo možnosti vzpostavljanja legalnih stanj in s tem tudi ne sistematičnega izboljševanja bivalnih razmer in socialnoekonomskega statusa. Razlogi so lahko različni. Ker so bivalne razmere slabe in pogosto manjka najosnovnejša infrastruktura (voda, elektrika, odvoz smeti), so s tem ogroženi tudi vsi napori na drugih področjih družbene integracije

(izobraževanje in vzgoja, delovno usposabljanje in vključevanje v delovna okolja). Ta tip naselij je razmeroma razširjen. Vanj lahko vključimo tudi tiste primere, ko Romi zaradi ekonomske nezmožnosti ne morejo slediti ponudbam, ki bi jim omogočale vzpostavitev legalnih bivalnih razmerij. Pri reševanju problemov tega tipa romskih naselij se vzpostavljata dve smeri – načina reševanja.

Po prvem bi vzpostavili vsaj minimalne elemente standarda (voda, električna, omejeno, začasno in pogodbeno). Z zagotovitvijo teh najosnovnejših prvin bivalnega standarda bi omogočili vsaj minimalne pogoje za uspešnejšo družbeno integracijo. Pogojevanje je lahko (in naj bi bilo) predvsem vezano na dobro izkoriščanje pobud in ponudb na področju izobraževanja za vse generacije ter delo na projektih in programih. Dolgoročno to mora voditi k uspešnejšemu zaposlovanju, ki daje realne možnosti socialnega preboja in večje samooskrbnosti. Participacija Romov je v tem primeru predvsem v obliki sodelovanja in skrbi za dolgoročni razvoj. Je neke vrste začasna in zasilna rešitev, ki omogoča integracijo v sicer (prostorsko gledano) nelegalnem naselju.

Drugi način – pot – je z doslednim vztrajanjem pri legalnosti kot osnovnem izhodišču. V naselja, kjer trenutno ni mogoče vzpostavljati legalnih stanj, se ne posega. Ni dotoka kapitala in s tem reševanja socialno-bivalnih in prostorskih zadev, dokler se ne vzpostavijo tudi pogoji zanjo. Taka območja torej ne bodo deležna npr. državne pomoči in drugih javnih virov sredstev, razen socialnega, ki je vezan na osebo in ne na lokacijo.

V razpravi se je potrebno opredeliti do prednosti in slabosti obeh (osnovnih) variant ter iskati, svetovati najprimernejši način dolgoročnega in kratkoročnega reševanja. Posebej je treba osvetliti tudi resne pomisleke, pasti in tveganja, ki so prisotne pri eni in drugi varianti.

2.2.6.2. Poudarki iz razprave

Prvi del se nanaša na terenski ogled romskih naselij na Dolenjskem in sicer dva primera občin, ki sta aktivno pristopili k reševanju prostorske problematike romskih naselij, vključno s komunalno opremljenostjo in urejanjem lastništva zemljišč. Tudi če pogledamo nekoliko širše, lahko opazimo da je stopnja komunalne opremljenosti romskih naselij različna: nekatera so dokaj dobro (primerjaje z ostalimi) opremljena, bivalne razmere v njih so primerljive z bivalnimi razmerami okoliškega prebivalstva, medtem ko so druga naselja na izjemno skromni stopnji opremljenosti (in nekatera celo nevarna za bivanje). V mestni občini Novo mesto je večina romskih naselij na za občino dolgoročno zanimivih lokacijah. Problem nastaja, ker so naselja omejena z razvojnimi programi in prostorskimi načrti občine, posebej če obstajajo želje / načrti da bi romska naselja ali le njihove dele zaradi drugačnih načrtov glede rabe prostora preselili. Utesnjenost in zadrega s prostorom je precejšnja. Napor v smeri iskanja ustreznih rešitev so vidne tudi v sorazmerno številnih strokovnih raziskavah glede urejanja in izboljševanja prostorskih vidikov romskih naselij.

Podatki analize vprašalnikov o romskih kažejo splošni trend, da predvsem večje občine aktivneje in tudi uspešneje pristopajo k reševanju bivalne problematike Romov in s tem tudi romskih naselij. Ocenjuje se, da imajo za to na razpolago več

kadrovskega, strokovnega in tudi finančnega potenciala. Občine imajo različne prakse glede izboljševanja prostorske problematike romskih naselij. Tak primer sta na primer občina Krško in Novo Mesto, čeprav je v obeh tudi še precej problemov. Bistven je tudi prispevek Romov samih; kjer so že pred časom aktivneje pristopali, je danes problemov občutno manj. Rome je treba spodbujati do spoštovanja (predvsem tuje) lastnine, vzpostaviti morajo racionalen odnos do lastnih nepremičnin in odgovornega ravnanja in skrbnega gospodarjenja z lastnim imetjem (predvsem nepremičninami); na ta način bo mogoče graditi na izboljšanju odnosov med Romi in okoliškim prebivalstvom. Posebno poglavje pa predstavljajo tisti Romi, pri katerih je prisotna želja, da ne bi več živeli v romskih naseljih, ampak da bi se preselili v drugačno okolje. Vprašanje so zopet sredstva. Po drugi strani pa je želja po odmaknjenosti še vedno zelo prisotna.

Primer Romov v občini Črnomelj kaže, da se le-ti ne strinjajo s priselitvijo Romov iz drugih naselij v tej občini, še manj pa iz naselij iz drugih občin. Vzorca iz Kerinovega grma (občina Krško) torej ni mogoče neposredno prevzeti. Nekateri Romi izražajo željo po izboljšanju svojega položaja in bivanjskega prostora, medtem ko drugi te želje nimajo. Potrebno bo razmisliti o namenitvi sredstev za urejanje dokumentacije in pridobitev dovoljenj za legalno bivanje, saj je jasno, da določeni Romi tega problema sami dolgoročno ne bodo mogli reševati. To je problem, ki je bil v razpravah strokovne skupine že nekajkrat omenjen.

Terenski obisk romskih naselij se zdi primerna oblika spoznavanja realne situacije, obenem pa potrjuje proaktiven odnos. Po prepričanju nekaterih naj bi bilo med Romi 50% do 60% takšnih, ki si želijo sami prispevati k doseganju izboljšanja svojih bivalnih razmer. Tudi na Dolenjskem je nekaj romskih naselij, ki se po ureditvi lahko primerjajo z naselji v Prekmurju. Pomembno bi bilo, če bi mediji namenili nekaj pozornosti tudi dosežkom in dobrim praksam tudi na Dolenjskem. Neposredni stik članov Strokovne skupine dokazuje senzibilnost in dviga ugled ter zaupanje med Romi, kar je zelo pomembno. Romi so dobili občutek, da jim želimo pomagati v okviru razpoložljivih možnosti. Želja po obisku teh naselij je zanesljivo več in če obstajajo možnosti, je koristno take obiske ponoviti tudi v drugih okoljih.

Primer zadreg malih občin je na primer Škocjan na Dolenjskem. Čeprav je po popisnih podatkih Romov le kakih deset, je realnost drugačna. Občina Škocjan z okrog 3.200 prebivalci je občina z največjim odstotkom romskega prebivalstva v državi poselitve. V zadnjih desetih letih je v tej občini prišlo do velikih sprememb: populacijske rasti (ponekod celo petkratna), sprememb družbenega sistema, sprememb v socialnih razmerah in zaposlovanju in sprememb lastniških struktur, ki so jih nekateri Romi sprejemali z velikimi težavami (prav tako tudi ostali krajani). Glede na Prekmurje je Dolenjska posebna, saj gre za eno gospodarsko močno regijo. Zato so tudi lokacije dosti perspektivne. Romom neposredno to ni v korist, saj je pritisk na zemljišča večji in so le-ta zaradi ugodnih konjunkturalnih razmer v fazi draženja. Novinarji z Dolenjske »romske problematike« niso primerno pokrivali in različne civilne iniciative so ljudi zavajale ter prikazovale ksenofobno strukturo ljudi, čeprav je bila realnost drugačna. Premalo se zavedajo (ali sploh ne) da lokalne sredine ne morejo vedno absorbirati tolikšnega obsega težav. Na občini Škocjan pred štirimi leti ni bilo nikogar, ki bi se z Romi ukvarjal. Romska populacija je zelo heterogena in zahteva individualni pristop. Obstoječi način zaposlovanja Romov ne

deluje dovolj učinkovito, saj Rome premalo navaja k razmišljanju o tem, da bi se zaposlili.

Tretji del razprave je potem potekal o vsebini predstavljene naslovne teme, to je začasnih in zasilnih rešitev nelegalnih romskih naselij. Urejanje romskih naselij pomeni tudi dvig pogojev za bivanje sosednjega prebivalstva. Zanimiv primer je naselje Loke pri Leskovcu v občini Krško. V naselju je na 7ha 7 objektov, ki so vse črne gradnje. Občina bi bila pripravljena te parcele kupiti in vzpostaviti legalno stanje, saj so Romi za to pripravljene plačati. Za vmesno obdobje je potrebno razmisliti o zasilnih rešitvah pod določenimi pogoji, ki bodo omogočili pogoje integracije. Nelegalna stanja namreč ne omogočajo spodobnih pogojev integracije in ravno dostop do vode in električne oskrbe bi te pogoje bistveno izboljšal.

Ocenjeno je bilo, da so dosedanja razmišljanja o sanaciji in ureditvah romskih naselij korak v pravo smer, zlasti tista, kjer teče beseda o konsenzu, iskanju začasnih rešitev, fleksibilnosti, dogovornih rešitvah in izogibanju konfliktov. Za doseganje učinkovitih rezultatov v tej smeri potrebno veliko naporov in veliko časa. Srečujemo se namreč v obilico predsodkov in stereotipnega obravnavanja. Obenem pa velja upoštevati svarilo, da so romska naselja obravnavano realno in ne prednostno. Držati se je treba načela enake obravnave tudi kar zadeva siceršnjo stanovanjsko politiko v slovenski družbi. Potrebno je oblikovati zelo jasna načela in pristope, da bi se izognili konfliktom med Romi in okolišani. Slednji lahko strukturno pomoč kaj hitro razumejo kot segregacijo (zakaj urejamo le romska naselja, druga pa puščamo nedotaknjena) in za diskriminacijo drugih ljudi (zakaj Romom urejamo bivalne razmere, ostali pa si morajo urejati bivalne pogoje sami). Pri tem obstajajo zelo različni principi in primeri dobrih praks, ki pa so zelo odvisni od samega konteksta. Opredeliti je potrebno ukrepe, ki bi bili ustrezni za vso populacijo. Razmisliti je potrebno tudi, kako v naši družbi opravičiti, da bo država/lokalna skupnost nekaj naredila za Rome, za druge ne in kako to utemeljiti in se posledično izogniti konfliktnim situacijam. Z reševanjem romskih naselij bi bilo potrebno dolgoročno zastavili nove instrumente stanovanjske politike. Definirati bi bilo potrebno, katere so specifične prikrajšanosti romske populacije in romskih naselij. Pri urejanju te problematike uporaba prisile ni pravi način – vedno je potrebno ohraniti prostovoljno komunikativno situacijo in možnost izbire.

Prav teh instrumentov za reševanje stanovanjske problematike imamo v Sloveniji na splošno premalo. Zakonodaja namreč ne dopušča, da bi na tem področju Rome drugače obravnavali. Edini instrument je pridobitev neprofitnih stanovanj (in dajanju posojila za nakup). V tem kontekstu bi veljalo razmisliti o tem, da bi občinam, ki imajo romska naselja, omogočili prednosti pri urejanju naselij tudi za ostale občane. Na ta način bi lahko upoštevali specifičnosti romske populacije glede stanovanjske politike. Težave so se pojavile med drugim tudi zaradi denacionalizacije, saj so nekatere lokacije, na katerih so romska naselja, sedaj v zasebni lasti. Resen problem pa nastopi tedaj, ko Romov ne marajo zaradi načelnih predsodkov in stereotipov. Nekateri Romi so dobili stanovanje ali si kupili hiše, vendar so se morali zaradi različnih pritiskov izseliti.

Podobno kaže premisliti pod kakšnimi pogoji narediti premik v smeri omogočanja osnovnih izhodišč integracije v okoliščinah, kjer zaradi socialne šibkosti Romov, odsotnosti sodelovanja lastnikov zemljišč in pomanjkanjem ustrezne družbene

infrastrukture ostaja skrb za reševanje te tematike krepko zapostavljen. Kjer se kaže pripravljenost Romov, kjer je prisotna institucionalna podpora in kjer obstaja neko razumevanje ter dober odnos z okoliškimi prebivalstvom, velja pristopiti k urejanju in izboljšanju bivalnih razmer. V primerih, ko ni niti načelne pripravljenosti za izboljšanje, se bo potrebno žal sprijazniti, da do premika v smeri integracije ne bo prišlo. Morda bi bila dobra zamisel oblikovanje eksperimentalnega programa. Romi so prikrajšani, saj niso vključeni v sistem dedovanja zemljišč, zato potrebujejo podporo in pomoč.

V procesu sprejemanja novih prostorskih planov občin mora biti v občinah z romskim prebivalstvom vedno vključeno tudi reševanje romskega vidika. Večina teh občin se tega zaveda, vendar pri sprejemanju prostorskih planov ne najdejo pravih utemeljitev za romska naselja. Zato bi veljalo razmisliti o pripravi poenotениh strokovnih podlag (enaki kriteriji in enake podlage za umeščanje naselij). Težava romskih naselij je tudi ta, da gre pogosto za uzurpacije tujih (predvsem kmetijskih zemljišč). Zato je smiselno obravnavati posamezne primere individualno. Začasne rešitve bi bilo potrebno zagotoviti, vendar bi morale biti časovno omejene in pod določenimi pogoji. Izogniti se je namreč potrebno podaljševanju začasnih rešitev, saj lahko le-to vodi v negativen učinek pri lokalnem prebivalstvu. Obenem bi bilo potrebno začasne rešitve tudi nadzirati, da ne bi prišlo do izigravanja.

Za primer lahko vsaj za premislek omenimo nekatere primere urejanja stanovanjske politike v ZDA (med drugim kondominij), kjer so instrumenti proti rasni diskriminaciji zelo močni. Potrebno bi bilo oblikovanje natančnih instrumentov za »določanje sosedov« na družbeni ravni. Če bi hoteli to zakonsko urediti bi bilo verjetno veliko nasprotovanja.

2.2.7. VARNOSTNI VIDIKI V ROMSKIH NASELJIH

2.2.7.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

Uvodoma moramo poudariti, da se obravnava varnostne tematike v kontekstu romskih naselij nanaša specifično na območja romske poselitve: znotraj naselbin, v katerih predstavljajo Romi glavno prebivalstvo; ter v stiku z bližnjimi naselji oziroma njihovimi prebivalci. Dosedanje izkušnje so pokazale, da je to vprašanje pogosto izpostavljeno v kontekstu sobivanja Romov in ostalega prebivalstva. Vprašanje zagotavljanja osebne in premoženjske varnosti predstavlja eno najbolj razvitih problemov, ki pa niso vedno tudi dominantne težave Romov (to ostajajo socialni problemi). Že uvodoma je treba opozoriti, da imamo pri tem opraviti tako z vrsto uveljavljenih stereotipov in predsodkov, kakor na drugi strani tudi realnih problemov. Temeljno izhodišče razprave mora biti upoštevanje realnih problemov in primarni interes vseh po zagotavljanju enake stopnje varnosti za vse. Prav tako je treba že v začetku odkloniti (prav zaradi omenjenih stereotipov) vse insinuacije in interpretacije, ki bi Rome kot etnično in socialno opredeljeno skupnost oziroma posameznike apriorno opredeljevala kot varnostno problematične. Zato poudarjamo (kot že na več področjih) individualni pristop do posameznih naselbin. Pri tako občutljivem področju, kot je varnostna tematika, je to še posebej potrebno. Prvo izhodišče je torej problemska orientacija.

Drugo izhodišče razprave pa je dinamika socialnih procesov in odnosov, katerih rezultat je tudi prostorska situacija v romskih naselbinah. S stalno naselitvijo so se zaradi uzurpacije tujih zemljišč izpostavljali problemi predvsem na relaciji Romi – ostalo (okoliško) prebivalstvo. Pozneje in predvsem danes pa postajajo vsaj za Rome primarni problemi tisti, ki zadevajo odnose znotraj romskih naselbin. Znotraj romskih skupnosti prihaja (vsaj ponekod) do opazne socialne stratifikacije in s tem tudi do določene polarizacije, različnih prostorskih potreb in načinov rabe prostora. V perspektivi lahko pričakujemo (in se že dogaja) torej podobne probleme, kot jih poznamo iz sedanjih praks in odnosov med Romi in okoliškimi prebivalci. Po drugi strani je urejanje prostorskih odnosov in zadev vezano na sorazmerno znatne vrednosti nepremičnin. Ogrožanje le-tega ni samo finančno – ekonomsko, temveč celovito bivanjsko vrednoten in vodi do trajnejših sporov.

Končno je treba v kontekstu obravnave varnostne tematike, vezane na romska naselja, izpostaviti tudi nekaj opaznih ekscesov v zadnjih letih. Nekateri so jih sicer brž razglasili za prominentne dokaze rasizma in ksenofobije in pri tem prezrli preprosto dejstvo, da so problemi lastnost vsake in tako tudi slovenske družbe. Predvsem pa tukaj izpostavljamo jasno izkušnjo prav zadnjih ekscesov, da nereševanje problemov in celo njihovo marginaliziranje (pometanje pod preprogo) dejansko problem stopnjuje in ne rešuje. Demonstracije pred parlamentom 2004 in nastop krize jeseni 2006 so samo dokaz, da je ta plat problema potrebna obravnave v luči izboljševanja bivalnih razmer v romskih naseljih. Poleg tega opozarjajo na aktualnost tega problema tudi oblikovane civilne iniciative, neredko vzpostavljene prav zaradi občutkov zapostavljenosti.

Problemi, ki jih bomo v nadaljevanju izpostavili, so tako stvarne (objektivne) kakor tudi subjektivne) psihološke narave. Vendar slednjih ne smemo apriorno prepustiti prepričevanju (češ da so to problemi, ki jih je potrebno z vzgojo pač odpraviti –

odmisлити); smotrno je ugotoviti njihovo ozadje in jih - če gre za stvarne probleme – vsaj poskušati odpraviti. V tej luči so nekatere pobude in prakse, npr. o svetih za sobivanje, že dale spodbudne rezultate.

Zaradi svoje lokacije, izgleda, gradbene strukture, lastništva, arhitekturne in komunalne ureditve ter opremljenosti imajo Romi v svojih naseljih vrsto problemov. Bivalni problemi so namreč izhodišče tudi nekaterih drugih težav, posebej pri doseganju ustrezne stopnje izobrazbe, poklicnih kvalifikacij, dodatnih izobraževalnih možnosti, informiranosti, zdravstvenih in socialnih storitev, dostopa do delovnih mest in skratka dostopa do vključevanja v slovensko družbo na različnih področjih. Neredko so prav neustrezne bivalne razmere krive za poznejše neuspehe. Varnostna vprašanja se tako vpletajo v ostale nianse bivanja v romskih naseljih. Posebej omenjamo naslednje probleme:

- neprimerna lokacija (poleg vprašanja legalnosti mislimo tu predvsem na nefunkcionalnost nekaterih lokacij)
- neurejeno lastništvo (večinoma niso lastniki parcel oziroma zemljišč)
- odsotnost planskih aktov (nelegalnost!)
- stanovanjske enote v romskih naseljih pogosto niso numerirane; zaradi tega prihaja pri souporabi npr. vode elektrike ipd. do sporov med uporabniki
- prostorske omejitve širjenja naselja
- zgoščevanje naseljevanja, ki presega minimalne standarde; spori med sosedi
- praviloma slaba komunalna in infrastrukturna opremljenost; souporaba zahteva zelo dosledne gospodarske odnose med stanovalci-sosedi; neredko spori
- nizek stanovanjski standard večjega dela stanovanjskih objektov
- pomanjkanje oziroma odsotnost arhitekturnih in krajinskih modelov romskih naselij
- pomanjkanje prostora za nekatere oblike gospodarskih dejavnosti
- povzročanje smradu, prašnosti, zasmetenost; je opazen zdravstveni in ne zgolj estetski problem
- ogrožanje vodnih virov ter naravne in kulturne dediščine
- resni notranji konflikti (pogosto sodijo med t.i. meddružinske spore in se lahko vlečejo tudi dalj časa).

Zaradi notranjih tj. medromskih sporov je bilo že kar nekaj selitev. S socialno stratifikacijo, še posebej če je ta pridobljena (tudi) z nelegalnimi aktivnostmi, se oblikujejo tudi struje, ki na lokalnih ravneh znotraj romskih skupnosti uveljavljajo tudi povsem svoja pravila. Tako se je tudi v nekaj novejših primerih (šlo je poizkuse uveljavljanja legalnih naselij z združevanjem romskih naselbin) izkazalo, da se določene skupine prenašajo slabo. Rezultat tega so tudi selitve in s tem nastajanje novih bivalnih enot, ki niso zgolj rezultat oblikovanja novih (mladih) družin. Mnoge naselbine so zaradi tega številčno dokaj stabilne, saj ne tolerirajo novih naselitev.

Ob stikih z Romi se ob izkazanih problemih, ki zadevajo slednje, zelo pogosto čuti prizadeto tudi lokalno prebivalstvo. Dodatni problemi, ki skoraj po pravilu (so pa tudi izjeme!!) spremljajo občine z romskim prebivalstvom, predstavljajo ne le lokalni, temveč regionalni problem. V preteklosti se je že javilo več primerov, kjer je izhodišče napetosti prav lokacija in romskega naselja, navadno povezana z dodatnimi težavami, ki jih imajo okolišani. V splošnem pa lahko glede na dosedanje proučevanje izpostavimo predvsem naslednje težave:

- uzurpacija zemljišč za lokacijo romskih naselij, odlaganje materialov in druge zasedbe parcel -motnje posesti, rabe zemljišč in gospodarskih dejavnosti
- povzročanje neposredne škode zaradi kraje, nenamerne uničevanja
- vizuelna devastacija zaradi odlaganja odpadkov, izgleda naselij in spremljajočih površin
- povzročanje smradu, povečevanje prašnosti, onesnaževanje vodotokov ali podtalnice oziroma kraških vodnih zajetij
- vožnje z neregistriranimi avtomobili in brez ustreznih zavarovanj; v primerih nesreč imajo udeleženci praviloma zelo skromen možnosti vračila stroškov
- oviranje prometa zaradi nenamerne zbiranje sekundarnih surovin kot so zlasti kovine in steklo) ali namernega zasmetevanja prometnih površin
- oviranje gospodarskih dejavnosti, predvsem kmetijstva in turizma
- obstoj konfliktov, strah zlasti starejšega prebivalstva pred nasiljem ipd.
- razraščanja kriminala v nekaterih primerih prinaša nepomirljive odnose s sosedstvom.

Živimo v postmoderni, informacijski družbi. Uspeh posameznika in dvig na socialni lestvici je usodno odvisen od tehničnih možnosti komunikacije na eni ter strokovne usposobljenosti in znanja kot osnovne razvojne dobrine. Toda taka družba je obenem tudi veliko bolj ranljiva kot pa na primer prejšnja kmečka (agrarna) in tudi industrijska. Moteči dejavniki v bližnjem okolju ter na območjih, ki jih dosega posameznik pri opravljanju svojih funkcij, se zato hitro prepoznajo kot velike razvojne težave ter resno oviranje kakovosti življenja. V luči prostorsko-socialnih odnosov dobijo konfrontacije in nevšečnosti, ki jih Romi povzročajo svojim sosedom (zelo redko je obratno) povsem nove razsežnosti. Težje dosežajo ne le delovna mesta, temveč tudi različne oblike oskrbe, rekreacije, sprostitve, dodatnega (permanentnega) izobraževanja. Vsak vlom v stanovanjsko hišo pomeni tudi bistveno večjo škodo zaradi elektronskih naprav, shranjenih podatkov in drugih sodobnih dobrin in pridobitev. Vse to lahko stopnjuje negativno percepcijo Romov in utrjuje stare (v glavnem negativne) stereotipe o njih. Toda to so realni problemi in omalovaževanje teh težav le stopnjuje prepad med enimi in drugimi. Še toliko bolj so zaradi pomanjkanja sodobnih dobrin prikrajšani Romi. Slabe bivalne razmere, povezane z neugodno lokacijo in ureditvijo romskih naselbin so tako vztrajen bumerang, ki vselej zadeva najprej Rome, posledično pa tudi njihovo sosedstvo.

Ponekod so postale resen problem tudi droge, bodisi njihovo razpečevanje ali pa uživanje, kar skupaj s problemi alkoholizma povzroča vrsto težav najprej znotraj romskih družin in romskih naselij, obenem pa hitro negativno vpliva na okolico povsod tam, kjer prihajajo v bližnje socialne stike. Ti pojavi imajo tudi sicer v slovenski družbi na splošno žal čedalje širše razsežnosti in jih je treba jemati nadvse resno kot spremljevalce sodobnega življenja, ne glede na kulturno ali etnično poreklo. Omenjamo pa jih, ker so vsaj v nekaterih primerih, ki jih je bilo mogoče ugotoviti, zelo velik problem.

Ob tem ne smemo zanemariti tudi ne tako redkega zlasti verbalnega nasilja, ki so ga deležni Romi ali pa ga – tudi zaradi lastnih stereotipov in pogosto nizki samopodobi – gojijo tudi oni sami. Ker se to primarno navezuje na možnosti zaposlovanja in s tem socialnega vzpona, ima to zapostavljanje vrsto negativnih posledic.

Posebej je treba omeniti, da so Romi pogosto »krivi« za prestopke, ki se jim jih pripisuje, ne da bi jih storili oziroma dokazali. Ker pa zaradi pogosto očitane premajhne pozornosti in učinkovitosti varnostnih sil in sodnega sistema mnogih prestopkov in sorazmerno resnih težav oškodovanci mnogokrat niti ne prijavljajo (pogosta navedba, da se to ne izplača in so potem le še bolj tarča nasilja), je tu široko sivo polje uradno »neznanega in neobstoječega«, toda za lokalno, prizadeto prebivalstvo nadvse moteče, pa tudi gospodarsko ogrožujoče. Po drugi strani pa obstoj tega sivega polja vzbuja, stopnjuje in razširja apriorne negativne stereotipe o Romih med okoliškim prebivalstvom, zmanjšuje možnosti dialoga in povečuje možnosti konfrontacije, ki se lahko hitro (kot smo bili v preteklih mesecih in letih že priče) prevesijo v lokalne konflikte z nepredvidljivimi in lahko usodnimi posledicami. Predvsem pa je treba vedeti, da je reševanje tudi majhnih konfliktov in vzpostavljanje možnosti dialoga potem izredno težavno, drago in uspeh negotov. Konfrontacije in konflikti Romom v splošnem ne prinašajo dobrega. Po izkušnjah sodeč jih hitro doletijo posplošene negativne sodbe in utrjujejo psihološke pregraje o (ne)možnostih sobivanja. Prav zaradi tega je pozornost tudi do navidezno minornih problemov dolgoročno pomembnejša, kot se zdi na prvi pogled. Nereševanje teh problemov pri oškodovanem prebivalstvu oziroma povsod tam, kjer se je zaradi realnih težav v preteklosti razvili občutki (ali izkušnja!) ogroženosti ovira ali celo preprečuje, da bi lokalno prebivalstvo razumelo in lažje sprejelo različne ukrepe, ki vodijo k legalnosti bivanja kot enem od najpomembnejših izhodiščnih pogojev družbene integracije in privzema, predvsem pa tudi doseganja življenjskega standarda kot ga ima ostalo prebivalstvo. Prav v tem je treba videti specifično varnostnega vprašanja v kontekstu urejanja prostorskih razmer v romskih naseljih.

Posebno poglavje v kontekstu varnostnih vprašanj v romskih naseljih so tudi odnosi Romov do oseb, ki opravljajo različne službe (socialni delavci, zdravstveno osebje, učitelji in vzgojitelji, policisti, predstavniki občin, zastopniki humanitarnih organizacij in podobni poklicni profili, ki se po svoji dolžnosti srečujejo z Romi oziroma so zadolženi za izvajanje določenih opravil). Dosedanje izkušnje, ki smo jih zaznali tudi v delu strokovne skupine (tovrstnih navedb in izkušenj je tudi sicer veliko), vodijo k nezanemarljivemu področju, ki se je doslej razmeroma redko omenjalo. Nekateri doživljajo ob svojem delu oziroma zaradi njega grožnje, celo najhujše. Predvsem je to pogosto v primerih, ko so po svojih poklicnih pristojnostih in dolžnostih zavrniti želje, interese ipd. nekaterih Romov. V to skupino se lahko uvrstijo tudi romski svetniki, ki se v komunikaciji s predstavniki lokalnih oblasti (občinski svet, občinska uprava, javnost) znajdejo v koliziji interesov z nekaterimi skupinami Romov v »svoji« občini. Ne nazadnje je zlasti v občinah z več romskimi naselji, ki so neredko nastala prav zaradi nesoglasij med posameznimi skupinami Romov. Glede na dokaj pozitivne izkušnje inštituta romskega svetnika kot predstavnika in zastopnika interesov Romov, obenem pa tudi osebe, ki mora po svoji poziciji utrjevati poti sporazumevanja in dialoga z lokalno skupnostjo, se zlahka znajdejo soočeni ne le z grožnjami, temveč tudi poskusi resnih obračunov.

Varnostno vprašanje v romskih naseljih je torej dokaj obširno in kompleksno, predvsem pa mnogo pomembnejše, kot bi to sodili na prvi pogled. Predvsem je treba podčrtati pomen preventivnega delovanja in urejanja odnosov, ki mora imeti prednost pred reduktivno naravnostjo in sankcioniranjem. Kljub razširjenim stališčem o potrebi predvsem slednjega (dosledno sankcioniranje tudi malih prestopkov, enako kot ostalega prebivalstva) je ob legitimnosti le-tega vendarle smiselno pogledati, na

kakšen način, v kolikšni meri in na katerih področjih je smiselna in učinkovita preventivna politika na različnih ravneh. Za začetek opozorimo na nekatere prakse v slovenskem prostoru, obenem pa tudi na nekatere možnosti, o katerih bi morda kazalo razpravljati.

Sveti za sobivanje so se oblikovali v nekaterih večjih občinah z večjim številom Romov (primer Krško) z namenom vzpostavljanja konstantnega dialoga med Romi in lokalno skupnostjo tako na formalni kot na neformalni ravni. Gre za še bolj začetno fazo in posebnih izkušenj še ni. Predpostavljamo, da je mogoče tudi na ta način odpravljati vsaj drobne nevšečnosti, ki jih imajo zaradi različnih življenjskih stilov Romi in ostali v bližnjem teritorialnem in socialnem stiku. Za to stopnjo mora obstajati načelna obojestransko pripravljena na dialog in odpravljanje težav.

Izjemen prispevek lahko v tem kontekstu dajo Romi sami; to se nanaša tako na odnose znotraj romskih naselij kakor tudi v odnosih zunaj njih. Ne nazadnje je primarni interes Romov po izboljšanju lastnega bivalnega standarda tesno povezan tudi s spremenjenim odnosom do bivalnega okolja, urejenosti le-tega, sorazmerni delitvi stroškov, dela, odgovornosti in drugih relacij, ki jih lahko vzpostavljajo ob stalni in legalni naselitvi oziroma (ter navsezadnje še bolj) pri urejanju le-te. Romi imajo na tem področju še marsikje veliko dela, saj so očitki lokalnega (oškodovanega) prebivalstva najpogosteje utemeljeni. V tem kontekstu je delo romskih svetnikov zelo naporno in pogosto nevhvaležno opravilo (in sploh ni njihovo primarno opravilo), saj morajo krmariti med zelo različnimi, neredko nasprotujočimi se interesi. Vendar bi ograevanje od tega samo zviševalo pregraje, ki obojestransko obstajajo in jih ni mogoče odpraviti drugače kot z vztrajnim postopnim delom.

Preventivno delo policije je naslednja obetavna priložnost, a obenem nič kaj lahka dolžnost. Kot je znano, je bilo na tem področju že nekaj dela in tudi uspehov. To delo ima temeljni cilj preprečevanja dejanj, ki neposredno ali posredno vodijo v konfrontacije in konflikte, ali pa poglobljajo medsebojne mentalne bariere.

2.2.7.2. Poudarki iz razprave

Temeljno izhodišče obravnave varnostnih vprašanj v kontekstu urejanja romskih naselij je upoštevanje realnih problemov in zasledovanja cilja zagotavljanja enake stopnje varnosti za vse. Pozornost je potrebno nameniti dinamiki socialnih procesov in odnosov, v smislu socialne stratifikacije znotraj romskih skupnosti (in s tem tudi do različnih prostorskih potreb, načinov rabe prostora in lastniških razmerij) in na odnose na relaciji Romi – ostalo (okoliško prebivalstvo), na katere negativno vplivajo težave, ki se pojavljajo zaradi uzurpacije tujih zemljišč, motenja posesti, oviranja prometa, cestno prometni prekrški, pa tudi groženj in izsiljevanja. Problemi torej nastopajo tako v razmerjih znotraj romskih naselij, kakor tudi zunaj naselij. Da bi zagotovili večje sožitje je potrebno upoštevati obe dimenziji tega problema, torej tako v sami romski skupnosti (znotraj posameznega naselja) kakor v odnosu do okoliškega prebivalstva.

Policija ne vodi evidenc kršiteljev glede na narodno pripadnost. Za reševanje varnostnih vidikov je pomembna pravočasna zaznava problemov, pogostost in kontinuiteta pogovorov z Romi, prisotnost policistov kot preventivna dejavnost in nato skupna srečanja in pogovori za razreševanje nastalih problemov. Oblikovane so bile

posebne delavnice predvsem s policisti (v treh letih in pol se je tovrstnih delavnic udeležilo 530 policistov), ki so vsaj v nekaterih okoljih prerasle v stalni dialog. Nadgradnja tega usposabljanja je bilo učenje osnov romskega jezika. Romi so v stresnih situacijah bolj impulzivni in glasni in ne razumejo vsega, saj takrat bolj uporabljajo romski jezik. Policisti imajo možnost opravljanja 40-urnega tečaja učenja romskega jezika (do sedaj ga je opravilo 47 policistov). V sklopu tega projekta so potekali posveti in okrogle mize na temo multikulturalnosti.

Slovenski model se za razliko od ostalih modelov v Evropi razlikuje v tem, da se zadeve izvajajo v lokalnem okolju, medtem ko v tujini za reševanje varnostnih vidikov povezanih z romskimi naselji in njihovimi prebivalci zaposlujejo pripadnike nacionalnih manjšin. Danes so se Romi znašli v obdobju, ko se soočajo z zelo intenzivnimi spremembami, zelo hitro sprejemajo okoliškega navade, medtem ko je standardizacija njihovega jezika še v začetni fazi. To ustvarja v prvi vrsti komunikacijske težave, saj se hotenje in namere ter besedno izražanje o tem lahko pomembno razlikujeta. Računati je, da so ti pojavi prehodni in se bodo z jezikovno in socialno adaptacijo vsaj močno omilili če ne prenehali. Toda v prehodnem obdobju kaže računati na te specifične težave. Po drugi strani pa je ta problem komunikacije mogoče reševati tudi s poznavanjem romskega jezika. Čeprav je zapisan, povsem standardiziran ni in je zato učenje težje oziroma prilagojeno lokalnim besediščem. To sicer precej zmanjšuje interes za učenje romščine in postavlja tudi vrsto praktičnih ovir (npr. učitelji), nesmiselno pa gotovo ni. Kot učinkovita oblika aktivnosti na področju varnostnih vidikov so se izkazali varnostni sosveti (v katerih so Romi, okoliški prebivalci in predstavniki policije) in da je napredek na tem področju mogoč le z dialogom in z izvajanjem pravih pristopov.

Sestanki na temo varnosti so se pokazali kot primeri dobre prakse (27. marca 2007 je bil organiziran tudi sestanek v Novem mestu), kjer so razpravljali o varnostnih vidikih. Po njegovem mnenju je ravno zaradi intenzivnih stikov in komunikacije prišlo do izboljšanja varnostnih razmer v romskih naseljih na območju Mestne občine Novo mesto (npr. ni več streljanja v romskih naseljih). Zato je smiselno ohranjati in spodbujati dobre odnose in komunikacijo Romov s predstavniki policije.

Tak pristop policije, ki sledi načelu usposabljanja za delo v multikulturni družbi je ocenjen kot pozitiven in uspešen. Vendar je potrebno izhajati tudi iz individualnega pristopa. Gre za posameznika in velike razlike med njimi. Izogibati se je potrebno getoizirani obliki bivanja Romov (ker se ne razvijajo tudi zaradi odsotnosti socialne interakcije (npr. učenje slovenskega jezika, vzpostavljanje besednega zaklada) in spodbujati prizadevanja za zaposlitev Romov. Zadati si je potrebno realne cilje in jih uresničevati postopoma. Toda upoštevajmo realnost! Neredko se srečujemo s situacijo, ko občine negirajo romska naselja v prostorskih aktih, Ministrstvo za okolje in prostor nima instrumentov da bi občine k temu zavezalo (občina je namreč edina pristojna za urejanje tega področja).

Zaradi odmevnosti »primera« romske družine Strojan se je odnos povprečnega Slovenca do Romov nekoliko spremenil, zato se zastavlja vprašanje, ali je bolj primerno izbrati bolj izolirano lokacijo, ali jih vključiti v urbano sredino. Ob tem lahko upoštevamo, da so največje koncentracije romskih naselij na robu urbanih središč. Iz zgodovinske perspektive gledano, poskusi stalne naselitve niso bili uspešni do 80-ih let, ko so se zadeve začele spreminjati. Pri Romih je opaziti začetno zadržanost

(pričakovanje, da je povsem ločeno življenje enostavnejše in zato privlačnejše; zato se mestoma srečujemo celo z željo po neke vrste getoizaciji. Po odpravi začetnih ovir (za katero se Romi počutijo varno), je komunikacija z njimi enostavna.

Tu nastopijo tudi velike razlike med mestom in podeželskimi okolji. Maribor, na primer, ni dopustil getoizacije zaradi posebnosti mestnega prostora. Romi v Mariboru so trgovsko naravnani, kupujejo nepremičnine in so med seboj povezani (tudi v društvih). V primeru Krškega (predvsem Kerinov grm, a tudi druga naselja) kjer je prisotna velika dejavnost nevladnih organizacij, osnovne šole in Občine Krško, se kažejo solidni rezultati. Ob izboljševanju bivalnih razmer (prizadevanja za vzpostavitev legalnosti stanovanjskih objektov) in izobraževanja (spodbujanje obiskovanja pouka), manjka le še napredek na področju zaposlovanja. Za reševanje varnostnih vidikov romske »problematike« je potreben pozitiven pristop, v smislu usposabljanja policistov za delo z Romi, tako da se premesti strah in morebitne obstoječe predsodke. Poleg tega je poudaril, da je krepitev dialoga med policisti in Romi pravi način za reševanje konfliktov.

Nič manj pomembno pa ni prenesti nekaj odgovornosti za red (ne gre le za varnostne vidike, temveč tudi za odklanjanje nekaterih neželenih aktivnosti, kot so na primer na področju komunalnih dejavnosti in požarne varnosti). V romskih naseljih bi lahko organizirali komunalne redarje, ki bi skrbeli za javni red in mir (določili bi jih Romi sami) in povedal, da se podobna aktivnost že izvaja v Mestni občini Murska Sobota. Tako bi Romi sami prispevali k nadzoru nad kurjenjem in vožnjo z neregistriranimi vozili. Vendar to ne sme voditi v novo specifiko romskih naselij, ki bi poglobljala getoiziranost teh prostorov, temveč bi izboljševanje situacije vodilo k boljšemu sožitju navznoter (romskih naselij) in navzven.

V razpravi je bil posebej izpostavljen vidik mediacije (posredništva). Predlagan je bil razmislek o tem, da bi oblikovali »timski sistem reševanja« varnostnih vidikov namesto delovanja zgolj represivnega organa.

2.2.8. VLOGA ROMSKIH SVETNIKOV V KONTEKSTU REŠEVANJA PROSTORSKIH ZADEV V ROMSKIH NASELJIH

2.2.8.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

V letu 2007 so bili kot romski svetniki delujoči: Matjaž Hudorovac (občina Metlika), Vera Ratko (občina Dobrovnik), Slavko Cener (občina Tišina), Jožef Olah (občina Lendava), Jožef Horvat – Toni (občina Cankova), Zoran Grm (mestna občina Novo mesto), Darko Rudaš (mestna občina Murska Sobota), Emil Horvat (občina Kuzma), Matija Hočevar (občina Trebnje), Zlatko Majer (občina Kočevje), Stanko Baranja (občina Rogašovci), Danijela Horvat (občina Beltinci), Damjan Hrvat (občina Semič), Kazimir Brezar (občina Črnomelj), Ludvik Levačič (občina Črenšovci), Marjan Drvarič (občina Bodonci), Silvo Jurkovič (občina Šentjernej), Stanislav Šarkezi (občina Turnišče), Zdravko Kovačič (občina Leskovec pri Krškem).

Institut romskega svetnika je bil v Sloveniji uveden kot ena izmed možnosti predstavljanja in zastopanja in soodločanja Romov v njihovem ožjem bivalnem okolju. Ta funkcija je torej ne le pravica, temveč tudi odgovornost. V preteklih letih se je ta vloga – kljub različnim izkušnjah v lokalnem okolju – v principu dobro obnesla in danes že pomeni enega od temeljev dialoga na lokalnih ravneh. Nagla dinamika družbenih in prostorskih sprememb, ki posredno in neposredno zadeva tudi romska naselja, pa postaja zahteven izziv ne le za načrtovalce prostora na lokalni in državni ravni, temveč tudi raven političnega soodločanja, ki jih na ravni občin predstavljajo občinski svetniki. Zavedajoč se razsežnosti in kompleksnosti vprašanja prostorskega urejanja, ki mora upoštevati pravno-normativna izhodišča (formalno urejenost planskih aktov od splošnih lokalnih (kot so na primer prostorsko ureditveni pogoji in zazidalni načrti) do zasebnih (lokacijsko dovoljenje, načrti objektov, različna soglasja ipd.), funkcionalne vidike (zlasti kadar gre za preureditev starih, stihijsko nastalih lokacij romskih naselij in njihovo umestitev v prostor; kar je vedno tudi iskanje kompromisov), arhitekturna in različna estetska merila ter merila družbene sprejemljivosti (ki so internega značaja po eni strani (doseganje minimalnih standardov bivalne kakovosti) in eksterne po drugi (zadevajo predvsem skladnost oziroma konfliktnost lokalnih interesov na drugi strani), so potrebni temeljiti in dobro pretehtani posegi. Romski svetniki se tako lahko prav zaradi težav pri umeščanju obstoječih romskih naselij v prostorsko shemo lokalnih okolij, njihovega urejanja in preurejanja (ki je temeljni pogoj za doseganje minimalne komunalne opremljenosti in s tem doseganja pogojev za delo, šolanje ipd. – torej za doseg možnosti za družbeno vključevanje) znajdejo pred velikimi preizkušnjami in zadregami. Pomanjkanje znanja in veščin ali tudi posedovanja sodobnih komunikacijskih sredstev (mišljen je predvsem računalnik) je pri tem navadno dodatna ovira. Interesi Romov v romskih naseljih so lahko različni. Še precej pogosto srečujemo situacije, ko posamezniki postavljajo svoje objekte v nasprotju z že doseženo parcelacijo ali drugimi predlaganimi načrtovalskimi posegi. Ker zajema odgovornost političnih odločitev (torej tudi romskega svetnika kot udeležene v svetovalnem, procesu odločanja na ravni občine) tudi sprejemanje nekaterih kompromisov ali celo (dolgoročno gledano) določenih tveganj, se znotraj procesa odločanja vršijo tudi pritiski, ki pa jih romski svetniki čutijo še posebej ostro tudi v svojem romskem okolju. Zadeva je nekoliko lažja, ko gre za urejanje stvari v »lastnem« okolju in predpogoju, da so romski svetniki hkrati tudi po romski tradiciji družinski poglavarji. Zaradi socialne diferenciacije pa temu vedno ni tako. Seveda imamo tudi že romske

soseske, kjer je osnovna celica atomizirana družina in se kolizija med formalnim vodjem in zastopnikom Romov (romskim svetnikom) ne pojavlja. Opazna dodatna težava pa nastopi, kadar je v občini romskih naselij več in so nastala prav zaradi medromskih nesoglasij, sporov in celo trajnih in ostrih konfliktov. Tedaj je krmarjenje romskega svetnika že samo med zastopniki posameznih naselbin izredno težavno in so ti celo izpostavljeni napadom.

Situacije se lokalno močno razlikujejo in sicer tako v odnosih v naseljih navznoter, med naselji iste občine, na ravni političnega zastopanja (v organih svetovanja in odločanja), v delovnem okolju in seveda tudi v odnosih s prebivalstvom v bližnjem socialnem in teritorialnem stiku. Poleg tega je treba računati tudi na vpliv političnih strank v lokalnem in državnem okviru, ki imajo lahko bistven vpliv tudi na lokalni ravni. Upoštevati je treba tudi širšo družbeno klimo v odnosu do specifičnih romskih problemov in njihove demonstracije (zlasti mediji imajo pri tem izjemno pomembno vlogo), strokovna telesa, institucije in organizacije, nevladne organizacije, različne skupine in gibanja, ki so lahko sogovornik romskim svetnikom. Te dimenzije nikakor niso zanemarljive, vendar bi se v okviru razprave na seji posvetili predvsem primarnemu delovnemu in bivalnemu okolju, v katerem romski svetniki vršijo svoje poslanstvo: na ravni občine v odnosu do treh skupin dejavnikov: do formalne, institucionalne ravni (organi občine, strokovne institucije na tej ravni kot so npr. šolske, svetovalne in socialne ustanove), v odnosu do lokalnega prebivalstva (posebej tistega v bližnjem teritorialnem in socialnem stiku, kjer nastaja tudi glavna konfrontacij ali celo konfliktov) ter v odnosu do romske volilne baze (v romskih naseljih in odnosi med romskimi naselbinami v isti občini).

Za razpravo je potreben razmislek, kje so problemi in kako jih odpravljati, kakšni so pogoji za izboljšanje stanja, kje so perspektive, še neodkrite ali neuveljavljene možnosti. Smernice k razpravi so predvsem na naslednjih področjih:

- izpostavljeni problemi znotraj romskih naselij in med naselji iste občine (med skupinami Romov): problem, kako reševati probleme, kje so možnosti boljšega delovanja in sodelovanja
- problemi v odnosih s sosedstvom: bližnja naselja v teritorialnem in socialnem stiku: raven dialoga, potrebna strokovna ali tehnična pomoč
- problemi na ravni institucij in v lokalnem političnem okolju
- pobude, ki bi se lahko uveljavile (jih predlagajo!) romski svetniki v lokalnem okolju in širše.

2.2.8.2. Poudarki iz razprave

Delo strokovne skupine ima analitično in komunikacijsko naravo. Romski svetniki so povabljeni k razpravi o odprtih problemih romskih naselij kot predstavniki teh naselij na ravni občine in kot člani občinskih uprav; so tisti, ki imajo priložnost soodločanja na lokalni ravni, obenem pa tudi (vsaj posredno) posredovanja problemov na državne institucije. Tako prva kot druga okoliščina sta usodno odvisni od usposobljenosti in infrastrukture, kjer pa so romski svetniki morda prešibki v znanju in vedenju o postopkih in procesih, da bi kar najbolj učinkovito delovali. Strokovna skupina se tega problema zaveda in skuša romskim svetnikom pomagati k boljši usposobljenosti, obenem pa tudi prispevati k večjemu pretoku informacij. Na področju urejanja in

sanacije romskih naselij hitrih rešitev ni pričakovati, čeprav si jih marsikdo (iluzorno) želi. Zato načrtuje postopno reševanje teh problemov na način, da bo dosegel skupni strateški cilj – ureditev romskih naselij tako, da bodo lahko vključljiva v naselbinski sistem Republike Slovenije. Ob tem naj le znova opozorimo, da romska naselja niso statistične, temveč prostorske enote, v katerih pretežno živijo Romi in da jih strokovna skupina obravnava iz tega vidika.

Ministrstvo za okolje in prostor v letu 2007 pripravlja razpis za izbrane pilotne projekte za sofinanciranje urejanja romskih naselij, ki bo naslovljen na občine in kjer se pričakuje tudi aktivno sodelovanje romskih svetnikov in svetnic. Razpis za pilotne projekte bo kot enega izmed izhodiščnih kriterijev določil prisotnost aktivnega sodelovanja Romov (s poudarkom na dobrem sodelovanju med občino in romskimi svetniki). Omeniti je treba tudi, da je Dr. Miran Komac zasnoval poseben projekt za pomoč romskim svetnikom v smislu strukturne pomoči povezane z delovanjem romskih svetnikov (na primer elektronsko komuniciranje, priprava gradiv). Namen tega projekta je tudi v izboljšanju komunikacije v prvi vrsti z občino, njenimi institucijami in organi in nato še z okoliškim prebivalstvom (ta aktivnost bo predstavljena v naslednjem problemskem sklopu). Strokovna skupina bo pripravila predloge (na podlagi strokovne analize), ki naj bi bili osnova za oblikovanje dolgoročne strategije upravljanja in izboljšanja stanja v romskih naseljih. V prihodnje bodo na sestanke strokovne skupine povabljeni tudi predstavniki različnih civilnih iniciativ, župani in druge odgovorne osebe na občinah, ki se ukvarjajo z romsko tematiko.

Romski svetniki delujejo v devetnajstih občinah. Na podlagi številnih razprav žal še vedno lahko opazimo prisotnost izključevanja in diskriminacije Romov v okolju v katerem živijo. Tako je institut romskega svetnika rezultat normativno korak v pozitivni smeri, praksa pa temu povsod ne sledi. Romski svetniki opravljajo odgovorno delo, vendar nekateri Romi njihovo funkcijo narobe razumejo (jo izenačujejo s funkcijo župana) in od njih pričakujejo veliko več kot ta funkcija zmore. Težko jim je dopovedati, da opravljajo svetovalno, ne pa upravne funkcije. Ker so organizirani v Forum romskih svetnikov, se njihov položaj nekoliko izboljšuje, saj s tem predstavlja politični subjekt, v okviru katerega želijo romski svetniki vplivati na boljšo prihodnost romske skupnosti. Še vedno sta največja problema doseganje sožitja in sprejemanje drugačnih, zato bi veljalo v okviru strokovne skupine razmisliti tudi o pripravi strategije sprejemanja drugačnih izhodišč, ki bi jo lokalna skupnost morala izvajala v praksi. Romski svetniki podpirajo idejo in aktivnosti projekta dr. Mirana Komaca, prav tako pa tudi, da bi to področje s svoje strani (predvsem prostorsko aplicirano) pokrila tudi strokovna skupina z posebnim priložnostnim izobraževalnim modulom.

Romski svetniki opravljajo odgovorno delo. Veliko je odvisno od sposobnosti romskih svetnikov. Zato je videti da se premalo pozornosti namenja pripravam na volitve romskih svetnikov (ko se iščejo primerni kandidati za to funkcijo). Potrebno je izbrati primerne in sposobne Rome za to funkcijo, medtem ko je potrebno že delujoče romske svetnike ustrezno usposabljati (pri čemer ima tudi župan pomembno vlogo).

Po prepričanju romskih svetnikov bi bilo potrebno le-te povabiti tudi na sestanke, ki so namenjeni obravnavi drugih vidikov romske tematike – zaposlovanju in izobraževanju. Romski svetniki in svetnici imajo namreč informacije iz prve roke, saj

ohranjajo stike z Romi, ki so jih izvolili in ki jim zaupajo. V strokovni skupini pogreša vsaj dva predstavnika Foruma romskih svetnikov, ki bi obogatila delo skupine z omenjenimi informacijami in izkušnjami. Ključne naloge Foruma romskih svetnikov so: spremljanje položaja Romov, spremljanje razvoja dogodkov in opozarjanje na morebitne nepravilnosti, prizadevanje za izenačevanje pogojev življenja in bivanja Romov z občani in večinsko populacijo, vzpostavitev medsebojnega sodelovanja vseh predstavnikov romske skupnosti in skrb za prihodnost romske skupnosti v Republiki Sloveniji. V samem Forumu romskih svetnikov je prisotno dobro vzdušje, sestal se je petkrat in sprejel določene sklepe. Ugotavljajo, da nekatere občine še vedno ne pristopajo resno k reševanju romske problematike in morda je težava v premajhni vključenosti romskih predstavnikov na relaciji lokalna skupnost – država.

Občinski sveti in župani bi morali dati romskim svetnikom večjo vlogo pri urejanju prostorskih zadev v romskih naseljih. Prihaja namreč do primerov, ko romski svetniki, čeprav najbolj poznajo zadeve v svojih naseljih, niso povabljeni k pripravi programov in projektov, ki se nanašajo na romsko populacijo. Problem je v tem, da občinski sveti romske svetnike obravnavajo kot manjšinski subjekt in ne kot politični subjekt (kar je sicer – kontekstualno -praktično isto; op. u.). Posledično jih izključujejo iz priprave projektov, načrtov in programov, ki se nanašajo na izboljšanje položaja romske skupnosti. Nekatere občine pripravljajo takšne programe oziroma projekte za razpise za ureditev romskih naselij, za katere menijo, da so najbolj primerni za tam živeče Rome, vendar se izkaže, da v realnosti ne gre za projekte, ki Romom prinašajo koristi. Forum romskih svetnikov je lahko institut, ki bi s koordinacijo pomagal romskim svetnikom, kadar ti nimajo podpore v občinskih svetih in lokalni politiki.

Delo v občinskem svetu ni enostavno. Romski svetniki se srečujejo z vrsto težav. Občinski svetniki se namreč posvečajo Romom le pred volitvami, drugače pa na občini pripravljajo različne razpise za projekte, o katerih Romi niso seznanjeni. Potrebno bi bilo razpise in programe pripravljati v sodelovanju z Romi ter zagotoviti ustrezna finančna sredstva za izboljšanje (predvsem) prostorskega vidika romskih naselij (vključno s komunalno infrastrukturo). Za romske svetnike je odločilno dejstvo, da je v Sloveniji še vedno veliko romskih naselij brez vode in elektrike. Ta problem je za njihovo delo velik pritisk in premosorazmerno tudi velika odgovornost. Da bi se Romi lahko izobraževali ter zaposlovali, morajo biti uresničeni osnovni pogoji za bivanje. Zagotovitev kakovostnega življenja predpogoj za vključevanje pripadnikov romske skupnosti v širši družbeni prostor. Zastavlja se vprašanje, kako to doseči, še posebej v majhnih občinah z majhnimi proračunskimi sredstvi (problem, na katerega je bilo že večkrat opozorjeno), zato bi veljalo izkoristiti možnosti v okviru evropskih sredstev.

Podobno kot pri vprašanju varnosti (osebne, premoženjske, požarne, prometne, poplavne, higienske idr.) je smiselno povečati vključevanje Romov v te procese. Razviti bi bilo potrebno mehanizme, s katerimi bodo Romi sami skrbeli za zunanji videz romskih naselij (ki stopnjuje netolerantnost). Vzporedno bi bilo potrebno razvijati tudi mehanizme na drugih področjih, kot sta izobraževanje in zaposlovanje.

Pozitivni rezultati delovanja Foruma romskih svetnikov so že vidni. Glede trikotnika država – lokalna skupnost – romski svetnik je poudaril, da je le-ta obrnjen na glavo. Država je namreč dala pristojnost lokalnim skupnostim, da so samostojne pri reševanju določenih zadev na lokalni ravni. Namesto, da bi lokalna skupnost zadeve

vezane na izboljšanje položaja romske skupnosti reševala, pa svojo pristojnost prenaša nazaj na državo, ki je v zadnjih treh letih to vlogo prevzela in jo opravlja. Prenasjanje odgovornosti lokalnih skupnosti na državne institucije omenjajo tudi romski svetniki kot izpostavljen problem. Nekatere lokalne skupnosti zaostajajo z vsemi pobudami in idejami, ki jih sedaj vodi država, kar je napačni pristop. Zaradi neodzivnosti lokalnih skupnosti je vlogo prevzela država z namenom, da se določene stvari premaknejo naprej. Pričakovati je, da bodo lokalne skupnosti pokazale večjo angažiranost in okrepitev aktivnosti ter boljše sodelovanje z romskimi svetniki na različnih področjih. Opozoriti je treba tudi na vprašanje javnega vpogleda v koriščenje teh »javnih« sredstev. Romski svetniki navajajo, da je več primerov, ko občine koristijo »romska« sredstva za povsem druge namene. Romski svetnik ima pravico pregledati proračunske postavke oziroma razdelitev sredstev občine, v kateri deluje.

Razprava se je dotaknila tudi vprašalnikov, ki so jih upravne enote praviloma posredovale lokalnim skupnostim ali pa so le-te pripravile podatke o stanju v romskih naseljih, pri čemer nekateri romski svetniki niso sodelovali. Predlog je, da (sedaj ali v bodoče, ob podobnih prilikah) romski svetniki pripravijo (v pisni obliki) oceno stanja z njihovega vidika in na ta način opozorijo tudi na tiste probleme, ki v izpolnjenih vprašalnikih niso navedeni. Ponekod, kot na primer v občini Kuzma, so pripravili podroben opis stanja v romskih naseljih v tej občini. Romski svetniki opravljajo veliko aktivnosti, zato bi potrebovali dodatno usposobljenost in tehniko (mišljena je predvsem računalniška oprema). To bi povečalo informacijski pretok. Posebej kar zadeva načrte občin glede prostorskega razvoja se romski svetniki srečujejo s težavami neinformiranosti. Tako na primer do zadnjega ne vedo za načrte o gradnjah stanovanjskih in še posebej industrijskih oziroma poslovnih con. Posledično to pomeni, da se romska naselja ne bodo mogla širiti ali pa so celo izpostavljena selitvam, čeprav njihova lokacija ni tako neugodna.

Z upravljalškega vidika je pomembno sprejetje Zakona o prostorskem načrtovanju, ki je začel veljati 28. aprila 2007. Njegov želeni cilj je skrajšanje oziroma poenostavitev postopkov lokalnim skupnostim in preko njih občanom za uresničevanje njihovih potreb in želja na področju urejanja prostora. Pri tem mora tudi problem urejanja, širitev, komunalnih ureditev in drugega, kar zadeva romska naselja in ostala neurejena naselja v posameznih občinah, potekati v okviru tega zakona. Po evidenci večina občin že vodi postopke priprave in sprejema novih prostorskih dokumentov, ki so podlage za vse vrste posegov v prostor (tudi urejanja romskih naselij). Priprava prostorskih dokumentov mora potekati javno (javna razgrnitev traja 30 dni), obveščeni morajo biti vsi občani in vsaj enkrat med tem časom mora biti dana možnost, da pripravljavci predstavijo te dokumente javno in da zainteresirane skupine občanov dajo pripombe. Pri tem je poudaril, da je pomembno izraziti interese in želje v čim prej, zato je pomembno, da romski svetniki podajo svoje predloge na Oddelke za urejanje prostora na občinah. Država si bo prizadevala doseči »legalizacijo« romskih naselij na obstoječih lokacijah. Kjer to ne bo mogoče, bo zagotovljena druga lokacija za oblikovanje romskih naselij. Zakonodaja na področju urejanja prostora je enaka za vse, tako da bo ureditev romskih naselij potekala v skladu z veljavnimi določbami.

Prej omenjeno vprašanje angažiranja Romov v nadzoru komunalnih dejavnosti v romskih naseljih velja pogledati tudi z legalističnega vidika. Ni nepomembno, kdo to izvaja in nadzira. Obe tem se namreč postavi vprašanje avtoritete romskih

komunalnih redarjev, saj bi lahko prišlo do situacij, ko jih ne bi jemali resno. Mestna Občina Murska Sobota ima sicer primer dobre prakse, vendar ni nujno, da bi taka iniciativa delovala v drugih občinah. Ključna je vzpostavitev odgovornosti in obveznosti na relaciji med občinami in romskimi svetniki. Poleg tega je potrebno izboljšati sodelovanje in komuniciranje med romskimi svetniki in Romi. Romski svetniki se soočajo z ovirami v delovanju v občinskih svetih, ki jih pogosto ne jemljejo resno. To škoduje njihovi avtoriteti in zmanjšuje njihov učinkovitost v romskem okolju. S tem si občine z romskim prebivalstvom precej škodujejo, saj slabša komunikacija botruje različnim oblikam neaktivnosti in slabih praks prav v odnosu do okolja. Največjo težo problemov tako čutijo v prvi vrsti bližnji sosedje romskih naselij, s čimer prihaja do konfliktov. Občine so za te probleme – vsaj nekatere – premalo senzibilne. Potrebno vzpostaviti avtoriteto romskih svetnikov v občinskih svetih in okrepiti sodelovanje v organih na občinah, ki oblikujejo programe in politike za Rome. Romi namreč za neuspehe pri svojih težavah pogosto najbolj krivijo romske svetnike. Romski svetniki na drugi strani ne morejo upravičiti pričakovanj svojih volivcev, saj jih zaustavi občinski svet, ki jim v nekaterih primerih ne da pravih informacij, niti ne poslušajo in ne upoštevajo podanih predlogov rešitev.

Analiza ankete o romskih naseljih kaže, da je približno tretjina romskih naselij takšnih, ki jih pristojne občine nimajo namena urediti ali vsaj ne takoj. Občine namreč urejajo bivalne razmere, kjer je lokacija romskih naselij ustrezna in kjer je urejeno lastništvo zemljišča. Temu marsikje ni tako, zato se tega problema niti ne lotevajo. To je še posebej očitno pri manjših občinah, čeprav obstaja volja za to. Problem so sredstva, kot na primer v občini Dobrovnik, kjer sta dve majhni romski naselji, ki nimata urejene komunalne infrastrukture. Za nekatere zmanjka sredstev že med izvajanjem; navedli so primer nekaterih projekti na občini Lendava (npr. za urejanje bivalnih razmer in prostorske ureditve romskih naselij).

Postopek priprave prostorskih aktov poteka tako, da jih pripravi občinska ekipa v sodelovanju s strokovno usposobljenimi sodelavci / podjetji. Potrebna je vrsta strokovnih podlag, študij. V primerih, ko je legalizacija možna v skladu z veljavno zakonodajo, se občine lahko za to odločijo in omogočijo sanacijo, legalizacijo, širitev ali tudi prelokacijo romskih naselij. Urejeni prostorski akti so podlaga za komunalno opremljenost pri tem, da morajo biti romska naselja opredeljena kot zazidljive površine. To je temeljno izhodišče, pomembno tudi v primeru, ko občina za različne primere kandidirajo na razpisih. Vse postopke priprave prostorskih aktov pripravlja in vodi občina, občinski svet pa odloča o posameznem dokumentu in posamezni fazi. Strokovnih podlage (tudi) za romska naselja hranijo občinske strokovne službe. Romski svetniki lahko postavlja vprašanja glede priprave strokovnih podlag in si jih v času priprave tudi lahko ogleda. Predlogi občinskih prostorskih načrtov (OPN) in potem tudi občinski podrobni prostorski načrti (OPPN) se v končni fazi, ko prostorski akti pridejo v potrditev na Ministrstvo za okolje in prostor, lahko vidijo, toda tedaj je za reagiranje praktično že prepozno in spremembe niso možne. Zato je pomembna obveščенost romskih svetnikov o posameznih fazah in o lastnih pristojnostih celo bolj kot pa strokovna presoja; slednjo je mogoče naročiti oziroma prositi za presojo strokovnjake. Tudi na tem mestu je bil podan predlog, da Ministrstvo za okolje in prostor pripravi enodnevno usposabljanje za romske svetnike, na katerem se jih seznanijo z vključevanjem v postopke priprave prostorskih aktov za romska naselja. Glede na to, da so prostorski akti v posameznih fazah obravnavani na sejah občinskega sveta je ključno vedenje, na kaj romski svetniki dajejo pripombe. K

predlogu usposabljanja je bila predlagana še priprava gradiva z osnovnimi smernicami za olajšano preglednost.

V občini Škocjan so se odločili za projekt legalnega dela za romsko populacijo, in sicer projekt EQUAL – Romski zaposlitveni center, katerega so podprli občinski sveti vseh občin, ki v projektu sodelujejo. Legalno delo oziroma legalna zaposlitev je pogoj za to, da je sprejetje Romov v okolju večje in da brez ustreznih individualnih pristopov zaposlovanja napredka ne bo. Tu sta torej dva ključna vidika: legalno delo in legalno bivanje, ki sta najbolj pomembna pri izboljšanju položaja romske skupnosti v Sloveniji. Romski zaposlitveni center je projekt, pri katerem je potrebna tudi podpora romskih svetnikov. Niso se vse lokalne skupnosti sposobne soočati z obsegom različnih problemov v tem okviru.

Predlagano je bilo, da bi na sestanke strokovne skupine po potrebi povabili romske svetnike, saj tako dobijo informacije in hkrati podajo svoje sugestije in izpostavijo pomembne vidike na podlagi svojih izkušenj. Strokovna skupina naj sprejme dogovor o tem, da se romskim svetnikom pošilja zapisnike s sestankov, tako da bi bili obveščeni o dogovorih in aktivnostih. Ni naloga strokovne skupine sprejem zavezujočih sklepov, marveč da pripravi predloge in iniciative, ki bodo podlaga za ukrepanje in odločanje pristojnih organov in služb. Podan je bil predlog, se razširi sestava strokovne skupine, tako da bi bili v njej tudi predstavniki Foruma romskih svetnikov.

Te predloge jemlje strokovna skupina na znanje. Ker jo je s sklepom ustanovil minister, pristojen za področje prostora in varstva okolja, je sprememba članstva v njegovi domeni. V resnici teh potreb ni, saj je delo strokovne skupine zelo raznovrstno in je doslej vabila na svoje delovne seje zelo različne strokovnjake, kakor tudi zainteresirano javnost. Strokovna skupina ni javni forum; njena naloga je analitično-povezovalnega (komunikacijskega) značaja. Preveliko število članov bi otežilo delo. Posamezni problemski sklopi, ki romske svetnike posebej zadevajo, pa so seveda primerni, da se o njih razpravlja tudi v aktivni navzočnosti romskih svetnikov. Romski svetniki so pozvani, da posredujejo svoje prispevke (ocene stanja romskih naselij, težave s katerimi se soočajo in morebitne predloge za reševanje) strokovni skupini kadarkoli ocenjujejo, da bi lahko koristili njenemu delu ali pa tudi tedaj, ko želijo svetovalno pomoč strokovne skupine. V tem smislu je organizacija izobraževalnega seminarja za potrebe romskih svetnikov zanesljivo ena od delovnih nalog za prihodnje.

2.2.9. VZPODBUJANJE DELOVANJA ROMOV V LOKALNEM OKOLJU: PORTAL ROMSKIH SVETNIKOV KOT OBLIKA STALNEGA IZOBRAŽEVANJA

2.2.9.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

Institut romskega svetnika je bil uveden z namenom zagotavljanja udeležbe Romov v političnem odločanju na lokalni (občinski) ravni, podobno kot je to urejeno za pripadnike italijanske in madžarske narodne skupnosti. Zakon o lokalni samoupravi predvideva za 19 občin (v času oblikovanja dotičnih občin) romskega svetnika povsod tam, kjer so bili Romi tradicionalno naseljeni. Kriterij avtohtonosti kot ustavno kategorijo se v primeru Romov smiselno razlaga kot dalj časa trajajočo prisotnost, čeprav je bila še pred nekaj desetletji vezana na pojavne oblike nomadizma in / ali polnomadizma (predvsem na Dolenjskem). Romskega svetnika izvolijo Romi po za to predvidenem postopku in volilnem imeniku. Če sodimo po večletnih izkušnjah, se je funkcija romskega svetnika v glavnem dobro uveljavila v okoljih, kjer živijo Romi. Sodelovanje na sejah občinskih svetov ter udeležba pri odločanju o javnih zadevah, sprejemanje odgovornosti in vzpostavljanje dialoga z različnimi dejavniki na lokalni ravni. Vendar imajo romski svetniki razmeroma pogosto določene težave pri svojem delu in sicer tako znotraj lokalnih romskih skupnosti kakor tudi zunaj njih. Ne glede na izvor različnih problemov ostaja tem svetnikom skrb za upravljanje posamičnih romskih naselbin, spreminjanje njihove zunanje podobe in izboljševanje njihove zgradbene strukture ter opremljenosti. Romski svetniki se dejansko soočajo z vrsto problemov, ki se lastni predvsem Romom in jih ostali svetniki poznajo manj ali pa sploh ne. Drugi problem romskih svetnikov pa je pomanjkanje znanj in izkušenj, saj so v občinskih svetih med najmanj izobraženimi. Pogosto ne razpolagajo z ustrezno informacijsko tehnologijo (uporaba računalnika), zato so informacijsko prikrajšani ter spričo že omenjenih ostalih težav manj učinkoviti v argumentacijah svojih predlogov. Nasprotno pa so pričakovanja zlasti njihove volilne baze nadpovprečno velika in navadno presegajo formalne pristojnosti romskega svetnika, s čimer si utegnejo nakopati nasprotovanja in celo konfrontacije. Kljub mnogim spremembam v ravnanju in prostorskem obnašanju Romov (ki je še posebej predmet obravnave naše delovne skupine) je odprtih vprašanj še veliko.

Kako pomagati romskim svetnikom pri zagotavljanju njihovega čimbolj uspešnega angažiranja na lokalni ravni ne le znotraj občinskih svetov, temveč pogosto tudi z organizacijami in institucijami? Potrebna je – vsaj prehodno - določena sistematična strokovna in tehnična podpora. Dr. Miran Komac (Inštitut za narodnostna vprašanja; obenem Fakulteta za družbene vede) je v okviru dela s študenti, z romskimi svetniki ter Regionalno razvojno agencijo Mura pripravil poseben internetni portal, ki naj bi služil za kot oblika permanentnega izobraževanja, usposabljanja in informiranja romskih svetnikov. Portal je predvsem tehnična oblika pomoči, strokovno podporo pa nudijo primerno usposobljeni kadri. Pričakujemo lahko, da bo učinkovitejše delo romskih svetnikov bo le-tem ne le omogočalo dosegati zadane cilje, temveč bistveno prispevalo tudi k njihovem ugledu tako med Romi kot med ostalim prebivalstvom.

2.2.9.2. POUDARKI IZ RAZPRAVE

Prvi del razprave se nanaša na terenski obisk članov Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Prekmurju. Strnemo jih lahko v naslednje vtise in opažanja:

Člani strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij so si v okviru delovnega terenskega obiska v Prekmurju ogledali tri različna romska naselja glede na svojo lego in velikost. Romsko naselje Dolič v občini Kuzma spada med manjša naselja. V tem naselju so problematične predvsem črne gradnje. V največjem romskem naselju v Sloveniji - Pušča v občini Murska Sobota je stanje še vedno daleč od zelenega, saj je ponekod že pregosto naseljeno. To naselje ima možnosti širjenja in ima že vzpostavljene nekaj družbene infrastrukture (tudi trgovino in gostinski lokal), kar je redkost pri romskih naseljih. Tretje romsko naselje je pri Dolgi vasi v občini Lendava, je zanimivo zaradi svoje lokacije. Leži neposredno v bližini meje in neposredno v bližini mejnega prehoda ter mesta Lendava. Lokacijsko je torej videti situacija zelo privlačna. Velika ovira pa je, da je neposredno pri naselju locirano tudi smetišča, kar povzroča prebivalcem kar nekaj težav. V vseh treh naseljih obstajajo objekti, ki bi jih lahko šteli kot nepremično (stavbno, arhitekturno) kulturno dediščino.

Tako je treba že na začetku opomniti, da je pogosto medijsko izraženo stališče, koliko so razmere v romskih naseljih v Prekmurju boljše, vzeti s pridržki in nekaj skepse ter ohraniti realistični pogled. Dejstvo je, da v nekaj ozirih (recimo pripravljenost lastnikov zemljišč za prodajo, večja toleranca) sicer pred Jugovzhodno Slovenijo, marsikje pa stanje v romskih naseljih tudi v Prekmurju ni povsem zgledno urejeno. Medtem ko se v Prekmurju kažejo pozitivni pristopi za izboljšanje stanja, sta na Dolenjskem še vedno prisotna spreobračanje in zatiskanje oči. Prava pot reševanja kompleksnega problema izboljšanja stanja v romskih naseljih je upoštevanje lokalnih razmer, to pa narekuje pri reševanju prostorske problematike predvsem individualni pristop. Nekateri je stanje romskih naselij tod presenetilo, saj so tudi v Prekmurju romska naselja, ki so neurejena tako kot na Dolenjskem. Med župani nekaterih občin je vidna določena stopnja zavedanja problematike (na primer v Mestni občini Novo mesto, v občini Črnomelj), med drugimi manj.

Po drugi strani pa vendarle ne gre prezreti pozitivnega vtisa ob ogledu romskih naselij. Občine in tudi Romi preko svojih predstavnikov vlagajo velike napore v komunalno infrastrukturo. V romskem naselju Dolga vas v občini Lendava se izgrajuje osnovna komunalna infrastruktura, vendar je v bližini deponija posebnih odpadkov. V bližini tega naselja so tudi stare vrtine, ki ob neustreznem odvajanju odpadnih voda predstavljajo ekološki problem, ki ga bo potrebno rešiti. Ministrstvo za okolje in prostor bo tudi v prihodnje še dodatno spodbujalo prizadevanja župana občine Lendava za ureditev razmer v tem naselju.

Obisk članov strokovne skupine je pri prebivalcih – podobno kot pred tem na Dolenjskem in v Beli krajini – naredil na prebivalce romskih naselij in tudi predstavnike občin pozitiven odziv. Sporočilo so »prebrali kot da je država resno pristopila k izboljšanju položaja Romov in da je danes dovolj politične volje, da se romska problematika začne ustrezno reševati. Pričakuje se obisk članic in članov strokovne skupine tudi drugih romskih naselij v Prekmurju.

Drugi del je bil posvečen projektu »Portal romskih svetnikov kot oblika stalnega izobraževanja za delo v lokalnem okolju«, ki pod vodstvom dr. Mirana Komaca (INV, FDV) poteka na FDV. Razprava se je zato usmerila predvsem k temu vprašanju, ki pomeni razširitev nekoč že začete razprave o strukturi pomoči romskim svetnikom v obliki izobraževanja ter stalne izobraževalne in informacijske ponudbe. Uvodoma je zato na mestu opozorilo na težave, ki spremljajo delo in poslanstvo romskih svetnikov pri njihovem delovanju v lokalnem okolju: skromna izobrazbena raven, pomanjkanje izkušenj ter posledično nekoliko manjši učinek pri komunikaciji z institucijami na različnih ravneh, okoliškim prebivalstvom in tudi znotraj romskih naselij. Romski svetniki so večkrat postavljeni v vlogo arbitra in od njih se veliko pričakuje. Tako so na eni strani prisotna pričakovanja, na drugi strani obveznosti. Dodal je, da se romski svetniki praviloma srečujejo s problemi, ki jih imajo drugi svetniki manj, infrastrukture in informacij pa preko strank in institucij bistveno več.

Dr. Miran Komac je predstavil svojo projektno pobudo – portal za permanentno usposabljanje romskih svetnikov, njegov namen, cilje in vsebine. Pobuda za portal romskih svetnikov nastajala že nekaj časa in sicer od druge polovice mandatnega obdobja romskih svetnikov. Iz pogovorov z romskimi svetniki je pridobil sliko o težavah s katerimi se srečujejo. Da bi romskim svetnikom v tem mandatu pomagali pri dvigu ravni političnega delovanja, je bila na 1. seji Foruma romskih svetnikov, ki je potekala 10. novembra 2006 v Novem mestu, sprejeta odločitev, da so romski svetniki zainteresirani za tovrstno pomoč, saj bi ob tem portalu dosegli cilj verifikacije znanja študentov (predvsem 4. letnika in absolventov) na konkretnem problemu in obenem zagotovili pomoč pri delu romskih svetnikov za zelo majhen denar. Portal romskih svetnikov bo deloval iz strežnika RRA Mura v Murski Soboti. Portal ne bo imel posebnih finančnih stroškov. Tvorci vsebin na portalu bodo Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Študentski inkubator. K sodelovanju pri tem portalu so vabljene tudi druge institucije. Za obveščanje Romov o portalu so oblikovali majhne letake za promocijo, ki jih bodo razdelili v romskih naseljih.

Lastnik portala so romski svetniki, katerim je portal v osnovi namenjen. Člani portala so izvoljeni romski svetniki, katerim bodo dodeljena gesla in elektronski naslovi. Tudi v občini Grosuplje, ki še nima romskega svetnika, so identificirali štiri možne kandidate, od katerih bodo izbrali enega, ki bo tudi imel omogočen dostop do portala. Ob tem se omenja tudi načrt novega projekta v sodelovanju v Mestno občino Murska Sobota in Inštitutom za narodnostna vprašanja, ki ima naslov »romska ambasada«.

Vsebina portala je razdeljena na dva dela: prvi del je namenjen samo romskim svetnikom (dostop z uporabniškim imenom in geslom), drugi del bo namenjen širšim uporabnikom. Na portal bodo uvrščena sporočila za javnost, ki se bodo pripravljala ažurno. Tudi novice se bodo objavljale sprotno (v enem okvirčku se bodo vrtele novice od najnovejše do najstarejše).

Namen portala je pridobivanje veččin za politično delo romskih svetnikov, kar obsega politično obnašanje/nastopanje, komuniciranje in izražanje s cilji pridobitve informacij za delovanje romskih svetnikov, vzpostavitev stalne povezave med romskimi svetniki (preko elektronske pošte) in vzpostavitev stalne povezave med romskimi svetniki in zunanjim okoljem.

Poleg portala so romskim svetnikom na voljo tudi druge oblike političnega izobraževanja s pomočjo interneta, na (poletnih) seminarjih, poletnih šolah in delavnicah. Omenjene oblike so dobrodošle, vendar premalo obsežne in niso trajnega značaja. Na portalu romskih svetnikov bodo objavljene stalne in pomembne informacije, med drugim: dokumenti mednarodnih organizacij (v slovenskem jeziku) in povezave na organizacije, ki obravnavajo romsko problematiko, dokumenti sprejeti ali predlagani na državni ravni (sprejeti zakoni in akti ter predlogi zakonov in aktov), dokumenti sprejeti ali predlagani na pokrajinski ravni (kot tudi na občinski ravni) in drugi pomembnejši dokumenti (kot so programi za pomoč Romov, uresničevanje teh programov), namenjeni romski skupnosti v vsakdanji praksi in tudi razpisi ministrstev. V kratkem bo portal romskih svetnikov pripravljen na delovanje, nato bodo študentje preverili zadeve in portal napolnili z vsebinami.

V razpravi je bilo omenjeno, da ima Romski zaposlitveni center EQUAL tudi portal, tako da bi bilo smotno narediti navezavo na portal romskih svetnikov. Vsebinsko bi bilo prikladno povezati tudi vsebine s katerimi se ukvarjajo komisije po občinah, različni sosveti in sveti za romska vprašanja, ki romskim svetnikom nudijo svetovanje.

Ob teh aktivnostih so različne delavnice še vedno zelo dobrodošle, saj je vidna določena prednost v neposredni komunikaciji. V nekaterih občinah so že zagotovili in zapolnili prostore za delovanje romskih svetnikov. Država bi lahko zagotovila računalnike in sicer tiste, ki jih državni organi in službe dajejo v odpise, a so še povsem uporabni in lahko zdržijo še nekaj let. Druga možnost za uresničitev te pobude bi bil razpis za računalnike, če so za to na razpolago sredstva. Pomoč je potrebna zlasti pri vzpostavitvi delovanja tega sistema (strežnika in vseh vsebin) in izobraževanju ter usposabljanju za delo z njim.

Študenti, ki bi pri projektu sodelovali, bodo izbrani na podlagi izkušenj in še posebej njihovih afinitet do dela z Romi. Od potencialnih dvajsetih študenti je bilo izbrano osem. V zaključnem letniku ali kot absolventi že imajo potrebno znanje s področja varstva manjšin in tudi nekaj izkušenj, kot absolventi z opravljenimi izpiti pa tudi več časa. So tudi fleksibilni glede dela.

Vodja RRA Mura je že imel stike s petimi osebami, pri katerih je zaznal ambicioznost in pripravljenost za opravljanje tega dela. Dve dekleti sta izrazili pripravljenost na kontinuirano delo tudi kasneje, ko bosta študij že zaključili. Zato morda ni odveč razmisliti o sponzoriranem strokovnem delu vsaj za dobo pripravništva, če pa se obnesejo, pa (za sedaj) vezati na projekte. Podan je bil predlog, da se uporabi zamisel t. i. »telehiš« za romska naselja. Telehiše so bile vzpostavljene v preteklosti in sicer v vaseh, ki so bile precej oddaljene. V teh telehišah so bile sobice, kjer je bil dostop do računalnika. Danes sicer ne funkcionirajo več, saj so bile spremenjene v druge namene. Vendar bi idejo lahko oživili za ta namen.

Romski svetniki idejo o vzpostavitvi portala podpirajo, saj bo omogočil pridobivanje podatkov v eni bazi in posledično prispeval k večanju politične moči romskih svetnikov. Veliko lažje si bodo izmenjevali izkušnje ter svoje delo promovirali v večinskem okolju. Posredovanje informacij in elektronsko komuniciranje sta postala nuja v procesu prostorskega planiranja. Naslednja generacija občinskih prostorskih

načrtov bo potekala na tak način (v elektronski obliki), zato bo nujno, da se bodo osvojila ustrezna znanja v ta namen.

Ob tem se postavlja vprašanje, ali bodo tudi občine sodelovale pri pripravi vsebin na portalu, tako da bi bili na portalu dokumenti, ki so v fazi sprejemanja na občinah. Glede na to, da ima vsaka občina praviloma svojo spletno stran, bi bilo potrebno narediti ustrezne povezave (»linke«) na te vsebine, ali pa jih celo uvrstiti na omenjeni portal. Po izkušnjah imajo nekatere občine zelo zapletene strani, tako da je pot do želenih dokumentov včasih zelo dolgotrajna in nepregledna.

Predlagano je bilo, da bi bila na portal romskih svetnikov uvrščena tabela s popisom romskih naselij z osnovnimi podatki o komunalni infrastrukturi in obenem narejena povezava na ustrezne spletne strani, tako da bi si lahko ogledali prostorske načrte in tudi ORTO foto posnetke.

V prihodnjih mesecih leta 2007 bo dopolnjena spletna stran Ministrstva za okolje in prostor, ki bo vsebovala podatke, ki so namenjene v prvi vrsti občinam. Dodal je, da je lažja pot do ustreznih podatkov preko občinskih spletnih strani. Kar zadeva podatke o infrastrukturi je poudaril, da jih imajo pristojne službe (kot na primer Komunala) in da jih od njih lahko pridobi le občina. Lahko pa se pojavi problem pri tistih občinah, ki (prostorskih) podatkov nimajo na svojih spletnih straneh. Podatki, ki so na spletni strani Ministrstva za okolje in prostor, so za vso Slovenijo in niso razdelani po občinah, medtem ko imajo občine na svojih spletnih straneh podatke izključno za svoje območje. To lahko vodi do različnih razlag in interpretacij, zato je treba biti točen in dosleden. Vrh vsega ne gre zanemariti tudi vprašanja avtorskih pravic in – bolj redko – določene tajnosti, če avtor ali lastnik neke informacije, podane v elektronski obliki, tako želi.

Tretji del razprave je bil namenjen osnutku projektne naloge za subvencioniranje izdelave izvedbene in projektne dokumentacije za urejanje romskih naselij. Osnovna ideja projektne naloge sofinanciranje štirih pilotnih projektov v Sloveniji za občine z romskimi naselji, ki so do sedaj izkazovale primere dobrih praks (prizadevanja za sprejem ustreznih prostorskih aktov) in kjer je bilo zaslediti aktivno participacijo romske populacije pri reševanju svojih problemov (vključno s problemi, s katerimi se srečujejo v lokalnem okolju) je dozorela v komunikaciji med strokovno skupino in Ministrstvom za okolje in prostor, ki leži dejavno spodbujati napredek v razvoju in sanaciji romskih naselij kot posebnih delov slovenskega naselitvenega prostora. Projektne naloge predstavljajo dobro osnovo za razpisno dokumentacijo, kjer bodo kriteriji in merila primerno razdelana in opredeljena finančna sredstva. Ministrstvo za okolje in prostor si bo še naprej prizadevalo za različne oblike finančne pomoči za degradirana območja (kamor spadajo tudi romska naselja). Glede na odziv na pilotne projekte, bodo pripravljene tudi drugi razpisi v ta namen na podlagi pridobljenih izkušenj iz prvega razpisa ter glede na pridobljena sredstva. Za začetek je potrebna ocena rezultatov projektov v smislu učinkovitosti. Reševanje prostorske problematike je osnova za družbeno integracijo, zato bi veljalo razmisliti o sorodnih ukrepih tudi na drugih področjih oziroma pripraviti skupne (integralne) projekte z veliko večjo finančno težo in pričakovanimi sinergijskimi učinki. Primerno bi bilo, da bi se na podlagi ocene rezultatov pilotnih projektov tovrstni projekti nadaljujejo tudi v prihodnje.

Ti pilotni projekti niso namenjeni tistim občinam, kjer je urejanje romskih naselij še na začetku. Ni namreč dovolj časa na razpolago, da bi se izdelala celotna projektna dokumentacija za doseganje rezultatov, kot tudi ni na voljo zadostnih finančnih sredstev. Zato je bolj smotrna rešitev, da se sofinancira prostorska dokumentacija, ki je že v teku. Obenem bi s tem dejavno spodbudili dobre prakse in nagradili tiste občine, ki so k reševanju prostorske in bivalne problematike v romskih naseljih že aktivno pristopile. Ministrstvo pa k temu vodi še en motiv: pričakovati je, da bodo vložena sredstva tako najbolj primerno oplemenitena in bodo rezultati predvidoma najbolj trajni.

2.2.10. CIVILNE INICIATIVE KOT DEJAVNIK V OKOLJIH Z ROMSKIM PREBIVALSTVOM

2.2.10.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

Urejanje romskih naselij je, kot smo že večkrat poudarjali, postopen in razmeroma dolgotrajen proces normativnega in funkcionalnega prilagajanja standardom ostalega naselbinskega sistema. Ker pa je sedaj večina romskih naselij (žal še vedno) specifičnega prostorsko-funkcionalnega ustroja, ki jih postavljajo ob bok barakarskim naseljem – in dejansko tudi pogosto gre za »slume«, sodeč po elementih gradbene strukture, komunalne opremljenosti in arhitekturno-estetskih meril. Zato se je tudi ob priliki sprejemanja Zakona o romski skupnosti razvila razprava o primernosti izraza »romsko naselje« s pristavkom, da bi to (glede na prej omenjene lastnosti romskih naselij) to pomenilo pač pravi etnični geto. Ker ima izraz »naselje« poleg striktnega statističnega pomena (skupina bivališč na relativno zaokroženem ozemlju z veljavnim enotnim imenom) lahko tudi drugačne vsebine (poznamo tudi npr. vilška »naselja« (znotraj urbanih območij), turistična »naselja«, »naselja« počitniških bivališč ipd.). Tudi barakarska »naselja« (slumi) so seveda ne-statistične pojavne oblike prostorske rabe s primarno bivalno funkcijo. Imajo seveda svoj historiat, v okviru katerega so bile različne forme občasnega bivanja v okviru nomadizma, ki je v Sloveniji večinoma imel regionalne poteze (romske družine so se selile iz kraja v kraj v okviru (večinoma) določenega območja, regije. V agrarni družbi je bilo še pred nekaj desetletji dovolj možnosti za razmeroma neproblematično sobivanje stalnega in občasnega prebivalstva. V tej fazi so Romom nizke ekonomske potrebe na eni ter možnosti opravljanja različnih »potujočih« poklicev omogočale preživetje. V fazi nagle družbene preobrazbe iz prevladujočega kmečkega sloja v nekmečke poklice in s tem povezane tudi odnose do bivalnega okolja. Obenem so izginile tudi mnoge priložnosti prej omenjenih potujočih poklicev (kovači, brusači ipd.). Stalna naselitev je zahtevala od Romov v prvi vrsti večjo navezanost na lokalno okolje ter izrabljanje lokalnih virov. Ključne dobrine pa so bile že razdeljene. Nizek standard, neizobraženost in pogosto tudi neprilagojenost novim okoliščinam pa so socialni prepadi med Romi in lokalnim prebivalstvom pričeli naglo povečevati. Čeprav imamo tudi več primerov zgodnjega angažiranja Romov, da bi dosegli primerljiv standard kot njihovi sosedi, so bili ti poskusi (kolikor jih je pač bilo) pogosto neuspešni. Sistemske podpore ni bilo, kakor tudi ne izkušenj o potrebnih postopkih prostorsko socialne prilagoditve (na to pogosto pozabljamo!). Le redke občine (stare, velike, op. p.) so že zgodaj pristopile k reševanju te tematike in dosegle omejene uspehe. Romska naselja so bila in dolgo ostala ilegalni del slovenskega naselbinskega sistema, ki zaradi marginalnosti ali / in celo zavestne marginalizacije pač ni doživel ne formalne ne strukturne ter funkcijske integracije v sistem naselij Slovenije. Perečim problemom Romov so sicer zgodaj pristopili akcijsko, programsko in segmentarno. Prizadevanja za reševanje bivalnih razmer je torej staro, z velikimi izdatki in skromnimi uspehi. Razlogov je veliko in so zelo kompleksni. Vendar ne tem mestu ne nameravamo podrobneje analizirati razlogov (pre)majhnih doseženih korakov, temveč se osredotočiti na nekatere novejši vidike kohabitacije lokalnega okoliškega prebivalstva in Romov.

Raznovrstni zgodovinski viri in analize o odnosih med romskim prebivalstvom in bližnjim socialnim okoljem, s katerimi so prihajali v stik, je polno navedb, da je nenaklonjenost Romom skoraj permanentna. Integracije Romov so bile (tudi) v

preteklosti neuspešne, tudi če so jih skušali uveljaviti s precej trdimi prijemi. Pozneje, zlasti pa po drugi svetovni vojni se je vsaj v Slovenskem okviru uveljavili bolj permissivni koncepti, ki pa tudi niso dali zelenih rezultatov. Celovitih integracijskih konceptov ni bilo, s stalno naselitvijo in še posebej nadaljnjimi koraki družbene modernizacije pa so se problemi na teritorialno-socialnem stiku Romov in lokalnega prebivalstva stopnjevali. Mnoge družboslovne / humanistične razprave so se v luči zavedanja v preteklosti Romom povsem nenaklonjenega okolja in seveda tudi politik pač zatekale k naivnemu pričakovanju, da bo mogoče z vrsto spodbujevalnih »mehkih« ukrepov preseči večgeneracijsko nenaklonjenost do Romov. Vendar so stavili na napačnega konja – bolje rečeno, le-temu niso naklonili skoraj nobene systemske podpore, temveč ga postavili v vlogo trpnega spremljevalca novih okoliščin. Romi so s stalno naselitvijo izgubili temelje stare »ekonomije«, okolišani pa postajali zaradi spremenjenih ekonomsko-socialnih odnosov bolj ranljivi. Le redke občine (stare, op. p.) so pristopale bolj sistematično in tudi dosegle boljše izide. Zato so se ob ohranjanju in celo stopnjevanju problemov na ravni bližnjega teritorialno-socialnega stika odnosi med Romi in okoliškim prebivalstvom pogosto zaostrovali. Družboslovno-humanistične analize pa so – po moji oceni (op. p.) – zelo pogosto prezrle stopnjujoče se lokalne probleme oziroma jih razvrščale v kategorijo načelnega nasprotovanja in nenaklonjenosti Romov ter jih označevali za rasistična, nestrpna, nacionalistična, sovražna ipd. Jasno, da z ignoriranjem problemov in odsotnosti mediativnih posegov, ki naj bi vzpostavljale novo (boljšo, sprejemljivejšo) raven odnosov v praksi ni bilo posluha. Naivno pričakovanje, da se morajo pač okolišani »navaditi« na kulturne in siceršnje specifikke svojih novih romskih sosedov, so naletele ne le na gluha ušesa, temveč pomagale k gradnji barrier, ki so jih oboji potem težko premagovali. Premalo je bilo tudi zavedanja, da utegne prav ignoriranje realnih problemov spodbuditi in utrjevati Romom nenaklonjeno držo lokalnega prebivalstva.

In kateri so najpogostejši problemi, ki jih zasledimo v analizi odnosov med Romi in okoliškim lokalnim prebivalstvom? Naj poudarimo najpogosteje izpostavljane:

- uzurpacija zemljišč za lokacijo romskih naselij, odlaganje materialov in druge zasedbe parcel -motnje posesti, rabe zemljišč in gospodarskih dejavnosti
- povzročanje neposredne škode zaradi kraje, nenamernega uničevanja
- vizuelna devastacija zaradi odlaganja odpadkov, izgleda naselij in spremljajočih površin
- povzročanje smradu, povečevanje prašnosti, onesnaževanje vodotokov ali podtalnice oziroma kraških vodnih zajetij
- vožnje z neregistriranimi avtomobili in brez ustreznih zavarovanj; v primerih nesreč imajo udeleženci praviloma zelo skromen možnosti vračila stroškov
- oviranje prometa zaradi nenamernega zbiranje sekundarnih surovin kot so zlasti kovine in steklo) ali namernega zasmetevanja prometnih površin
- oviranje gospodarskih dejavnosti, predvsem kmetijstva in turizma
- obstoj konfliktov, strah zlasti starejšega prebivalstva pred nasiljem ipd.
- razraščanja kriminala v nekaterih primerih prinaša nepomirljive odnose s sosedstvom.

Prav tako nezadovoljni so bili (so) tudi Romi, ki izpostavljajo zlasti naslednje probleme:

- okoliški prebivalci ne marajo Romov. Pogost odgovor, ki v nadaljevanju razkriva nezaželenost in celo načelno nesprejemanje.
- možnosti za zaposlitev so (zaradi nizke izobrazbene ravni) zelo majhne; celo v primerih doseganja kriterijev (izobrazbe)
- občine in država se zanje ne zmenijo
- nizek bivalni standard ne omogoča rednega všolanja in doseganja uspehov
- Romi bi želeli odkupiti zemljišča (npr. za ureditev bivalnih razmer, za vrtove ipd.) a jim jih lastniki ne prodajo.

V devetdesetih letih se je na Dolenjskem oblikovala civilna iniciativa, ki opozarja na lokalne probleme sobivanja. Dejstvo, da ima regionalne značilnosti (v Prekmurju tega ne srečamo) kaže na določene posebnosti razvoja romskih naselij na Dolenjskem ter tudi na odnose do reševanja te tematike. Zaradi relativno poznejše stalne naselitve (marsikje šele v sedemdesetih in osemdesetih letih! Toda pozor: v Beli krajini imamo tudi precej starejše naselbine!) je bilo malo časa za prilagajanje. Problemi so večinoma ostali. Nastanek civilne iniciative je locirano na območja sorazmerno znatnih konfrontacij, ki doslej pač še ni naletela na zelene oblike reševanja. Po svoje je to kritika politike (na splošno vzeto) v odnosu do reševanja tematike romskih naselij. Vendar je po drugi strani tudi jasno opozorilo, da so problemi zelo izpostavljeni ter da so potrebe okoliškega prebivalstva pogosto prezrte. V resnici imamo torej situacijo, ko je nerešenost neprimernih bivalnih razmer (vzroki so lahko zelo različni) razvojna zavora znotraj romskih naselij (stanovalcem teh območij ne daje primerne izhodišča za konkurenco na trgu delovne sile in kakovost bivanja), obenem pa je to tudi izhodišče mnogih elementov, ki motijo prebivalce v bližnjem teritorialnem in socialnem stiku. Prav zaradi tega je upoštevanje obeh plati problematike romskih naselij nujno, če hočemo realen napredek in boljšo medsebojno komunikacijo na lokalni ravni.

V okviru strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij skušamo upoštevati vse elemente in dejavnike v lokalnih okoljih, s katerimi se srečujemo tako na državni kakor na lokalni ravni. V vzpodbujanju dialoga in iskanju razumnih dolgoročnih, stabilnih rešitev je iskanje konsenzov med dejavniki na teh ravneh lahko ključnega pomena. Na nek način se moramo torej soočiti z civilno iniciativo kot obliko medsebojnega sodelovanja (vzpostavljanje in vzdrževanje dialoga), pač tudi v primerjavi z drugimi oblikami organizacije na lokalni ravni: na primer svetov za sobivanje (npr. v občini Krško) ali mešanimi komisijami (npr. občina Metlika).

Zato se postavljajo naslednja odprta vprašanja:

- vsebine, cilji in vizija civilne iniciative
- maksimiranje elementov sožitja / sobivanja in minimiranje elementov nasprotovanja (konfrontacije ali celo konfliktov) kot razvojna faza iskanja lokalnih konsenzov
- vključevanje institucij in organizacij na ravni lokalnih skupnosti v proces iskanja rešitev
- sistemska pomoč države lokalnim skupnostim v prizadevanjih za napredek na področju urejanja romskih naselij: iluzije in realnosti

To so tudi poglavitna vprašanja, ki jih bomo obravnavali v razpravi, potem ko se civilna iniciativa predstavi s svojimi cilji, načinom in oblikami dela ter vizijo reševanja omenjenih (in tudi drugih) problemov na prostorsko-socialnem stiku Romov in ostalega prebivalstva.

2.2.10.2. POUČENKI IZ RAZPRAVE

Z obravnavo različnih vidikov romske tematike želi strokovna skupina za reševanje prostorske problematike romskih naselij spodbuditi kritično razmišljanje in odprto diskusijo. Predstavniki civilne iniciative, ki so sedaj tudi že regijsko povezani, predstavljajo ljudsko civilno združenje, nastalo na nekaterih značilnih skupnih problemih prebivalcev v bližnjem sosedstvu romskih naselij. Čeprav ne moremo enačiti prav vseh, pa so v nadaljevanju (in tudi že v uvodni študiji tega elaborata, op. p.) predstavljeni zlasti tisti, ki nastopajo dovolj pogosto. Za predstavnike civilnih iniciativ to niso prevzeti stereotipi in ravnanja zaradi načelne nenaklonjenosti do Romov kot etnične in kulturno definirane skupnosti v Sloveniji, temveč predvsem iskanje rešitev za težave, s katerimi se lokalne skupnosti in tudi državne institucije ne znajo, ne morejo ali tudi nočejo posvečati. Organiziranost teh civilnih iniciativ je torej neke vrste kritika aktualne in preteklih politik do Romov, za katero je bila značilna popustljivost pri nespoštovanju reda in prava ter minimalizem ukrepov. Sedaj so tu, s svojimi problemi in tudi stališči glede reševanja. Strokovna skupina želi z razpravo, odprto za različne družbene skupine, dejavno poseči in po možnosti usmerjati dialog kot izhodišče. Dialog v tem kontekstu ni cilj, temveč sredstvo večjega informacijskega pretoka, povečanja osebne in kolektivne odgovornosti za javno dobro ter transparentnost delovanja na področju urejanja prostora. Problemi romskih naselij so realni, zato je potreben vztrajni strateško naravnani in transparentni pristop k reševanju. Strokovna skupina si prizadeva poiskati določene rešitve ob zavedanju, da kratkoročno le-teh ne moremo pokazati (lahko pa jih predlagamo in spodbujamo). Doseganje izboljšanja bivalnih razmer lahko vodi z zmanjšanjem konfrontacij znotraj in zunaj romskih naselij, torej v veliki meri prav prebivalcem v bližnjem prostorsko-socialnem stiku.

Gostje so na kratko predstavili organiziranosti civilne iniciative – njihovih ciljev in vizij. V krajevni skupnosti Bučna vas imajo največje romsko naselje na Dolenjskem in da zato občutijo tudi največ težav. Že pred letom 1985 so imeli različne probleme ob sobivanju z romsko populacijo in posledično je bil sprejet zazidalni načrt. Po osemnajstih letih je očitno stanje slabše, zato so pričeli z dogovorom o iskanju rešitev za boljšo integracijo Romov v družbo.

Začetki civilne iniciative segajo v leto 2003, ko je bila (6. oktobra 2003) organizirana javna predstavitev mnenj o romski problematiki, ki je potekala v prostorih Kulturnega centra Janeza Trdine v Novem mestu. Takrat se je pokazal odnos države do te problematike, saj se niti eden od ministrov vabilu ni odzval. Kasneje je krajevna skupnost organizirala tudi protestne shode. Ker kljub vsem protestom ni zahtev KS Bučna vas nihče upošteval, je bila ustanovljena civilna iniciativa, ki je sestavljena iz predstavnikov področij, kjer imajo težave pri sobivanju z Romi. Dejstvo pa je, da je velikost posamičnih romskih naselij različna in so zato zahteve glede naselij različna. KS Bučna vas ne bo več pristala na razširitev romskega naselja Brezje-Žabjak izven že sprejetega zazidalnega načrta. Vsaka taka aktivnost bo prinesla odločno

nasprotovanje KS in s tem vsekakor k še večjemu prepadu med civilnim in romskim prebivalstvom.

Po opažanju predstavnikov civilne iniciative država nima vizije o integraciji Romov. Nujno je potreben program vključevanja Romov v družbo. Civilna iniciativa ni nastrojena zoper Rome, marveč jim želi pokazati pravo pot, da postanejo del širšega družbenega okolja in da ne pride do oblikovanja t. i. romskih rezervatov, do getoizacije in izolacije. Civilna iniciativa ne podpira pristopa države, ki vidi kot edino možnost legalizacijo romskih naselij. Po njegovem mnenju se pristojni organi na državni ravni tej problematiki še vedno izogibajo. Pozdravili so razmišljanje v gradivu, pripravljeno za to sejo in poudarili, da če bi na teh temeljih pričeli reševati tudi druge težave, bi v prihodnosti lahko dosegli pozitivne rezultate. Podano je preprosto in logično napisano in da je v gradivu zajeto bistvo problemov.

Civilna iniciativa ima svoje, nekoliko drugačne poglede na vidike legalizacije največjega romskega naselja v Občini Krško, ki je bila izpeljana po letu 2000 in sicer v dveh letih. Lastniki so najprej nasprotovali odkupu zemljišč, vendar so se kasneje odločili drugače. Posledice legalizacije so bile negativne, saj je nastala nepopravljiva škoda – Romi so se vozili z neregistriranimi avtomobili, odlagali so odpadke vsepovsod. Pričakoval je, da bodo finančna sredstva (150 milijonov SIT) privedla do boljšega sobivanja in do pozitivnih rezultatov. Po ustanovitvi Odbora za sobivanje v Krškem se je situacija sicer izboljšala, vendar Romi še vedno niso pripravljene na sodelovanje. Poudaril je, da brez aktivnega sodelovanja Romov kompromisi ne bodo možni.

Glede na to, da danes občino Krško predstavljajo kot zgleden primer pri urejanju romskega naselja, urejeno naselje pa si želijo tudi krajan, bi bilo primerno pridobiti pisno zagotovilo od države, da se ne bo ponovila zgodba Žabjaka. Torej, da ne bo ponovne širitve romskega naselja čez leta, ampak se bo Rome postopno vključevalo v ostalo družbo. Po izkušnjah civilne iniciative s strani večinskega prebivalstva ni nikoli nihče izzval konflikta z Romi, medtem ko je bilo veliko izzivanja konfliktov s strani Romov.

Problemi so stari in so jih v podobnih oblikah poznali že v času Marije Terezije. Zgodovinsko gledano so bili Romi siromašna populacija, ki je živela večinoma na družbenem in prostorskem obrobju. Kazniva dejanja so bila prisotna – od kraj do težjih kaznivih dejanj. Kljub temu pa tolikšnih problemov, kot obstajajo danes, ni bilo. Veliko več Romov je namreč delalo, niso prejeli denarnih pomoči. Danes se prejemanje denarnih pomoči zlorablja – namesto, da bi Romi porabili sredstva za otroke in za preživljanje, jih porabijo za druge namene (nakupi avtomobilov in mobitelov). Romi so danes zelo iznajdljivi, poznajo svoje pravice, medtem ko dolžnosti od njih ne zahteva nihče. Posledica tega je vidna v objestnem obnašanju, poleg tega se Romi nikogar ne bojijo. Predstavniki civilne iniciative niso nestrpni do Romov, ne morejo pa sprejeti in tolerirati dejanj, ki škodijo osebni in premoženjski varnosti. Kritični so do tega, da jim država kazniva in objestna dejanja vseskozi tolerira.

Do naselitve Romov na območju občine Škocjan je prišlo tako, da se je pred 30-imi leti romska družina iz sosednje občine preselila v občino Škocjan. Še danes je to naselje na tuji zemlji in zemljišče je v postopku opredelitve za gospodarsko rabo, kjer

bo postavljena gospodarska cona. Zaveda se, da si vsakdo želi imeti svoj življenjski prostor in si urediti dom. V kolikor zemlje nima, si jo mora kupiti. To mora veljati tudi za Rome, saj imajo že danes več pravic kot ostali. Romi se morajo po njegovem mnenju sami angažirati, iskati zemljišča, jih kupiti in si postavljati bivališča, pri tem da se jim seveda lahko pomaga. Romi bi prav tako morali sami služiti s svojim delom, tako da bi pridobljeno znali ceniti. Država je tista, ki mora izvajati zakone in vzpostaviti nadzor nad tem, kako se porabljajo finančna sredstva namenjena za izboljšanje položaja romske skupnosti. Država je tista, ki ima v rokah vse zakonske in izvršne vzvode (kot sta policija in sodstvo), kot tudi ustrezen aparat v ta namen. Na drugi strani občina ni mehanizmov za ukrepanje. V Sloveniji je veliko drugih, ki nimajo svojega prostora pod soncem, nimajo finančnih sredstev, in za njih se nihče ne zanima in jim nihče ne pomaga. Na drugi strani Romi samo zahtevajo in se jim vedno ugodi, namesto da bi sami poskrbeli zase. Spoštovanje zakonov mora biti tudi na strani Romov, ki morajo (pod prisilo državnega aparata, če ne gre drugače), spoštovati in izpolnjevati svoje obveznosti. Ob tem je bilo izraženo mnenje, da Dolenjska nima avtohtone romske poselitve. V zvezi s sprejetjem Zakona o romski skupnosti je bilo opozorjeno, da ga tudi napredne evropske države, kot je na primer Francija, nimajo in da »romski zakon« ne bo dosegel izboljšanja na tem področju.

Državo je potrebno spodbuditi, da z drugačnim pristopom doprinese k integraciji Romov v širšo družbo in da premakne zadeve z mrtve točke.

Izziv te razprave je, da si prizadevamo za maksimiranje elementov sožitja in zmanjševanje tistih situacij, ki so se izkazale kot moteče in so še vedno moteče. Z normativnega vidika problemov ni – potrebno je zgolj dosledno izvajanje sankcij. Samo na normativni ravni se zadev ne da reševati, zato je potreben akcijski pristop. Vendar pa je vzpostavitev normativne ravni potreben predpogoj (in to zakon v svojem bistvu seveda je, op. u.). Izvajanje zakonodaje mora veljati za vse enako, s končnim ciljem integracije Romov v družbo in odklanjanjem problemov.

V razpravi je bil vzpostavljen temeljni dvom, ali ne bo delo strokovne skupine vodilo le k legalizaciji. Kakšne rešitve vidi strokovna skupina za romska naselja? Oblikovanje »romskih rezervatov« naj bi ne prineslo zelenih rezultatov, saj se težave ne bodo rešile, temveč celo stopnjevale.

»Legalizacija« ni najbolj primeren izraz in da sanacijski PUP-i iz leta 1993 niso bili uspešni. Zasnovani so bili na predpostavki, da bo formalna vzpostavitev zmanjšala problem črnih gradenj. A dejansko jih sploh ni dosegla, vsaj večine ne. Razširjenost nelegalnih gradenj je širši problem, vendar je potrebno opozoriti na razliko v tem, ali Romi to počnejo na svoji ali na tuji zemlji. »Ad hoc« legalizacija ne bo rešila problematike. Obstoječe lokacije romskih naselij (v kolikor so sprejemljive in ustrezajo kriterijem) so izhodišče za urejanje romskih naselij. Da pa se akt vzpostavitve legalnosti lahko prične odvijati, je potrebno izpolniti več pogojev. Za to morajo biti pripravljene tako občine s svojim upravnim in strokovnim aparatom, kakor tudi Romi, ki bodo za pridobitev legalne bivalne kapacitete plačali prostor, dokumente in če so črne gradnje, tudi uzurpacijo zemljišč. Pričakuje se aktivna participacija Romov v delu in sredstvih, kar naj bi pripomoglo k vzpostavitvi vrednostnega odnosa in odgovornosti do lastnega bivališča (skrb za urejenost okolice) in negovanja odnosov z lokalnim prebivalstvom ter vztrajanja pri dialogu. Strokovna skupina za urejanje prostorske problematike romskih naselij ima svojo vizijo in program. Oblikuje

se dobra strategija, romska problematika je osvetljena iz različnih zornih kotov, tako da bodo doseženi konkretni rezultati.

Analiza vprašalnikov romskih naselij po Sloveniji pokazala, da imamo eno tretjino naselij, kjer so lokalne skupnosti v svojih prostorskih aktih že opredelile območja kot zazidalna in kjer poteka vzpostavljanje ureditve lastniških pravic, ki bodo omogočile vzpostavitev legalnih stanj; v eni tretjini romskih naselij to ne bo mogoče, zato bodo potrebni dodatni kompromisi; v skoraj dveh petinah se srečujemo z zapletenimi odnosi in tu kratkoročno zadev ne moremo reševati.

Razprava se je posebej dotaknila tudi vprašanje lastniških pravic tistih, ki naj bi bili lastniško oškodovani zaradi priposestevanja njihove zemlje s strani Romov. Nekatera romska naselja nastala na državnih zemljiščih, druga na lokacijah, kjer so bili sklenjeni ustrezni dogovori z lastniki zemljišč in tretja na lokacijah brez soglasja z lastniki zemljišč. Največji problem je prav tu. Postavlja pa se vprašanje, ali so fizične osebe sprožale postopke za oškodovanje svoje lastnine.

Izkušnja občine Krško je naslednja. Občina Krško je zagotovila parcelo velikosti 2 ara, na katero se je naselila romska družina. Nato so začeli Romi nenadzorovano postavljati barake, njihovi širitvi pa ni nihče nasprotoval. Tako je nastalo veliko romsko naselje, katerega lega ni najbolj ustrezna, saj predstavlja ekološki problem. Prebivalci v neposredni bližini romskega naselja ne bodo dopustili nadaljnje širitve naselja in bodo zahtevali pisno izjavo, da do tega na bo prišlo. Romi so bili v preteklosti deležni številnih ugodnosti in je čas, da tudi oni spremenijo svoj način življenja. V občini Škocjan se lastniki parcel, na katerih nelegalno bivajo Romi, ne odločajo za pravno pot, saj ne dosežejo ničesar, imajo pa s tem pravdne stroške. Po njihovem država ne izvaja ustreznih ukrepov. V občini Novo mesto (primer romskega naselja Žabjak) je leta 2003 54 lastnikov parcel podalo ovadbo na policijo, vendar niso ničesar dosegli. Celo več: še danes plačujejo davke na svoja zemljišča, na katerih pa živijo Romi. Lastniki se po eni strani niso upali ovaditi Romov, po drugi strani pa so se zavedali, da bodo zaradi dragih pravnih postopkov izgubili še dodatna sredstva, zato so enostavno obupali, saj so se zavedali, da ne bodo ničesar dosegli. Romom naj bi se v preteklosti preveč popuščalo in da kršitve zakonodaje niso bile ustrezno sankcionirane. Tako imamo zatečene prakse in ne izvajanje zakona.

Problemi so se pojavljali v preteklosti, prisotni so tudi danes in da pojavljali se bodo tudi v prihodnosti, če ne bo dialoga in sodelovanja med Romi in večinskim prebivalstvom. Iskanje in kupovanje parcel s strani civilne iniciative na območjih izven Dolenjske, kamor naj bi se preselili Romi, ki danes živijo na območju Mestne občine Novo mesto, ni korektna. Namesto tega naj se Romom ponudi možnost, da si sami kupijo parcele in da si uredijo življenjski prostor. Sistem socialne denarne pomoči je v skladu z veljavno zakonodajo. Ta problemski sklop pesti tudi pomanjkanje časa, saj so problemi ponekod nadvse resni in akutni. Navezujejo se na problemski sklop legalnega bivanja in trajnega vira dohodkov (ki je mogoč predvsem na podlagi relativno stalnega dela), izobraženosti oziroma delovne usposobljenosti ter sprejemanja socialnih norm, veljavnih tudi pri večinskem prebivalstvu; tako bi bila tudi romska naselja bolj družbeno sprejemljiva in manj konfliktna.

2.2.11. OBČINE KOT DEJAVNIK UREJANJA ROMSKIH NASELIJ

2.2.11.1. GRADIVO ZA RAZPRAVO

Všteti in vabljeni so župani, katerih občine imajo po zakonu dolžnost imeti v občinskem svetu tudi romskega svetnika. To so:

Anton Törnár (župan Občine Črenšovci), Marjan Kardinar (župan Občine Dobrovnik), Ludvik Novak (župan Občine Puconci), Ivan Bukovec (župan Občine Semič), Jožef Poredoš (župan Občine Tišina) in Alojzij Kastelic (župan Občine Trebnje), Milan Kerman (župan Občine Beltinci), Drago Vogrinčič (župan Občine Cankova), Andrej Fabjan (župan Občine Črnomelj), Franc Bogovič (župan Občine Krško), Janko Veber (župan Občine Kočevje), Jožef Škalič (župan Občine Kuzma), mag. Anton Balažek (župan Občine Lendava), Renata Brunskole (županja Občine Metlika), Edvard Mihalič (župan Občine Rogašovci), Franc Hudoklin (župan Občine Šentjernej), Jože Kocet (župan Občine Turnišče), Anton Štihec (župan Mestne občine Murska Sobota) in Alojzij Muhič (župan Mestne občine Novo mesto).

Romi naseljujejo območja panonskega in subpanonskega dela Slovenije, to je v Prekmurju, Posavju, na širšem območju Dolenjske z Belo krajino in na Kočevskem; drugje se pojavljajo sporadično (na primer Sinti na Gorenjskem) ali pa kot mestne populacije. Slednje večinoma sestavljajo priseljenci iz različnih območij nekdanje skupne države. Značaj poselitve Romov je značilen: Romi so oblikovali večinoma lastne naselbinske enote – romska naselja, ki stoje bodisi prostorsko povsem ločeno od ostalih naselij slovenske naselbinske mreže, deloma pa so v stiku z njimi. Le manjši del romskih naselij je integriran v siceršnjo naselbinsko mrežo. Zaradi posebnosti poteka stalne naselitve, ki se je dokončno uveljavila ponekod šele pred nekaj desetletij, zaradi pomanjkanja sredstev in tudi vizije o kakovosti bivanja so nastala naselja pogosto pod standardi, ki veljajo za ostali del naselbinske mreže v državi. Mnoga romska naselja so tako po izgledu, strukturi in funkcijah dejansko »slumi«; to pa prinaša v prvi vrsti stanovalcem – torej Romom – vrsto nevšečnosti in razvojnih težav, obenem pa so vir konfrontacij ali celo konfliktov na lokalni ravni, predvsem s prebivalstvom, ki živi z njimi v socialnem in teritorialnem stiku.

Slovenska ustava opredeljuje Rome kot posebno etnično skupnost, pred kratkim sprejeti Zakon jih v okviru skupin avtohtonega prebivalstva (poleg Madžarov in Italijanov) nudi normativno zaščito. Vendar sprejeti (dejansko manjšinski) standardi rešujejo prvenstveno kulturno in politično organizacijsko platformo Romov, medtem ko je pereči socialni položaj in v tem okviru tudi bivalne razmere, enak (tako tudi pri Madžarih in Italijanih) kot pri ostalem prebivalstvu. To je logično in tudi edino smiselno, a problem ostaja. V preteklosti so v družbeno integracijo Romov vložili veliko naporov tako na državni kot na lokalnih ravneh in sicer z različnimi programi in projekti. Rezultati so sorazmerno skromni, gotovo skromnejši od pričakovanj tako vlagateljev kakor tudi Romov. Razlogov za to je veliko in le temeljitejša analiza različnih pristopov bi morda odkrila ključne vzvode uspešnosti urejanja specifik romske tematike. Med zakonska določila, ki naj bi pospešila komunikacijo na lokalni ravni in obenem povečala soodgovornost Romov za lastni položaj, je tudi inštitut romskega svetnika. Sledeč praksam v slovenskem prostoru se je v večini okolij (19 od 20 zakonsko opredeljenih) to dobro obneslo. Klub nekaterim »šepajočim« praksam lahko trdimo, da je določilo o romskem svetniku pomagalo k vzpostavljanju

trajnejših vezi in vzpostavljanju soodgovornosti Romov za sožitje v lokalnem okolju. Vendar opazamo v zadnjih letih bistvene premike v zavedanju Romov o standardih bivanja. Potrebe in zato aspiracije po urejanju lastnega bivalnega okolja se močno spreminjajo. Postajajo torej konformni svojemu okolju, toda do realizacije v zgledni ali (idealno) polni meri je še daleč.

Zaradi zakonskih opredelitev, ki izhajajo iz področne zakonodaje (predvsem načrtovanje in urejanja prostora ter varstva okolja, graditve stavb in urejanja naselij ipd.) imajo občine nominalno velike in vsekakor ključne vzpode prostorske politike v najširšem pomenu besede. So urejevalec, vzdrževalec in korektor prostorskih situacij. Tako sodijo tudi ureditve romskih naselij predvsem v pristojnost občin. Le-te so oblikovale različne pristope in prakse urejanja romskih naselbin, ki so, kot povedano prej, po izgledu, strukturi in tudi funkcijah pogosto pravi »slumi«. Zaradi pomanjkanja stalnih sredstev in tudi primernih sugestij oziroma postopkov, so se izboljšave uvajale sporadično, odvisno od ravni siceršnjega sodelovanja z Romi. Ker je večina romskih naselij zgrajenih na tujih zemljiščih (problem neurejenega lastništva), na območjih ki za poselitev niso bila predvidena (ni prostorske dokumentacije, opredeljenosti za zazidalna območja, zato posledično ni parcelacije in drugih postopkov v »postopkologiji« stvarnega urejanja), ter brez gradbenih dovoljenj in drugih aktov, ki določajo »legalnost« bivanja posamične bivalne enote (gospodinjstva) in tudi naselbine kot relativno zaključene prostorske enote. Občine so tu pred dejansko težkimi problemi, saj morajo predvsem retrogradno urejati prostorsko dokumentacijo največkrat preprosto »zatečenih stanj« in se pri tem srečevati tudi z očitki, da legalizirajo stihijski razvoj in samovoljo v urejanju prostora ter v odnosu do okolja. Pri analizi razvoja romskih naselij opazamo prizadevanja v številnih okoljih. Toda dobre prakse so ponujajo zlasti v nekoliko večjih občinah. To je logično, saj le-te razpolagajo z večjim prostorskim kapitalom, materialnimi možnostmi in ne nazadnje tudi kadrovskimi potenciali. Male občine na podeželju in vrh vsega še v perifernih, robnih območjih Slovenije pa imajo nominalno enake pristojnosti, stvarne možnosti reagiranja in urejanja pa so pogosto manjše, še posebej v primerih, ko gre za nekoliko večja romska naselja. Vendar so tudi tukaj izstopajoči primeri, kot je na primer romsko naselje Vanča vas v občini Tišina. Priložnost pa tu ni bila toliko v moči lokalne skupnosti, temveč v veliki meri tudi samoiniciativnosti tamkajšnjih Romov: bili so zelo redki če ne celo edini, ki so za urejanje bivalnih razmer zbirali samoprispevke. Pogost problem, ki izhaja tudi iz opravljene ankete po upravnih enotah oziroma občinah, so tudi ambiciozni načrti občin po urejanju lokalne komunalne infrastrukture, umeščanju gospodarskih con in drugih obsežnejših projektov v lokalnem prostoru in družbenem okolju. Problem je namreč v tem, da stoje romska naselja na območjih, ki jih predvidevajo določeni občinski gospodarski in infrastrukturni načrti (primer Kočevja, Ribnice, Škocjana, ne nazadnje tudi Ljubljane...).

Župani kot najodgovornejši, skupaj z vodstvi občinskih uprav, oddelkov za prostor ipd., so pred odgovornimi nalogami iskanja poti in načinov na eni ter zagotavljanja prostorskih in materialnih pogojev urejanja romskih naselij na drugi strani. V razpravi želimo odkriti prisotne probleme, ki jih morda še nismo v literaturi in sicer jasno izpostavili, a so prisotni in vsekakor velika težava na lokalni ravni. Predvsem želimo slišati o razmišljanjih, konceptih, idejah in sugestijah nadaljnjega urejanja romskih naselij v Sloveniji, oceno dosedanjih praks, izmenjavo izkušenj, iskanje lokalnih sogovornikov, zagotavljanja stabilnosti in končno tudi miru v okolju, ki jih je izvolilo in

od njih pričakuje sprotno reševanje pogosto nemajhnih težav. Pomembno se je ozreti tudi na pričakovanja občin do države, vse v luči urejanja lokalnih razmer v zadovoljivo smer konstantnega razvoja, odklanjanja konfrontacij in realnega napredka pri vključevanju romskih naselij v slovenski družbeni in prostorski koncept: zaradi teh naselij samih ter v enaki meri tudi v zadovoljstvo okoliškega prebivalstva.

V tej luči velja posebej izpostaviti naslednja vprašanja:

- ocena dosedanjih prizadevanj, predvsem lastnih praks (kako so bile učinkovite, kje so morda najboljši primeri, kje slabe prakse); kaj se je doslej torej dobro obneslo
- iskanje lokalnih sogovornikov, odklanjanje konfrontacij
- sugestije k participaciji drugih ravni (regionalne oz. pokrajinske, državne); na katerih področjih, s kakšnimi zagotovili.

2.2.11.2. POUČENKI IZ RAZPRAVE

Tako stroka kakor tudi župani se zavedajo, da »ad hoc« legalizacije romskih naselij ne prinašajo zelenih rešitev vseh problemov, zato je nujno potreben bolj sistematičen pristop. S stališča strokovne skupine je smiseln tak pristop, ki izhaja iz zainteresiranosti in aktivne udeležbe vseh dejavnikov na lokalni ravni. V nekaterih občinah so že vidni primeri dobre prakse, predvsem tam kjer gre za izraženo voljo po preseganju nastalih problemov in reševanju konkretnih situacij v skladu z veljavno zakonodajo – to je pot, ki zagotavlja strukturne spremembe. Izhajati je smiselno in potrebno iz obstoječih lokacij romskih naselij, saj je prostega prostora preprosto premalo. Zato bi v načelu ohranili vse obstoječe lokacije, če so izpolnjeni določeni pogoji – tako na primer romska naselja ne smejo biti na vodovarstvenih pasovih in območjih visoke poplavne ogroženosti ter nevarnosti plazov. Namen urejanja romskih naselij ne sme biti usmerjen v oblikovanje t. i. romskih getov, marveč njihovo preoblikovanje v strukturno taka naselja, ki ustrezajo bivalnim standardom slovenskega prebivalstva. Gre za težko nalogo, pri kateri je glavno breme ravno na lokalnih skupnostih in uspešnost opravljanja te naloge je odvisna med drugim od prostorskih razpoložljivosti, finančnih sredstev in kadrovskega potenciala. Zato lahko težave zlasti ekonomske pa tudi prostorske narave v večji meri pričakujemo pri malih občinah.

V občinah so se uveljavile različne prakse in različni pristopi. V razpravi so župani predstavili svoje poglede na procese preurejanja romskih naselij tako, da so ocenili dosedanje pristope oziroma podali svoje izkušnje in ocenili uspešnosti že izvedenih ukrepov ter oceno obstoječih ovir in problemov, prav tako pa podali nabor predlogov in sugestij za oblikovanje primernih kriterijev za razpise za urejanje romskih naselij in komunalne infrastrukture v prihodnje. V času te razprave je bil v Uradnem listu RS že objavljen razpis za sredstva za urejanje komunalne infrastrukture romskih naselij, na katerega se lahko prijavijo občine.

Prava pot je postopno urejanje prostorske problematike romskih naselij, ki mora vsebovati participacijo lokalne skupnosti, Romov in države. Koristilo bi, da bi vsaj enkrat letno organizirali delovno srečanje romskih svetnikov in županov, na katerem bi se pregledali delo in ovrednotili napredek.

Primer stanja romskih naselij občine Trebnje je ocenjeno kot kaotično in nevzdržno. Občina Trebnje je že naredila nekatere korake za izboljšanje stanja in sicer brez pomoči in interveniranja države. V Občini Trebnje živi 300 Romov na več lokacijah, od katerih so nekatera naselja zelo problematična. Največje naselje Hudeje je zelo neurejeno, kljub prizadevanjem in vloženim finančnim sredstvom občine. Prirejanje zabav je postala praksa – Romi vsakih 14 dni praznujejo kakšen praznik (krst, obletnico ipd.), kar kaže, da uporabljajo denarno socialne pomoči v napačne namene. Delovanje Centra za socialno delo je ocenjeno kot neučinkovito in prav tako so razočarani nad učinkovitostjo države. Stanje v romskih naseljih v občini Trebnje kaže na potencialno »demografsko bombo«. Prihaja tudi do nenadzorovanega priseljevanja in prijavljanja Romov na eno hišno številko brez soglasja lokalne skupnosti. Velja opozoriti, da je potrebno Rome naučiti »loviti ribe, ne pa da se jim ribe da«. Občina Trebnje ima ustanovljen tudi sosvet, ki deluje in pomagala je pri ustanovitvi Kulturnega društva Romano Drom. Kot župan si zelo prizadeva, da bi do napredka in izboljšanja stanja v romskih naseljih prišlo, kar se kaže tudi na področju zaposlovanja Romov. Žal pri tem na strani Romov ni interesa, da bi se zaposlili, čeprav bi se lahko zaposlili preko javnih del. Razlog za odsotnost interesa vidi v tem, da Romi dobijo več denarno socialne pomoči kot plače. Delo je destimulativno. Zato bi bilo potrebno nadzorovati porabo denarne socialne pomoči, da se ne bi izkoriščala v druge namene. V tej luči je potrebno urediti vire financiranja, med drugim tudi v Zakonu o organizaciji in financiranju občin in pripraviti konkretne programe za obdobje treh-štirih let, v katerih bi bilo potrebno opredeliti nadaljnje korake in ukrepe po posameznih fazah. Urejanje romske problematike je sedaj razdrobljeno med različne državne institucije in bilo bi modro, če bi se vsa sredstva, ki so na razpolago koncentrirala na enem mestu in bila namensko porabljena in tudi nadzorovana.

Načrti pomoči Romom bi morali biti po njegovem mnenju pripravljene za vsa področja – za področje bivalnih razmer in prostora, izobraževanja in zaposlovanja. Vsaka lokalna skupnost bi tako lahko razdelila svoj akcijski načrt v 5-10 faz in za realizacijo le-teh bi se zagotovila sredstva lokalne skupnosti in države.

Država pripravlja razpise za urejanje romskih naselij in komunalne infrastrukture in bo v jeseni tudi Ministrstvo za okolje in prostor objavilo razpis v ta namen, na katerega se bodo prijave občine. Dodal je, da so finančni viri določeni v Zakonu o romski skupnosti v RS in v 20. členu Zakona o organizaciji in financiranju občin ter da je v pripravi Zakon o socialnem varstvu, ki bo vseboval restriktivne ukrepe na področju denarnih socialnih pomoči. Ustrezno delovanje socialnih služb je seveda potrebno zagotoviti, kar pa je v prvi vrsti kadrovsko vprašanje.

V občini Dobrovnik ima 1400 prebivalcev, od tega je 50 Romov. Prizadeva si urejati in izboljšati različne vidike romske problematike, a na razpolago ni dovolj finančnih sredstev. Romi se morajo na eni strani zavedati svojih pravic, na drugi pa tudi svojih obveznosti. Nekateri razpise za urejanje prostorske problematike romskih naselij in komunalne infrastrukture še vedno narobe razumejo in ta sredstva označujejo za »romski denar«. Pri izgradnji komunalne infrastrukture je pomembno, da se vzpostavi določena stopnja odgovornosti in da Romi prispevke za vodovod, kanalizacijo in elektriko redno plačujejo. Tistim Romom, ki sredstev za to nimajo, mora pomagati država s sredstvi iz državnega proračuna (namenska sredstva). Opozoril je tudi, da tisti Romi, ki želijo nekaj pozitivnega narediti (v smislu urejanja svojih bivalnih razmer), takoj naletijo na oviro, saj ne morejo dobiti kredita, ker prejemajo denarno

socialno pomoč. Tu je treba paziti na težave pri zaposlovanju Romov. Potrebno bi bilo razmisliti o novih načinih sofinanciranja zaposlitvenega programa za Rome. Pričakuje tudi bolj aktivno vlogo države, saj lokalne skupnosti same ne morejo reševati romske problematike.

Reševanje romske problematike je specifično. Potrebno je upoštevati tudi posebnosti Romov in njihove zaposlitvene možnosti. Na vsak način je treba z njimi vzpostaviti dialog in skleniti dogovore. Kar zadeva »romski denar« prihaja do tega zato, ker da Romi ne vedo, kakšna sredstva so na razpolago, v kolikšni višini in za katere namene so na razpolago.

Po drugi strani pa nekatere lokalne skupnosti krivijo Rome za vse probleme. Namesto tega jih je potrebno obravnavati kot občane z določenimi potrebami, a tudi zmoglostmi. Kot primer dobre prakse je navedel Občino Krško, ki je zadeve pričela reševati sama od začetka in ni prelagala krivde na Rome. Med drugim ne smemo pozabiti tudi na tiste občine, ki so veliko naredile za Rome, in tudi tem je potrebno zagotoviti pomoč države. Občine imajo na razpolago razpise (tudi na ravni EU), na katere se lahko prijavijo (pri tem, da je potrebno pri razpisih upoštevati tudi mnenje Romov), vendar le-teh nekateri župani niso izkoristili.

Po izkušnjah občine Črenšovci je delo z Romi »tek na dolge proge« in da bistvenih rezultatov ne moremo narediti v kratkem času. V Občini Črenšovci so spremenili prostorski načrt, izvedli odkupe zemljišč, parcelacijo, pridobili parcelne številke in zemljišča ponudili v odkup Romov po ceni 6 EUR za kvadratni kilometer stavbnega zemljišča. Danes je legaliziranih že 60 objektov, pri tem, da stroške legalizacije plačujejo Romi sami. Problem razpisov za sofinanciranje komunalne infrastrukture v romskih naseljih pa je ta, da je na razpolago premalo sredstev. V občini Črenšovci romski otroci redno obiskujejo pouk že 30 let in imajo na razpolago tudi vrtec. Zapleta se pri plačilu vrtca, saj stroške plačuje občina. Potrebno bi bilo doseči višji del sofinanciranja s strani države. Programi javnih del za Rome naj bi bili še bolj ciljno naravnani. Ker javna dela niso ustrezno plačana in da so prejemki denarne socialne pomoči v taki višini, da Romi niso motivirani za delo.

Podobne izkušnje je videti tudi v primeru občine Škocjan. Tam je treba poudariti pomen ustanovitve Javnega zavoda Romski zaposlitveni center, saj je zaposlen človek družbeno sprejemljiv in obenem socialno mobilen. Dejstvo je, da je legalno delo predpogoj legalnega bivanja, nato pa sledijo koraki tudi na drugih področjih.

Župani so izpostavili taka srečanja kot potrebna in koristna; srečanja županov in predstavnikov države bi morala potekati vsak mesec, na njih bi se razpravljalo o posameznih problemih. Majhne občine nimajo na voljo veliko možnosti, da bi s sredstvi občinskega proračuna reševale obseg različnih problemov, s katerimi se soočajo. To je problem, ki ga je strokovna skupina že večkrat ugotovila in izpostavila.

Drugi so bili bolj kritični, saj da poslušajo tovrstna razmišljanja poslušajo že 20 let. Sedaj jih zanimajo konkretni ukrepi: katere črne gradnje bodo ostale, katere ne. Sredstev za urejanje romske problematike je vedno premalo. Sedaj so potrebne zgolj in samo konkretne odločitve. Ponovljeno je bilo stališče, da imajo Romi preveč pravic.

Romi vidijo v teh razpravah možnosti rešitev vsaj nekaterih problemov. Postavlja se vprašanje, ali so nekateri župani sploh sposobni reševati romsko problematiko. Ali jo sploh hočejo reševati? Ali se bojijo posledic in se premalo angažirajo. Gotovo ne bo mogoče rešiti vseh problemov, sploh pa ne takoj. Sedanji razpisi niso dovolj. Preko državnega proračuna je potrebno zagotoviti redna sredstva za sofinanciranje občin za reševanje teh specifičnih problemov. Morda bi bilo koristno povečati izmenjavo izkušenj med dolenjskimi in prekmurskimi občinami na skupnih sestankih.

Razumevanje in reševanje problemov s strani lokalnih skupnosti zelo različno. Pred osamosvojitvijo Slovenije je bilo v Prekmurju veliko Romov zaposlenih. Po osamosvojitvi so bili med prvimi, ki so izgubili službo. Prekmurski Romi delajo tudi v sosednji Avstriji. Na Dolenjskem je slika drugačna. Številni Romi uspešni tudi na drugih področjih, med drugim na področju športa (nogomet, karate, hokej, atletika) in da se vključujejo v družbeno življenje. Če se tukaj lahko, se lahko tudi na delovnih področjih. Stimulacija z zaposlitvijo je problem.

V občini Puconci je pet romskih naselij in da v njih živi okrog 500 Romov. Tri romska naselja so dobro urejena, pri drugih dveh je že problematična pregosta naseljenost in zato velika požarna ogroženost. Težave nastanejo takrat, kadar je več lastnikov zemljišč. Kot možni pristop pri urejanju prostorske problematike romskih naselij je treba izpostaviti tudi komasacijo. Podobne izkušnje imajo tudi s problematiko javnih del. Država rajši daje Romom denarno socialno pomoč, kot pa da bi jih spodbujala k vključitvi v sistem javnih del. Potreben je namreč red tudi pri zaposlovanju, pri čemer bi moralo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve sprejeti ustrezne ukrepe.

Včasih se pojavlja očitek, da se občine ne trudijo reševati romske problematike. Ta očitek ni upravičen. Prav nasprotno, občine veliko naredijo. Župan Občine Trebnje se velikokrat srečuje z grožnjami s strani Romov in nasprotovanjem, da bi se določene zadeve uredile. Zato je tehtno postaviti vprašanje, kaj so Romi naredili za to, da bi se zadeve uredile? Romi ne bi smeli samo čakati, da bodo občine nekaj naredile, zato bi bila dobrodošla tudi njihova pripravljenost in angažiranost.

V občini Tišina je eno strnjeno romsko naselje, kjer živi 360 Romov (8 % prebivalcev občine). Romi so občani, ki imajo enake pravice in dolžnosti. Romski otroci redno hodijo v vrtec in šolo. Pred 40-imi leti šolski uspeh ni bil niti 50%, danes pa je celo 100%, kar se odraža tudi na drugih področjih. Žal je opaziti, da je stopnja zaposlenosti drastično upadla in da je malo redno zaposlenih. V sistemu javnih del je sicer zaposlenih 14 Romov, vendar je to odločno premalo. Občina Tišina je ena redkih občin, ki ima Komisijo za romska vprašanja in tudi romskega svetnika. Občina Tišina si bo še naprej prizadevala, da bi uredila romsko naselje, ki bo imelo status vasi in spodbujala Rome k vzdrževanju objektov in okolice naselja. Dodal je, da se kljub dobremu sodelovanju z Romi srečujejo z veliko problemi in se zavedajo, da se vseh problemov ne da rešiti čez noč.

V občini Šentjernej so štiri manjša in eno večje romsko naselje. Občina Šentjernej je leta 2005 in 2006 namenila 200.000 EUR sredstev za opremljanje romskih naselij. Izrazil je pomisleke glede poskusov spremembe namenske rabe zemljišč – to so poskušali izvesti že leta 1998, vendar Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ni dalo soglasja. To je resen problem, ki ga je mogoče rešiti predvsem na državni ravni. V zvezi z zaposlovanjem Romov je izkušnja v Šentjerneju taka, da je

12 Romov vključenih v sistem javnih del. V zakup so vzeli, da jih ponavadi ni na delovno mesto ob ponedeljkih in ob petkih. Romi so delovni, vendar je problem višina plače. Ko se Romi zaposlijo namreč izgubijo socialno podporo in so njihovi prihodki bistveno manjši. V splošnem se ocenjuje, da občina (in tudi druge) veliko vlagajo v komunalno infrastrukturo in tako veliko naredijo tudi za Rome.

Pri reševanju romske tematike na ravni občin prizadevanja zgolj župana samega niso dovolj. Za sabo mora imeti tudi dober občinski svet, ki stoji za odločitvami. Občina Krško se je lotila reševanja prostorske problematike tako, da je najprej ocenila družbeno sprejemljivost romskih naselij in nato spremenila prostorski plan in pripravila lokacijski načrt. Romom so ponudili v odkup zemljišča po celi 6 EUR za kvadratni meter. Težave se pojavljajo, saj Romi ne morejo dobiti kredita, poleg tega finančna zakonodaja vsebuje številne določbe, ki jih ni tako enostavno izpolniti (kako zagotoviti garancijo, vprašanje plačila davka na dodano vrednost). Občina Krško je pokazala dobro voljo in dosegla nekatere rezultate, kar manjka v nekaterih drugih občinah.

Izkušnja občine Metlika, ki je želela spremeniti prostorske načrte, so se ustavili ob nasprotovanju Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, potem ko so predložili, da bi kmetijska zemljišča spremenili v zazidalna (na njih so že romska naselja). Niso dobili soglasja in problemov tako ni mogoče rešiti. V občini Metlika so (vsaj nekateri) Romi zaposleni in delajo.

III. SCENARIJI RAZVOJA ROMSKIH NASELIJ V SLOVENIJI

3.1. NAMEN IN IZHODIŠČA METODE SCENARIJEV

Scenariji niso prognostika in še manj futuristika. Osnovni namen metode scenarijev je prikaz mogočega ali najverjetnejšega razvoja procesov na določenem področju pri izbranih izhodiščnih pogojih. Predvsem pa lahko ob izbrani varianti prikažemo pozitivne in negativne strani predlaganih rešitev (oziroma prednosti in slabosti), pogoje uveljavitve določenega scenarija, nujne ali smiselne etape ter postopke ter tveganja. Pri tem se sicer ne moremo izogniti določeni meri posploševanja, ki je potrebno, da sicer individualistične tendence na izbranem področju obravnavamo v istem časovno-prostorskem ter procesnem okviru. Do neke mere torej bo vsak prikaz scenariji idealiziran.

Romska naselja so pri svojem nastajanju doslej izkazovala predvsem velik individualizem. Pravil oblikovanja ni bilo. Stihijsko prilagajanje graditeljev mikrolokacijskim pogojem, vedenju in znanju o tehničnih merilih gradnje in opremljanja bivališč in vzpostavljanje družbenih odnosov znotraj romskega naselbinskega prostora ter prav tako vzpostavljanje relacij do bližnjih neromskih sosedov, ki so (bili) pogosto lastniki zemljišč, je v desetletjih prostorske stabilizacije slovenskih Romov oblikovala vrsto samosvojih potez, po katerem lahko danes prepoznamo značilno romsko naselje. Skromnejše ekonomske možnosti, pomanjkanje tehničnih znanj in odsotnost planiranja ter umeščanja v širši pokrajinski okvir so družno soustvarjali današnjo strukturo naselbin, v katerih živi danes večji del Romov. Pozneje so nekatere bivalne enote znotraj naselij dosegle bistvene izboljšave in se po standardu skušale približati merilom v bližnjem sosedstvu. Ta bivalni konformizem je le do neke mere imel tudi dejanske učinke prostorske homogenizacije (poenotenja), zelo redko pa je prišlo do realne integracije. Bivalni pogoji predstavljajo enega od ključnih temeljev integracije v družbeno-prostorski okvir slovenske družbe, so hkrati njen pogoj in rezultat. Družbeno vključitev si težko predstavljamo z vztrajanjem romskih prebivalcev v neprimernih, očitno podstandardnih bivališčih. Po drugi strani pa je treba upoštevati, da je tip naselja vedno tudi odraz načina življenja, ekonomskih zmožnosti stanovalcev in njihove bivalne filozofije. Ta je bila doslej pogosto drugačna od predstav o kakovosti bivanja pri ostalem prebivalstvu. Toda očitno so Romi v želji po doseganju podobnega bivalnega standarda iskali vzore tudi (in predvsem) v sosedstvu.

S pristopi urejanja romskih naselij se postopno uveljavlja določena standardizacija, ki lahko posredno, s sprejemanjem pravno- lastniških razmerij, infrastrukturne opremljenosti, urejenosti, bivalne estetike (stilistike!) in drugih značilnosti zunanega videza, strukture in končno tudi funkcij ustvarja pogoje prostorskega in posredno torej tudi družbenega vključevanja romskih naselij v okvir slovenskega poselitvenega sistema. Od bivalnega individualizma in stihijskega nastajanja v planerskem procesu prehajamo v sprejemanje določenega prostorskega reda, prevzemanja standardov in funkcionalnega povezovanja v slovensko naselitveno mrežo. Ta postopek ne bo ne učinkovit in ne bo imel trajnejših učinkov, če ne bodo hkrati potekali tudi drugi procesi vključevanja. Zato je potrebno podčrtati pomen participacije Romov v teh procesih. Celo več: Romi bi morali biti tu iniciatorji in vodilni partnerji preobrazbe

fiziognomije, strukture in funkcije nad 100 naselbinskih enot, danes imenovanih »romska naselja«.

Scenariji ne morejo prisegati na bivalni individualizem. Potrebna je torej določena dedukcija, posplošenje preobrazbe teh naselbinskih enot. Da bi bila iniciativa ali vsaj krepko partnerstvo Romov v teh procesih zagotovljena, je potrebna sistematična pomoč v obliki usmerjanja, materialne (finančne) in strokovne pomoči ter konstanten nadzor, prav tako pa tudi sankcioniranje neželenega nadaljevanja samosvojih nedogovorjenih individualističnih posegov v prostor. Scenariji lahko predvidijo verjetnosti in možnosti uveljavljanja, izbrane variante pa naj – potem ko jih kritično preigramo – služijo izbiri načina, pristopa k postopni preobrazbi romskih naselij in sedaj pogostih »slumov« v enakovredne bivalno-prostorske enote slovenskega naselbinskega sistema, ki bodo pravno in funkcionalno njegov del. Pri oblikovanju scenarijev se ne moremo (in nočemo) izogniti posploševanju; toda mar ni po drugi stran prav posploševanje obenem tudi pot k standardizaciji. Zavedati pa se je treba, da pri tem – gledano seveda že omenjeno individualnost posamezne romske naselbine - delamo tudi neko standardno napako. A brez tega tveganja ne gre.

Ne glede na izbiro variante je treba na začetku izdelave scenarijev postaviti nekatera ključna in skupna izhodišča. Zaradi enotnosti njihovega upoštevanja jih lahko opredelimo celo kot načela politike urejanja / preobrazbe romskih naselij. To so:

- praviloma so sedanje lokacije tudi izhodiščne lokacije
- doseganje integracije v slovenski naselbinski sistem
- večfunkcionalnost romskih naselij
- pravičnost v odnosu navznoter in navzven
- trajnosti.

Že v uvodu na začetku tega dela smo predvideli, da bo mogoče romska naselja glede na integracijske perspektive razvrstiti nekako na štiri skupine:

- naselja, ki jih je mogoče hitro vključiti v slovenski naselbinski sistem (integracija)
- naselja, za katera je mogoče izvesti učinkovito adaptacijo in jih potem vključevati v slovenski naselbinski sistem (adaptacija)
- naselja, ki trenutno ne razpolagajo z resnimi možnostmi preobrazbe in je v njih mogoča samo zasilna prilagoditev, ki naj skuša posameznike usmerjati v tokove družbene integracije (zasilna adaptacija)
- naselja, ki so zaradi lokacijskih pogojev dolgoročno ali že kratkoročno neperspektivna in je treba razmišljati o prelokaciji (prelokacija).

Predhodna analiza situacij je pokazala, da moremo realno računati na vse štiri oblike. V kolikšni meri, s kakšnim učinkom in na kakšen način bomo to dosegli ter kako trajni bodo rezultati, je odvisno od mnogih pogojev. Morda predstavlja ključni moment prav vzpostavitev legalnosti. Legalnost bivanja in dela je temelj, ob katerem se uresničujeta tudi tretji (izobrazba) in četrti steber (komunikacija) družbene vključenosti. To bomo skušali v nadaljevanju predstaviti ob treh scenarijih:

- scenariju hitre vzpostavitve legalnosti
- scenariju postopne strukturne prilagoditve in vzpostavljanja legalnosti
- scenarij zadržanega vzpostavljanja legalnosti.

3.2. SCENARIJ HITRE VZPOSTAVITVE LEGALNOSTI

3.2.1. OPIS SCENARIJA

Scenarij hitre vzpostavitve legalnosti predstavlja filozofijo, da je potrebno najprej postaviti vsa ali vsaj veliko večino romskih naselbin v pravno-formalne odnose kot izhodišče doseganja tudi ostalih pridobitev moderne dobe, zlasti še infrastrukturne opremljenosti. Gre torej za legalizacijo obstoječega stanja, formalni pravno-politični akt državne intervencije v prostorsko strukturo lokalnih okolij. Romska naselja bi torej sprejeli v glavnem taka kot so, pozneje pa bi v legalnih okvirih skušali dosegati vsebinske kakovostne spremembe (opremljenost, urejenost) posameznih objektov in naselij v celoti. Po tej strani je torej legalizacija (sicer marsikdaj s strani Romov zaželeno) izhodišče vseh ostalih postopkov. Da bi jo lahko učinkovito uvedli, je skoraj nujno prednostno obravnavati problematiko romskih naselij ter uveljavljati politiko od zgoraj navzdol. Z več zakoni in podzakonskimi akti bi torej podprli in v (predvidoma) krajšem, omejenem obdobju te akte uveljavili v praksi. Dosedanja prizadevanja na področju vzpostavljanja legalnih stanj romskih naselij in posameznih stanovanjskih enot v njih so prepočasna, posamezna okolja Romom nenaklonjena, Romi pa zaradi zgodovinsko pogojenega spleta okoliščin nimajo dovolj znanja in ekonomskih potencialov, da bi razklenili začarani krog nelegalnosti bivanja, dela, doseganja skromne izobrazbene ravni in skromne družbene komunikacije ter politične participacije. Scenarij bi torej imel na nek način tudi značaj popravljanja krivic iz preteklosti, obenem pa bi skušal z dosegom izhodiščnega normativa (legalnosti bivanja) pospešiti družbeno vključevanje tudi na ostalih ravneh. Deloval naj bi torej kot stimulacija posameznikom, da se v svojih okoljih, lastnim sposobnostim in prizadevanjem primerno, povzpnejo na družbeni lestvici. Obenem bi široki, državni pristop omogočil tudi angažiranje državnih institucij na drugih področjih in bi v primerih nesodelovanja Romov lahko deloval tudi kot neke vrste prisila. Zelo verjetno bi legalizirali obstoječe stanje (če obstajajo vsaj minimalni lokacijski pogoji, to je da ne ogrožajo bistveni gospodarskih potencialov in okolja oziroma pomembnih življenjskih virov) na sedanjih lokacijah, za prihodnje širitve pa bi lahko postavili pogoje povsem na novo in v skladu s siceršnjim pravno-prostorskim redom in normativi. Pri Romih bi ta scenarij vplival k njihovi demarginalizaciji kot družbene skupine, obenem pa bi jih navezal na trajnejše oblike partnerstva in sodelovanja. Ta scenarij odpira poti tudi široko zastavljenim projektom na nacionalni in mednarodni ravni, kar bi pripomoglo, da bi znotraj vzpostavljenih izhodiščnih legalnih pogojev pričeli spreminjati tudi strukturo romskih naselij, posledično pa tudi odnose s sosedstvom.

3.2.2. POGOJI UVELJAVITVE SCENARIJA

Čeprav se zdi uveljavljanje predlaganega scenarija hitre legalizacije romskih naselij enostaven in zaradi izrazito državnega intervencijskega značaja tako rekoč brez vidnejših ovir, je vendarle potrebnih precej pogojev, da bi scenarij tudi učinkovito uresničili. Omeniti je treba zlasti naslednje pogoje:

- doseči bi morali vsaj minimalni konsenz Romov kot stanovalcev in lokalnih skupnosti
- široka politična podpora taki izjemni akciji

- opravljene temeljite študije izvedljivosti za vsa posamezna naselja na ravni države; obravnava vseh romskih naselij naj bi bila enotna
- predvidoma bi morali zasnovati tudi hkratni potek ostalih programov družbenega vključevanja, da bi zagotovili trajnost prostorskih rešitev
- v začetni fazi bi angažirali veliko strokovnih moči in sredstev.

3.2.3. CILJI

Scenarij hitrega vzpostavljanja legalnih stanj ima primarno predvsem naslednje cilje:

- legalizacijo vseh romskih naselij, ki izpolnjujejo vsaj minimalne pogoje (niso ogrožena in ne ogrožajo)
- večina Romov naj bi ob pogojih legalnega bivanja lahko enakopravno vključevala v infrastruktarno opremljanje naselij in posameznih stanovanj
- omogočiti hitro izvajanje projektov in programov na drugih področjih
- legalizacija naj bi bistveno prispevala k demarginalizaciji Romov kot družbene skupine
- vsa romska naselja je treba obravnavati enotno

3.2.4. POTREBNI POSTOPKI

Le na prvi pogled je uveljavljanje tega scenarija enostavno. V resnici zahteva veliko različnih postopkov, še preden se začetek realizacije sploh prične. Med potrebnimi postopki omenimo zlasti naslednje:

- sprejem intervencijskega sanacijskega zakona; zelo precizno bi moral definirati komu je legalizacija namenjena in zakaj. Verjetno bi se moral sicer glasiti na temo sanacije vseh črnih gradenj, s poudarkom na bivalnih objektih, morda še specifično nanašajoč se na marginalne družbene skupine.
- pripravljena strategija ali vsaj nacionalni strateški načrt upravljanja z romskimi naselji, s posebnim poudarkom na sanaciji in vključevanju v slovenski naselbinski sistem (lahko še pred zakonom)
- več izvedbenih aktov; lahko bi bile tudi časovno omejene odredbe
- vrsto aktov bi morale sprejeti tudi občine; te so sedaj ključni oblikovalci prostorske politike na svojem ozemlju (zelo široke pristojnosti)
- pripravljen finančni načrt te akcije z določitvijo etap in pogojev na državni ravni ter operacionalizacija, ki upošteva lokalno razdelitev (v proces preobrazbe ob uvedenih postopkih legalizacije bi morale biti vključene tudi občine kot soizvajalci (partnerji).

3.2.5. PREDNOSTI

Legalizacija je zaželeni cilj v vsakem primeru. Glede na pričakovanja zlasti članov romske skupnosti, ki si že dalj časa prizadevajo za vzpostavitev legalnih stanj na območjih, ki prostorsko niso sporna (je mogoče doseči odkup zemljišč, jih je mogoče tehnično povezati na električno, vodovodno, kanalizacijsko in cestno omrežje in obenem niso ne ogrožena zaradi poplavne nevarnosti ali plazov in na drugi strani ne ogrožajo naravnih virov, infrastrukture ali gospodarskih kapacitet) so zadržki, ki so se

pokazali zaradi morebitnih parcialnih interesov lokalnih skupnosti (tu niso mišljene le občine kot pravni in formalni nosilci prostorskega razvoja na ravni in ozemlju občin, temveč tudi vaške srenje in skupine prebivalstva) precejšnjo mero odpora ali celo načelnega nasprotovanja ureditvi romskih naselij. Podobno se je skoraj redno dogajalo pri primerih, ko Romi zasedajo zemljišča v lasti Sklada kmetijskih zemljišč: skoraj vse pobude, da bi že devastirano zemljišče (kar so dejansko povzročili Romi z naselitvijo) za razumno ceno odkupili in potem opredelili zemljišče kot zazidalno. S tem se akti legalizacije dejansko začenjajo, končajo pa, ko imajo vse bivalne enote ustrezne dokumente.

Prednosti državnega intervencijskega pristopa k vzpostavljanju legalnih stanj v romskih naseljih lahko vidimo zlasti v naslednjem:

- na ta način bi večino romskih naselij v krajšem času postavili v legalno stanje; vsi ostali pristopi (scenariji) bi bili v tem oziru počasnejši in manj temeljiti
- mnogi Romi niso navajeni na številne postopke, potrebne pri uveljavitvi legalnih stanj. Spodbujena legalizacija bi zaradi sistematičnosti potrebovala širši, strokovni državni pristop in Romom bistveno olajšala pot do zelenega cilja – legalnega bivanja
- razlike med občinami so zelo velike ne le v izhodiščni želji / namenu, da bi romsko tematiko sploh resno obravnavali in vsaj okvirno rešili, temveč tudi pri razpoložljivih potencialih (prostorskih, kadrovskih, finančnih). Zlasti male občine pogosto nimajo resnih možnosti reševanja tega zapletenega in tudi finančno velikega problema, zato se pojavljajo številni zastoji. Z usmerjenim delovanjem in sodelovanjem državne ter lokalne ravni bi se vzpostavili pogoji, v katerih bi vsa romska naselja v Sloveniji obravnavali enako in bi tudi per capita ali po gospodinjstvu prejeli enak vložek.
- občine, ki zaradi velikostnih razmerij ne uspejo reševati problematike romskih naselij, bi bile za državno usmerjeno in vodeno akcijo vzpostavljanja legalnosti morda zelo zainteresirane.
- lokalne elite bi bile razbremenjene – vsaj do določene mere - napetosti in pritiskov na lokalni ravni (od različnih skupin ali tudi od Romov) in bi se lažje osredotočale na zgolj tehnična in vsebinska vprašanja planiranja in sanacije romskih naselij
- načeloma bi bilo lažje uveljavljati enotne standarde v romskih naseljih, ne glede na regionalne ali lokalne okvire.
- scenarij bi načeloma podpiral integracijo romskih naselij v slovenski naselbinski sistem, tudi če po standardu ne ustrezajo merilom slovenskega naselbinskega sistema.
- scenarij podpira družbeno raznolikost in bi bil znamenje odprte, zelo tolerantne družbe

3.2.6. SLABOSTI

Hitra uveljavitev legalnosti romskih naselij, ki so nastajala stihijsko in z številnimi prilagoditvami, bi zaradi zatečenosti dejansko slabega stanja ter tudi časovne omejenosti uveljavljanja verjetno prinesla tudi vrsto slabosti. Te bi se po eni strani odražale v strukturi legaliziranih naselij, po drugi pa v nadaljevanju ali celo stimulaciji prebivalstva (ne le romskega) k neželenim črnograditeljskim posegom. Zdi se celo, da bi se nekateri problemi celo povečali. Slabosti tega scenarija bi bile torej očitno predvsem naslednje:

- hitra uveljavitev legalnosti bi bila časovno, finančno, materialno in strokovno zelo zahteven zalogaj; ostale aktivnosti bi morali verjetno omejiti
- zahteva dokaj obsežno sprejemanje pravnih podlag (zakonov) in drugih izvedbenih aktov, ki bi jih v duhu enakosti pred zakonom težko zagovarjali
- legalizacija sama po sebi ne bi izboljšala strukture naselij (mnoga so danes dejansko slumi) in je torej projekt demarginalizacije romskih naselij in Romov s tem vprašljiv
- praviloma bi legalizaciji sledili številni adaptacijski posegi. Zaradi inercije bi bila pričakovanja in morda tudi politični pritiski v smeri nadaljevanja dajanja pomoči (zadržanje rezultatov legalizacije) zelo veliki. Legalizacija bi tako dejansko sprožila vrsto dragih posegov, tudi če bi se lokalna okolja angažirala pri tem.
- z legalizacijo stihijsko nastalih naselij in posameznih bivalnih enot (stanovanjskih hiš) bi dobili zelo raznoliko strukturo. Poenotenje bi bilo sicer stvar državne projekcije, v resnici pa bi jo težko izvajali
- abolicija neželenih (kaznivih) posegov v prostor bi destimulirala vse tiste, ki so z osebnim angažiranjem, vlaganjem in drugimi naporji pridobili različne dokumente o gradnji in drugih posegih v prostor
- abolicija neželenega prostorskega obnašanja bi zelo verjetno tudi druge spodbudila k črnograditeljskim posegom. Slednje je močno razširjeno in v zavesti ljudi ni percipirano kot nekaj slabega
- državna pomoč in usmerjanje postopkov v okviru uveljavljanja legalnosti romskih naselij bi krnila iniciative lokalnih skupnosti na tem področju, zato bi v nadaljevanju lahko sedanje težave ne le ostale, temveč se celo okrepile
- neprimerne lokacije posameznih bivalnih objektov ali celih naselij bi nadaljevale slabe odnose s sosedi; realni problemi bi se težje reševali tudi zaradi računanja na državno pomoč in intervencionizem.
- neprimerne lokacije posameznih hiš ali celih naselij bi v primeru naravnih nesreč (na primer poplav, usadov, plazov) ter požarov (ker so hiše zlasti v večjih naselbinah že preveč utesnjene) prinesle lastnikom določene stroške. Vprašanje je tudi, ali bi zavarovalnice pristale na tvegane oblike prostorske razmeščenosti
- neprimerna tlorisna zasnova, prevelika zgoščenost objektov in neprimerni odmiki od infrastrukturnih območij, naprav in objektov bi oteževala modernizacijo naselij in njihovo strukturno adaptacijo. Tako bi en zasilni ukrep povzročil oz. sprožil nove začasne in zasilne ukrepe, zelo težko pa bi bilo uveljaviti kakovostne rešitve.

3.2.7. TVEGANJA

Vrsta slabosti, izkazanih pri uveljavljanju scenarija hitre legalizacije romskih naselij, predstavlja obenem tudi določeno tveganje bodočega razvoja teh prostorskih pojavov. Tveganja sicer opredelimo kot potencialno nevarnost; v posameznih primerih je med tveganjem in slabostjo razlika zelo zabrisana. Izpostaviti je treba predvsem naslednja tveganja:

- scenarij hitre legalizacije bi bil zaradi izrazite sanacijske naravnosti razumljen (in tudi v resnici je tak) kot retrograden (za nazaj). Manjka razvojna nota (tendence, usmeritve za naprej), s čimer je časovno omejen. S tem tvegamo, da bodo rezultati predvsem formalnega značaja in začasni; če ni tudi strukturnih rešitev in spremenjenih oblik / načinov prostorskega obnašanja, je težko doseči realen napredek na področju bivalnih razmer oziroma sistema romske poselitve

- določene postopke bi ob poskusih hitre uveljavitve legalnih stanj morali pripraviti z določeno mero prisile (lokalnih skupnosti). Slednje bi lahko svoj odpor gradile na protiromskih težnjah in sklicevanju na državne institucije
- scenarij hitre legalizacije bi verjetno zahteval nove podobne posege še večkrat
- zaradi sprejemanja obstoječega stanja in njegove formalizacije (ki jo legalizacija definitivno prinaša) bi se na ravni Slovenije zadržala velika raznolikost v bivalnem standardu. Odstopanja med romskimi naselji in še bolj odstopanja od ostalih delov slovenske naselbinske mreže bi utegnili ohranjati marginalni položaj Romov, romska naselja pa v funkciji slumov ali celo etničnih getov. Formalna vzpostavitev legalnosti brez funkcionalne preobrazbe in spremenjenega prostorskega obnašanja stanovalcev bi zadržala glavnino slabosti romskih naselij.
- med Romi bi zaradi predhodne sorazmerno permisivne politike utrjeval prepričanje, da so predvsem drugi dolžni skrbeti za bivalno blaginjo ali vsaj minimalne standarde. Zakon in interventne akcije vzpostavljanja legalnih stanj bi tako delovala »nevzgojno«.
- med prebivalstvom (ne glede na bivalno tradicijo in standard) bi intervencijski poseg v legalnost romskih naselij verjetno vzpodbudil ignoriranje prostorske zakonodaje in bivalni individualizem (ki je že tako precej razširjen)
- na sanacijskem (»črnograditeljskem«) zakonu iz leta 1993 se je izkazalo, da večinoma ni dosegel zelenih praktičnih učinkov. Prinesel je celo nekatere nove težave in slabosti, zato so se poznejšim abolicijam na področju črnih (ilegalnih) gradenj odrekli.
- uvajanje intervencijskih ukrepov legalizacije bi posegel v pristojnosti lokalne samouprave. Posebno v okoljih, kjer Romi (ne glede na realnost razlogov) niso priljubljeni, bi sprožili odpor. Lokalne iniciative s tem krnijo in prenašajo odgovornost in aktiven pristop k obstoječim problemom na pleča državnih (in tudi regionalnih) institucij.

3.2.8. OCENA URESNIČLJIVOSTI SCENARIJA

Scenarij hitre formalne ureditve (legalizacije) romskih naselij ima poleg začetnih prednosti (vzpostavljanje legalnosti kot izhodišče drugih oblik kakovostne nadgradnje, urejanja ipd.) sorazmerno skromne garancije, da bodo uveljavljene formalne oblike tudi dejansko pomenile stvaren napredek. Pretekle izkušnje niso spodbudne in kličejo k veliki previdnosti. Rešitve bi bile drage in začasne. Sklepanje partnerskih odnosov bi bilo sicer mogoče, vendar ne posebej spodbujevano. Zato je težko verjeti, da bi scenarij dobil polno podporo političnih sil in partnerjev na lokalni ravni, zato tudi verjetno ne zadostnih pravnih aktov.

Scenarij lahko ocenimo kot sicer uresničljiv, vendar s številnimi težavami in negotovimi izidi. Zato bi težko dobil potrebno podporo in s tem možnost realizacije.

3.3. SCENARIJ POSTOPNEGA STRUKTURNEGA VZPOSTAVLJANJA LEGALNOSTI

3.3.1. OPIS SCENARIJA

Scenarij postopnega strukturnega prilagajanja in vzpostavljanja legalnosti gradi na domnevi, da je potrebno na kakršenkoli način najprej doseči minimalne kriterije bivalnih standardov in to je potem podlaga za vzpostavitev »legalnosti«. Ne gre torej za enkratno dejanje, temveč za poseganje v proces. Vzpostavljanje legalnih stanj potem postane proces, ki je sicer lahko stimuliran in tudi vsebinsko – strokovno usmerjan s strani državnih institucij, njegovi ključni izvajalci, pa tudi iniciatorji so Romi na eni ter lokalna skupnost (občina) na drugi strani. Proces je torej pričakovano diferenciran; v nekaterih okoljih ga bo torej mogoče doseči hitro in brez večjih težav, drugje težko, pozno ali sploh ne. V svojem izhodišču je ta scenarij progresiven, saj želi prek realno doseženih meril družbene in prostorske vključenosti romska naselja tudi formalno vključiti v slovenski naselbinski sistem. Druga značilnost scenarija je njegova fleksibilnost. Ker prepušča iniciativo lokalnim dejavnikom in gre torej od spodaj navzgor (ki je, mimogrede, tudi splošno sprejeto in svetovano načelo odločanja v okviru evropskih integracijskih procesov), lahko pričakujemo široko lokalno podporo in močno participacijo Romov (ki je materialna oziroma finančna, delovna (urejanje okolja) in odnosna (izboljševanje medčloveških odnosov)). Dobre prakse lahko zasledimo povsod tam, kjer je bil vložen dalj časa trajajoči, sistematičen in načrten napor in kjer so vse strani pričele iskati rešitve najprej navznoter. Aktiviranje endogenih sil je sicer naporen proces osveščanja in vedenjskega prilagajanja, prevzemanja normativov, norm in standardov urejanja naselij in posameznih bivalnih enot. Vzpostavitev legalnosti je zelo pomembna vmesna etapa, ki nagradi konstruktivne rešitve, medsebojno sodelovanje in odpravljanje problemov. Scenarij časovno ni omejen, čeprav naj bi načeloma stremel k pospešitvi postopkov za vzpostavitev legalnosti povsod tam, kjer za to obstaja izkazan interes in realna podlaga. Četrta bistvena lastnost je partnerstvo, ki ga sestavljajo Romi, lokalna skupnost (občine), lahko tudi druge organizacije, društva, civilne iniciative, odbori, sveti in sosveti, na ravni države pa strokovne in politične institucije. Zato je pričakovati, da bodo imele take akcije praviloma širšo podporo, da so zato učinki te preobrazbe in prilagoditev trajnejši ter racionalnejši.

3.3.2. POGOJI UVELJAVITVE SCENARIJA

Na ravni države formalno ni potreben noben poseben korak. Toda zelo pomembne so različne iniciative in še posebej spodbude, ki jih spremljajo tudi ustrezna strukturna in strokovna pomoč državnih specializiranih institucij. Spodbujanje je lahko v različnih oblikah in obsegu, od medijske podpore, oblikovanja tematskih delavnic, plakatov oziroma propagande, različnih oddaj in prispevkov ter po možnosti tudi interaktivno delovanje. S tem se vzpostavi primerna družbena atmosfera, v kateri je povečana pozornost do marginalnih družbenih skupin, kakršno večidel predstavljajo tudi Romi. S tem se angažirajo tudi v lokalnih okoljih široke plasti prebivalstva, iz katerih bo morda mogoče oblikovati dejavne skupine, ki se bodo lotevale konkretnih pobud v lokalnih okoljih.

Za uveljavitev scenarija postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih je prispevek države prav tako bistven. Toda to ni uveljavljanje s pravno – formalnimi sredstvi (zakonom, predpisi, normativi in drugimi akti) temveč gre za akcijski programski in projektni pristop. Da bi kar najbolj učinkovito posegel v strukturo na lokalnih ravneh, je potrebno dobro poznavanje situacij, nato pa ciljno naravnano usmerjanje sredstev prek javnih razpisov in / ali drugih virov občasne ali periodične pomoči na izbranih področjih. Da bi bilo uveljavljanje postopne strukturne preobrazbe romskih naselij kot temeljni predpogoj formalne integracije kar najbolj učinkovito, je smiselno stalno spremljanje (monitoring) procesov in odnosov ter sprotna evalvacija z možnostjo korekturnih posegov in sprememb programov in projektov. Za to so primerne oblike tudi dodatne oblike sodelovanja kot so na primer mešano sestavljeni sosveti, komisije in podobni sklici. Vsekakor je potrebno tudi za uveljavitev scenarija postopnega strukturnega preoblikovanja veliko dela in energije, vendar sorazmerno malo v zakonodajni obliki . Zelo pomembna je organiziranost Romov na lokalnih ravneh, njihovo zaznavanje problemov in odločenost spremeniti tako podobo in strukturo romskih naselij, kakor tudi oblike prostorskega obnašanja, ki jim doslej niso prinašale prednosti, temveč težave in konfrontacije, mestoma celo odprte konflikte s prebivalci v bližnjem teritorialnem stiku. Skrb za urejenost okolja in dober odnos s sosedi ter prenehanje z dejavnostmi, ki lokalno prebivalstvo upravičeno moti, je temeljnega pomena. Scenarij postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih se uresničuje razpršeno v različnih lokalnih sredinah, diferencirano pač glede na pripravljenost lokalnih dejavnikov in glede na razmere oziroma lokacijske pogoje.

Za uveljavitev tega scenarija je bistvenega pomena pripravljenost dejavnikov na lokalnih ravneh, da prično sistematično graditi sožitje na podlagi odpravljanja problemov, pri čemer se ustvarijo tudi okoliščine, v katerih je mogoč bistveni strukturni premik. Aktivnost državne ravni pa je tu le na videz manjša: njena usmerjevalna vloga mora biti zaznavna, da je lokalnim okoljem v pomoč in vzpodbudo, po potrebi pa tudi v korekcijo aktivnosti, ki vodijo k končnemu funkcionalnemu in formalnemu izboljševanju situacij v romskih naseljih.

3.3.3. CILJI

Scenarij postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih ima primarni cilj strukturne prilagoditve (harmonizacije), ki naj ji potem sledi formalna vzpostavitev legalnosti kot nadgradnja. Kot je že bilo poudarjeno, je vzpostavitev legalnih okvirov dejansko neka vmesna stopnja, po kateri sledijo nadaljnji koraki izboljševanja infrastrukture, stanovanjskih enot, arhitekturnih in krajinskih izboljšav in drugi posegi. Ta scenarij ima predvsem naslednje cilje:

- doseganje minimalnih pogojev in norm vključitve v slovenski naselbinski sistem; šele potem lahko sledijo formalni koraki in vzpostavitev legalnih stanj
- nagrajevanje in nadgrajevanje dobrih praks in inovativnih pristopov k reševanju prostorske problematike romskih naselij
- sistematičen, toda krajevno diferenciran pristop, ki naj prvenstveno upošteva pobude od spodaj (lokalna raven)
- partnerstvo in dejanska participacija Romov ter sodelovanje tudi drugih dejavnikov na lokalni ravni; državna platforma ponudi programe, projekte ipd. ter stanje do neke

mere nadzira in strokovno usmerja. Zelo smiselna je ne le materialno-finančna, temveč tudi strokovna pomoč, še posebej v primerih malih lokalnih skupnosti ter tam, kjer je zaradi različnih razlogov prišlo do zastojev ali celo pretrganja komunikacije med Romi, sosedstvom in lokalnimi oblastmi.

-angažiranje čim več lokalnih dejavnikov, ki jim lahko glede na vsebine sledi tudi strokovna institucionalna pomoč državnih organov ali / in institucij. Toda bistvena je lokalna iniciativa in nosilstvo akcij tistih, ki bodo predvidoma tudi uporabniki rezultatov akcijskih (programskih in projektnih) pristopov.

3.3.4. POTREBNI POSTOPKI

Scenarij postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih ni stihijski ali močno lokaliziran pristop, temveč delitev dela med lokalno in državno ravni. Ker je problem primarno alociran lokalno, je smiselno, da so tudi pobude iniciirane od tam, predvsem pa da se med obema omenjenima ravnema oblikuje trajnejša oblika sodelovanja in partnerstvo. Postopki so zato razdeljeni, vendar lahko potekajo sočasno in terminsko usklajeno. Predvidevamo, da so na lokalni ravni potrebne naslednje delovne etape oziroma postopki:

-oblikovanje odborov, svetov, komisij ali drugih delovnih kontaktnih skupin na ravni romskih naselij, ki prično iskati poti za stike s prebivalci v bližnjem sosedstvu z namenom, da bi omilili in trajno odpravili težave in medsebojne probleme. Zelo pomembna je urejenost naselja in neposeganje v lastniške pravice sosedov. Pomembne korake v tej smeri lahko naredi romski svetnik ali pa tudi druga ugledna oseba v romski sredini

-oblikovanje mešanih komisij, svetov in drugih organiziranih oblik na ravni občine, ki bo zadolžena za pripravo načrta postopne strukturne preobrazbe romskega naselja in tudi njegovo izvajanje

-če to dopuščajo kadrovske in finančne možnosti občine, so zelo smiselni tudi romski zaupniki, ki so vez med to administrativno enoto in Romi. Ti imajo vlogo povezovalca in nekaj manj spodbujevalca postopne strukturne preobrazbe

-če ni posebnih ovir (načrtovani ali že začeti ter delujoči gospodarski obrati, bistveni posegi z infrastrukturo, naravni viri, naravne vrednote in / ali kulturna dediščina ter po drugi strani sedanje lokacije romskega naselja ne ogroža naravna katastrofa (poplava, plazovi; okoljske obremenitve) je potrebno preveriti lastništvo posesti, na katerem romsko naselje stoji in dalje tudi možnosti ureditve tega. Morda so potrebne dodatne študije (presoje vplivov).

-konsenz v lokalnem okolju o tem, da območja romskih naselij z aktom (zazidalni načrt) razglasijo za zazidalno; to je med temeljnimi pogoji, da se pričnejo postopki vzpostavljanja legalnih stanj na ravni naselja in nato še individualni ravni (hiše)

-izvedba postopkov kot so PUP, LPN-ji na ravni občine ...

-na ravni romskega naselja se (že predhodno) izvede parcelacija, če je prej še ni bilo

3.3.5. PREDNOSTI

Scenarij postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih predstavlja sistematičen pristop in uveljavljanje pravnega reda tam in tedaj, ko

obstaja pripravljenost dejavnikov na lokalni ravni. Ta pristop ima zlasti naslednje prednosti:

- angažira lokalne dejavnike, ki so lahko vzpodbujevalci modernizacijskih posegov, predvsem pa bodo nosilci in uporabniki narejenega
- obstaja veliko večja verjetnost, da bodo tisti, ki so v projekte spreminjanja in strukturnega prilagajanja vložili osebni napor, čas in sredstva, bolj pripravljeni na dolgoročno vztrajanje v pridobljenih rešitvah. Pričakujemo, da bodo tudi državna sredstva porabljena racionalno ter dolgoročno dobro naložena
- scenarij ne potrebuje dodatnih pravnih aktov, temveč na podlagi obstoječih usmerja prostorsko politiko tako, da s programi in projekti na državni ali /in mednarodni ravni pridobi sredstva in jih nato usmerja v konkretne izboljšave
- dosežene rešitve na ravni romskih naselij so trajnejše, kot če bi bile narejene »za Rome«; tako so sami soustvarjalci lastnega bivalnega okolja in sicer v duhu postopne harmonizacije romskih naselij v slovenski naselbinski sistem
- razmeroma malo je osnove za očitke, da se samo specifično Romom pomaga pri vzpostavljanju ustreznih bivalnih razmer
- ker so v proces vključeni različni dejavniki (prej pogosto sprte strani oziroma konkurenti za isti prostor kot omejeno dobrino), se vzpostavljajo ob tem praviloma boljši odnosi, odklanjajo pa konflikti. Na ta način je demarginalizacija Romov kot družbene skupine veliko bolj učinkovita.
- ta scenarij v veliki meri angažira endogene potencialne, tako človeške kakor materialne
- za državno raven je mnogo cenejši kakor scenarij hitre legalizacije in tudi predstavlja sorazmerno majhno tveganje
- zaradi široke iniciativnosti je več možnosti tudi za angažiranje prebivalcev na različnih aktivnostih in projektih. Tako se lažje in učinkoviteje dosega tudi druge cilje na področju družbenega vključevanja in socialnega razslojevanja romske skupnosti
- ker uvaja in spodbuja predvsem primere dobre prakse, je primeren motiv tudi za okolja, kjer doslej še ni bilo bistvenih premikov na tem področju.
- preobrazba romskih naselij je funkcijska. Kljub časovnim zamikom so spremembe korenitejše in dolgoročne.
- scenarij postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih odpira pot individualni obravnavi in je senzibilen za lokalne specifikke
- v okviru tega scenarija je lažje skrbeti za večfunkcionalnost romskih naselij, ker je odprt različnim pobudam.

3.3.6. SLABOSTI

Številne prednosti, navedene maloprej, ne smejo zamegliti nekaterih težav in slabosti, ki jih uveljavitev tega scenarija prinaša s seboj. Med slabosti štejemo naslednje:

- preobrazba romskih naselij, doseganje legalnih stanj in končno tudi vključitev v slovenski naselbinski sistem je počasnejše kot pri scenariju hitre legalizacije
- v okoljih, kjer le eden od bistvenih dejavnikov ne želi sprememb in ne sodeluje aktivno, prihaja do zastojev v modernizacijskih procesih
- zaradi počasnosti in ponekod zastojev je lahko pomemben del romske populacije še naprej v pogojih družbene marginalnosti. Družbeno vključevanje je tedaj šibko ali ga

celo sploh ni, razočaranja in počasnost lahko vodita v apatijo in neželene oblike prostorskega obnašanja

-morda bo pogost očitak Romov, da se jih prepušča milosti lokalnih okolij. Prav na območjih, kjer bi najbolj potrebovali pomoč, so odvisni od volje lokalnih partnerjev in s tem morda obsojeni na neuspehe svojih (realnih) prizadevanj

-scenarij uvaja razmeroma visoko stopnjo individualizacije romskih naselij; to lahko vodi do neenake obravnave na državni ravni in do nadaljnje prostorske diferenciacije

-male občine pogosto ne razpolagajo z gospodarskimi, prostorskimi, finančnimi, kadrovskimi potenciali, da bi problematiko romskih naselij reševale primarno in temeljito

-občine bi utegnile očitati, da je romska tematika preveč lokalizirana

-v lokalnih okoljih je zaradi tesne personalne pogojenosti posameznih akcij mogoča »privatizacija« posameznih posegov na eni, ali pa prevelik pritisk (zlasti Romov na predstavnike lokalnih oblasti in izvajalce projektov)

-uveljavitev scenarija postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih predstavlja v očeh mnogih občin prvenstveno obremenitev zanje. Perspektiv je zaenkrat videti (pre)malo. Romska skupnost je s tem lokalizirana, lokalne skupnosti pa niso razbremenjene, kar lahko vodi v njihovo nekooperativnost na tem področju.

3.3.7. TVEGANJA

V sklopu tveganj je treba posebej omeniti naslednje:

-zaradi velike individualne pogojenosti pri dajanju iniciativ so možne tudi individualne zamere, zaradi katerih lahko dobro zastavljeni projekti propadejo

-obstaja resno tveganje, da bi

-romska naselja so prisotna v bližini lokalnih središč, obenem pa so vezana na razmeroma periferna območja. Zavezanost reševanje tega sklopa problemov prvenstveno lokalni ravni in iniciativam lahko predstavlja veliko gospodarsko obremenitev teh okolij, kar utegne negativno vplivati na percepcijo večinskega prebivalstva do Romov

-tudi pri primerih dobrih praks lahko prihaja do občasnih konfliktov znotraj romskih naselij in zunaj njih (s soseditvom). Taki ekscesi lahko zaradi lokalne pogojenosti zavrejo tudi ostala pozitivna prizadevanja in porušijo že doseženi napredek

-za uveljavljanje dolgoročne strategije in politike upravljanja romskih naselij, bi bilo od tega pristopa (ki je pristop prakse in individualne pogojenosti oziroma unikatnega načina reševanja problemov) težko pričakovati, da bo uveljavljen kot transparenten model reševanja. Težko ga je tudi mednarodno promovirati, zato morda v mednarodnem (evropske) okviru ti pristopi ne bi želi odobravanja.

3.3.8. OCENA URESNIČLJIVOSTI SCENARIJA

Scenarij postopnega strukturnega uveljavljanja legalnih stanj v romskih naseljih predstavlja pot, ki so jo nekatere občine že učinkovito ubrale. Za sabo imamo torej različne pristope in prakse, ki pa so že pokazale tudi praktičnost tega načina. Zato je smiselna njegova kritična ocena, dopolnitev in korekcija ter uresničevanje v praksi. Scenarij torej je uresničljiv in lahko tudi uspešen, zavedati pa se je treba nekaterih slabosti in tveganj, ki jih pač zaradi individualističnega pristopa ter postopnosti prinaša.

3.4. SCENARIJ ZADRŽANEGA VZPOSTAVLJANJA LEGALNOSTI

3.4.1. OPIS SCENARIJA

Izhodišče scenarija zadržanega vzpostavljanja legalnih stanj v romskih naseljih je podmena, da so romska naselja – prostorsko gledano – zaradi svoje fiziognomije, strukture in funkcij dejansko anomalija slovenskega naselbinskega sistema, ki jo je treba v največji možni meri odpravljati. Romska naselja naj bi ne bila potrebna, glavnino romskega prebivalstva bi postopoma povabili v ostala naselja državne naselbinske mreže, kjer bi ob sprejemanju integracijskih norm zaživel v novih pogojih in prostorskih okvirih. Zato bi le redka romska naselja, ki so že legalna ali pa imajo zelo dobre pogoje uveljavitve prostorskega reda v bližnji prihodnosti, ohranili kot taka, jih enako kot ostala naselja državne naselbinske mreže urediti, infrastrukturno opremili (projekti in programi). Drugje je težav na lokalnih ravneh zelo veliko, mnoge situacije so ta hip videti skoraj brezperspektivne. Zato je uveljavitev scenarija, ki nekoliko dramatično zadrži postopke uvajanja legalnosti v njih na eni ter na drugi strani skrbi za nadomestne kapacitete znotraj obstoječe naselbinske mreže, lahko možna pot. Take zahteve so se v javnosti že pojavljale. Znotraj tega sklopa je mogočih sicer več izvedb, kar pa je ta hip drugotnega pomena. Uveljavili bi ga lahko progresivno, ob pomoči pozitivnih stimulacij (preselitev v urejeno naselje in tamkajšnje hiše /stanovanja (potrben je čim širši nabor bivalnih kapacitet in nujna ponudba, kajti svoboda izbire kraja stalnega bivališča je ena od temeljnih pravic – seveda skladno s pravnimi in stvarnimi – ekonomskimi možnostmi)) bi bila pridobitev npr. zaposlitve vezana na zapustitev neurejenih romskih naselij. Lahko bi uveljavili tudi restriktivni način, tj. osebe v neurejenih romskih naseljih ne bi bile prednostno na lestvici npr. ponujenih zaposlitvenih kapacitet. Neurejena romska naselja bi »zapirali« postopoma, skladno s stimulirano selitvijo njihovih stanovalcev na urejene lokacije.

3.4.2. POGOJI UVELJAVITVE SCENARIJA

Za uveljavitev zadržanega vzpostavljanja legalnih stanj se ne potrebuje posebnega sanacijskega načrta. Vendar je potrebno pripraviti alternativni načrt ponudbe romske naselitve za tisti del naselij, ki niso dosegla ali predvidoma ne bodo dosegla umestitve v okvire slovenskega naselbinskega sistema in s tem potrebne ravni legalnih stanj; to pa je večji del romskih naselij. Ta mora, da bi bil dovolj privlačen, ponuditi lokacije, ki bodo za Rome zanimive in ki bodo v spregi omenjenih stimulatvinih in / ali restriktivnih ukrepov vodili k oblikovanju novega poselitvenega modela Romov. Drugi sklop pogojev predstavlja oblikovanje pravnih osnov za zapiranje nelegalnih romskih naselij, kar bi lahko bilo izvedeno že na podlagi dosledno izvajane obstoječe zakonodaje in bolj restriktivnega pristopa inšpekcijskih služb. Tako bi se oblikoval sistem privlačno – potisnih dejavnikov, ki bi težil k uresničitvi scenarija. Toda prioriteta mora biti tu predvsem na privlačnih elementih in široki, vabljeni ponudbi.

3.4.3. CILJI

Primarni cilj tega scenarija je redukcija števila romskih naselij in njihovo dolgoročno ukinjanje kot specifičen prostorski pojav; zadržala naj bi se le tista, ki imajo dobre

pogoje vzpostavljanja legalnih stanj in se bodo predvidoma lahko v krajšem času povsem vključila v naselbinski sistem slovenske države. Posebej pa je treba opozoriti še na nekatere cilje, ki predstavljajo bodisi etapne rešitve ali pa modifikacijo prvotne zamisli – scenarija. To so predvsem naslednji cilji:

- ukinitve vseh problematičnih romskih naselij (to so tista, ki so bodisi sama ogrožena (poplava, plazovi; prevelika utesnjenost) ali pa ogrožajo bistvene sestavine gospodarstva, naravne in kulturne dediščine, infrastrukture ali naravne vire)
- postopno razseljevanje na primerne lokacije
- spodbujena integracija prek uvajanja sistema legalnega bivanja in dela (kot ponudba!)

3.4.4. POTREBNI POSTOPKI

Restriktivni scenarij uvodoma daje vtis, da je že zadrževanje postopkov vzpostavljanja legalnih stanj v romskih naseljih dovolj za uresničevanje scenarija. Vendar ni tako. Uveljavitev tega scenarija terja kar nekaj začetnega napora – celo več: utegne biti administrativno in tudi materialno (finančno) zahteven. Nujno je vsaj partnerstvo državnih institucij, če ne celo pretežni del pobude. Postopki, ki jih potrebno sprejeti, so predvsem v dveh sklopih: zagotavljanje nadomestnih kapacitet kot dovolj obsežen nabor le-teh, ki bo tudi privlačen in drugič ukrepe stimulacije in restrikcije. Omeniti pa je treba še tretji pol: sanacija oziroma renaturacija opuščenih območij romskih naselij

3.4.5. PREDNOSTI

Kot omenjeno, so se ideje o restriktivnem pristopu, ki bi verjetno zadovoljil bolj romske sosede in manj Rome, že pojavljale. Čeprav jim pričujoči scenarij ne sledi v celoti, pa konstrukcija zadrževanja »legalizacije« z umeščanjem romske poselitve v urejen in komunalno opremljen prostor odpira nekatere rešitve. Iz tega naslova lahko pričakujemo naslednje prednosti:

- med vsemi pristopi (scenariji) bi najbolj usmerjal v zagotavljanje poselitve Romov v obstoječo naselbinsko mrežo
- restriktivni pristop pri nelegalnih naseljih in posameznih objektih bi odvrčal od posnemanja črnograditeljev ne le med Romi, temveč tudi med ostalim prebivalstvom
- scenarij je zaradi predestinacije za ukrep na državni ravni privlačen za občine, ki so bile doslej na reševanju tega sklopa problemov hote ali nehote neuspešne; posebej lahko izpostavimo male občine s skromnimi potenciali.
- na širši ravni bi lažje reševali nekatere kritične primere oziroma bi jih sploh lahko pričeli reševati.

3.4.6. SLABOSTI

Kljub nekaterim privlačnim potezam in začetnem videnju, da gre za temeljito rešitev, v scenariju negativne plati prevladujejo. Omenimo zlasti naslednje:

- ne upošteva velike raznolikosti med romskimi naselji in tudi naslonjenosti na regionalne okvire
- Romi so sorazmerno močno navezani na obstoječi prostor romskih naselij in bližnje soseščine. Težko jih bo prepričati za iskanje novih priložnosti
- scenarij implicitno navaja na določeno mero nasilnega razseljevanja, ali pa bi Romi, sledeč predvsem slabim izkušnjam iz preteklosti, to lahko tako percipirali
- scenarij bi bil dokaj drag, saj bi moral poskrbeti za skoraj 7000 ljudi. Takega zalogaja ne zmore tako enostavno; potrebne bi bile daljše priprave
- zanesljivo bi bila taka politika nujno srednje ali dolgoročna. Ta scenarij ne opredeljuje možnosti v vmesnem prehodnem obdobju, ki pa je z vidika doseganja družbene integracije problematično
- verjetno bi v slovenski politiki težko dobil mandat za izvajanje tega scenarija
- dvom, da bi bil za Rome to privlačna rešitev; zato tudi (in predvsem!) niti najmanj ne rešuje problema njihove družbene integracije, temveč jo utegne celo zapletati
- nekatero skupino Romov niso dosegle napredka v infrastrukturnem razvoju svoje naselbine zaradi premajhnega zanimanja in vlaganja. Zato bi bila selitev lahko razumljena kot nagrada za v bistvu slabo prostorsko obnašanje.
- skupine Romov iz naselij, ki ne kažejo zanimanja za spremembo bivalnih razmer in ne za zaposlitev, po tej poti ne bi bilo mogoče privabiti v proces integracije. Ostala bi najbolj problematična naselja.
- v nekaterih okoljih Romom niso naklonjeni, bodisi zaradi slabih izkušenj v preteklosti bodisi zaradi načelnih razlogov in nezaupanja; Romi bi imeli lahko več težav pri procesih družbene integracije kot če bi živeli (kot prej) v »svojih« naselbinah.

3.4.7. TVEGANJA

Med vsem prikazanimi scenariji nosi pričujoči največ tveganj tako v sami fazi uveljavljanja kakor tudi po uveljavitvi. Čeprav je v osnovnem izhodišču zrcalna slika prvega, dokaj permisivnega, je treba računati, da se bo komu zdel tudi krivičen, da torej zavestno odriva Rome še bolj na družbeni rob. Med tveganji je treba izpostaviti predvsem naslednje:

- uvajanje tega scenarija bi zaradi restriktivnosti lahko sprožil odpore in rušil že vzpostavljene dialoge v nekaterih okoljih
- uvajanje tega scenarija bi lahko struje skrajno desne politične provinience izrabljale za zaostrovanje odnosov na eni oziroma lastno promocijo na drugi strani, v upravnih postopkih pa bi se odnosi zapletali in zaostrovali
- del Romov bi bil bržkone nekoliko razočaran in poslej manj pripravljen sodelovati pri različnih iniciativah
- scenarij skromno vključuje različne dejavnike na lokalni ravni. Pasivnost le-teh bi škodovala v prihodnjem razvoju modernizacijskih procesov in medčloveških odnosov
- zlahka bi se scenariju prilepilo oznako, da implicitno obravnava Rome z negativne plati, torej kot trajen problem, ki ga je najbolje razpršiti.

3.4.8. OCENA VERJETNOSTI UVELJAVITVE SCENARIJA

Scenarij zadržanega vzpostavljanja legalnih stanj v romskih naseljih ima nekaj lastnosti, zaradi katerih bi težje dobil širšo podporo, tako strokovno kakor politično. Vendar je opcija razgradnje in nove konstrukcije poselitvenega načina vendarle vredna upoštevanja vsaj zaradi določitve prednosti in slabosti. Ker je končna projekcija tega scenarija močna redukcija fenomena romskih naselij v slovenskem prostoru ter nadomeščanje z novim načinom razpršene poselitve (dekoncentracije). Zanesljivo bi imel vsaj nekaj zagovornikov, toda tudi precej nasprotnikov. Predpostavljamo, da bi tudi med Romi ne imel veliko pristašev.

IV. LITERATURA IN VIRI

Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, 2004-2005. Urad RS za narodnosti, interno gradivo

Horvat J., 1999. Položaj Romov v Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Jezernik B. (ur.), 2006. Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi?, Župančičeva knjižnica, 17, Ljubljana

Klien R., 1999. Posebni sistemi v politiki delovne sile za Rome, Poti izboljšanja položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi, Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana, 106-112

Klopčič V., 1991. Pravni položaj Romov, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

Klopčič V., 1999. Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Komac M., Zupančič J., Winkler P., 1999. Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji, INV, Ljubljana

Pan Cristoph, Pfeil, Beate Sibylle, 2000, Die Volksgruppen in Europa. Ein Handbuch, Braumueller Verlag, Wien

Poročilo o delu Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij, 2007, elaborat, Ljubljana (ur. J. Zupančič)

Romska naselja v Mestni občini Novo mesto, elaborat, Acer, september 2006, Novo mesto

Romsko naselje Kerinov grm, 2006, elaborat, Občina Krško

Smerdu F., 1999. Predstavitev projekta »Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Srienz- Polzer M., 1999. Primerjava pravnega položaja Romov v Avstriji in Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Steklačič G., 2003. Romi v občini Grosuplje, v: Evropa. Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 286-302

Štrukelj P., 1979. Romi na Slovenskem, Cankarjeva založba, Ljubljana

Štrukelj P., 1991. Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

Štrukelj P., 2004. Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, Ljubljana

Štrukelj, P., Winkler P., 1996: Romi. Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Tancer, M., 1999. Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju. Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Tichy H., 1999. Izkušnje pri naporih za izboljšanje položaja Romov v Avstriji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Winkler P., 1999. Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Zadravec J., 1991. Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

Zupančič J., Repolusk P., Josipovič D., 2001. Problematika Romov v občini Turnišče, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo

Zupančič J., Kos M., et al., 2000. Družba in prostorski razvoj Slovenije, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo, Ljubljana

Zupančič J., 2003. Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov, v: Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 112-129

Zupančič J., 2004. Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji, Rast, št. 5 / 2004, Novo Mesto, 510-523

Zupančič J., 2006. Razmere kličejo po resni strokovni presoji. Problematika romskih naselij, Delo, Sobotna priloga, 4. november 2006, str. 17-18

Zupančič J., 2006. Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše družbene integracije Romov, Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR, zbornik, Črnomelj, 42-56

Zupančič J., 2006. Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij, Rast, 6 / 2006, (108), december 2006, Novo mesto, 616-627

Žagar M., 1999. Romi na Slovenskem; družbena integracija marginalnih skupnosti, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Žagar N., 2003. Predstavitev projekta »Romske ženske to zmoremo«, v: Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana

Žagar N., Klopčič V., (ur.) 2006. Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR, zbornik, Črnomelj, 2006

Žnidarec Demšar S., 2006. Romi kot objekt toleriranja večine, Poklicno informiranje in svetovanje za Rome –PISR, zbornik, Črnomelj, 42-55

Žugel J., 1991. Integracija romske skupnosti v slovensko družbo, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

Bivalne razmere Romov po občinah v Sloveniji, 2004-2005. Urad RS za narodnosti, interno gradivo

Kleibencetl J., 2004, Del tuha – romski pozdrav, Murska Sobota

Romsko naselje Kerinov grm, občina Krško, elaborat, 2006, skrajšana različica

Romska naselja v Mestni občini Novo mesto, elaborat, Acer, september 2006, Novo mesto

Štrukelj P., 2004. Tisočletne podobe nemirnih nomadov, Družina, Ljubljana

Varnostniki proti Romom, Demokracija, 2007, št. 33, 16. avgust, str. 65

Zupančič J., 2003. Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov, v: Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 112-129

Zupančič J., 2004. Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji, Rast, št. 5 / 2004, Novo Mesto, 510-523

Zupančič J., 2006. Razmere kličejo po resni strokovni presoji. Problematika romskih naselij, Delo, Sobotna priloga, 4. november 2006, str. 17-18

Zupančič J., 2006. Funkcije in problemi romskih naselij v luči boljše družbene integracije Romov, Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR, zbornik, Črnomelj, 42-56

Zupančič J., 2006. Poti k reševanju prostorske problematike romskih naselij, Rast, 6 / 2006, (108), december 2006, Novo mesto, 616-627

Zupančič J., (ur), 2007, Prostorska problematika romskih naselij v Sloveniji, elaborat (delo Strokovne skupine za reševanje prostorske problematike romskih naselij v Sloveniji)

Zupančič J., 2007, Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji, Dela 28, Ljubljana

